

Alternativy

(teorie – strategie – politika)

ročník 10

číslo 19 (jaro – léto 2026)

Obsah

Úvodní slovo

Redakční rada: Vyřeší všechno za nás AI?.....3

Za Lubomírem Vackem (†).....7

Vize

Lubomír Vacek: Sociální spravedlnost, proměny společenských vztahů a politický systém socialistické společnosti.....8

Radim Valenčík: Logika dějin a současnost & ekonomie produktivní spotřeby.....15

Konzultace, názory, polemika

Petr Sak: Jan Palach se upálil na protest proti komunistům a je vzorem.....22

Jan Zeman: Ekologické hnutí v Česku.....29

Jan Zeman: Hlavní problémy rozvoje Prahy.....60

Texty, které nezestárly

Zdeněk Hába: Ekonomická základna socialismu.....89

Ekonomické a sociologické osobnosti

Ján Mišovič: T. Veblen (1857-1929): Významný představitel nemarxistické kritické sociologie.....115

Pavel Sirůček: Ekonomické nobelistky.....128

Recenze

Pavel Sirůček: Další tzv. nová civilizace.....163

Ze života SČA

Evžen Smrkovský: Náměty k práci SČA.....172

Diskuze SČA jaro-léto 2026.....177

Tipy na publikace, stránky, podcasty.....184

Redakční uzávěrka 10. 6. 2026

ISSN 3029-8121 (on-line)

Alternativy

(teorie – strategie – politika)

Alternativy (teorie – strategie – politika) jsou teoretickým časopisem levicové orientace se zaměřením zejména na společenské vědy. Navazují na půlročník *Alternativy (časopis Centra strategických a teoretických studií ÚV KSČM)*. Vychází 2 x ročně (jaro-léto, podzim-zima). Vydavatelem je Skupina e-časopisu Alternativy (SČA) jako součást odborného zázemí KSČM. Kontaktní adresa: Skupina e-časopisu Alternativy. Politických věžňů 1531/9, 110 00, Praha 1 – Nové Město. E-mail: ladislav.e@centrum.cz

Príspevky nemusí vyjadřovat názory SČA, za jejich obsah – včetně správnosti údajů – odpovídá autor. Texty procházejí jazykovou korekturou a recenzním řízením.

Redakční rada

RNDr. Václav Exner, CSc. (předseda)

Mgr. Jan Klán

Milan Krajča

doc. PhDr. Vladimír Prorok, CSc.

prof. Ing. Pavel Sirůček, Ph.D.

Ing. Jan Zeman, CSc.

Redakční kruh

PhDr. Petr Buchta; Dr. Miroslav Grossmann; Mgr. Marie Hrošová, CSc.; doc. Ing. Pavel Janíčko, CSc.; RSDr. Karel Klimša; PhDr. Jiří Malínský; Ing. Jiří Málek; PhDr. František Neužil; Ing. Evžen Smrkovský, CSc.; RSDr. František Stoklasa; doc. Radim Valenčík, CSc.

ISSN 3029-8121 (on-line)

Vyřeší za nás všechno AI?

Umělá inteligence (AI) náleží k fenoménům – ale i k „*buzzwords*“ – současné doby. Ke „*cool*“ slůvkům, která kolem nás neustále krouží a bzučí. Jsou považována za „*salonfähig*“ a mnozí je téměř povinně neustále omílají, přičemž jim skoro nikdo pořádně nerozumí. Některá vyšumí dříve, jiná vyšumí později, další se však v našich slovnících i životech za- bydlí natrvalo. Rok 2023 byl označován za rok zviditelnění AI v médiích. V širší povědo- most vstupuje generativní AI využívající velké jazykové modely ke generování textů. AI bývá pokládána za klíčový technologický trend, propojující různé obory, V roce 2025 byl široce propagován přechod od generativní AI k agentní AI (autonomní systémy, fungující jako digitální spolupracovníci, samostatně vykonávající komplexní pracovní postupy).

Samotná AI ohledně *buzzwords* pro rok 2025 píše, že „*dominují oblasti umělé inteligence, lidských zdrojů a udržitelnosti, přičemž se zaměřují na integraci AI do práce, flexibilitu a psychologické bezpečí*“ (Microsoft Copilot, 14. 2. 2026). Diskutovány jsou perspektivy vý- voje či koho nahradí nejdříve. V první řadě by AI mohla vymést povaleče z kaváren... Lid- skou účast v řadě odvětví AI plně nahradit nemůže a řemeslo by opět mohlo mít zlaté dno.

Ohledně narovnávání sociálních (v čele s majetkovými) nerovností působením AI záleží na optice posuzovatele. Liberálové nejenom tržní mantricky opakují, že nové technologie nakonec pomáhají více méně výkonným a zlepšují i jejich postavení. Realita může být ale odlišná. V souvislosti s AI se diskutuje o tom, že se vrací F. Engels, resp. o návratu tzv. En- gelsovy pauzy. Takto historik R. C. Allen nazývá stav, kdy se technologický pokrok nepro- mítá do příjmů pracujících. Označení je vztahováno k rané fázi první průmyslové revoluce – ve Velké Británii cca 1790-1840. Tehdy dochází k prudkému technologickému rozvoji a výraznému nárůstu ekonomické produktivity. Navzdory růstu bohatství a hospodář- skému růstu zůstaly reálné mzdy dělnické třídy po desítky let téměř beze změny. Dnes

hrozí, že AI může pronikavě zvýšit celosvětovou produktivitu i HDP národních států, ale přitom zlikvidovat mnohé obory, miliony lidí připravit o práci a uvést do chudoby. Což otevírá prostor pro diskuze např. nad zdaněním robotů, kdy daně mají platit jejich vlastníci. Vlastnictví výrobních prostředků zůstává stále fundamentální sociálně-ekonomickou kategorií. I přes to, že se mnozí (včetně nové tzv. levice) snaží vlastnictví marginalizovat.

Vedle obvykle barnumsky nesoudných vychvalování, resp. vybičovávání očekávání (a vytváření nebezpečných iluzí o myšlení AI), probleskují úvahy o tom, že lidstvo ve zmíněné oblasti hází ohromné sumy peněz do černé díry. Zatím bez valného přínosu. Scénáře vývoje operují taktéž s tím, že vyšší ceny energií prodraží provoz datových a AI center a zároveň se začne ukazovat, že AI technologie negenerují očekávané zisky. Investoři ztratí důvěru a trhy zkolabují. Zatím se tudíž žádná převratná revoluce AI nekoná, jenom se o ní přehnaně mluví. A bublina již splaskává... Skutečná AI je hudbou hodně daleké budoucnosti. Zatím AI neexistuje, máme k dispozici pouze pár základních stavebních kamenů. Přiznejme si, že mnohému stále nerozumíme. Je tedy moudré předávat kontrolu nad svou budoucností – výhledově inteligentnímu – systému, kterému vlastně nerozumíme?

S AI souvisí i problémy etické a morální odpovědnosti. Vznikají autonomní „*fygitalní*“ systémy coby prostředí, kde je fyzická realita manipulována digitálními algoritmickými aktéry. Autonomní agenti AI se stále více podílejí na správě fyzické infrastruktury. Což vyvolává otázky zachování odpovědnosti agentní ekonomiky vůči člověku a jeho hodnotám.

25. máje 2026 byla zveřejněna první encyklika papeže Lva XIV., pojmenovaná *Magnifica humanitas*. S kritickým varováním, že technologie AI sice z podstaty není člověku ani celému lidstvu nepřátelská, ovšem přitom není ani neutrální. AI přebírá tvář toho, kdo ji vymýšlí, reguluje a v neposlední řadě financuje. Jako protějšek AI má – alegoricky podle aktuálního sociálního učení katolické církve – sloužit „*Velkolepé lidstvo*“. Pro lidstvo má AI představovat zásadní výzvu, přičemž osud AI nemá být v rukou pouze úzké skupiny lidí. O osudu AI se rozhoduje převážně v kapitalistických, liberálně-tržních mantinelech. Které zárukou optimistického vývoje planety nejsou, obdobně jako nezaručují nedotknutelnost důstojnosti člověka, na kterou je ve zmíněné encyklice opakovaně kladen značný důraz.

Autor úvodního slova zůstává skepticky realistický k bublině 4.0 (či již 5.0), i s AI, která k této bublině patří. Považuje AI za další krok vývoje, nikoli za dramatický revoluční skok, který má údajně změnit úplně všechno. Úplně všechno nezměnil ani internet. Přičemž současná popularita AI připomíná bublinu dot.com z 90. let. Podle varovných hlasů má

zachycení trendů AI být poslední šancí pro Evropu, jak popadnout dech zdaleka nejenom hospodářský. K čemuž lze dodat, že jde o liberální Evropu západní, která se do současné zoufalé situace dostala především vlastní vinou. Sebevražednou politikou, která bývá lživě označována za levicovou, přičemž se skutečnou levicovostí mnoho společného nemá.

Pracovat s AI se přitom mnohde již stává nezbytností. Nikdy však nelze ztrácet ostražitost a přehlížet problémy, ke kterým namátkou náleží mechaničnost AI anebo přesvědčivé vymýšlení si, ve snaze o kreativitu, označované malebně coby halucinace. AI umí utvrzovat v bludech a zesilovat izolaci jedince v příslušné sociální bublině, včetně vzniku závislosti na AI. Současná podoba AI pravděpodobně nic převratně světoborného „nevymyslí“, nicméně občas si s ní popovídat může být užitečné. Z hlediska shrnutí, podnětů etc. etc.

Následujícími formulacemi zareagovala AI (Microsoft Copilot, 10. 2. 2026, ponecháno v autentické podobě) na dotaz ohledně hlavních důvodů, proč hnutí Stačilo! po říjnových parlamentech volbách v roce 2025 ve sněmovně – pro mnohé překvapivě – neusedlo:

„Hlavní důvody, které analytici nejčastěji zmiňovali:

1) Fragmentace protestních a antisystémových voličů

- V roce 2025 kandidovalo více subjektů se silně protestním, anti-establishmentovým nebo radikálně kritickým programem.*
- Hlasy, které by dříve mohly směřovat k jednomu subjektu, se rozptýlily mezi několik stran a hnutí.*
- Politologové často upozorňovali, že tato roztržitost výrazně snižuje šanci jednotlivých projektů překročit pětiprocentní hranici.*

2) Slabší mobilizace oproti očekávání

- Stačilo! sice dokázalo přitáhnout pozornost, ale podle povolebních analýz nedokázalo proměnit mediální viditelnost v dostatečnou volební účast svých sympatizantů.*
- Část voličů, kteří se ztotožňovali s jejich kritikou vlády či EU, nakonec k volbám nepřišla nebo zvolila jiný subjekt.*

3) Omezená organizační struktura a krátká existence

- Hnutí vzniklo relativně nedávno a nemělo rozsáhlou regionální síť.*
- To se projevilo v kampani, která byla podle komentátorů méně profesionální a méně plošná než u etablovaných stran.*

4) Kontroverze kolem některých představitelů

- Média i analytici upozorňovali na výroky či postoje některých kandidátů, které část veřejnosti vnímala jako problematické.*

- *Tyto kontroverze mohly odradit umírněnější protestní voliče.*

5) *Silná konkurence v tématech, která hnutí zdůrazňovalo*

- *Témata jako kritika vlády, sociální nejistota, odpor k „elitám“ nebo k EU nebyla v kampani výhradně jejich.*
- *Některé jiné subjekty dokázaly tato témata komunikovat výrazněji nebo srozumitelněji pro širší publikum.*

6) *Nedůvěra části veřejnosti k novým projektům*

- *Po zkušenostech s rychlými vzestupy a pády nových hnutí v minulých letech byla část voličů opatrnější.*
- *Analytici často zmiňovali, že Stačilo! nedokázalo přesvědčit dostatečně širokou skupinu, že je stabilní a dlouhodobě životaschopné.*

7) *Programová nejasnost pro část voličů*

- *Někteří komentátoři upozorňovali, že hnutí kombinovalo různé ideové prvky, což mohlo působit nejednoznačně.*
- *Pro část voličů tak nebylo jasné, jak by hnutí reálně postupovalo v klíčových otázkách.*

Zalistujme novými *Alternativami*. Odešel náš dlouholetý kolega L. Vacek. Připomínáme jeden z jeho nespočetných materiálů, který za celý plodný život zpracoval. Vždy usiloval o stručnost a výstižnost textu. Rubrika *Vize* dále přináší náměty k zamyšlení od R. Valenčíka. P. Sak diskutuje mytologii kolem J. Palacha, J. Zeman rekapituluje historii tuzemských ekologických hnutí. Nejen k říjnovým komunálním volbám je směřován materiál J. Zemana o hlavních problémech rozvoje Prahy. Studie Z. Háby o ekonomické základně socialismu figuruje mezi *Texty, které nezestárly*. Tradiční ekonomické okénko je koncipováno s přesahy do sociologie, kdy vedle ekonomických nobelistek představuje T. B. Veblena coby kritického sociologa ve stati J. Mišoviče. Nechybí recenze, tipy ani informace ze života SČA. Pro *Historické okénko* má redakce k dispozici obsáhlou studii J. Malínského *Po druhé světové válce (1945-48)*. Její rozsah však již přesahuje kapacitu řádných čísel *Alternativ*. Redakce proto rozhodla o vydání speciálního (nečíslovaného) čísla pro rok 2026, které bude celé věnované historické etapě 1945-48 v Československu. Tímto vybízí zájemce k zaslání materiálů týkajících se uvedené problematiky (včetně tipů na prameny, texty, zamyšlení etc.) s uzávěrkou 10. 9. 2026. Za všechny materiály a náměty předem děkujeme.

Inspirativní a kritické čtení za Redakční radu (a kruh) přeje Pavel Sirůček

Za Lubomírem Vackem (†)

8. 3. 2026 odešel v úctyhodném věku nedožitých 95 let sociolog a organizátor veřejného života Ing. Lubomír Vacek, CSc. Náležel vždy neodmyslitelně k Centru strategických a teoretických studií ÚV KSČM, loni transformovaném na Skupina e-časopisu *Alternativy*. L. Vacek tehdy vzhledem ke stáří odmítl figurovat v Redakční radě i kruhu, a to i jako čestný člen. Za čestného člena Redakční rady jsme jej však považovali a vždy považovat budeme, i když respektujeme jeho přání a tak Vackovo jméno v tiráži časopisu uváděno není.

Za všechny aktivity Vackova plodného života připomeňme jeho působení v Klubu společenských věd.¹ Tento vznikl z Klubu levicových sociologů a psychologů založeného roku 1990 právě L. Vackem. Vacek byl nejenom zakladatelem, ale i jeho dlouholetým předsedou a především hnacím motorem. Což platilo i o následném Klubu společenských věd, ve kterém se později stává čestným předsedou. Bez přehánění lze konstatovat, že bez L. Vacka by Klub společenských věd nevznikl, resp. ani již dávno neexistoval. Některé odborné publikace L. Vacka byly představeny na stránkách *Alternativ*.² Čest jeho památce!

¹ Klub společenských věd uspořádal 12. 5. 2026 vzpomínkové odpoledne věnované L. Vackovi.

² In *Alternativy* 7/2020, 10/2021.

Sociální spravedl- nost, proměny společenských vztahů a politický systém socialistické společnosti³

Lubomír Vacek

*V rozsáhlém souboru problémů je podstatné se ... zabývat třemi základními okruhy charakteristiky budoucí společnosti: **sociální rovnosti, sociální strukturou a politickým systémem.***

³ Teze k jednání pracovního semináře Centra strategických a teoretických studií ÚV KSČM 14. 3. 2011, které připravil L. Vacek 5. 3. 2011. L. Vacek také zpracoval alternativní verze materiálu *Socialismus ve 21. století*, které budou připomenuty v některém z příštích čísel *Alternativ* (pozn. redakce).

K sociální rovnosti – spravedlnosti, jistotám

Jde o nejzákladnější principy a klíčové pojmy zabudované do koncepce socialistické společnosti. Jsou považovány za charakteristické systémostvorné, lépe řečeno strategické, rysy socialismu, které jsou zakotveny v cílech a v programech KSČM. Mají je v programu různá demokratická a sociální hnutí a ideové koncepce. Jsou dnes v mnohém vnímány jako obecný požadavek demokratického vývoje společnosti. Jsou obsaženy – třeba někdy jen proklamativně – v programech i jiných levicových stran a v konceptech sociálního státu.

Sociální rovnost neznamena rovnost intelektuální, fyzickou a duševní, **jde o její hlubší pojetí, jde „o osvobození pracujícího člověka z područí ekonomického přinucení se strany kapitálu“.**

V tomto smyslu **za hlavní zásady socialismu lze považovat:**

- ⇒ rovné právo na práci pro všechny,
- ⇒ odměnu za práci podle zásluhy,
- ⇒ rovné právo na vzdělání, zdraví, kulturu a na další podmínky rozvoje osobnosti vůbec,
- ⇒ sociální jistoty pro všechny pracující v takové míře, aby i nejméně odměňovaná řádná práce poskytovala každému důstojné životní podmínky.

K jejich naplnění je nutné odstranění třídní nerovnosti, odstranění exploatace a nadvlády.

Sociální spravedlnost není ani sociální a mzdovou nivelizací - klíčová je zásada odměňování pracovníků podle jejich pracovní zásluhy. Nezahrnuje jen práva, ale také povinnosti. (Sociální spravedlnost není jen o poskytování pasivního sociálního pohodlí ale o systémové podpoře sociální aktivity občanů, o pružné a motivační sociální politice.

Pojem sociální spravedlnosti je nutné vymezit pozitivně. Ve společnosti, kde je odstraněn třídní antagonismus musí platit zásada rozdělování vyrobené produkce „**Každý podle svých schopností, každému podle jeho práce**“.

K principům socialistické sociální spravedlnosti patří ještě další zásada, která se netýká rozdělování výsledků společenské práce, nýbrž rozdělování práce samé: **zásada obsazování společenských funkcí** (pracovních i veřejných) **podle schopností** Přitom podle schopností nejen pracovat, ale též dostávat příležitost k práci. Uplatnění této zásady koresponduje s vizí společnosti známou z Manifestu, v níž každý jedinec dostává příležitost k uplatnění a rozvoji všech schopností, které v něm dřímají.

Mimořádný význam bude mít v socialismu zabezpečení sociálních jistot, a to v takové míře, aby řádná práce anebo důchod zajišťovala každému důstojný život.

Předpokladem existence socialismu je rovněž naplňování idejí humanismu. Ne ovšem nějakých věčně platných platónských idejí, nýbrž idejí společensko-lidských, idejí, které jsou produktem společenského vědomí na daném stupni historického vývoje společnosti, přesněji: idejí pokrokového společenského subjektu, k němuž patříme. Z toho plyne nutnost položit důraz na rozvoj osobnosti.

K sociální struktuře – a k proměnám společenských vztahů

V této souvislosti považuji za hlavní v dokumentu vymezit pojetí těchto termínů (v současnosti a v socialismu):

- existence tříd, třídní společnost, třídní boj,
- postavení dělníků (dělnická třída), jde o proletariát (kognitariát)?
- charakteristika třídy vykořisťovaných,
- charakteristika, úloha střední vrstvy (inteligence),

- kdo je subjektem – vedoucí, hnací silou společenského vývoje,
- další problémové okruhy: věková struktura, profesní struktura, národnostní struktura, postavení etnických menšin, vztah města a venkova.

Současný stav sociální struktury české společnosti nejpodstatněji ovlivňují změny ve vlastnických poměrech. To způsobuje silnou diferenciaci obyvatelstva v různých rovinách a z různých hledisek. Především vytvořením silné kapitalistické třídy, v čele s podnikatelskou elitou, a dále s více jak půl miliónem podnikatelů.

Sociální struktura společnosti je rozpolcena na **třídu novodobé buržoasie** (vnitřně ještě dále členěnou) na jedné straně. A na druhé **na třídu vykořisťovaných neprivilegovaných občanů**, nemajetných, různými formami vykořisťovaných. Jejím jádrem jsou sociálně ohrožení dělníci, kteří však postrádají silnější znaky solidarity a soudržnosti, povědomí svého významu, a také výraznou politickou aktivitu. **Třída vykořisťovaných - značně diferencovaná, nesourodá** – je reprezentována mnoha dalšími ohroženými skupinami občanů, vč. půlmiliónové armády nezaměstnaných a bezdomovců, velké skupiny podhodnocených provozních zaměstnanců a téměř dvou miliónů starších občanů s nízkými důchody. Lze uvažovat o tom, že tato skupina vykořisťovaných, i když nesourodá a vnitřně diferencovaná, avšak jednotná ve svém ekonomickém a názorovém postavení, bude **subjektem silně ovlivňujícím vývoj budoucí společnosti**.

Vzhledem ke stále existujícím zásadním rozdílům mezi vykořisťovanou a vykořisťující třídou s protikladnými zájmy a potřebami, a s neřešitelnými třídními rozpory a konflikty, je zřejmé, že **v naší společnosti stále existuje třídní boj**.

Současně v české společnosti existuje silná makroskupina ekonomicky aktivních občanů, tzv. **střední vrstva**, která tvoří téměř polovinu dospělé populace. Ta je velice rozporná, na jedné straně disponuje silnými prvky soukromovlastnických snah a tendencí, na druhé straně na ni dopadají často i silné důsledky kapitalistického vývoje ve všech směrech.

Další vývoj struktury společnosti bude ovlivňován především proměnami ekonomické základny, ekonomického prostředí, a současně v závislosti na demografickém vývoji. Ukazuje se několik hypotetických úvah. Je zřejmé, že v budoucím společenském uspořádání budou sílit tendence civilizačních procesů v celé své šíři, a s tím spojené posilování vědeckotechnických procesů. Bude zde dominovat silná sociálně ekonomická

skupina miliónů občanů - zaměstnanců v různých odvětvích, v různých profesích a v různých pozicích. V počátcích socialistické společnosti se budou projevovat, někdy i silně, důsledky sociálně ekonomického rozložení a vztahů současné, tedy třídně strukturované společnosti.

V procesu systémových změn, omezování velkokapitálu a nadnárodních spojů bude docházet k oslabování velkoburžoasie, ke snížení jejího významu. Je zřejmé, že její role a pozice bude postupně klesat pod vlivem změn a regulací v ekonomice, sociálních tlaků, sociální nejistoty a akcí politického rázu. Spolu s tím bude slábit pozice dosud nepri- vilegovaných vrstev. Nicméně současně bude do určité míry zachována pozice maloburžoasie, drobných podnikatelů a živnostníků.

V socialismu dojde k proměně třídních rozdílů. Tedy vztahů vyplývajících z existence výrobních a vlastnických vztahů, složitě strukturovaných procesů tvorby a pře- rozdělávání nadhodnoty, produktivní práce, míry podřízenosti, i když v současné době ne vždy zřetelných a průhledných. Neexistence základního rozporu mezi vlastnictvím výrobních prostředků a prací, mezi majetnými a nemajetnými, třídních nesmiřitelných rozporů povede k rozpadu třídní společnosti.

Podstatně se zvýší i **úloha inteligence, zejména orientované na informační a vědecké aktivity** (jako součásti střední vrstvy). Ta získala v našich specifických pomě- rech neobyčejně silný vliv. Není pochyb o tom, že úloha a pozice inteligence v socialistické společnosti ještě vzroste. Vzroste její počet, dojde k její vyšší společenské angažovanosti, a tím se zvýší i její podíl na řízení společnosti. Postup jejího získání pro socialistické cíle bude nesmírně složitý a bude vyžadovat dlouhodobě specifické formy hledání cest.

V procesu vývoje k socialistické společnosti budou hrát důležitou roli další změny: v pozici města a venkova, v postavení žen ve společnosti, etnické vlivy, migrační procesy, změny ve věkové struktuře.

K politickému systému

Vedení, řízení a správa společnosti bude v procesu vývoje doznávat podstatných změn. Zastupitelské orgány budou mít nadále rozhodující úlohu v zákonodárné funkci, avšak v kultivované demokratické podobě. Je zřejmé, že rozvoj pestré občanské společnosti bude spojen s rozšířením různých forem přímé demokracie, a to při dodržení určitého stupně centrální regulované správy v základních oblastech celospolečenského významu.

Mezi sociálními skupinami bude i za socialismu docházet k určitým neantagonistickým rozporům, které bude třeba řešit nenásilnými prostředky. Tyto rozpory mezi sociálními skupinami i jednotlivci je nutné vnímat jako objektivní, přirozenou stránku i jako základ dynamiky dalšího vývoje společnosti.

Současně z toho vyplývá i **nezbytnost plurality politického spektra**, odrážející zájmovou rozmanitost jednotlivých prvků sociální struktury společnosti – v pluralitě politických stran a společenských organizací. Z toho plyne i postavení a úloha politických stran. Avantgardní role politického subjektu může být dána výsledkem jeho schopnosti nejlépe vyjadřovat a sjednocovat zájmy občanů, využívat nejpokrokovější teorii a nejnovější poznatky a volit či delegovat nejschopnější a nejlépe připravené kandidáty.

Demokratické uspořádání všech orgánů státní moci a správy bude založené na kombinaci zásady samosprávy jako řízení zúčastněnými jednotlivci a zásady demokratického centralismu. Pokušení korupce a zneužívání výkonné moci v úřadech a hospodářských organizacích ani se vznikem socialismu ihned nezanikne; bude třeba mu důsledně a dlouhodobě čelit efektivním a spravedlivým systémem justičních orgánů.

Mimořádnou úlohu bude plnit **občanská kontrola** a nezávislý dohled na výkon rozhodnutí – v celospolečenské i oblastní a komunální úrovni.

Státní zřízení bude vyjadřovat silné **znaky sociálního státu**. Lze předpokládat, že státní organizace společnosti zůstane ještě značně dlouhou dobu zachována, budou se však proměňovat její funkce. Změní se proporce mocensko-potlačovatelských a represivních funkcí státu ve prospěch funkcí ekonomických, sociálních, organizátorských a

kulturně výchovných. Řada funkcí státu bude plněna nestátními, neziskovými organizacemi. Budou se také stírat ostré hranice mezi politickými stranami a ostatními typy společenských organizací.

K otázce morálky a mravnosti

Dovolím si v této souvislosti citovat slova Oskara Krejčího z listopadu 2010:

*„Myslím si, že jedna z velkých chyb, které jsme v našem pojetí marxismu aplikovali, je zakódována už v Manifestu komunistické strany. Je tam uvedena kritika etického socialismu. Je postavena na velice rozumné úvaze. Je to upozornění, že vlastně **nemorálnost vykořisťování byla vždy známá a nikdy to nevedlo k vytvoření spravedlivého sociálního řádu. Spravedlivý sociální řád v podobě první a druhé fáze komunismu byl viděn jako výsledek vývoje výrobních prostředků, jako výsledek zákonitého střídání společensko-ekonomických formací. A my jsme zapomněli, že je třeba stále zdůrazňovat, že socialismus je také institucionalizovaná maximální mravnost.***

*Dnes je třeba znovu se vrátit k tomu, že i když jsme přesvědčeni, že socialismus přijde jako zákonitý výsledek nejrůznějších procesů ekonomických, ekologických, sociálních ve světě, tak tu je i **etický náboj myšlenky socialismu**. Je třeba se vrátit i k této otázce, pečlivě ji studovat a nebát se propagovat. Ukazovat na nemravnost kapitalismu, nebát se ukazovat, že ne oni, ale my na levici jsme nositeli reálné mravnosti, politické mravnosti.*

V první řadě tím trpí levice, protože levicové myšlení, kromě toho, že potřebuje psychickou výbavu v podobě empatie, schopnosti porozumět bolestem jiných lidí, také potřebuje vzdělané lidi. Potřebuje znalosti společensko-vědních zákonitostí, znalosti dějin, potřebuje to nejen k analýze, ale i k prognóze a k nabrání optimismu“.

Logika dějin a současnost & ekonomie produk- tivní spotřeby

Radim Valenčík⁴

Koncem roku 2021 R. Valenčík, spolu s několika přáteli začali uveřejňovat seriál Vize, jakou potřebujeme. Kam s tvorbou a kultivací vize dospěli v roce 2025 naznačoval materiál v Alternativách 17.⁵ Dnes nabízíme další inspirativní náměty ke kritickému zamyšlení. Včetně odkazů na koncept experimentální učebnice Ekonomie produktivní spotřeby z roku 2026.⁶

⁴ S požehnáním i korekturou autora sestavil pro potřeby Alternativ P. Sirůček.

⁵ Valenčík, R.: Pěstování vize. *Alternativy (teorie – strategie – politika)*, jaro-léto 2025, roč. 9, č. 17, s. 11-18. ISSN 3029-8121,

⁶ Valenčík, R.: *Základy ekonomie produktivní spotřeby*. Praha: Vysoká škola finanční a správní 2026. 96 s. ISBN nemá. <https://www.vsfs.cz/media/conference/lidskykapital//lk2026-zaklady-ekonomie-produktivni-spotreby.pdf>.

Rozpracování teorie produktivní spotřeby a pozičního investování⁷ má význam nejen pro pochopení současného dění a jeho alternativ, ale i zpětné vyhodnocení významných událostí v dějinách. Velmi stručně lze to, o co jde charakterizovat asi takto:

Jakmile v jakémkoli společenskoekonomickém systému začíná převládat **poziční investování (přeměna majetkové výhody v nástroj diskriminace)**, dochází ke ztrátě efektivnosti a úpadku tohoto systému. Vyplývá to z logiky vztahu mezi **nabídkou a poptávkou investičních prostředků** (toho, co lze investovat) a **investičních příležitostí** (toho, do čeho lze investovat).

Generování a následné využívání investičních příležitostí (zejména těch nejvýznamnějších, které jsou spojené s inovačními schopnostmi člověka, a to v jakékoli době) tak, aby se co nejvíce využily jejich ekonomické efekty (což odpovídá tomu, aby **byly využívány co nejvíce podle míry jejich výnosnosti**) je totiž mimořádně citlivé na výše uvedený fenomén pozičního investování.

Prostor uvolněný úpadkem jednoho společenskoekonomického systému je zaplněn expanzí toho systému, ve kterém je role pozičního investování nižší a ve kterém existují mechanismy umožňující, aby existující i nově generované investiční příležitosti byly ve větší míře využívány podle míry jejich výnosnosti, resp. jejich ekonomických efektů, což současně znamená vytváření příznivějších podmínek pro rozvoj a uplatňování lidských schopností. K této expanzi může dojít:

- Shora – společenskoekonomický systém vyšší úrovně absorbuje méně efektivní systém na nižší úrovni.

- V rámci horizontálních vztahů – v konkurenci systému stejné úrovně vítězí efektivnější systém.

- Zdola – uvnitř systému na nižší se rodí systémy, které jsou nositeli vyšší efektivnosti, které jsou schopny vzájemně spolupracovat a propojovat se a které si postupně podřídí neefektivní systém vyššího řádu.

Důležité je, že **každý vztah** (od prosté směny, přes využití finančních nástrojů, působení ekonomických mechanismů různého typu až po různé typy společné akce a rozdělení výnosů z této akce) **lze interpretovat a chápat jako vztah nabídky a poptávky**

⁷ Srov. Valenčík, R. a kol.: *Základy teorie pozičního investování*. Praha: Vysoká škola finanční a správní 2025. ISBN 978-80-7408-281-8. <https://www.vsfcs.cz/soubory/eupress/online/zaklady-teorie-pozicniho-investovani-valencik.pdf>.

investičních prostředků a investičních příležitostí. Návazně pak definovat rozšířené pojetí efektivnosti a logicky odvodit fenomén pozičního investování a jeho roli na základě identifikování toho, co způsobuje neefektivnost. Jedná se výrazný **přesah současného ekonomického paradigmatu, který je založen na neoklasické ekonomii** (maximalizaci „užitku“ a nikoli „současné hodnoty budoucího příjmu“, jak je tomu v ekonomii produktivní spotřeby).

Na tomto metodologickém základě lze interpretovat jak dosavadní dějiny, tak současné dění i vizi budoucího vývoje (o co jde a co dělat): **Celé dějiny jsou výsledkem působení protichůdných sil (za a) úpadku systémů různého typu a různé úrovně pocházejícího z pozičního investování,** jehož ekonomicky nejdrastičtějším dopadem je potlačování investičních příležitostí, kterými disponují oběti pozičního investování a (za b) **expanze systémů, které eliminují roli pozičního investování, vytvářejí podmínky pro vzájemnou kooperaci na bázi využívání investičních příležitostí podle míry jejich výnosnosti** (v oblastech, kde tyto investiční příležitosti upadající systémy potlačují) a současně **kaskádové generování nových investičních příležitostí, což dále zvyšuje efektivnost systému a dynamizuje jeho vývoj.**

V dosavadních dějinách se obě protichůdné tendence vyvažují:

- Úpadek systémů v důsledku pozičního investování otevírá prostor pro vstup systémů schopných vytlačit stávající formy pozičního investování a využívat stávající i nově generované investiční příležitosti na vyšší úrovni efektivnosti.

- Dynamické systémy založené na vzájemné kooperaci, kaskádovém využívání a generování investičních příležitostí narážejí na nejrůznější bariéry své expanze a přecházejí do fáze úpadku.

Na určitém stupni vývoje lidské pospolitosti vznikají podmínky pro její posun do vyššího levelu na základě překonání stávajících omezení expanze založené na využívání stávajících i nově generovaných investičních příležitostí podle míry jejich výnosnosti. Je to ve **stádiu takového technologického pokroku, který činí ekonomiku rozhodujícím způsobem závislou na rozvoji, uchování a uplatnění specificky lidských schopností, a tudíž i na dominantní roli sektoru produktivních služeb zaměřených na rozvoj, uchování a uplatňování lidských schopností.**

Využití těchto podmínek předpokládá vědomou aktivitu vycházející ze znalosti jak těch mechanismů, prostřednictvím kterých v daných konkrétních podmínkách působí poziční

investování, tak i těch mechanismů, které umožňují, aby v konkrétně daných společenských podmínkách byly investiční příležitosti využívány podle míry jejich výnosnosti.

Nyní ukážu příklady některých oblastí, kde **došlo, mohlo dojít, nebo může dojít ke vzniku a expanzi systémů, které eliminují roli pozičního investování, vytvářejí podmínky pro vzájemnou kooperaci na bázi využívání investičních příležitostí podle míry jejich výnosnosti** (v oblastech, kde tyto investiční příležitosti upadající systémy potlačují) a současně pro kaskádové generování nových investičních příležitostí, což dále zvyšuje efektivnost systému a dynamizuje jeho vývoj. Volím pořadí a rozsah prezentace tak, aby podstata toho, o co jde, co nejvíce vynikla:

1. Baťův korporativismus

Na úvod zařazuji jednak proto, že tento příklad je dobře zmapován a znám, rovněž tak toto, že je příkladem **skutečné expanze**. Nastartování souviselo s ambicemi nově vzniklé Československé republiky. Kooperujícími subjekty byl Baťův kapitál, stát a zaměstnanci. Za zdůraznění stojí to, že tyto tři „hráči“ (v terminologii her) si **vzájemně generovali investiční příležitosti** a také disponovali nástroji, jak je využívat (např. zainteresovanost zaměstnanců, investování do jejich zdraví, vzdělání i úspor času v mimopracovní době atd.). Za zmínku stojí i diverzifikace programu ekonomické expanze, aby nedošlo k vyčerpání jednoho typu investičních příležitostí (zejména letecký průmysl pod národním heslem „*Vzduch je naše moře*“).

Analýza prizmatem generování investičních příležitostí a vyvíjení nástrojů jejich využívání podle míry jejich výnosnosti je aktuální dodnes. Rovněž tak aspekt historického přenosu zkušeností do nových podmínek z hlediska dalšího příkladu expanze – **Slušovickeho zázraku** (o tom někdy později samostatně).

2. Selhání husitské revoluce

Husitská revoluce mohla zvítězit. Nedokázala to, protože její ideologové neměli schopnost (historickou zkušenost, teoretické nástroje) k analýze doby a konkrétních možností ekonomické expanze. Bylo by stačilo, pokud by místo vybírání výpalného od středověkých měst za úplatu budovali obchodní cesty (zpevněné silnice, mosty, průchody lesem...) a zajišťovali jejich ochranu (strážní hrady s menšími posádkami) na smluvní bázi k podpoře rozvoje obchodu, řemesel, ale i kulturní výměny. Umožnilo by to v tehdejší době velmi rychlé ovládnutí nejen českého, ale i uherského a pobaltského regionu

s efektivně financovanou vojenskou, ale (a patrně zejména) informační převahou jak z hlediska získávání informací, tak i jejich bezkonkurenčně rychlého přenosu. Stálo by za to na toto téma zpracovat (kromě řádné analýzy prizmatem námi vyvíjených teoretických základů) populární výstup v podobě žánru „alternativní historie“. Skutečná expanze se však nekonala a příklad je poučný mj. i odpovědí na otázku, proč se nekonala.

3. Stabilita systému průběžného penzijního pojištění na bázi součinnosti všech subjektů, které mohou přispět k dobrovolnému prodloužení doby produktivního uplatnění

K tomu jsem napsal v současné době tolik, že jen odkazy by byly na několik stránek.⁸ V případě této možnosti expanze je vše v našich rukou a cestu lze otevřít již v říjnových volbách. Jedním z výstupů pěstování vize je i snaha více zvýraznit význam této oblasti pro odstartování procesu nápravy jak směrem k těm, kteří jsou zodpovědní za volební kampaň opozičních subjektů, tak i směrem k voličům. Zúčastněnými subjekty, které k tomu lze motivovat a nastartovat zde hry, v nichž se vyplatí hráčům spolupracovat, jsou nejen klienti systému (pojištěnci), ale i poskytovatelé produktivních služeb (vzdělávacích, zdravotních, lázeňských, rekvalifikačních, služeb v rámci firemní kultury apod.) a zprostředkovatelé těchto služeb (např. zdravotní pojišťovny).

Poznámka: Dnes současné moci nejde ani tak o „levnou pracovní sílu“, ale o to „neutralizovat“ přebytek populace, který je vývojem technologií včetně AI vyřazován zejména, ale nejen, z oblastí tradičně levné pracovní síly. Odsud schwabovská restriktivní (skrytě genocidní přerůstající v „plnohodnotnou“ genocidní) strategie „řešení“ současných problémů. Ten, kdo se pohybuje ve stereotypu uvažování, realizaci této strategie nahrává.

Privatizace systému penzijního pojištění (= destrukce průběžného systému) je jen „vedlejší cíl“. **Hlavní cíl: Nepřipustit, aby se pozitivní reforma systému průběžného pojištění stala jednou z oblastí nastartování nové ekonomiky, která se vrací k člověku a která vrací člověka (jakožto člověka, a ne přívěsek technologie) do ekonomiky.**

⁸ Pro zájemce, který stávající výstupy nesledoval, jen odkaz na úvodní díl nejnovější série (od dílu 1255 do 1258) k danému tématu: <https://radimvalencik.pise.cz/12203-vize-jakou-potrebujieme-1255.html>.

Původní kapitalistický systém rychle degeneruje a současně dochází ke **koncentraci všech atributů moci** (silové, finanční, legislativní, mediální, vzdělávací, zpravodajské, informační) do podoby **současné globální moci, jádro této moci degeneruje s předstihem, což je hlavní problém, který dostává lidskou pospolitost do situace osudového úskalí**. V této situaci jsou klíčové otázky: Role poznání, hegemonu změny, spojenců hegemonu změny.

Co dělat? Šířit pochopení toho, o co jde a co dělat, vymanit se ze stereotypů, které nás nevyvedou ze setrvačného vidění reality. K tomu využít všechny pokroky skutečného vědeckého poznání, včetně těch nejnovějších, které je nutné sledovat, a dosáhnout toho, aby co nejširší veřejnost mohla sledovat rozvoj poznání (tj. vědy) zaměřeného na společenské dění.

Bylo by dobré konkrétněji sdělit, co je to „*převzetí kontroly nad ekonomikou pracující většinou*“. Byť třeba s využitím Leninových prací zaměřených na otázku, „*jak reorganizovat rabkrin*“.⁹ Především ovšem tak, aby odlišná pozice v realizace vlastnických funkcí nevytvářela ekonomickou základnu pro vznik (djilasovské) „nové třídy“. Odpověď na tuto otázku těmi, kteří hauzírují s citovanou formulací, nelze „cudně“ obcházet.

4. Emancipace Středounijního prostoru

Na to, abychom v rámci naší země něco posunuli výrazně kupředu, přece jen potřebujeme trochu více opory v mezinárodním měřítku. Úpadek EU a vyhrocování vztahů mezi její euroatlantickou a středounijní částí (recidiva koloniálních ambicí atlantické části směrem ke středounijní části a zjevné potlačování investičních příležitostí Středounijního prostoru v oblasti ekonomické spolupráce a realizaci větších i velkých ekonomických projektů vytváří prostor pro expanzi toho typu, kterým se zabýváme (zejména formou kaskádového a diverzifikovaného generování investičních příležitostí, návazně i koncentraci investičních prostředků pro jejich realizaci). I v tomto případě se jedná o volební téma.

Ekonomie produktivní spotřeby nestojí mimo hlavní proud ekonomického myšlení. Jejím cílem je tyto přístupy **syntetizovat v rámci jednoho analytického rámce**, v

⁹ „*Jak můžeme reorganizovat Rabkrin*“ je článek V. I. Lenina, ve kterém v rámci boje proti byrokracii a nebezpečí rozkolu ve straně navrhuje vytvořit úzké organizační spojení mezi vedoucími orgány státu (Kontrolou dělnické a rolnické inspekce) a stranickými (Ústřední kontrolní komise). Psáno 23. 1.1923, v předvečer XII. stranického sjezdu. Poprvé otištěno in *Pravda*. 25. 1. 1923, č. 16 (pozn. P. Sirůček & wiki).

němž se spotřeba domácností chápe nikoli primárně jako konečný akt uspokojení potřeb, ale jako **klíčový investiční proces formování a reprodukce lidských schopností**.

Odpovídá základnímu prizmatu, kterým tuto dobu nahlížíme: **Jde o změnu srovnatelnou s průmyslovou revolucí, ale ještě výraznější. Podobně jako při průmyslové revoluci se i nyní prosazuje nový dominantní ekonomické sektor – komplex produktivních služeb zaměřených na rozvoj, uchování a uplatnění schopností člověka. Jedná se odvětví vzdělání, péče o zdraví, výchovu v rodině i prostřednictvím kultury, sociální práci apod., která umožňují navyšovat inovační potenciál společnosti tak, aby ekonomický růst nové kvality mohl být neomezený a současně šetrný ve vztahu k přírodnímu prostředí. Změna, která probíhá, naráží na setrvačné trendy spojené jak s historicky všudypřítomnou neochotou vzdát se předsudků, tak i se snahou uchovat různé typy privilegií, které se vyvinuly v rámci stávajícího ekonomického systému. Prostřednictvím této změny se ekonomika vrací k člověku a člověk do ekonomiky jako člověk (a nikoli přívěsek technologie, byť i tak vyvinuté, jako AI¹⁰).**

Ekonomie produktivní spotřeby chápe osobní spotřebu i spotřebu domácností jako produktivní proces zvyšování produktivní síly lidského kapitálu. Fenomén „maximalizace užitku“ chápe jen jako rozhodovací proces, ve kterém hrají důležitou roli prožitky, který je však zaměřen **na maximalizaci současné hodnoty budoucího příjmu jako ekonomického základu osobního, rodinného i společenského života jednotlivce i pospolitostí na různém stupni hierarchického uspořádání společnosti**. Nachází předpoklady souladu mezi ekonomickými a sociálními aspekty ekonomického růstu.

Ekonomie produktivní spotřeby zkoumá spotřebu nikoli jako konečný akt užitku, ale jako investiční proces reprodukce a rozvoje lidského kapitálu, jehož výstupem je budoucí příjem, sociální stabilita a inovační potenciál společnosti.

Hlavním zdrojem dlouhodobého ekonomického růstu nejsou statické zdroje (kapitál, půda, technologie), ale schopnost lidí generovat nové investiční příležitosti.

¹⁰ Srov. seriál o AI – např. *S AI o kategoriálním myšlení a narativech/1* (23. 2. 2026, <https://radimvalencik.pise.cz/12859-s-ai-o-kategorialnim-mysleni-a-narativech-1.html>), *Podarí se polidštit počítač? Ne někdy, ale teď!*/6 (2. 4. 2026, <https://radimvalencik.pise.cz/12945-podari-se-polidsttit-pocitac-ne-nekdy-ale-ted-6.html>) atp.

Jan Palach se upálil na protest proti komunistům a je vzorem¹¹

Petr Sak

Nejsilnější moc je moc ovládat lidskou mysl.

Ze společenského vědomí se systematicky přenášejí do vědomí jednotlivých lidí zkratkovité výpovědi o realitě, které mají charakter axiomu, něčeho, o čem se nepochybuje, co se neanalyzuje, co se prostě přijímá jako nezpochybnitelná pravda. Tyto výroky mají charakter mýtu. Mýty vkládané (implementované) do vědomí lidí vytvoří ve vědomí lidí jakousi kostru – skelet obrazu společnosti, který je falzifikátem. Na vytváření těchto mýtu se podílejí zpravodajské služby, zkorumpovaní a konformní akademici, politici a na konci tohoto řetězce tvoření mýtu jsou média. Těch, kteří vědí, že tvoří mýtus, odvádějící lidi od reality, je malý zlomek. Opakováním mýtu v médiích, ve veřejném prostoru a vzdělávacím systému se neustále upevňuje ve vědomí lidí, narůstá jeho neotřesitelnost. S fenoménem nabalující se sněhové koule stále více lidí věří v pravdivost daného mýtu.

¹¹ Deváté pokračování cyklu *Mýty, nástroje ovládnutí lidí*. Zkrácenou verzi viz *Lípa. Čtvrtletník Výboru národní kultury*, 2026, roč. 31, č. 2, s. 71-74. ISSN 2788-0974. Autor upozorňuje i na titul Sak, P. (2025): *Člověk a realita: Společnost, moc a spiritualita v 21. století*. Praha: Jan Buzek – Zakázané vzdělání. ISBN 978-80-909255-5-7 (pozn. redakce).

Prvním předpokladem pozitivní společenské změny je nahradit u dostatečné části populace falešný obraz skutečnosti pravdivou realitou. A pro tento cíl je potřebné rozbít mýty, kterým lidé věří. V sérii článků se pokusím demytizovat některé mýty, kterými je česká společnost sycena a jsou součástí jejího vědomí.

Ideologie má ve společnosti negativní konotaci. Málokdo z těch, kteří ideologii chápou, vědí, že autorem myšlenky „ideologie je falešné vědomí“ je Karel Marx. Domnívám se, že ideologie v původním významu řád (systém) idejí může mít i pozitivní význam. Poselství Ježíše je také soubor idejí a tedy ideologie. Ideologie je tmelem společnosti a problémem současné mocenské elity nejen u nás, ale i u evropské politické elity, je absence věrohodné ideologie.

Tuto absenci nahrazuje frázi o našich evropských hodnotách. Již tato floskule je věcně chybná, protože může mluvit pouze o hodnotách Evropské unie. Vzhledem k tomu, že Evropská unie je formální sociální entita, může hodnoty definovat formálně, úředně. To však nelze učinit s evropskými hodnotami, které jsou produktem živého sociálního evropských společností a nelze je formálně určit. Floskuli o evropských hodnotách můžeme slyšet často, aniž bychom slyšeli, které hodnoty to jsou. Tato stydlivost je na místě, protože pokud by konkrétní hodnotu jmenovali, ihned by tím vyjevili své pokrytectví a prolhanost. Pravděpodobně by mluvili o svobodě slova jako o evropské hodnotě. Ovšem myslící Evropan by ihned tuto hodnotu konfrontoval se systematickou snahou o cenzuru, která stojí Evropany nemalé finanční prostředky.

Absence věrohodné ideologie nahrazuje česká politická elita upnutím se na některé osobnosti, z nichž dělá modly. A jak víme z křesťanství i z jiných kultů, nejlepší je mrtvá modla. Mrtvý se nemůže bránit ani nic pokazit. Při instalování modly má významnou roli pohřební rituál. Pohřeb Václava Havla měl až asiatský rozměr a nijak nezaostal za pohřbem vůdce KLRD Kim Čong-ila, který se konal ve stejné době. Stejnou funkci měl i pohřeb Karla Schwarzenberga.

Zcela ojedinělou byla smrt Jana Palacha. Ojedinělá byla všemi parametry. Dramatičností zapálením sebe sama, místem činu, magickým, kultovním a sakrálním místem českého národa – mezi Národním museem a sochou sv. Václava, dobou, v čase krátce po obsazení Československa vojsky Varšavské smlouvy, kdy národ byl traumatizován z brutálního potlačení Pražského jara. Ojedinělá byla také jednota lidí v odporu proti okupaci, i když marginálně se našli i lidé, kteří se s okupací ztotožňovali (Petr Pavel a jeho rodina).

Nezvládnuté emoce lidí se „navěsily“ na tento čin a na Jana Palacha, z kterého udělaly hrdinu, do něhož se promítaly.

Ode dne, kdy zemřel se stal on a jeho čin objektem manipulace, především novinářů a propagandistů napojených na politiky. Každá garnitura politiků v každé době za těch 56 let od této události upravuje reálnou událost a osobu Jana Palacha do podoby, která je pro ni domněle výhodná. Palach je mediálně a sociálně velice výhodná komodita. Funguje jako věnec slámy, který se stává základem pro věnec květin, které se do věnce slámy zapichují. Palach je takový slámový věnec, který politici, novináři a kdekdo zneužívají jako základ pro svůj produkt. Příkladem je Jana Černochová, které jsem si poprvé před léty povšiml, když mluvila ve sněmovně jako poslankyně o Janu Palachovi. Bylo to tak hloupé a lživé, že jsem si Janu Černochovou od té doby zapamatoval.

Dokonce jsem četl na Novinkách článek, v němž novinář tvrdil, že se studentkou fakulty sociálních věd a publicistiky Evou Bednárikovou Jan Palach přišel o panictví, což je naprostý nesmysl. S Evou jsem několikrát o Palachovi mluvil a situace byla jiná. Eva měla kamarádku, která byla nemocná a ta vytvářela zdání, že je přítelkyní Palacha. Jiné vymyšlené narativy nasazené na Palacha mají již politický charakter.

Součástí palachovského mýtu je tvrzení, že o Palachovi se po jeho upálení nesmělo mluvit, což není pravda. Ve zpravodajství Československé televize vystoupil Luděk Pachman a 21.1.1969 dokonce prezident republiky Ludvík Svoboda, který také pozval také několik studentů na Hrad, včetně Luboše Holečka, který mluvil s Janem Palachem v nemocnici. Za Janem Palachem byl v nemocnici ministr školství Vilibald Bezdíček, ministr pro mládež a tělovýchovu Emanuel Bosák a předseda Sdružení organizací dětí a mládeže Zbyněk Vokrouhlický. Předseda české vlády Stanislav Rázl také pozval několik studentů k sobě na diskusi. Mezi nimi byl i Zdeněk Zbořil předseda fakultního výboru FF UK. Snažil se studenty uklidňovat, ale nakonec souhlasil s většinovým názorem, který byl kritický k tehdejší vládě.

Ovšem následovalo postupné utlumování zájmu o Jana Palacha a vyvrcholením bylo přenesení jeho ostatků z pražského hřbitova na Olšanech do hřbitova v rodných Všetech.

K protestním politickým sebevraždám došlo i v polistopadové kapitalistické společnosti. Jak se k nim postavila vládnoucí moc? Z řady politických sebevražd si všimněme

dvou. První sebevražda mladého muže se uskutečnila v roce 2002 a byla informačně potlačena. Další sebevražda se odehrála 31. října 2022. Před Úřadem vlády se zastřelil starší muž. Tato politická sebevražda byla anonymizována. Nebylo zveřejněno jméno muže, zapálené svíčky byly odstraňovány a bylo zakázáno je dávat na místo události. Přitom ve všech třech případech Palach + další dva obětovali životy pro politické hodnoty stejně. Avšak sebevraždy v roce 2002 a 2022 se nedaly využít pro stávající politickou moc a tak byly vytěsněny z veřejného a mediálního prostoru. Politici deklarující demokracii se zachovali hůře než komunisté, politici systému, kterému oficiálně říkáme totalitní. Počet sebevražd celkově roste.

V hodnocení Jana Palacha a jeho činu jsou dva alternativní přístupy. První přístup vidí v Janu Palachovi hrdinu a vzor. Druhý vnímá událost z pohledu psychicky labilní osobnosti. Tento přístup je diskvalifikován nálepkou, že je komunistický.

Disidentský a polistopadový pohled na upálení Jana Palacha má dvě roviny. První je dezinterpretací chování a cíle Jana Palacha. Druhá rovina je jeho adorace.

Já mám i ve svém okolí kamarády a přítelkyně, s nimiž vedu o Janu Palachovi polemiky. Můj kamarád J. Š., který se s Janem Palachem i osobně znal, ho vyzdvihuje na piedestal jako hrdinu a vzor pro národ a generace. Tento přístup nejenže odmítám, ale považuji ho za škodlivý a nebezpečný.

Klíčové je filozoficko antropologické východisko pro smysl života člověka, kterým je duchovní vývoj člověka. Cokoliv, s čím se člověk v životě střetává, slouží jeho duchovnímu vývoji. Přínos životních událostí je individuální podle duchovní a vzdělanostní úrovně a inteligence jedince. Člověk je dualita individuálního a sociálního, a proto podle své sociální vyspělosti má také usilovat o vývoj společnosti.

Sebevraždou jedinec zastaví proces svého duchovního vývoje i podíl na vývoji společnosti. Je to vlastně rezignace a útěk z přirozeného řádu věcí. Kdybychom měli páchat sebevraždu vždy, když se nám společnost nelíbí, radě z nás by nestačilo sedm kočičích životů. Nejenže Jan Palach utekl z vlastního hlavního bojiště, do něhož byl vložen, ale i se ocitl mimo složitý společenský vývoj od roku 1969 do současnosti. Myslíte si, že by byl ochoten položit život za společnost, kterou v současnosti v "Československu" máme a že by s ní byl s ní spokojen? Jeho ústřední hodnotou rozhodně nebylo Zlaté tele, jako pro současnou konzumní společnost. Svým vědomím zůstal v posrpnové normalizaci.

Na rozdíl od něho kolik jsem musel vyložit intelektuálního úsilí a rozvinout kognitivních dovedností k pochopení všeho, co se ve společnosti za těch 56 let dělo. Tak jako jsem se v šedesátých letech a v Pražském jaru alikvotně podílel na společenské změně, podobně se snažím působit na společnost i nyní, a tím současně měním i sebe. Má osobnost a spiritualita se za tu dobu posunula, na rozdíl od Jana Palacha, který zamrzl svou osobností i společností v roce 1969. V čem hrdina, v čem vzor, když popřel smysl svého zrození? Navádění mladé generace k následování je naváděním k destrukci a genocidě národa. Komplementárně k tomu působí aktivity Petra Pitharta, Matěje Spurného a dalších, kteří usilují o kulturní, sociální a historickou destrukci českého národa. Opakem je vyzývání T. G. Masaryka k drobné národní práci.

Psychický stav české populace v srpnu 1968 bych charakterizoval jako kolektivní hysterii, to se týká i mne.

Politická pozice Jana Palacha byla levicová. Také měl velice pozitivní vztah k Sovětskému svazu, kde pobýval několik měsíců. Co Jana Palacha trápilo a stálo za jeho rozhodnutím bylo postupné opouštění polednové politiky. Tato politika byla nejexaktněji formulována v „Akčním programu KSČ“, přijatém na plenárním zasedání ÚV KSČ. Mýtus o upálení na protest proti komunistické ideologii je nejen dezinformace, ale je to přímo protiklad skutečnosti. Jan Palach stál za komunistickou ideologií Pražského jara silněji než řada vrcholných komunistických funkcionářů.

Příčinnost sebevraždy J. Palacha má dvě větve, kognitivní a psychickou. Výrazem kognitivní je sociologická a politologická nedostatečnost. Zjednodušeně lze říci, že svůj fiktivní svět zaměnil za realitu. V jeho světě bylo možné aktivovat lednové ideály občanů a pohnout svědomím armád Varšavské smlouvy k odchodu z Československa. V reálném světě však platí jiné zákonitosti.

Vliv na okupaci mohl mít nejmocnější muž světa, americký prezident Lyndon B. Johnson. S ním však v předstihu okupaci konzultoval sovětský velvyslanec v USA A. Dobrynin. Sovětskému velvyslanci bylo řečeno, že Československo je v sovětské sféře vlivu a USA s tím nemají nic společného.

USA okupace Československa vyhovovala, protože diskreditovala SSSR a odváděla pozornost od masakrů prováděných USA ve Vietnamu, Kambodži a Laosu. Jen na Laos dopadlo 270 milionů kusů bomb, více než bylo použito bomb za celou 2. světovou válku.

Američtí politici dobře věděli, že okupaci si Sovětský svaz dává gól do vlastní branky. Zbigniew Brzezinski dokonce prohlásil, že okupace je začátek konce Sovětského svazu. Proto USA nejen proti okupaci nevyvíjely žádnou reálnou aktivitu, ale v skrytu ji dokonce vítaly, i když samozřejmě událost patřičně propagandisticky, politicky a diplomaticky využily. Kdo na rozdíl od Jana Palacha reálně působil kolem okupace v Radě bezpečnosti OSN byl JUDr. Miroslav Polreich¹².

Ovšem Jan Palach nechápal nejen mezinárodní souvislosti, ale také sociální psychologii člověka, malých sociálních skupin, davu a národa. Zvláště u Čechů se za staletí existence na křižovatce uprostřed Evropy „vyšlechtil“ specifický modální člověk, s flexibilní strukturou mravnosti, morálky a pragmatizmu. A tento modální člověk si vyhodnotil reálnou situaci a tomu přizpůsobil své chování, kdy na jedné straně šel na pohřeb J. Palacha a adoroval ho, na druhou stranu se přizpůsobil nastupující normalizaci. Imperativ chování Petra Pavla, který prezentoval ve vystoupení v Evropském parlamentu: „*Aby člověk přežil, tak se musí přizpůsobit*“, byl i imperativem občanů v normalizaci.

Je tendence za statisíce vyloučených z KSČ obviňovat G. Husáka. Je pravda, že on určil rámeček, ale nevyloučil ty statisíce. Za statisíci vyloučených jsou opět nejméně desetisíce vylučujících. Při prověrkách realizovali své zájmy, charakter a komplexy méněcennosti. Co se realizovalo v prověrkách v normalizaci není spjato výlučně s žádnou ideologií. Důkazem jsou obdobné procesy s opačným politickým znaménkem v devadesátých letech a současná moc komunistických antikomunistů a také zákaz propagace komunistického hnutí těmito komunistickými antikomunisty. Pokud bychom to chtěli personalizovat, můžeme se podívat na herce Ondřeje Vetchého, který před listopadem 1989 šel z role do role, po listopadu se náhle změnila historie, a on v „komunismu“ nemohl hrát. Po zahájení války na Ukrajině ucítil, že válka je obrovský kšeft a ihned se stal velkým milovníkem Ukrajinců a dodavatelem zbraní.

Chybné kognitivní procesy Jana Palacha o společnosti a o mezinárodních souvislostech by však nestačily. Vždyť velká část populace tomu, co se děje ve společnosti, vůbec nerozumí. Například do současnosti mnozí nepochopili, že listopad 1989 byl převrat StB. Přes tato nepochopení občané běžně sebevraždy nepáchají.

¹² Srov. Polreich, M. (2009): *Utajená zákulisí*. Praha: Petrklíč. ISBN 978-80-7229-232-5.

Chybné pochopení reality jako podnětu k činu dynamizovala psychika. Podobně jako virus napadne nejslabší orgán, také ve stavu kolektivní hysterie podlehne nejslabší článek, jedinec s oslabenou, labilní psychikou, který neunes obrovskou zátěž stresu a frustrace, která je navíc ze sociálního prostředí stále potvrzována. Chybělo to, čemu se v současnosti říká krizové řízení. Ovšem v Osvětimi a v dalších koncentracích lidé přežili daleko horší situace. Není náhodou, že přeživší vězni z Osvětimi se oproti normální populaci ve statisticky větší míře dožívali vysokého věku. Prošli selekcí a přežili jedinci extrémně psychicky odolní a stabilní.

Součástí mýtu je také názor, že Jana Palacha ovlivnilo sebeupalování buddhistických mnichů. Tito mniši byli však buddhisty pouze vnějšně, formálními atributy. Pokud by pochopili Buddhovo poselství, nemohli by se upalovat.

Součástí palachovského mýtu je také jeho přiřazování k Janu Husovi. Zde jsou rozdíly ve všech parametrech. Jan Hus se obecně snažil vrátit církev k Ježíšovu poselství a konkrétně vyslovoval řadu požadavků. Také za ním byla práce rektora a jazykovědce. Nespáchal sebevraždu, ale odmítl zradit to, v co věřil. Plameny jako příčina smrti jsou to jediné, co tyto dva Jany spojuje.

Zemřít bylo těžké, ale těžší je každé ráno se rodit pro hledání a naplňování smyslu života a ten vnášet do společnosti. Pokud se však nejedná o tvory, kteří ve „faustovské volbě“ vyměnili svou duši za moc, peníze a funkce jako komunističtí antikomunisté. Jedná se o mafiány, jejichž loupežnými nástroji je ideologie, propaganda a politika a cílem nejsou drobné za prostituci a výpalné z barů, ale celá národní ekonomika, kterou pod propagandistickým krytím privatizace „vytunelovali“, a po vytunelování mají pro další patologické obohacování válku.

V opakovaných výzkumech české populace, zjišťující názor na nejvýznamnější osobnosti českých dějin, které jsem prováděl v devadesátých a nultých letech, se ukázalo, že česká populace dokáže vyhodnotit osobnosti podle hodnot, které jsou s nimi spojeny. Na prvních místech žebříčku jsou Karel IV., Jan Hus, Jan Amos Komenský a Tomáš Garrigue Masaryk.

Ekologické hnutí v Česku

Jan Zeman

Vynechám náhodné epizodky, byť i ty jsou zajímavé, viz ochrana Křivoklátska jako loveckého revíru českých knížat a králů od raného středověku či citlivé změny vodního režimu Třeboňska v 16. století, prováděné v zájmu zvýšení výnosnosti chovu ryb v tamních rybnících na popud Rožmberků. Sem patří i formování lesního hospodářství od poloviny 18. století, první popis poškozování lesů průmyslovými exhalacemi na Karlovarsku v 30. letech 20. století a kritika katastrofální urbanizace (velmi malé byty, často bez základního příslušenství zlé hygienické podmínky, zakouřené prostředí, nedostatek zeleně ad.), zvláště pak v dělnických čtvrtích, tzv. Athénskou chartou 1933, plně se týkající i tehdejšího Československa.

Podstatné je odlišovat úsilí o:

- zlepšení široce pojímaného životního prostředí za reálného socialismu v Československé socialistické republice (ČSSR), tj. především odstranění ničivé bídy a sociálních nejistot širokých vrstev obyvatelstva po roce 1945, málo úspěšně již dříve, a vytváření systému základních sociálních a životních jistot, spolu s Německou demokratickou republikou (NDR) největším na světě. Nutnou podmínkou odstranění bídy bylo dosažení materiálního dostatku pro všechny občany,

- a ekologicky pojímaného životního prostředí, tj. ochrany přírodních složek životního prostředí v ČSSR, v Česku a na Slovensku, kterému se za socialismu příliš nedařilo. Řeč bude vesměs o tom druhém.

Období TISu

I když prvky ochrany přírody najdeme už u Náprstkových turistů, sokolů, skautů, trampů ad. skutečnou nejstarší československou ekologickou organizací byl TIS – Sbor ochrany přírody, vytvářený od roku 1959 kolem přírodovědců nejen Národního muzea v Praze, vedený RNDr. Otakarem Leiským, od roku 1969 Svaz pro ochranu přírody a krajiny. Věnoval se zejména výzkumné a osvětové práci. Jeho činnost byla ukončena v roce 1977 vládou KSČ.

Skutečnost, že tzv. pražské jaro 1968 bylo téměř nedotčeno vážnými ekologickými problémy ČSSR, nepřekvapuje. Podobně tomu bylo v té době na celém světě včetně západní a severní Evropy a Severní Ameriky. Ani tou dobou též rozbouřená (a ekologicky postižená) Paříž, Washington či Peking prakticky neznaly ekologická témata. Kampaň „*Nestavějte (uhelnou) elektrárnu ve Slavkovském lese*“ v oblasti lázní přispěla k umístění uhelné elektrárny Prunéřov 2 na západní okraj Podkrušnohorské pánve, kde bylo životní prostředí, zvláště pak ovzduší, znečištěno nejvíc. Tudíž rovněž špatně. Také snaha o vysoké komíny byla dobově podmíněným omylem některých, reálně pseudořešením problémů vysokého znečištění ovzduší.

V akčním programu, schváleném v dubnu 1968 ústředním výborem Komunistické strany Československa, byla sice jako jeden z cílů uvedena i „*ochrana životního prostředí*“, ale není zřejmé, zda bylo myšleno jeho první nebo druhé, výše uvedené pojetí. Snaha omezit těžbu a spalování uhlí ve prospěch tehdy levné ropy zněla logicky ekologicky i ekonomicky. Problém byl, že se blížil první ropný šok (říjen 1973), resp. že nakonec neuskutečněná sázka na levnou ropu by byla neprozřetelná. Snaha přeměrovat rozvoj dopravy po vzoru Západu z šetrné železnice na nešetrnou silnici v letech 1968-69 byla značně populární, ale scestná, nejen pro vysokou

energetickou, emisní prostorovou a další náročnost silniční dopravy, o její nebezpečnosti a destrukci územních vztahů potřebami intenzivní silniční dopravy nemluvě. Stopnutí obou těchto koncepcí po roce 1969 bylo na místě, byť v případě útlu uhlí z hlediska životního prostředí bylo kontroverzní.

K 1. 1. 1969 se kromě federalizace do té doby unitárního Československa staly národní výbory všech stupňů gesčními orgány ochrany životního prostředí v jednotlivých obcích, městech, okresech a krajích ČSSR. Ministerstva lesního a vodního hospodářství ČR a SR (MLVH) se staly gestory ochrany ovzduší, vod a lesů, ministerstva zemědělství (MZe) se staly gestory pro ochranu zemědělské půdy, ministerstva kultury (MK) se staly gestory pro ochranu přírody a hlavní hygienici se staly gestory pro hluk a vibrace. Toto „gesční“ řešení se ale neosvědčilo, protože při častém rozporu výrobní x ekologické cíle tyto orgány vesměs preferovaly výrobní cíle na úkor ochrany životního prostředí, o neschopnosti jednotlivých gestorů řešit mnohé ekologické problémy průřezově nemluvě. Hlavní gestor ochrany životního prostředí, Federální komise pro vědeckotechnický a investiční rozvoj (SKVTIR), mělo jen koordinační úlohu bez rozhodovacích pravomocí, podobně nově zřízené národní rady pro životní prostředí při národních vládách.

Nezodpovězenou otázkou zůstává, do jaké míry tyto orgány chápaly ekologické aspekty ochrany životního prostředí. I když na základě zákona č. 40/1956 Sb. o státní ochraně přírody vznikala nemalá síť zvláště chráněných území, ochrana přírody se omezovala na zvláště chráněná území a zvláště chráněné druhy rostlin a živočichů. Tzv. nechráněná území měla často „smůlu“, včetně zvláště chráněných druhů v nich žijících. Gestor ochrany přírody přitom nebyl s to specifikovat, v čem má ochrana přírody spočívat, podobně ochrana vodních poměrů po roce 1973, takže se v nich často hospodařilo stejně jako v tzv. nechráněných územích. Východočeský krajský národní výbor pojímal svěřený Krkonošský národní park především jako velkou rekreační oblast pro pracující. Podobně tomu ale bylo v menším i v nejstarším československém národním parku Tatranském, vyhlášeném již v roce 1948, řízeném ministerstvem kultury SSR. Jeho region Štrbského plesa byl vážně poškozen investicemi pro zimní olympiádu v roce 1970. Dnešním pohledem byly kontraverzní i četné stavěné přehrady, byť jen ty Novomlýnské pod Pálavou byly zjevným přešlapem. Ekonomické, sociální a někdy i prestižní cíle dominovaly nad cíli ochrany

přírodních složek životního prostředí, viz znehodnocení rekreačních Podkomor-
ských lesů stavbou motokrosového závodiště „*Velká cena Brna*“, v 80. letech, prosa-
zeném přes četné protesty ochránců přírody. Závodiště se mělo stavět na výsypkách
dolů v severních Čechách, kde nebylo moc co zničit. Později tam bylo postaveno.

Nemá být řečeno, že by se nerealizovala ta či ona opatření na ochranu přírod-
ních složek životního prostředí, zvláště pak instalace odlučovačů tuhých emisí u vel-
kých zdrojů znečištění ovzduší (u cementáren a vápenek šlo počátkem 70. let o re-
voluci v ochraně ovzduší), výstavba čistíren odpadních vod (nová pražská Ústřední
čistírna odpadních vod v Praze v Troji, zprovozněná v roce 1967, patřila tehdy k nej-
modernějším na světě), rychlou náhradou silně znečišťující parní trakce na železnici
trakcí elektrickou a motorovou (1954-80), rozšiřování centralizovaného vytápění,
posilování plynofikace (po zprovoznění tranzitního plynovodu Bratrství v roce
1973/74), investice do dobově moderních, šetrnějších technologií a výstavba cen-
trálně vytápěných sídlišť včetně občanského vybavení a dostatku veřejné zeleně.
Celkově šlo ale o ochranu přírodních složek životního prostředí nedostatečnou.
Snad nejlépe to dokládaly smrčiny hřebenů Krušných hor, usychající v 60. – 80. le-
tech 20. století pod náporem průmyslových imisí, zvláště pak tuhých, oxidu siřičí-
tého (SO₂), oxidu dusičitého (NO₂), dále plyných sloučenin fluoru a chloru, dále
značné znečištěné vodních toků, značná eroze orné půdy aj.

Smrčiny v Jizerských horách byly ale zničeny převážně zahraničními imi-
semi, zejména z polské velkoelektrárny Turow, v letech 1976-82. Spolupráce s NDR
a Polskem na ozdravení silně narušeného pohraničního „černého trojúhelníku“ chy-
běla, oba naši severní sousedé ochranu ovzduší ignorovali ještě víc než ČSSR. Dovoz
nejméně kvalitního hnědého uhlí a silně znečišťujících dvoutaktních aut z NDR byl
v rozporu s potřebou chránit čistotu ovzduší. Na parku osobních aut se přitom tato
auta v roce 1989 podílela asi 10 %.

V lednu 1981 Československo postihl veliký, v řadě inverzních lokalit (kla-
sicky severočeská města) ničující smog, který se projevil i na zvýšené úmrtnosti.

Účinnou ochranu přírody podrážely nejen projekty typu rozvoje povrchové
těžby hnědého uhlí v Podkrušnohoří (něco zachránil generel vytěžení, ale hlavním
škodám zabránit nemohl) či výstavba silnic a dálnic s následným rychlým rozvojem
značně závadné silniční dopravy, ale i nedostatečné investice do jmenovaných

odlučovačů tuhých emisí a čistíren odpadních vod, nadměrný tlak na růst zemědělské výroby, projevující se v devastujícím scelování polí do velkých lánů na úkor rozptýlené zeleně a v nadměrné chemizaci, v principiálně chybném napřimování koryt vodních toků a odvodňování kdečeho (dodnes přežívá nechvalná „*rýnská koncepce technických úprav koryt vodních toků*“ z roku 1809) a v konzervativním pojetí státní ochrany přírody, tj. v přírodních rezervacích nezasahovat, i když často zarůstají náletovými druhy rostlin, ničícími tam chráněné druhy a ekosystémy, o škodlivém vlivu invazních druhů živočichů nemluvě. Starý vtíp: „*Dřív než se nám podařilo území vyhlásit za chráněné, už v něm nebylo co ochraňovat!*“ je vysoce aktuální i dnes. Technicko ekonomicky nebyly zvládnuty odsíření a denitrifikace spalin.

V roce 1975 byl zrušen záměr vést vnější okruh Prahy přes Prahu 6 – Suchdol. Vysoce naddimenzovaný projekt Základního komunikačního systému Prahy zůstal zachován. Dálnice D8 přes České středohoří měla vést tunelem dlouhým 3,5 km po hlavním hřebenu Českého středohoří mimo velké sesuvná území.

Na Slovensku od roku 1969 působil Svaz ochrany přírody a krajiny, blízký partner ČSOP.

Období ČSOP

Český svaz ochránců přírody (ČSOP) byl založen v roce 1979 vládoucí Komunistickou stranou Československa. Při vysoké autonomii základních organizací ČSOP byl stranický dohled nad ním relativně malý. Jeho základní organizace byly často značně aktivní, což u přeživších platí dodnes. Patřily k ostrůvkům pozitivní deviance společnosti.

Základní organizace ČSOP se věnovaly nejvíce péči o zvláště chráněná území, dále ekologické osvětě aj. ZO ČSOP v 80. letech kromě ekologické výchovy realizovala pokusně pod dohledem Pražského střediska státní památkové péče a ochrany přírody likvidaci náletových, zejména invazních dřevin (trnovník akát, borovice černá ad.) v přírodní rezervaci Prokopské údolí včetně Červeného lomu a Opatřilky.

V letech 1989-91 k tomu přidala pokusné vypásání skalních stepí stádečkem ovcí a koz. Tato praxe je dnes při péči o stepní společenstva v Česku běžná.

Z ohrožených lokalit ochránci přírody organizovali stěhování zvláště chráněných druhů, nejen bledule letní ze dna budoucí Novomlýnské přehradní nádrže aj. Četné protesty proti stavbě Novomlýnských přehrad koordinoval prof. Emil Hadač.

Odborný tisk environmentálního charakteru doplnil vedením ČSOP v 80. letech vydávaný osvětový měsíčník Naší přírodou (šéfredaktor Petr Přívětivý). Pražské středisko památkové péče a ochrany přírody v 80. letech vydávalo radikální ekologický měsíčník Niku (šéfredaktor Ivan Makásek).

Nezahálela ani výzkumná fronta. Velký výzkumný projekt – vyčíslování ekonomických škod na životním prostředí, realizovaný s přestávkami v 70. a v 80. letech výzkumnými týmy z asi 30 výzkumných ústavů z šesti socialistických států pod vedením Vladimíra Voráčka, předstihl dobu. Je škoda, že tento výzkum byl v dubnu 1990 v rámci zlého polistopadového obrazoborectví zrušen. Státní ekologové o tom zřejmě nevěděli. Po převratu byl zlikvidován i projekt špičkového lesníka klimatologa Vladimíra Krečmera na výzkum vztahu lesa, zalesnění a odtokových poměrů. Ekologové a neekologové pracující na ochraně životního prostředí a nenavázaní na Ekologickou sekci při Biologické společnosti Československé akademie věd měli po roce 1989 často „smůlu.“

Od 7. 12. 1978 fungovala Ekologická sekce při Biologické společnosti ČSAV pod vedením Emila Hadače, která kromě analýzy narůstajících ekologických problémů v Československu a základní osvětové práce pracovala i na způsobech, jak zásadně zlepšit ochranu životního prostředí v ČSSR. První větší analýza stavu životního prostředí v ČSSR byla z roku 1983. Postupně vznikala relativně ucelený program přestavby řízení ochrany životního prostředí v Československu. Ekologickou sekci formovali i pozdější ministři životního prostředí Bedřich Moldan, Josef Vavroušek a Ivan Dejmal a mnozí další významní ekologičtí politici, úředníci a experti.

Vypracoval jsem dvě studie o přestavbě řízení k ochraně přírodních složek životního prostředí. První byla dokončena v prosinci 1986, druhá v srpnu 1989. Obě pozitivně ovlivnily změny řízení ochrany přírodních složek životního prostředí v

Československu. Druhá novější významně ovlivnila radikální přestavbu řízení k ekologizaci v letech 1990-92.

Součástí špičkového mateřského, základního a středního školství byla a světovou špičku představovala ekologická výchova v Československu 80. let, zvláště ve vztahu k ochraně přírody, byť se tak nenazývala. Její páteří byli učitelé přírodopisu, prolínala ale i do řady dalších předmětů výuky na školách. Doplňovali ji ekologické organizace a různé organizace turistů a jiných milovníků přírody. Turisté již od dob Vojty Náprstka, podobně sokolové, skauti, trampové a další se řídili zásadou přírodu neničit, ale chránit a obdivovat. Chovat se v přírodě šetrně patřilo k samozřejmostem, starší tomu učili mladší. Určitou roli hráli lesníci, rybáři, vodaři, zahrádkáři a přes určitou rozpornost i myslivci. K ochraně přírody vychovávali i letní dětské tábory, pokrývající asi 90 % dětí a mládeže příslušného věku. Aktivní byli i někteří umělci (Petr Janda – album písniček Prázdniny na Zemi z roku 1979 aj.) a novináři. Ekologickou jedničkou mezi novináři byl redaktor Mladého světa (od r. 1975) Josef Velek. Ze jmen známých z ekologické výchovy 80. let i později je nutno uvést Janu Kvasničkovou, Emilii Strejčkovou, Hanu Librovoú, Evu Hauserovou, Marii Haisovou.

Socialistická společnost odmítala individualismus a sobectví, nebyla zatížená úsilím o co nejvyšší hmotnou spotřebu (ten u nás propagovaly západní rozhlasové vysílačky Svobodná Evropa) apod., konzumerismem, nechvalným systémem „*Použij a zahod!*“ Nešlo zdaleka jen o značně rozšířený systém vratných lahví. Opravovaly se porouchané součástky, ne že se vymění celý díl, nebo že se porouchaný výrobek rovnou vyhodí s tím, že se nevyplatí jej opravovat (a ekonomika sice vykazuje růst, ale její efektivnost klesá).

Účinnost vyspělé ekologické výchovy snižovalo vážné poškozování životního prostředí, zejména těžkým průmyslem, zemědělstvím a silniční dopravou.

Nová právní úprava ochrany vod, odvíjející se od zákona č. 138/1973 Sb. příliš nepomohla, protože ji degradoval systém výjimek z povinnosti čistit znečištěné odpadní vody. V 80. letech jich bylo v Československu kolem 2000. Nové povinnosti chránit vodní poměry mnozí vodohospodáři z podniků Povodí nerozumí dodnes.

Nová právní úprava ochrany lesů na základě zákona č. 61/1977 Sb. se v praxi příliš neprosadila. Ochranou přírody ani vodohospodáři nikdy nebylo stanoveny, jak

se má odlišně hospodařit v lesích ochranných a v lesích zvláštního určení, takže se v nich často hospodařilo stejně jako v lesích hospodářských. Zhoubné průmyslové imise nebyly jedinou příčinou špatného stavu většiny lesů v Československu. Svou roli hrálo zděděné vysoké zastoupení smrčín, které jen pomalu klesalo, a to ještě v utajení, lesům neprospívaly kalamity ani rostoucí těžba dříví, byť nedocházelo k přetěžování lesů, jak někteří tvrdili. Nadměrné stavy vysoké zvěře znemožňovaly přirozenou obnovu lesů.

Pozitivní byl nový zákon o územním plánování a stavebním řádu č. 50/1976 Sb. Posílil komplexnost plánování. Výstavba sídlišť včetně občanského vybavení byla ale běžnou socialistickou praxí již od 50. let.

Dobrá byla právní regulace vznikající jaderné energetiky, zákon č. 28/1984 Sb. o státním dozoru nad jadernou bezpečností jaderných zařízení. První dvě československé jaderné elektrárny Jaslovské Bohunice (zprovozněna v letech 1978-80) a Dukovany (zprovozněna v letech 1985-87) definitivně obrátily nepříznivý trend zvyšování emisí znečišťující ovzduší na snižování, což ale při tehdejší vysoké úrovni znečištění ovzduší a zcela nedostatečné statistice životního prostředí společnost prakticky nezaznamenala.

Určitou roli hrálo vymezení regionů s vážně narušeným životním prostředím. Měly tam jít přednostně investice na ochranu životního prostředí. Problém byl, že těch investic nebylo celkově i tam zdaleka dost, o technicko ekonomické nezvládnutí některých ochranných opatření nemluvě.

V únoru 1988 Rada pro životní prostředí ČR odmítla kontroverzní projekt přečerpávací vodní elektrárny v citlivé lokalitě Chráněné krajinné oblasti Křivoklátsko, což následně vláda ČSR respektovala. Kampaň nevládních ekologů proti stavbě této přehrady byla úspěšná.

Zlepšení řízení ochrany životního prostředí v letech 1987-89 byla většinou jen dílčí včetně nové horní legislativy z roku 1988. Pokrokem jistě bylo zavedení pokut za některé delikty v ochraně přírody aj.

17. 11. 1989 – 30. 6. 1992

Období 17.11.1989 – 30.6.1992 bylo pro ochranu životního prostředí v Československu, tak jako pro celou společnost, hektické a klíčové. Za velké bouře a vášně bylo k 1. 1. 1990 ustaveno Ministerstvo životního prostředí ČR (MŽP, prvním ministrem Bedřich Moldan), k 1. 4. 1990 Štátná komisia pre životné prostredie SR (prvním ministrem Ivan Tirpak) a k 17. 7. 1990 Federální výbor pro životní prostředí (FVŽP, ministr Josef Vavroušek). V prosinci 1990 byl Moldan obviněn ze spolupráce s někdejší Státní tajnou bezpečností a premiérem Petrem Pithartem odvolán z funkce ministra životního prostředí ČR. *„Je něco hluboce špatného, když ekologové neubrání ani svého ministra!“* platilo tehdy nejen mezi nevládními ekology. Po dvouměsíčním bezvládní ho 19. února 1991 nahradil Ivan Dejmal. Začalo 16 horečnatých měsíců finalizace a prosazování nové ekologické legislativy v České národní radě i ve vládě ČSFR a ČR, s plnou podporou nevládních ekologů.

Předně byla vybudována výše uvedená tři ministerstva jako průřezová s širokými kompetencemi a přiměřeně personálně vybavena, z části dosavadními úředníky, zčásti experty na životní prostředí, pohybující se do té doby nejčastěji v oblasti výzkumu.

Vznikla nová zpráva o stavu životního prostředí, tzv. modrá kniha *„Životní prostředí ČR, 1990“*, dále její československá a slovenská obdoba. I když byla trochu vykřičená, byla dobrým východiskem dalších rozborů tohoto druhu. Ukázala nutnost vypracovávat každý rok *„Zprávu o stavu životního prostředí“* a Statistickou ročenku *„Životní prostředí ČR.“* Tyto dokumenty jsou od roku 1993 vypracovávány a zveřejňovány. Lze je dohledat na internetu.

Za Dejmalu, Tirpaka a Vavrouška byly přijaty klíčové zákony k ekologizaci – první zákon o odpadech, nový zákon o ochraně ovzduší, zákon o posuzování vlivů na životní prostředí, nový zákon o ochraně zemědělského půdního fondu a nový zákon o ochraně přírody a krajiny plus četné navazující předpisy. Byla uzákoněna a vybudována Česká inspekce životního prostředí ČR (ČIŽP) jako kontrolní orgán státní správy s širokými rozhodovacími pravomocemi, Státní fond životního

prostředí ČR (SFŽP), byl zásadně rozšířen počet deliktů v oblasti poškozování životního prostředí, za který ČIŽP nebo okresní úřady udělovaly pokuty, zaveden trestný čin „ohrožování životního prostředí“, provedeny dílčí novelizace zákona o vodách, zákona o lesích, zákona o územním plánování a stavebním řádu, „geologických“ zákonů a přijat střeškový zákon o životním prostředí. Významné byly i územní limity těžby uhlí, byť byly přijaty jen usnesením vlády. Měly vymezit, kam až se těžba uhlí může rozvíjet a dát ostatním obcím a městům jistotu, že nebudou odtěženy. Počet obcí plně či částečně odtěžených v zájmu těžby uhlí přesahoval stovku, včetně okresního města (starý) Most. Nová ekologická legislativa se na Slovensku mírně opožďovala za ČR.

V rámci přestavby daňového systému byla zavedena řada daňových zvýhodnění aktivit prospívajících životnímu prostředí. Zejména u daně z nemovitosti šlo většinou o kompenzace za nemožnost příslušné nemovitosti ekonomicky využívat. Některé daňové úlevy se ale ukázaly jako kontroverzní, především u daně z přidané hodnoty a u zpoplatnění užívání silnic a dálnic.

Nová ekologická legislativa zásadně zvýšila a rozšířila okruh plateb za poškozování životního prostředí a využívání přírodních zdrojů. I zvýšené sazby ale měly jen fiskální nebo kompenzační charakter, resp. realizaci opatření na ochranu životního prostředí nestimulovaly. Příčinou nebyla zdaleka jen vysoká inflace. Jejich výnos směřoval někdy do SFŽP, někdy obcím jako kompenzace škod způsobených těžbou nerostných surovin nebo skládkami odpadů, někdy na vázaný účet pro rekvilivace, jadernou koncovku a podobné aktivity.

Při poslední větší novele hospodářského zákoníku v dubnu 1990 byla uzákoněna povinnost hradit tzv. objektivní škody, tj. škody způsobené nejen na životním prostředí řádným provozem povolených technologií druhým. Přijetím obchodního zákoníku a nového občanského zákoníku k 1. 1. 1992 byla tato povinnost zrušena. Dál už podle obchodního a občanského zákoníku náklady způsobené objektivními škodami druhým subjektům nesl a i nadále ze zákona poškozený, resp. poškození, nikoliv původce, resp. původci. Současně byly zrušeny předpisy o náhradách škod způsobených exhalacemi na zemědělské rostlinné výrobě a na lesích z doby socialismu. Tyto změny citelně poškodily ochranu životního prostředí a přispěly k vysoké konfliktnosti při prosazování projektů soukromého i veřejného zájmu.

Velmi kontroverzní se staly restituice po 25. únoru 1948 znárodněného majetku, protože z nich nebyla vyjmuta území se zvláštní ochranou přírody, podobně lesy, vodní toky, mokřady, kulturní památky aj. Účinná ochrana přírody a krajiny tak byla na těchto pozemcích zásadně ztížena a nejednou i znemožněna. Relativně nejméně škod vzniklo tam, kde se podařilo restituované pozemky zpět vykoupit. Na zpětný výkup ale často nebyly peníze, popř. restituent požadoval neúnosnou cenu. Kompenzace za omezení z titulu ochrany přírody a krajiny zatěžují veřejné rozpočty. Ne všichni restituenti přitom respektují své závazky. Problémem se stali mnozí drobní restituenti lesů, kteří často ani nevědí, že svůj les mají, a tudíž se o něj ani nestarají. Přemnožení škůdci pak ničí i sousední lesní porosty.

Už v letech 1990-92 začalo přenastavování rozvoje dopravy od mírné preference šetrné železniční dopravy za socialismu k zásadní preferenci nešetrné dopravy silniční, s četnými vážnými negativními dopady na životní prostředí, veřejné zdraví, bezpečnost, územní strukturu přírody a sídel aj. Prosilniční dopravní politika do značné míry paralyzovala zlepšení životního prostředí v jiných oblastech. Významně přispívala ke skutečnosti, že stav přírody a krajiny se v Česku i po roce 1989 dál zhoršoval. Proto byl v květnu 1991 pod vedením Miroslava Patrika ustaven Československý dopravní klub, který v ČR vyvíjí zejména rejdařům a dálničářům nepřijemné aktivity na ochranu přírody dodnes.

V roce 1990 přibyla CHKO Litovelské Pomoraví. Na jaře 1991 se podařilo vyhlásit CHKO Broumovsko, Poodří a Železné hory a zejména nové národní parky – Šumava, Podyjí a přehlásit Národní park Krkonoše, jež se tak zmenšil o hlavní rekreační centra Krkonoš a údolí k nim vedoucí.

Politické uvolnění bylo vesměs přijato pozitivně. Mělo ale i stinné stránky. Začal se prosazovat kult individuálního i kolektivního sobectví, začala se formovat velká hospodářská lobby, která byla ochotna respektovat maximálně platnou legislativu, byl rozbíjen systém sběru druhotných surovin (prý trh ukáže), začala degradace vysoce rozvinutého československého školství i ekologické výchovy, při které se žactvo, studentstvo i učitelstvo stávalo pokusnými králíky, zvláště u společensko vědních oborů, začaly vznikat různé mafie aj. Tato negativa se naplno projevila až později.

Citelné škody ochraně životnímu prostředí způsobilo obrazoborectví, na němž se nevládní a nejednou i vládní ekologové také významně podíleli. Byl smeten projekt výstavby horkovodu z jaderné elektrárny Dukovany do Brna, parovodu z Elektrárny Chvaletice do Kolína, o 4 roky byla zpožděna výstavba horkovodu z Elektrárny Mělník do Prahy (jediný významný teplovod, dokončený po roce 1989, a to v říjnu 1995), o 4 roky byla zpožděna výstavba tramvajové tratě do Modřan v Praze, o 6 let byla zpožděna výstavba Spalovny Malešice v Praze, přičemž jen 3 roky lze připsat na úpravy ve prospěch ochrany čistoty ovzduší, atd., atp. V roce 1991 začalo opětované prosazování stavby vnějšího okruhu přes šestitisícovou Prahu Suchdol (po 35 letech především právních bitev je v roce 2026 údajně už odpor suchdolských konečně poražen) a mnohé další. Dálničáři získávali pozice, kdy mohou nově prosazovat prý prakticky vše.

Nechám-li stranou časté obviňování se z estébáctví, kterým proslula zvláště Strana zelených ČR, hlavní šik ekologů podporoval své ministry životního prostředí. Už tehdy se objevily významné radikální ekologické organizace, které suplovaly a i dnes suplují nefunkční Stranu zelených ČR (SZ), podobně SZ SR. Šlo zejména o Hnutí Duha, Děti Země (a jí vedený Československý dopravní klub od května 1991), Greenpeace ČR ad. ČSOP se transformoval na nové podmínky. Část členstva ho ale opustila s tím, že podnikání je zajímavější či že má teď jiné starosti. V roce 2001 se od Děti Země odtrhla část členů a vytvořila Arniku, jež byla a je značně aktivní v ochraně životního prostředí v ČR i v zahraničí.

Základním excesem radikálních nevládních ekologů včetně ministrů životního prostředí z jejich řad s výjimkou Vavrouška se stal boj proti šetrné jaderné energetice po vzoru západních zelených, v Česku i boj proti šetrným spalovnám komunálního odpadu, tzv. závodům na energetické využívání odpadu. Na Slovensku se slovenští, čeští, maďarští a rakouští ekologové soustředili na boj proti dostavbě vodního díla Gabčíkovo na Dunaji. Vavroušek, který problém viděl realisticky (dokončit Gabčíkovo ve „střední“ variantě), se jako federální ministr ocitl mezi dvěma mlýnskými kameny. Gabčíkovo bylo v roce 1992 dokončeno a zprovozněno naštěstí ve střední variantě, jako průtočné a umožňující zaplavovat zbylé lužní lesy v regionu.

Pochybným militantním bojem proti Gabčíkovu, dále chybným tažením proti stavbě jaderné elektrárny Mochovce a odmítáním modernizace hliníkárný v Žiaru

nad Hronem „norskou“ cestou se radikální ekologové na Slovensku dostaly v roce 1995 do hluboké společenské izolace, v které v zásadě zůstávají mimo Bratislavu dodnes.

Zásadní zpoždění výstavby jaderné energetiky a spaloven odpadů vážně komplikovalo a komplikuje ochranu životního prostředí v ČR, zvláště ovzduší. Má ale více příčin. Hlavní nebyl a není mediálně efektivní odpor radikálních ekologů.

Pokus vyčíslit škody na zdraví lidí ze znečištěného ovzduší, projekt Teplice 1 (1991) a 2 (1993), skončil neúspěchem. Zjištění, že lidé jsou v okrese Teplice se silně znečištěným ovzduším zdravější než v okrese Prachatice s relativně čistým ovzduším, překvapilo. Znečištění ovzduší samozřejmě zdraví lidí škodí. Ve hře jsou zřejmě jiné silnější faktory (podstatně kvalitnější lékařská péče na Teplicku, značná izolovanost množství lidí na Prachaticku aj.).

K temným stránkách období 1. 1. 1990 - 30. 6. 1992 patří tragická smrt nejlepšího ekologického redaktora v ČR Josefa Velka u Rudého moře 30. 4. 1990. Spekulovalo se i o vraždě. Negativem byl zánik měsíčníku Naší přírodou v lednu 1991 pro nedostatečné financování.

Uvedené období je vrcholem českého a slovenského vládního i nevládního ekologického hnutí. Přes některé zjevné chyby dokázalo pomoci kvalifikovaně přestavět řízení ochrany životního prostředí v zemi tak, že i za následné, vůči životnímu prostředí nepřátelské vlády Václava Klause se podařilo odvrátit hrozící ekologickou katastrofu v ČR, především zásadně snížit znečišťování ovzduší a vod.

Za vlády Václava Klause

1. 7. 1992 – 31. 12. 1997

Parlamentní volby 1992 ekologové prohrály. K moci přišla tržně ultra pravicová vláda vedená Občanskou demokratickou stranou (ODS) Václava Klause, která

protiústavně rozdělila Československo, rozvrátila ekonomiku ČR, vytvořila masovou nezaměstnanost a která byla také nepřátelská k ochraně životního prostředí. Ministrem životního prostředí se stal slabý František Benda. Resort rozvrátil. Mnoho expertů odešlo nebo bylo odejito. Klausova vláda se vzápětí střetla se středovou vládou Vladimíra Mečiara na Slovensku. Než by přistoupila na kompromis ve věci radikální ekonomické reformy (Klaus prosazoval rychlé zavedení trhu bez přívlastků, Mečiar postupnou transformaci s významnou státní regulací čtených hospodářských aktivit), raději Klaus dostrkal Mečiara k dohodě o protiústavním rozdělení Československa, kterou se nakonec ve vydíraném Federálním shromáždění podařilo prosadit. Zásadně tak byla prohloubena politická, ekonomická, sociální i mravní krize v zemi. V rámci dělení Československa byl již v červenci 1992 nezákonně rozehnan Federální výbor pro životní prostředí, pracně dva roky budovaný J. Vavrouškem a spol. K 1. 11. 1992 MŽP ztratilo důležité kompetence za územní plánování a stavební řád. Územní plánování v rámci tržního fundamentalismu bylo paralyzováno. V Česku nastala zoufalá obrana dosažených pozic v ochraně životního prostředí ekologickým hnutím v letech 1990-92.

Tu a tam byla ekologická legislativa změkčena. Její dodržování bylo různé. Iniciativou tehdy zeleného poslance Pavla Seyfra se nově podařilo v roce 1994 uzákonit zásadní omezení freónů, ničitelů ochranné vrstvy stratosférického ozónu. Nový lesní zákon po vleklých tahanicích byl roku 1995 schválen v podobě pro lesy nebezpečně děravé.

V letech 1992-94 probíhala asi 16ti měsíční obrana severočeské obce Libkovic proti snahám tamních dolů ji odtěžit. Nakonec byli ekologové vedení Hnutím Duha poraženi, obec zbourána a uhlí se pod obcí netěžilo a zřejmě ani těžit nebude.

V roce 1994 vyvrcholil spor o velkocementárnu Tmaň, kterou se ekologům z Děti Země a dalším podařilo vyhrát, resp. prosadit změnu na projekt zachovávající kapacitu stávající cementárny (na místo ztrojnásobení) v dosavadní lokalitě Králova Dvora.

V boji o novou, značně děravou státní ekologickou politiku se v roce 1994 nevládní ekologové postavili za ministra Bendu proti Václavu Klausovi, který odmítal jakoukoliv státní ekologickou politiku. Jistě i za to Bezpečnostní informační služba Děti Země, Hnutí Duha a Greenpeace ČR v roce 1995 zařadila na seznam extremistů.

Zničit jejich pověst u široké veřejnosti se jí ale nepodařilo. V létě 1995 nevládní ekologové ostře kritizovali přijatou státní ekologickou politiku, neboť v mnohém ustoupila Klausovi.

Vládu Václava Klause provázela řada afér. Některé byly verbální (asi nejotřesnější byla Klausova teze „*přírodní zdroje neexistují*“, asi aby se daly snadněji drancovat), některé měly zjevně kriminální povahu. Sem patří první pokus privatizovat jeskyně Moravského krasu soukromé firmě spjaté s ODS. Pro nesouhlas s touto nezákonností byli odvoláni ředitelé Českého ústavu ochrany přírody – v roce 1994 Jaroslav Hromas a v roce 1995 jeho nástupce exministr Ivan Dejmal.

Odpor proti zvlí Klausovy vlády v ochraně životního prostředí vedl Josef Vavroušek a radikální ekologové. Zejména Klausova ODS pořádala na Vavrouška štvavnice, které přispěly k jeho tragické smrti 18. 3. 1995 pod lavinou v Západních Tatrách. Vavrouškova smrt vážně oslabil ochránářské hnutí.

Po volbách 1996 se v druhé Klausově vládě (7. 1996 - 1. 98) stal ministrem životního prostředí Jiří Skalický (ODA). Vláda propadla tváří v tvář velké povodni v červenci 1997 na Moravě. Spoléhání na Havlovo, že „*po pádu komunistů už nám žádné nebezpečí nehrozí,*“ a na Klausovo „*trh ukáže*“ skončilo utopením více než 50ti občanů. Mnozí nebyli ani varováni. Přímé ekonomické škody způsobenými povodní byly odhadnuty na 63 mld. Kč běžných cen, nepřímé ekonomické škody při této i dalších povodních nebyly vyčísleny, byť nebyly malé. Došlo k ostrému sporu mezi technokratickou koncepcí protipovodňové ochrany (stavět další přehradu a hráze) a ekologickou koncepcí protipovodňové ochrany nevládních ekologů – zvyšovat retenční schopnost říčních niv, stavět suché poldry aj. Základní opatření prevence povodňových škod, zákaz výstavby v záplavových územích, zrušený po roce 1989, přijat nebyl.

Železničářům se podařilo odvrátit pokus zrušit 14 lokálek v Severomoravském kraji pod rouškou povodně v červenci 1997 ministrem dopravy Martinem Římanem (ODS).

I v nepříznivých podmínkách se nevládním ekologům podařilo uhájit hlavní změny v řízení ochrany životního prostředí v ČR a zejména limity znečištění ovzduší (a vod) se po tlakem jimi tolik kritizovaného a.s. ČEZ dařilo naplňovat v praxi, takže

se zásadně snížilo znečištění ovzduší, výrazně i znečišťování vod a skládky odpadů byly dobově „zabezpečeny“. K negativům patřily kampaně radikálních nevládních ekologů českých, rakouských, německých a slovenských proti šetrným jaderným elektrárnám a spalovnám odpadů.

Otázkou je, jak se podařilo zásadně snížit znečišťování ovzduší v ČR. Závazek vlády ČSSR z roku 1987 snížit emise SO₂ a NO_x o třetinu do roku 1993, považovaný tehdy za nereálný, byl splněn, aniž by došlo k jediné větší odsiřovací a denitrifikační akci. Emise se začaly měřit na komíně a tak klesly u SO₂ o 10 % a u NO_x o třetinu. V roce 1988 se dotěžilo nejsirnatější ložisko uhlí, emise NO_x nám západní experti spočítali podle spalování černého uhlí, ač v ČR dominovalo spalování hnědého uhlí při nižších teplotách a tím i nižších emisích NO_x. Klausovská transformace vyvolala obrovský propad ekonomiky včetně zavíráním dolů a zničením Poldi Kladno (1996), který se projevil i významným snížením emisí. Vliv mělo i rozšiřování centralizovaného vytápění a plynofikace. Čistota vod se zlepšovala jednak v důsledku vysokého propadu ekonomiky (oživování od roku 1994 mělo odlišnou strukturu bez většího dopadu na emise), jednak intenzivní výstavbou zejména městských čistíren odpadních vod. Pokles produkce odpadů je s otazníkem vzhledem k nejistotám starší evidence produkce odpadů a častým metodickým změnám vykazování.

Rozhodný odpor proti výstavbě dálnic, v často v silně kontroverzních trasách, vedl předseda Děti Země a koordinátor Československého dopravního klubu Miroslav Patrik. Od silničních blokách se brzy ustoupilo, neboť k blokování silniční dopravy nebylo třeba blokád, stále častěji stačily sílící dopravní zácpy aut na silnicích. Často mnohaleté boje formou protestů, připomínkování dokumentů a soudních bitev (Ekologický právní servis apod.) probíhaly na řadě míst. Nejproslulejší se jistě stal již 35 letý boj o vedení vnějšího okruhu Prahy přes Suchdol, později pod Suchdolem, vedený tamním starostou Petrem Hejlem. Známý byl boj o trasu dálničního obchvatu Plzně. Zvítězily tvrdě prosazované zájmy spekulantů i za cenu zpoždění osm let (místo roku 1997 zprovozněn v roce 2015), zdražení o osm miliard Kč a prosazení delší a podstatně konfliktnější trasy obchvatu. Známý je boj proti vedení dálnice D8 přes CHKO České středohoří, navíc v riskantní trase přes velká sesuvná území. Letitý je boj o vedení dálnice D52 přes Mikulov pod Pálavou při odmítání dopravně efektivnější a šetrnější trasy existující dálnice D2 k Břeclavi, a dál postavení

dálničního obchvatu města na rakouské hranice. Řadu zvrátů měl boj „velká“ (dálničáři) x „malá“ (ekologové a statkářka Havránková) dálniční křižovatka u Opatovic nad Labem u Hradce Králové (D11). Letitý je boj o vedení dálnice D3 přes Středočeskou pahorkatinu proti mnohem šetrnější trase PROMYKA s obchvatem Benešova, Olbramovic a Miličína, v úhrnu za poloviční investice. Spor proti stavbě dálnice D47 ve prospěch dálnice D48 u Ostravy končí postavením obou, resp. obchvat Frýdku Místku se začíná stavět. Ani v jednom případě ekologové neuspěli, protože stát brutálně preferoval silniční dopravu a v jejím rámci zejména dálnice, právo je v ČR cárem papíru a dálničáři neznají ani ty nejmenší ohledy. Mnou podchycené promrhání nejméně 300 miliard Kč na stavbách dálnic a dalších silnic prý nestálo za řeč a pokud snad ano, mohli za to výlučně kverulanti všeho druhu.

Ekologům se povedlo prosadit jen o 6 km kratší, levnější a šetrnější trasu dálnice D35 mezi Hradcem Králové a Mohelnicí kolem Litomyšle proti trase kolem Ústí nad Orlicí a České Třebové. Podle zlých jazyků získali kompro na tehdejšího ministra dopravy Šimonovského (2002-06) a tak se „dohodli“.

Tyto a další nevládními ekology prohrané boje o tu či onu dálnici či obchvat znamenaly vesměs mnohaleté zpoždění jejich realizace, v případě D8 přes České středohoří dokonce o celých 15 let. Je třeba ale vidět, že různá odvolání běžně ležela dva i více let na příslušném místě či soudu a nic se nedělo, takže je otázka, jak moc tyto stavby zpozdila odvolání nevládních ekologů a jak moc obrovská neschopnost úřadů a soudů ČR stížnosti řešit v přijatelném čase. Stavbu D8 o další dva roky zpozdil v červnu 2013 obrovský sesuv hornin, geology a ekology předvídaný. Prý si ho vymodlili.

Od Klause ke vstupu do Evropské unie (1. 12. 1997 – 1. 5. 2004)

Po pádu druhé vlády Václava Klause 30. 11. 1997, tzv. sarajevský atentát, za přechodné vlády Josefa Tošovského vznikly pro ochranu životního prostředí příznivější podmínky, které pokračovaly i za následných vlád České strany sociálně demokratické (ČSSD). Hlavním cílem se stal vstup do Evropské unie (EU). Vládní i nevládní ekologové jej z velké části podpořili, jistě i jako pojistku proti možnému návratu klausovské zvůle. Následně byli nemístně tolerantní i ke špatně vyjednaným podmínkám vstupu ČR do EU. Další destrukce zemědělství jim nevadila (?!), podobně velice kontroverzní energetické směrnice EU (?!). Nevidět, že tzv. obnovitelné zdroje paliv a energie jsou vesměs technicko ekonomicky nezralé technologie, byla hrubá chyba. Problém měly s požadavkem na urychlení výstavby životní prostředí ničících dálnic a zvláště pak se závazkem postavit mimořádně ničivý, drahý a dopravně nepotřebný kanál Dunaj – Odra – Labe. Věřili, že se jim tuto stavbu podaří odvrátit.

V lednu 1998 začala první dvě strategická posuzování vlivů na životní prostředí koncepcí – SEA. Povinnost konat SEA koncepcí byla sice uzákoněna již v roce 1992, ale Klausovy vlády nepřipustily jejich realizaci. Šlo o návrh státní energetické koncepce a návrh koncepce dopravních sítí. V případě energetické koncepce se střetly čtyři rozdílné přístupy – vládní (podle požadavků EU), pravicová (pokud možno vše nechat na trhu a privatizovat), levicová KSČM (silně regulovat a ve velké energetice zachovat a posílit veřejné vlastnictví) a zelená radikálních ekologů (likvidovat jadernou energetiku). SEA nepřekvapivě skončilo prosazením vládní (pro EU) koncepce s tím, že co chce EU, je svaté, a pokud snad ne, platí zákon č. 1. V případě koncepce dopravních sítí se proti vládní proevropské koncepci postavila ekologická, tj. žádné velké investice do vodních cest, stavět méně dálnic a ne v konfliktních trasách, podstatně více prostředků vynakládat na rozvoj šetrných železnic a kritika absence městské hromadné dopravy v návrhu koncepce. MŽP si osvojilo část požadavků nevládních ekologů, ale ministr životního prostředí Miloš Kužvart byl ve vládě v roce 2000 výrazně přehlasován s výjimkou časového prohození priorit výstavby 3. a 4. tranzitního železničního koridoru na 4. a 3, ke kterému v praxi pro nepřipravenost výstavby 4. koridoru ale nedošlo. Ministr dopravy Antonín Peltrám (ČSSD) sice s nevládními ekology diskutoval a sliboval i udržitelnou dopravu, ale rozuměl jí splnění všech požadavků EU, tj. reálně žádnou udržitelnost.

Uskutečňovaly se další SEA, veřejnost, zejména nevládní ekologové se do nich aktivně zapojovali, ale výsledek v zásadě určovaly často rozporné požadavky EU. SEA se stále více měnily ve frašku. Vyjádřit se můžete, ale co odporuje EU, bude odmítnuto, ač to je či bude seberozumnější. Samostatnou kapitolou bylo, že se za požadavky EU někdy vydávaly i domácí lobystické požadavky velkého byznysu.

Únor 1998 skončil třemi demisemi ve vedení resortu životního prostředí. Nejprve byl nucen odstoupit ředitel Agentury ochrany přírody a krajiny Josef Novák pro druhý pokus nezákonně privatizovat jeskyně Moravského krasu, tentokrát sobě a svému právníkovi, následován náměstkem Vladimírem Bízkem a ministrem Jiřím Skalickým. Bízkovo odstoupení s privatizační aférou nesouviselo, byl prý jen unaven z věčného intrikování v resortu. Po Skalickým se stal ministrem životního prostředí Martin Bursík. Především dotahoval legislativu ve Sněmovně před volbami.

Po volbách 1998 se stal ministrem životního prostředí Miloš Kužvart (ČSSD). Přišel s rozsáhlým programem legislativních změn, podmiňujícím přijetí ČR do EU, které se mu s jistými nedostatky podařilo prosadit v Parlamentu.

Na jaře 1999 došlo k velké roztržce v nevládním ekologickém hnutí v souvislosti se svévolným bombardováním Jugoslávie letectvem vojenského paktu NATO, provázené množstvím menších i větších ekologických katastrof. Vláda ČSSD svou výraznou většinou poskytla k útokům na Jugoslávii český vzdušný prostor. Levicovní ekologové se ostře postavili proti, většina nevládních ekologů hrála roli mrtvého brouka, předseda Hnutí Duha Jakub Patočka agresi NATO proti Jugoslávii veřejně podpořil. Na sklonku bombardování agresi těsnou většinou odsoudil sjezd Strany zelených, která se kvůli této rezoluci málem rozpadla.

Podobně tomu bylo při útoku vojsk USA, Velké Británie a Polska na Irák na jaře 2003, resp. levicovní ekologové protestovali, ostatní ekologové převážně mlčeli.

Naopak útok na Afghanistan USA a Velkou Británií na podzim 2001 nevyvolal větší ohlas v ČR i mezi ekology, jistě i pod dojmem dodnes neobjasněných obludných atentátů 11. září 2001 v USA. Podobně bez většího ohlasu ekologů byla i podpora kolektivního západu islamistům v Sýrii od roku 2011, půl roční bombardování Libye od března do října 2011, spojené se závěrečným svržením režimu M. Kaddáfího a

jeho zavražděním, a násilného svržení zákonné vlády Jankoviče na Ukrajině v únoru 2014.

Za Kužvartova ministrování 1998-2002 došlo k prvním pokusům nevládních ekologů z Hnutí Duha ponechat smrčiny Národního parku Šumava k sežráním kůrovci, ohánějících se zlou bavorskou praxí, a nekriticky podporovaných Českou televizí. S odmítnutím zprovoznění jaderné elektrárny Temelín ve vládě Kužvart neuspěl. Přes četné protesty nevládních ekologů českých a rakouských byly v roce 2000 a 2002 zprovozněny první dva bloky jaderné elektrárny Temelín s pozitivním vlivem zejména na čistotu ovzduší.

Za úspěch se považovalo prosazení vyhlášení Národního parku České Švýcarsko v roce 2000. Pozdější svévolné ponechání tamních smrčin k sežráním kůrovci a přímá podpora vedení národního parku ničivému požáru v létě 2022 tento úspěch zpochybnily.

K velkým aférám patří pokus ODS „odstřelit“ ministra Kužvarta (nakonec byl počátkem roku 2000 odvolán ministr dopravy Antonín Peltrám) a návrh ministra dopravy Jaromíra Schlinga (ČSSD) ve Sněmovně v květnu 2002 zrušit ministerstvo životního prostředí, když posuzování vlivů na životní prostředí (EIA) projektu vodního díla Děčín skončilo s nesouhlasným stanoviskem MŽP.

Poslanec KDU-ČSL Libor Ambrozek rozjel velice kontroverzní válku za zničení mysliveckého stavu, rozporného to spojení ekologů.

V roce 2000 začal zánik časopisu radikálních ekologů Nika pro nedostatečné financování. Začala vycházet nepravidelně, stále méně, až zanikla.

Po volbách 2002 nevládní ekologové prosazovali odstřel Kužvarta ve prospěch Ambrozka z KDU-ČSL, kvůli jeho snaze regulovat kůrovce v Národním parku Šumava. Nový, údajně proekologický premiér V. Špidla (ČSSD) jim vyšel vstříc.

V roce 2002 mně v Olomouci vyšla do jisté míry průlomová kniha *Ekonomické základy udržitelného rozvoje*. Obec vládních, akademických i nevládních ekologů ji ale nepřijala. Další více rozpracovaná vydání už mohla být jen elektronická.¹³

¹³ Aktuálně Zeman, J. (2025): *Ekonomické základy (trvale) udržitelného vývoje*. Praha: Institut české levice. ISBN nemá. http://library.institutcl.cz/ekonomicke_zaklady_udrzelneho_vyvoje.pdf (pozn. redakce).

Pod záštitou ministra Kužvarta vznikl na Českém ekologickém ústavu (ČEU) odvážný projekt trvale udržitelného rozvoje – studie „*Josef Seják, Ivan Dejmál a kol. - Návrh strategie udržitelného rozvoje České republiky, ČEU 2022*“. Vzápětí byla napadena tzv. pravicovými (spíš liberálními) ekology co by údajný komunistický paskvil. Odmítl ji i nový ministr životního prostředí Ambrozek. Od té doby mlčí pravicoví ekologové – akademici. Asi nemají co říci. Radikální ekologové se s tímto projektem převážně mýjeli.

Sesazení Sejáka k 31. 12. 2003 z funkce ředitele ČEU tuto studii zatlačilo do „ilegality“. Tím snaha o reálnou udržitelnost rozvoje v ČR reálně skončila. Kritici oné studie žádný program neměli, podobně radikální ekologové. Tedy, snaha zničit jadernou energetiku, spalovny odpadu a prosadit bezzásahovost v lesích národních parků, jež před vyhlášením byly lesy hospodářskými, s udržitelností nesouvisely a situaci jen dál zhoršovaly. ČEU byl celý rok 2004 za ředitele Goysse paralyzovaný. Následně byl novým ředitelem Jiřím Hradcem transformován na Českou informační agenturu životního prostředí (CENIA).

Dnes už čtyři vládní strategie udržitelného rozvoje mají sice razítko EU, ale s udržitelností rozvoje až na drobnosti nesouvisí. Nevládní ekologové je kritizují jen mírně, zejména protože počítají s jadernou energetikou. Ekonomické a sociální nesmysly jim podle mlčení nevadí.

Negativním dopadem vítězství „pravicových“ ekologů byla podpora zavádění obchodu s povolenkami na emise oxidu uhličitého CO₂, primárně vedením EU v letech 2003-05, přestože šlo o ekonomický nástroj vesměs spekulativní, tak jako všechny cenné papíry na burze, a tím i zjevně nevhodný k prosazování věcných cílů rozvoje. Věcný cíl minimalizovat emise CO₂ navíc narážel na technicko ekonomicky nezralé technologie, zejména v oblasti větrné a solární energetiky.

Účinnou ochranu životního prostředí lze dělat na základě buď konzervatismu, nebo na základě socialismu. Nelze ji dělat na základě ekonomického liberalismu. To je tragický omyl, dnes i obce nevládních ekologů, zvláště těch radikálních.

Protesty ochránců zvířat proti chovu kožešinové zvěře („*Jsme tu před Sněmovnou nazí!*“ roku 2002) byly značně kontroverzní, o pozdějších požadavcích na zrušení živočišné výroby nemluvě.

Ministr Ambrozek (2002-06) dokončil legislativní smršť podmiňující přijetí ČR do EU. V personální politice uplatňoval zásadu „*proti svému předchůdci*“. Byl vstřícný k ničení lesů NP Šumava kůrovci, resp. prosazoval politikou nezasahování. Odmítal jadernou energetiku, vodní díla na Labi aj.

V srpnu 2002 Čechy postihla rekordní povodeň, při které pro selhání vedení povodí Vltavy selhala i vltavská kaskáda a pro selhání krizového štábu Prahy byla zatopena i centrální část metra v Praze. Povodeň zpusťovala i Český vodohospodářský ústav. Přímé ekonomické škody byly odhadnuty 73 mld. Kč běžných cen. Praha se na nich podílela 25 mld. Kč. S Janem Kukačkou se mně podařilo usvědčit vedení povodí Vltavy ze selhání při manipulacích na přehradách Vltavské kaskády při povodni 2002.

Velké téma zejména brněnských ekologů je dlouhodobě boj proti enormně nákladnému odsunu ústředního osobního železničního nádraží z dopravně optimální polohy v centru Brna na hlavním uzlu tramvají do odlehlé polohy v záplavovém území řeky Svratky. Podařilo se jim i vynutit si konání dvou referend o tomto problému 9. 10. 2004 a 7. a 8. 10. 2016. I když drtivá většina hlasujících hlasovala v obou referendech proti odsunu nádraží, pro nedostatečnou účast nebyly výsledky hlasování závazné. Štvavá kampaň vedení Brna za bojkot referenda měla určitý účinek, v případě prvního i prosazení zjevně nevhodného termínu konání referenda, o tradiční nízké účasti v komunálních volbách a referendech nemluvě.

Již za ministra Kužvarta začal lítý „ideologický“ boj, kdy dálničáři vinili ekology z masakrů na silnicích a ti se bránili. Přičítat jiným neodpovědnost části řidičů, vedoucí k množství nejenom i tragických nehod, je nehorázné. Za pomoci prodejních novinářů se dá ale o tom přesvědčit část neznalých občanů a zejména politiků. Dálničáři (rejdaři se rádi přidali) se nestyděli vinit ekology z ekoterorismu. Tento boj pokračoval i za ministrů Ambrozka a Brabce.

V osidlech avanturismu

Po volbách 2006 se stal v září v první Topolánkově vládě ministrem životního prostředí bezproblémový Petr Kalaš. Vláda ale nedostala ve Sněmovně důvěru. V druhé Topolánkově vládě byl ministrem životního prostředí radikální ekolog a předseda Strany zelených Martin Bursík. Prosadil zvýšení pokut za mnohé delikty, mimo jiné v ochraně přírody a lesa. Jinak ale neutěšená právní úprava ochrana lesů zůstala zachována. Bojoval proti vodním cestám. Zelení prosadili perverzní daňové úlevy pro méně znečišťující auta u plateb za užívání silnic a dálnic, čímž ještě víc zvýhodnili nešetrnou silniční dopravu proti šetrné dopravě železniční, aniž by přispěli k rychlejší ekologizaci silniční dopravy. Boj proti nové výstavbě dálnic v rámci koaličního kompromisu byl omezen na diskusi o trasách pěti nejkonfliktnějších dálnic. „Posuzovalo“ se s nulovým výsledkem.

Po ničivém orkánu Kyrill 17. 1. 2007 Bursík s podporou radikálních ekologů prosadil ponechání padlých smrčín na pospas kůrovcům v Národním parku Šumava, čím rozjel velkou kůrovcovou kalamitu na Šumavě, spojenou s velkou ekologickou katastrofou, s vážným oslabením mimoprodukčních funkcí šumavských lesů.

Slibovaná ekologická daňová reforma se změnila ve frašku. Její první etapa (zdanění pevných a plyných paliv a elektřiny) vynášela jen 2-3 mld. Kč/rok. Co horšího, EU požadovaná podpora obnovitelným zdrojům paliv a energie za Topolánka, Kalouska, Římana, Bursíka a kol. vedla ke stanovení velmi vysokých výkupních cen pro elektřinu z nových obnovitelných zdrojů, placenou spotřebiteli elektřiny, což po prudkém zlevňování fotovoltaických tunelů dovážených z Číny a nečinnosti paralyzovaného státu vedlo ke vzniku obřího, převážně fotovoltaického finančního tunelu, který spotřebitele elektřiny ochudil úhrnně asi o 600 mld. Kč. Nepřekvapivě českou veřejnost postavil proti obnovitelným zdrojům paliv a energie. Tyto zdroje přinášely veliké ztráty v celé EU, ale v ČR byly relativně největší. Chyběla brzda, na fotovoltaike si zřejmě mastila kapsy i řada politiků.

M. Bursík odmítal jaderné elektrárny a spalovny odpadu. Za zády zelených i nevládních ekologů ale schválil korekci územních limitů těžby s tím, že se těžitelné zásoby hnědého uhlí mimo limity zvětšily.

Od září 2006 stojí v čele Českého svazu ochránců přírody exministr Libor Ambrozek. Hlavní aktivity ČSOP jsou zaměřeny na péči o zvláště chráněná území. V rámci omezených finančních možností ČSOP vykupuje pozemky přírodně cenných ploch, ve spolupráci s Agenturou ochrany přírody a krajiny obnovuje mokřady aj.

6. 2. 2008 předčasně zemřel Ivan Dejmál, po Vavrouškovi nejvýznamnější ekolog v ČR. Poté už mezi českými ekology nebyla výrazná autorita.

Topolánkovy vlády tvrdě prosazovaly zřízení velkého USA radaru na Brdech. Narážely na široký odpor zejména levicové veřejnosti, ale na plnou podporu vedení Strany zelených. Bursík dokonce ve snaze zmírnit odpor proti radaru částečně otevřel vojenský výcvikový prostor Brdy turistům, za cenu jistého poškození tamní zachovalé přírody. Příznivci Greenpeace 28. 4. 2008 obsadili brdskou kótu 718, na níž měl radar být postaven. Blokáda kóty trvala do 9. 6. 2008, kdy kótu 718 vyklidila policie. Tato akce byla jedinou větší akcí nevládních ekologů proti militarizaci a válce. Jak nám ukazuje současná válka Izraele a USA proti Iránu po 28. 2. 2026, cizí vojenská základna je v případě války vedené jejím vlastníkem legálním cílem odvety protivníka a nemusí zůstat jen u takové vojenské základny.

Druhá Topolánkova vláda dostala v březnu 2009 nedůvěru a skončila. Předčasné volby Ústavní soud v rozporu s ústavou ČR i s dobrými mravy zrušil. Přechodná vláda Jana Fischera se tak protáhla až do podzimu 2010 a mimo jiné se při zablokované Sněmovně rozjel obří, převážně fotovoltaický tunel. Tehdejší ministři životního prostředí Ladislav Miko a Jan Dusík (SZ) více méně pokračovali v Bursíkově avanturistické politice, byť Miko zastavil nesmyslnou Ambrozkovu válku proti myslivcům. Po nepochopitelné demisi Dusíka 19. 3. 2010 byla krátce ohrožena i existence MŽP. Přechodnými ministry se stali ministr zemědělství Jakub Šebesta a poté Rut Bízková. Radikální ekologové stály po boku zeleným ministrům, převážně ve zlém.

Drobil, Chalupa, Podivínský –

9. 2010 – 1. 2014

Ministr životního prostředí Pavel Drobil (ODS, podzim 2010) se do historie resortu zapsal velmi zle, byť se snažil zmenšit tunel OZE. Již v prosinci 2010 skončil v korupční aféře (pokusil se odklonit asi půl miliardy korun dotací z modernizace čistírny odpadních vod v Praze v Troji), k všeobecné úlevě. Nevládní ekologové byli opět sehnáni do houfu proti společnému, velkému nebezpečí.

Drobilův nástupce ministr Tomáš Chalupa (ODS) byl sice umírněnější, ale pracoval též převážně proti ochraně životního prostředí. K jeho pozitivům patří ne příliš úspěšný pokus zastavit kůrovcové šílenství v Národním parku Šumava (ani otrlý Jan Stráský to příliš nezvládal, mimo jiné pro tvrdý odpor nevládních ekologů, podporovaný neobjektivními novináři, zvláště z České televize). Největší problém ale byl, že kůrovcová zkáza tamních smrčín již postoupila příliš daleko.

Po velkých deštích došlo v červnu 2013 k obřímu sesuvu hornin na rozestavenou dálnici D8 a ke zničení 200 m místní železniční trati. Stalo se tak v místech, kde to od počátku předvídali státní geologové a na co marně léta upozorňovali nevládní ekologové, zvláště pak Mirek Patrik. Až do velkého sesuvu prý strašili veřejnost. Zatímco dálnice byla dokončena, byť se zpožděním dalších dvou let, železnice čeká na obnovu již 13 let.

Nečasovu vládu položila v červnu 2013 „kabelková“ aféra jeho milenky.

V přechodném období Rusnokovy vlády do voleb 2013 byl ministrem životního prostředí Tomáš Podivínský (KDU-ČSL).

Na scénu vstupuje oligarcha

Andrej Babiš

Četné korupční aféry pravicových vlád Mirka Topolánka a Jiřího Nečase přiměly českého oligarchu číslo 2 Andreje Babiše vstoupit do politiky v čele hnutí ANO 2011. Po předčasných volbách vznikla v lednu 2014 koaliční vláda ČSSD, ANO 2011, KDU-ČSL. Ministrem životního prostředí se stal Richard Brabec z ANO 2011. Jmenováním ředitele ČIŽP Erika Goysse byla Inspekce rozvrácena. Velkou chybou bylo zrušení výběrového řízení na dostavbu jaderné elektrárny Temelín v dubnu 2014 pro údajnou nerentabilitu při tehdejších cenách elektřiny, neboť přispělo k energetické krizi ČR. Inicioval ho ministr financí Andrej Babiš.

Boj za rozkulačení a.s. ČEZ vedou radikální nevládní ekologové dlouhodobě. Cílem takového snažení je usnadnění boje proti jaderné energetice. Vstupem A. Babiše do vrcholové politiky se objevilo i heslo proti oligarchům. Tedy mnohem mocnější zahraniční oligarchové nevládním ekologům nevadí, ale oligarcha Babiš ano. A to přesto, že se stal základním pilířem našeho skomírajícího zemědělství.

Už kolem roku 2015 bylo zřejmé, že v 80. letech špičková ekologická výchova někdejšího Československa je v troskách, přestože se na její podporu ročně vynakládalo kolem 150 miliónů korun, stala se povinnou součástí školních osnov, existovala síť nevládních ekovýchovných organizací Pavučina, stavěly se Domy v přírodě ad. Příčinou byl a je zejména drtivý úpadek českého školství, reformovaného na stále nižší a rovněž klesající úroveň EU, státem i trhem nově pěstovaný individualismus, sobectví ad., rostoucí otrlost způsobenou ztrátou základních sociálních jistot v obnoveném kapitalismu aj. včetně aktivní účasti ČR na válkách za cizí zájmy (Afghánistán, Irák). Ani špičkové ekovýchovné organizace jako Sdružení Tereza s tím nemohla mnoho děla.

Když jsme u Terezy, neuškodí připomenout, že za socialismu (1980-89) zažila jen jednu krizi a její příčinou bylo rozhádání se vedení Terezy. Sdružení Tereza zažilo po roce 1989 už krize dvě a obě byly způsobené prudkým propadem dotací získaných na svou činnost.

12. 8. 2016 byla přes protesty části ekologů zprovozněna čtvrtá spalovna komunálního odpadu v ČR Chotíkov u Plzně.

Značně kontroverzní byla novela zákona o ochraně přírody a krajiny, účinná o 1. 6. 2017, neboť legalizovala ochranářskou svévoli – nezasahování v prvních

zónách národních parků, většinou fakticky v hospodářských, převážně smrkových lesích s následkem jejich rychlé destrukce kůrovci a jinými škůdci. Politika nezasa-hování způsobila velká poškození lesů Národních parků Šumava a České Švýcarsko i lesů široko daleko od nich. Relativně dobře vychází národní parky Podyjí a Krko-noše, tuto politiku neuplatňující.

Politiku EU významně ovlivnila tzv. Pařížská dohoda o opatřeních ke stabili-zaci klimatu z prosince 2015. Nastoupila směr minimalizace antropogenních emisí skleníkových plynů, v první řadě CO₂. Na jejím základě byla Evropskou komisí při-pravena a v prosinci 2019 na Evropské radě schválena Zelená dohoda pro Evropu (Green Deal), s výjimkou Polska. Zřejmě málo kdo tehdy tušil, co to bude obnášet. Tím spíš, že dopadová studie realizace Zelené dohody... dodnes chybí. Nevládní eko-logové Zelenou dohodu vesměs s nadšením přivítali. Já nikoliv, protože jsem si do-vedl spočítat její ničivé následky na sociálně ekonomický rozvoj.

Stanovisko vedení Akademie věd ČR č. 4 / 2020, že „*oteplování klimatu na Zemi způsobují jen rostoucí antropogenní emise skleníkových plynů*“, ukázalo servil-nost a nekompetentnost vedení AV ČR. V zásadě schválilo materiál Ústavu globální změny AV ČR, který se opíral o nekompetentní závěry velkého klimatického panelu IPCC.

Život v zemi i zejména terénní aktivity ekologů vážně omezila epidemie no-vého druhu koronaviru SARS CoV-2 v letech 2020-22.

Ekology i širší veřejnost rozvlnilo vytrávení 40 km řeky Bečvy pod Valašským Meziříčím 20. 9. 2020, údajně kyanidy, a zvláště pak skandální vyšetřováním aféry. Pracovníci ČIŽP zničili vzorky a šéf ČIŽP Erik Geysse se za ně postavil, takže dodnes nevíme, která škodlivina ryby otrávil. Neméně skandální je i soudní proces vedený proti firmě, která s tímto vytrávením Bečvy podle všeho nemá nic společného.

Aféra Vrbětice 17. 4. 2021 potěšila zejména protijaderné ekology. Následný zákaz ruských a čínských firem na stavbě jaderných elektráren v ČR z bezpečnost-ních důvodů jim dával naději, že žádný další jaderná elektrárna nebude v ČR posta-vena.

Úzký pás území mezi Břeclaví a Hodonínem zpustošilo tornádo dne 24. 6. 2021.

Éra rozvalu společnosti

17. 12. 2021 – 15. 12. 2025

Ve volbách 2021 zvítězila koalice SPOLU a s PirSTANEM vytvořila koaliční vládu Petra Fialy, zvanou pětidemoliční. Vystřídali se v ní tři ministři životního prostředí – Anna Hubáčková (17. 12. 2021 – 31. 10. 2022), Marian Jurečka a René Hladík (10. 3. 2023 – 15. 12. 2025), všichni z KDU-ČSL. Věnovali se zejména prosazování Zelené dohody... a radikálně pojaté ochraně přírody, tj. bezzásahovosti v 1. zónách národních parků, značka na negativních dopadech nezáleží. K nejhorším opatřením patří rozhodnutí o ukončení těžby černého uhlí v ČR (4. 2. 2026 se stalo) a hnědého uhlí v roce 2033, o pět let dřív, než žádala EU, a v situaci, kdy nemáme za uhlí efektivní náhradu. V rámci českého předsednictví v EU prosadil Fiala rozšíření obchodu s emisními povolenkami na CO₂ i na mobilní a malé zdroje znečištění ovzduší od 1. 7. 2027 a zákaz spalovacích motorů u nových aut od roku 2035. Že jde o opatření pro široké vrstvy obyvatel likvidační, Fialově vládě nevadilo. Na kritice zákazu spalovacích motorů vyrostla pravicová politická strana Motoristé sobě.

K tomu přistoupilo zběsilé embargování Ruska za jeho „speciální vojenskou operaci na Ukrajině“ po 24. 2. 2022. Znamenalo zásadní zdražení do EU dovážené ropy a plynu a zvýšení příjmů Ruska na účet jeho odběratelů z EU. Snaha o odklon od ruských dodávek vedla k nákupu ruské ropy, plynu a dalších tzv. „derusifikovaných“ surovin za dvojnásobné ceny od států, které Rusko neembargovaly. K tomu vedení EU s podporou Fialovy vlády zásadně snížilo množství povolenek na emise CO₂. Spolu s četnými spekulanty vyhnalo cenu emisních povolenek do závratné výše. Skutečnost, že se na nákladech na elektřinu v uhelných elektrárnách emisní povolenky v roce 2025 podílí podle různých odhadů 75-90 %, nevyžaduje komentář. Tvrzení radikálních ekologů, že trh ukazuje nepotřebnost uhelné elektřiny a rentabilitu (mnoha způsoby přímo i nepřímo velmi silně dotovaných) elektráren z obnovitelných zdrojů, patří k černému humoru nekompetentnosti těchto ekologů. EU si tak nepřekvapivě vyrobila velkou sociálně ekonomickou krizi, kterou ale hází na

Rusko. Že krize byla v ČR větší než v průměru EU, nepřekvapuje. Fialova vláda v létě 2022 dlouho odkládala zastropování vysokých cen elektřiny a zemního plynu. Nakonec je zastropovala ve výši, která vedla k dalšími zdražení elektřiny a plynu. Že takové politika neslouží ochraně stability klimatu a že rozvrací ekonomiku a ožebračuje občany ČR, Fialově vládě ani nevládním ekologům až na výjimky nevadilo. Masové demonstrace proti válečnické, antiekonomické, asociální a opozici kriminalizující Fialově vládě nevládní ekologové z velké části ignorovali. Prý za Zelenou dohodu...

Velká válka na Ukrajině vážně zkomplikovala vývoj nejen v ČR. Nevládní ekologové obvykle za větrem nadávali na Rusko, ale větší aktivity na veřejnosti jsem v této souvislosti nezaznamenal. O větší i menší ekologické katastrofy v této válce nebyla nouze.

Ve dnech 23. 7. – 12. 8. 2022 byla jádrová pětina Národního parku České Švýcarsko zásadně poničena velkým požárem, který si na základě malého požáru neopatrných turistů vypěstovala správa NP ČŠ pod dohledem svého ředitele Pavla Bendy. Shořelo i kus sousedního Národního parku Saské Švýcarsko. Radikální ekologové požár ocenili jako opatření k urychlení obnovy diversity v NPCŠ. Že mnohé vzácné ekosystémy shořely a že vznikly mnohé další vážné škody nejen na chráněné přírodě, jim nevadilo, o zničení obživy místního obyvatelstva nemluvě. Nejotrlejší popřeli i existenci mimoprodukčních funkcí lesů. Dopis asi 70 RNDr. (většinou s dalšími vědeckými tituly) na podporu řádní správy NPCŠ ukázal žalostný stav české ekologické vědy.

12. a 13. 11. 2024 oficiální koncepci klimatických změn, prosazovanou velkým klimatickým panelem IPCC, zásadě zpochybnila mezinárodní konference klimaskeptiků panelu CLINTELL, konaná v nevytopeném sále Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v Praze. EU, ČR i radikální ekologové její závěry ignorovali.

K 1. 7. 2025 byla vyhlášena nová CHKO Soutok (Moravy a Dyje). Slíbený národní park Křivoklátsko, proti kterému se oprávněně bouřil celý záměrem dotčený a ohrožený region, se prosadit nepodařilo.

4. 7. 2025 krátce před polednem postihl část Česka včetně pravobřežní Prahy blackout, způsobený primárně masivními přetoky elektřiny z větrných a

fotovoltaických elektráren v Německu přes území ČR. K blackoutu přispělo selhání některých technických zařízení české elektrorozvodné soustavy a chybná reakce centrálního dispečinku ČR. Protože se stal v poledne za dne, v létě a byl krátkodobý, jím způsobené škody jsou relativně nízké. Vláda i nevládní ekologové hlásali, že obnovitelné zdroje s blackoutem nijak nesouvisí, odborná fronta trapně mlčela, aby si neohrozila granty. Čest odborníkům zahraňovali experti – důchodci.

V rámci Zelené dohody... prosazované zavírání uhelných elektráren podstatně zvyšuje riziko opakování se blackoutu včetně jeho podstatně horšího průběhu.

Vedení EU si osvojilo a léta prosazovalo a prosazuje čtyři zhoubné ideologie: multikulturalismus, resp. ničení národů masovou migrací lidí z jiných civilizačních okruhů, genderismus (ničení rodiny vytvářením kultu homosexuality), rusofobie a Green Deal. Přestože genderismus jde hrubě proti přírodě, zaujali nevládní ekologové k němu pozici mrtvého brouka, podobně k multikulturalismu. Rusofobii přiřizovali „potřebou zbavit se ruských dodávek fosilních paliv“. Green Deal nadšeně podporovali, za což jim možná zahraniční konkurence ČR mimo EU poděkuje.

Střet s Motoristy sobě

Ve volbách 3. - 4. 10. 2025 byly poraženy strany pětikoalice. Po dlouhých průtazích ze strany prezidenta Petra Pavla byla 15. 12. 2025 jmenována nová vláda Andreje Babiše (ANO 2011, Motoristé sobě, SPD). Podle koaliční dohody měl místo ministra životního prostředí zaujmout čestný předseda motoristů Filip Turek. To vyvolalo protestní demonstrace ekologů (organizovala Greenpeace) i pražské kavárny. Nechybělo zjevně lživé heslo: „*Planeta shoří!*“ Protože prezident Petr Pavel ho svévolně odmítl jmenovat ministrem, stal se předseda motoristů Petr Macinka ministrem zahraničních věcí a dočasně i ministrem životního prostředí. Filip Turek funguje na MŽP co by zmocněnec pro klimatické věci. Základní cíl si klade zrevidovat Green Deal a dosáhnout zrušení zákazu aut se spalovacími motory od roku 2035 na

úrovni EU. Ministrem životního prostředí se 23. 2. 2026 stal poslanec motoristů Igor Červený.

Katastrofální bylo hospodaření předchozí Fialovy vlády (1200 mld. Kč deficit státního rozpočtu za 4 roky, tj. třetina deficitu státního rozpočtu ČR od roku 1993 + 410 mld. Kč reálného deficitu v návrhu státního rozpočtu vlády Petra Fialy na rok 2026), vynucující si nemalé úspory, o redukci úspor podniků i domácností o čtvrtinu až třetinu vysokou inflací nemluvě. Vláda Babiše navrhla rozpočet MŽP snížit o 37 %, tj. nejvíc ze všech kapitol. Že to bude tvrdé a místy likvidační, je zřejmé. Nevládní ekology pobouřilo také škrtnutím dotací na zahraniční ekologické projekty.

28. 2. 2026 situaci vážně zkomplikoval zákeřný útok Izraele a USA na Irán a drtivá odpověď Iránu včetně uzavření Hormuzského průlivu. Následoval prudký růst cen ropy, zemního plynu, močoviny, dusíkatých a draselných hnojiv atd. K tvrdě postiženým patří kromě řady asijských států také EU a ČR. Tak dlouho jsme se zbavovali závislosti na levných ruských dodávkách až nás od dodávek odstříhli naši spojenci Izrael a USA. Bude to hodně drahé i pro ČR a utrpí jistě i životní prostředí, o ekologických katastrofách z vypalování rafinérií, skladů pohonných hmot či potopených tankerů nemluvě. Greenpeace si nechalo zpracovat možnost zavedení progresivní sektorové daně na fosilní paliva a energie. Chce se říci: „V pořádku!“. Má to ale vadu v tom smyslu, že sektorová daň má zachraňovat katastrofální Green Deal, nikoliv jej nahradit, jak by rozumný očekával.

Hlavní problémy rozvoje Prahy

Jan Zeman

Základním problémem hlavního města Prahy je její dlouhodobě nekompetentní vedení prakticky nezávisle na konkrétních politických složeních rad hlavního města po roce 1989. Věcně se promítá v živelném rozvoji s mnoha deformacemi a ztrátami.

O které jde především?

- 1) Megalomanie, snaha mít Prahu dvoumilionovou, přestože růst velkých měst přináší množství těžko zvládatelných problémů. Praha by neměla usilovat o další růst, natož o růst maximální. Otázkou je, kolik má Praha trvalých a zejména kolik přechodných obyvatel – od zrušení přechodných pobytů prý nikdo věrohodně neví. Tato skutečnost komplikuje plánování rozvoje Prahy – dopravy, školství atd.
- 2) Nedostatečná koordinace rozvoje hlavního města Prahy s rozvojem středních Čech. Koordinaci ztěžuje jak nevyhovující legislativa, tak personální animozity.
- 3) Po komunálních volbách 2022 vznikla po dlouhých tahanicích nová nesourodá a brzy i silně rozhádaná koalice, na půdorysu pětidemoliční vlády s tím, že Praha

sobě, ANO 2011 a SPD jsou v opozici. Do křesla primátora se po 9 letech vrátil Bohuslav Svoboda, prvním víceprimátorem a radním pro dopravu se stal dosavadní primátor pirát Hřib. Veřejnosti dali opět slib změnit způsob vládnutí, dále mlhavé představy o rozvoji Prahy s velkým důrazem na životní prostředí a ochranu stability klimatu aj. Klimatický plán Praha má, ale je problematický. Během volebního období došlo k dalším korupčním kauzám v DPP – Dozimetr (víceprimátor Hlubůček STAN), poroučet se musel i ředitel magistrátu aj. Veřejnost je ignorována. Ze strany vedení hlavního města nedošlo ani k pokusu vyšetřit kteroukoliv z velkých afér bývalých vedení Prahy. Nedošlo ani k pokusu zrušit projekt špatného metropolitního plánu Prahy Tomáše Hudečka, jehož základní filozofií bylo, že vlastník pozemku může s ním dělat více méně co chce (tzv. developerský plán) a vrátit se metodicky ke konceptu územního plánu Prahy. Přípravu metropolitního plánu zkomplikoval nový zákon o územním plánování a stavebním řádu, účinný převážně od 1. 7. 2024. Návrh nového územního plánu hl. m. Prahy byl veřejnosti představen v říjnu 2025. Jeho konečná verze byla zastupitelům předložena na poslední chvíli 19. května 2026, takže se s ním ani nemohli pořádně seznámit. Zastupiteli hlavního města byl schválen dne 28. května 2026 s účinností od 1. září 2026. Hlavní směry kritiky byly odmítnuty.

- 4) Územní plán z roku 1999 je značně přežilý a děravý. Nový územní plán se připravuje už asi 20 let. Relativně přijatelný koncept územního plánu Prahy svévolně v letech 2011-12 nechal zrušit Tomáš Hudeček z TOP09 a prosadil vytváření nového, tzv. metropolitního (reálně developerského) územního plánu Prahy s tím, že rozvoj Prahy dále podstatně zhorší. Zatímco platný územní plán Prahy zná desítky barev (k označení území s různým účelem využití), nový metropolitní plán měl mít barev mnohem méně. Podle představ T. Hudečka jen 4. Nedávno se uvažovalo o 10 barvách. I to je ale málo, resp. snížit počet barev by bylo zlé. Zvláště investorů soukromých i veřejných se tak má dále podstatně zvýšit a usnadnit. Je nutné se vrátit k metodice tzv. konceptu územního plánu Prahy, které T. Hudeček v rámci prosazování metropolitního plánu Prahy v roce 2011 zahrnul. Efektivní územní plán musí mimo jiné přísně chránit veřejnou zeleň, nepřipouštět nadměrné zahušťování výstavby, výstavbu regulovat výškově, respektovat ochranná pásma všeho druhu (záplavová území, nestavět v okolí kapacitních silnic, obojí se ale ve velkém

děje atd.). Protože Praha, dále kraje Středočeský, Vysočina a donedávna též Ústecký nezpracovaly trasy plánovaných vysokorychlostních tratí (VRT) do svých krajských územních plánů, dostaly přednost moravské úseky VRT „Přerov – Ostrava“ a „Brno – Šakvice“, kde příslušné trasy VRT do svých územních plánů zpracovaly rychle. Praha nedávno schválila jižní koridor VRT přes Zahradní město. Vysoce aktuální zůstává schválit i koridor severní přes Libeň a koridor na Ústí nad Labem, a hlavně je zanést do územního plánu Prahy.

- 5) Dosavadní diletantské řízení hlavního města Prahy způsobilo Praze obrovské škody, které paralyzovaly její rozvoj. Jen za primátorem P. Bémem (2002-10) činí ztráty cca 100 mld. Kč investic. Za primátorů Béma, Svobody a Hudečka došlo k rozvratu magistrátu Prahy včetně řady afér, z nichž některé jsou vyšetřovány i policií (opencard, DPP, Blanka, Pražské služby), za primátorů Svobody z ODS, Hudečka z TOP-09, Krnáčové z ANO 2011, piráta Hřiba a opět Svobody a za zelených viceprimátorů pro územní plán Stropnickým a Kolínskou a od roku 2018 Hlaváčkem ze STAN rozval územního plánování pokračuje – tzv. metropolitní plán je pokusem ještě více uvolnit ruku velkým soukromým investorům. V tom všem se pokračuje za staronového primátora Svobody. Návrh nového územního plánu nic moc, pro další zahušťování výstavby někdy i na úkor veřejné zeleně dál pootvírá dvířka. Obsahuje určitou výškovou regulaci výstavby. Na ignoraci ochranných pásem se nemá nic měnit.
- 6) V důsledku chybných rozhodnutí vedení hlavního města Severní Město a Praha 6 do budoucna nemohou mít efektivní systém veřejné dopravy. Na Praze 6 je překolejováno, resp. úsek metra „Nádraží Veveřín – Nemocnice Motol“ nemá a zřejmě nebude mít dostatečné dopravní využití, a to ani po případném prodloužení do stanice Zličín či na Letiště Ruzyně, jak někteří prosazují. Na Praze 8 vedení trasy C chybně vynechalo stanici metra Trojská, trasu vedlo nejkratší cestou do Kobylis s vynecháním ZOO, velkého sídliště Bohnice a středního sídliště Kobylisy, byť by jejich dopravní obsluha metrem znamenala určitý závlek. Pokračování trasy C z Ládví do Letňan (i po 20 letech se stanice metra Letňany nachází v polích) nemá, a ještě řadu let mít nebude dostatečné dopravní využití, nemluvě o logisticky neodůvodněném oblouku na stanici metra Prosek a předdimenzování stanic Střížkov, Prosek a Letňany včetně předdimenzovaného terminálu Letňany. Úvahy protáhnout

metro na nádraží Čakovice jsou sporné a stávající slabě vytížený úsek metra příliš nevytíží. Smysl mělo přímé vedení metra z Ládví do Čakovic, ale odložené do vzniku dostatečných přepravních proudů. Bude záležet na další výstavbě na severovýchodě Prahy.

Vedení Prahy od roku 2022 sice intenzivně staví nové tramvajové tratě (TT), ale prakticky nezávisle na reálných dopravních prioritách. Stačí zdůvodnění, že byly zahrnuty do kontroverzního Dolínkova, resp. Scheinherrova seznamu výstavby TT, vydávaných za koncepci rozvoje TT Prahy. Problém je, že většinou jde o TT středního či dokonce malého dopravního významu, klasicky do Holyně a Slivence, zprovozněné v květnu 2022 a v září 2023, vedené od nám. OS prakticky mimo osídlení. Její úseky „*nám. OS – Holyně – Slivenec*“ nemají dopravní odůvodnění, byť nově získává cestující postavením a zprovozněním supermarketu Kaufland u konečné. Jde o developerskou TT a argument, že sousedství polí omezuje případný občanský odpor, je argument podivný. Podobně je nutné hodnotit kousek TT v Opletalově ulici (cíl usnadnit výluky, zejména v oblasti metra C Florenc) či za Dolínka postavený a dosud izolovaný kousek TT u Národního muzea. TT na Dědinu zdražila o více než půl miliardy výstavbou parkovacího domu u zastávky Ciolkovského jako kompenzace ztráty mešního počtu parkovacích míst výstavbou místními občany ostře odmítané TT, přestože na nedaleké konečné tramvaji Dědina má vyrůst do roku 2030 železniční zastávka Dlouhá Míle a velké záchytné parkoviště. Praha má rozpracováno řadu projektů rozšíření TT v Praze, z nichž mnohé lze jen velmi hrubě vyhodnotit.

TT Dvorecký most (asi 361 m vlastní most) bude mít jen střední dopravní přínos, zato velmi vysoké náklady (po zdražení na víc než dvojnásobek asi 2 mld. Kč), a výstavba má 16 měsíců zpoždění. Byla zprovozněna 18. 4. 2026. Výstavba TT na někdejší nákladovém nádraží Žižkov má být investicí hlavního města Prahy a EU na podporu developerské výstavby. Uvažovaná TT k budoucí stanici metra Libuš je středního dopravního významu. Při vazbě na budoucí stanici metra je na místě. Hlavní město se chlubí, že v roce 2027 zprovozní 4 nové TT – na Žižkov, na Libuš, na Strahov a na sídliště Malešice.

Navrhovány jsou i stavby následujících TT:

„*Podbaba – Suchdol*“ – ve třech variantách chráněných územním plánem se míjí s NATUROU 2000, takže je územně průchodná, a tím i realizovatelná. Lze čekat vysoké přepravní toky v době vysokoškolských semestrů a nízké mimo ně. Stejný problém má TT „*Malovanka-Strahovské koleje*“, která se má začít stavět v roce 2026.

„*Pankrác (metro C a časem i D) – Budějovická (metro C) – Dvorce*“ – navazuje na předchozí TT, napravuje chybné zrušení TT „*Na Veselí – Budějovická*“ v roce 1974, reaguje na zvýšení významu stanice metra Pankrác výstavbou trasy metra D a stavěnou stanicí metra Olbrachtova (trasa D), nákladově přijatelná, má problém nesouhlasu některých občanů v ulici Jeremenkova.

„*Muzeum Škrétova – Václavské nám. – Vodičkova*“ je nepřijatelná, neboť destruuje pěší zónu na Václavském nám. Je i značně nákladná (oficiálně 2,6 mld. Kč na 550 metrů TT, ale uvádí se až 3 mld. Kč, neboť se s ní vezou i další investice), leč od 29. 6. 2024 se staví. Problém je, že její zprovoznění je podmíněno rekonstrukcí stropní desky stanice metra Muzeum C za asi 1 mld. Kč, aby jízdy tramvají vydržela. Stavba má trvat celé 3 roky, snad aby se v horní části Václavského náměstí nemohlo demonstrovat. Následovat má TT Opletalovou ulicí z Václavského náměstí do Bolzanovy ulice, takže slibované napojení Hlavního nádraží na TT bude méně kvalitní.

„*Kobylisy – sídliště Bohnice*“ – dopravně velice potřebná, nákladově přijatelná. Měla by být vedena sídlištěm Bohnice ve dvou větvích a s dvěma smyčkami. Nejvhodnější je její napojení na tramvajovou síť u stanice metra Kobylisy, resp. varianta u Vozovny Kobylisy je sice kratší a investičně levnější, ale má i problémy, počínaje prudkým klesáním trati „*vozovna – metro Kobylisy*“. Její uvažované prodloužení do Podbavy by mělo hlavní smysl ve vytvoření severní spojky TT.

„*Chodovská – Spořilov – Chodovec – Turkova ulice – Litochlebské náměstí – Opatov (metro C) – Háje (metro C)*“, alternativně „*Spořilov – Rozptyly (metro C)*“ – dopravně potřebná, nákladově přijatelná, neuvádí se větší problémy.

„*Počernická – Sídliště Malešice*“ – dopravně potřebná, nákladově přijatelná. Zásadní komplikací byla podmíněnost její výstavby přeložením vodovodního řadu pod její trasou za cca 662 mil. Kč, což je zhruba výše investičních nákladů vlastní TT. Lze doporučit jen za podmínky rozumného řešení tohoto problému. Nedávno DPP oznámil zahájení její výstavby s tím, že přeložka vodovodu není problém, neb je amortizovaná (?!). Náklady této TT mají aktuálně činit asi 1,75 mld. Kč.

„*Kobylisy – Zdiby*“ ve Středočeském kraji. Podivné je, že se Praha zavázala, navíc jako prioritu, stavět TT do Středočeského kraje, když v Praze chybí asi 30 TT. Praha má financovat jen pražský úsek této TT.

Mimo priority hlavního města Prahy lze uvažovat zejména o výstavbě TT:

„*Nádraží Hostivař – Sídliště Petrovice*“ – dopravně potřebná, ale odmítají ji někteří politici z Petrovic. Její bližší parametry neznám.

„*Sídliště Řepy – Bílá Hora (- Petřiny)*“ (v Řepích napojení u vyústění Jeremiášovy ulice) – potřebná spojka TT Prahy 5 a 6. Její případné vedení v trase „*Motol – Motolská nemocnice – Vypich*“, kudy jednokolejně vedla v době velké rekonstrukce Plzeňské v zájmu využívání vozovny Motol po dobu tříleté výluky počátkem 80. let, považuji za slabší dopravní řešení, byť by vznikla stanice tramvají u stanice metra Nemocnice Motol.

„*Ústřední dílny DP – Průmyslová*“ – nemám bližší informace.

„*Hlavní nádraží – Ohrada*“ Husitskou a Koněvovou ulicí - obnova v minulosti zrušené TT. Neznám názor Prahy 3. Zřejmě nemá politickou podporu, ač by byla užitečná.

Přeložka TT „*Vltavská – Komunardů*“. Nahradit má TT na Bubenském nádraží a přivést TT těsně k novému nádraží Bubny. Pokračovat má ulicí Jateční na ulici Komunardů. I když mírně zlepšit dopravní obslužnost příslušné části Holešovic, mám za to, že nepatří k dopravním prioritám.

Uvažované nové TT k obsluze nových velkých developerských projektů (v oblasti nákladového nádraží Žižkov či nádraží Bubny jsou pro mě s velkým otazníkem. Nevidím důvod, proč by hlavní město Praha mělo přednostně financovat tyto TT na podporu soukromých projektů?

Růst tramvajové dopravy si vyžaduje výstavbu další vozovny tramvají

V územním plánu má územní rezervu v Hodkovičkách. Tuto územní rezervu pro tramvajovou vozovnu by bylo chybou rušit. Dolínkův seznam nových TT ale novou vozovnu umísťoval do prostoru Spořilova. Návrh metropolitního plánu s ní počítá v Hodkovičkách

Existují i další náměty na výstavbu TT, např. v návrhu metropolitního plánu Prahy. Kromě hrubé znalosti tras o nich nevím nic podstatného.

Zkušenost z výstavby drahého prodloužení TT v Podbabě říká, že prodloužení TT až na výjimky (obousměrných tramvají není příliš moc a jsou přednostně potřebné na minimalizaci negativních dopadů výluk způsobených rekonstrukcemi TT) vyžaduje postavit na konečné novou tramvajovou smyčku, která je poměrně drahá, takže se na nákladech velmi krátké TT v Podbabě o délce 260 m podílela plnou třetinou. Čím je prodloužení delší, tím méně se na nákladech stavby TT smyčka podílí. Smyčka významně zdražuje krátká prodloužení TT.

Dílčím problémem je i nadměrná velikost některých tramvajových smyček a tím i jejich zvýšená cena (Červený vrch, Radlická, Slivenec). Smyčka Zahradní město ale musí být nadměrná vzhledem k nedostatečným prostorovým podmínkám v lokalitě. Také místo zastavení tramvaje na konečné by mělo co nejvíc usnadňovat přestupy, což není např. na smyčce Radlická či Podbaba ve vztahu k vlakům.

Podíl elektrických trakcí na MHD na přepravních výkonech (osobokilometrech) ČR dosáhl v roce 2023 asi 75 %. Lze se důvodně domnívat, že v Praze vzhledem k velké váze

metra a tramvají nebude nižší. Podíl pražských tramvají a metra na přepravních výkonech MHD ČR (ne Prahy!) činí asi 51 %.

Shrnutí

V Praze se uvažovalo a uvažuje se stavbou asi 30 nových úseků TT. O řadě z nich je známa jen jejich hrubá trasa. Předpokládané dopravní využití se vesměs neuvádí, což zásadně ztěžuje hodnocení efektivnosti. U některých nových TT předpokládané nasazení tramvají málo vypovídá o uvažovaných přepravních tocích (počet přepravených osob, osobokilometry, takže je dostatečně neznáme). Mimo 12 podrobněji rozpracovaných TT neznáme ani možné náklady na výstavbu jiných TT, takže i jejich předběžné vyhodnocení je obtížné, o politikaření některých nemluvě. Mnohé navrhované TT mají větší či menší problémy, které není dobré přehlížet.

Rozsáhlá výstavba TT a stárnutí stávajících tramvají si vynucuje masivní nákup nových tramvají. Záměr koupit 200 nových tramvají pro DPP není přehnaný. Otázkou je ale kvalita a cena poptávaných tramvají a proč v nich chybí požadavek na obousměrnost určitého počtu tramvají. Stávající obousměrné tramvaje (KT8D5.RN2P, 58 ks, staré 32-39 let, z let 1986-93) časem dožijí. Obousměrné tramvaje umožňují zefektivňovat výluky a v omezené míře sloužit i na tratích, ukončených výhybkou (aktuálně Libuš). Vedení DPP zde problém nevidí.

I když se v Praze uplatňují i tzv. minibusy, u většiny prostředků veřejné dopravy osob je nutné předpokládat další nárůst velikosti. Může to být mírné, viz aktuálně nejnovější tramvaj T52, drsné, viz tříčlánkový trolejbus jezdící aktuálně na letišti Ruzyně, nebo uměřeně. Stávající vlaky City Elefant budou postupně nahrazovat soupravy, které místo jednoho vloženého vagonu budou mít vagonů vložených dva, tj. budou dvoupatrové a čtyřvagonové. Pohonné jednotky vlaků musí počítat s postupnou konverzí proudové soustavy z 3 000 V stejnosměrných na 25 000 V střídavých. Při složitosti pražského železničního uzlu to bude vyžadovat na přechodné období mít k dispozici dostatek dvousystémových vozidel.

Praha obnovuje trolejbusovou dopravu

První linka (Palmovka – Čakovice) s parciálními trolejbusy (část jízdy na dráty, část na baterie) měla až do roku 2024 velké problémy technického charakteru. Jezdil či spíš nejezdil 1 trolejbus. Druhá linka „Nádraží Veleslavín – Letiště Ruzyně“ (v provozu od března 2024) je dopravně chybná, neboť na Letiště Ruzyně míří nová dvoukolejná elektrifikovaná železniční trať s předpokládaným zprovozněním v roce 2030. Navíc na ni byly nasazeny neohrabané tříčlánkové parciální trolejbusy. Také návrat trolejbusů do Prahy probíhá chaoticky a neoptimálně. Další chystané linky kopírují linky autobusové a většinou i někdejší trolejbusové tratě – z Knížecí k Waltrovce (linka č. 137, zprovozněni 1. 4. 2026), z Karlova náměstí ke Strahovskému stadionu (místo linky 176), Bořislavka – Hanspaulka (místo linky 131, zprovozněni obou snad v červnu 2026) a Knížecí – Strahov – Letiště (místo linky 191).

Volba parciálních trolejbusů může mít dvě příčiny: při absenci speciální vozovny pro trolejbusy a nevýstavby ucelené trolejbusové sítě je problém nasadit klasický trolejbus, protože musí zvládnout i dojezd do garáže či vozovny. Otázkou je, zda jen takové trolejbusy finančně podporuje EU.

Existují čtyři velké oblasti Prahy s možnou silnou trolejbusovou dopravou na místo málo ekologických autobusů, zpravidla mimo trolejbusovou síť z let 1936-72, mírně spojené spojovacími trolejbusovými tratěmi. 20 let starý projekt ale není dostatečně rozpracován a aktualizován, a tudíž není dost dobře možné ho navrhovat k realizaci. Reálně je jen zadat vypracování prověřovací studie.

V Praze se začínají objevovat i elektrobusesy. Např. od metra Želivského začal jezdit na lince 213. Svým dopravním chováním odpovídá autobusu. Na konečné ale musí mít možnost napájet se elektřinou jako trolejbus. Možné je využít i krátké odbočky od tramvajového vedení. Na rozdíl od klasického autobusu neznečišťuje ovzduší a má relativně tichý provoz.

U autobusů pokračovat v obměně a modernizaci vozidel

Měl by se posilovat podíl autobusů na stlačený zemní plyn CNG, popř. elektrobusů, a zachovat ve 100 % nízkopodlažní vozidla. Požadavek nízkopodlažnosti se týká i tramvají a vlaků. Technicky je elektrobus zralá technologie, viz Varšava a jiná města. Je ale na pořízení podstatně dražší než autobus na fosilní paliva. Také provoz má citelně dražší. Vyžaduje určitou infrastrukturu, která také něco stojí. Potichu se odstoupilo od záměru zavést tříčlankový autobus. Zřejmě by byl v provozu nebezpečný.

Není vhodné zavádět příliš mnoho druhů prostředků veřejné dopravy, protože každý potřebuje svou opravárenskou základnu. Varšava má problém (ve výsledku vyšší náklady) s údržbou současně autobusů na naftu, na LPG, na CNG, na LNG a elektrobusů.

Politika Green Deal zvyšuje nebezpečí výpadků dodávek elektřiny, obávaných blackoutů. Vysoký podíl veřejné dopravy na elektřinu také znamená, že v případě výpadku proudu, jak se stalo v pravobřežní Praze dne 4. 7. 2025, bude tato doprava stát a bude obtížné ji něčím nehradit. Blackout může přitom trvat podstatně déle, než trval 4. 7. 2025.¹⁴ Jen pro zajímavost, někteří experti považovali z hlediska výpadku dodávek elektřiny rizikovou elektrifikaci železnic, která v 80. letech obnášela asi 90 % nákladní (při výrazné dominanci 1. a 2. hlavního železničního tahu) a 40-50 % osobní železniční dopravy. V případě blackoutu by měly mít přednost mimo jiné elektrické vlaky, vlaky metra, tramvaje, trolejbusy a elektrobusy.

Přestože pražská doprava pohlcuje každý rok kolem 40 % velmi vysokého rozpočtu hlavního města Prahy, nachází se

¹⁴ Podrobněji viz *Alternativy* č. 18.

dlouhodobě v hluboké krizi. Hlavními zdroji neutěšeného rozvoje dopravy v Praze jsou:

- Státní dopravní politika maximalizace dopravních potřeb, reálně výrazně zvýhodňující značně závadnou silniční dopravu proti dopravě kolejové.
- Státní politika ničení venkova ve prospěch velkých měst, spojená s ekonomicky nucenou migrací zejména mladých lidí z venkovských regionů do velkých měst a jejich okolí. Zdaleka nejatraktivnější je v Česku Praha a vzhledem k hluboké bytové krizi v Praze i přilehlý pražský region. Vzniká tak potřeba obrovského dojíždění do Prahy, které mají zvládnout zejména modernizované železnice a kapacitní dálnice.
- Zákon o rozpočtovém určení daní má významné nesrovnalosti ve prospěch Prahy. Daně z příjmu se platí podle sídla podniku, nikoliv podle místa provozovny podniku. Odstranění této nesrovnalosti by měla učinit každá rozumná vláda, a to i s vědomím, že tím bude pražský rozpočet poněkud ochuzen. Problémem je i skutečnost, že v důsledku zrušení kategorie přechodného pobytu není dostatečně známo, kdo kde bydlí, v rozporu s nahlášením trvalého bydliště. Středočeský kraj tvrdí, že cca 200 000 občanů je nahlášeno v Praze, kde platí daně, ale reálně bydlí ve Středočeském kraji, čímž mu jednak zvyšují náklady, jednak snižují příjmy. Pokud to je pravda a došlo-li by k narovnání, pražský rozpočet na příjmech poněkud zchudne.
- Státní i pražská bytová politika, výrazně preferující výstavbu bytů velkými soukromými investory, produkuje obrovskou bytovou krizi a tím i nadměrné dopravní toky z Prahy a do Prahy. Situaci zhoršuje i bytová výstavba bez občanského vybavení. Bytovou krizi prohlubuje i skutečnost, že velkou část pozemků vhodných k výstavbě bytů v Praze v minulosti koupili velcí soukromí investoři, takže mnohé městské části nemají ani ve spojení s hlavním městem Prahou pro veřejnou výstavbu bytů vhodné pozemky. Základní cesty ke zlevnění bytů je výstavba v režimu veřejně prospěšných, resp. neziskových staveb, užití panelové technologie a větší užívání typizovaných projektů.
- Tržní ekonomika sama o sobě významně zvýšila význam silniční dopravy na úkor dopravy veřejné s množstvím problémů, které vyvolává, prostorovými počínaje,

dále bezpečnostními, ekologickými, urbanistickými... Mnoho podnikatelů spěchá a vyžaduje vysokou operativnost cestování, tj. auto. Tento trend zesiluje dlouhodobá politika levné dopravy, zvláště pak silniční. Její efekt podstatně snižují dopravní kongesce, tj. neustálé zácpy aut na silnicích a dálnicích.

- Dopravní politika ČR i EU reálně preferuje maximalizaci přepravních toků a v jejím rámci energeticky a environmentálně náročnou a nebezpečnou silniční (a leteckou) dopravu na úkor šetrné dopravy železniční, což je z hlediska ochrany veřejného zdraví, přírody, krajiny, životního prostředí a udržitelnosti nepřijatelné. Tak dosahované zvyšování HDP je kontroverzní, neboť současně zvyšuje škody a neudržitelnost takového rozvoje.
- Nekompetentnost vedení hlavního města Prahy při rozvoji dopravy včetně špatné spolupráce se Středočeským krajem. Zastavení provozu na vybraných železničních lokálkách Středočeského kraje poškozují i pražskou dopravu, stejně jako středočeskou poškozovalo blokování modernizace trati „Praha – Kladno“ starostou Prahy 6 (1998-2002) a primátorem Pavlem Bémem (2002-10, ODS). Také pražskou dopravu poškodí již schválené zdražení veřejné dopravy ve Středočeském kraji o 30 % od 1. 1. 2026, neboť některé uživatele veřejné dopravy přiměje jezdit auty. Poté se Praha rozhodla ve zdražování veřejné osobní dopravy sjednotit se Středočeským krajem u individuálních jízdenek. Středočeský kraj signalizuje navíc masakr veřejné dopravy mimo hlavní tratě a linky v důsledku zvýšení sazby daně z přidané hodnoty od roku 2028. Tento nesmysl Fialovy vlády snad stopne vláda Babiše.
- Nekompetentnost vedení Prahy měla za 35 let řadu podob, od zběsilého přehodnocování kdečeho z dob socialismu krátce po převratu, přes snahu mít kdeco a v úhrnu pak má Praha drahou a v některých směrech nekvalitní dopravu. Likvidace nákladových nádraží Žižkov, Smíchov, Bubny a Vršovice krátce po roce 2000 za lhostejného přihlížení vedení Prahy dále citelně zvýšila zatížení Prahy nákladní silniční dopravou. Včasné nezavření metra tváří v tvář rekordní povodni v srpnu 2002 vedlo k zatopení jeho centrální části a k bezprecedentní dopravní katastrofě, o nákladech obnovy metra ve výši 6,9 mld. Kč nemluvě.
- Zásadním problémem je neurvalý lobismus. Staví se to, co si kdo vlivný vylobuje, často nezávisle na reálných dopravních potřebách. Samotná snaha vedení Prahy maximálně rozvíjet všechny druhy dopravy v Praze má za následek realizaci řady neprioritních, kontroverzních a někdy i dopravně nepotřebných staveb – metro

„Ládví – Letňany“ za 15 mld. Kč (Bém chtěl mít Prahu veletržní a olympijskou), „Dejvická – Nádraží Veveslavín – Nemocnice Motol“ za 19 mld. Kč (Bém razil populistické heslo „Chceme metro – ne rychlodráhu“), tramvajová trať = TT na Slivenec (místní lobysmus), trolejbusová trať na Letiště Ruzyně, kam míří vlak k roku 2030 ad.) při chronickém neřešení hlavních problémů rozvoje dopravy v Praze (TT do Bohnic, trasa metra D, chybějící železniční zastávky atd.). Velké problémy jsou i s nákupem nových prostředků veřejné dopravy, zvláště tramvají, viz poruchové tramvaje T14 (Porsche) a přeražené T15 (For City). Nové vlaky metra měly problémy s koly (již nějakou dobu vyřešeno), autobusy objednané Bémem byly jen předražené, byť méně než 250 kusů nových tramvají T15, objednaných též Bémem s předražením v úhrnné výši asi 5 mil. Kč za kus, navíc dodávaných bez projektové dokumentace a bez klimatizace.

- Systém záchytných parkovišť nehraje v Praze dosud větší roli, protože má nízkou kapacitu. V roce 2023 měla kapacitu asi 3 % potřeby. Navíc efektivnější je stavět záchytná parkoviště u železničních zastávek a nádraží na tratích, směřujících do Prahy, ve Středočeském kraji. Některé obce tak činí, byť často „na kolenou“. Stavěný terminál Praha Smíchov je enormně nákladný (12 mld. Kč včetně DPH). Situaci má zlepšit výstavba dalších parkovacích domů.
- Snaha maximálně rozvíjet cyklistickou dopravu při přehlížení chodců. Cyklistická doprava má jen dílčí cyklostezky a cyklotrasy, které ale často nevytváří souvislou síť. Slouží tudíž především rekreaci, jen málo nahrazují jinou dopravu. I cyklisté a také koloběžkáři nepřekvapivě utlačují pěší. Preference vozidel MHD před auty je užitečná, ale má své limity. Z pozitiv pro pěší je významné zpřístupňování budov, chodníků, stanic metra, autobusů, vlaků, tramvají a trolejbusů pro osoby s omezenou pohyblivostí.
- Pěší trpí značnou preferencí silniční dopravy (zelená na přechodech svítí krátce), koly a koloběžkami, zvláště jejich elektro verzemi, včetně donedávna obávaných Segwayů, nepotíráním nekázně nejen řidičů aut ad. Problémem je i oslňování silnými reflektory částí řidičů aut a jízdních kol, pro oči je nepříjemné i namodralé světlo některých moderních zářivek, užívaných v dopravě. Cestující v autobusech MHD poškodilo zavedení praxe zastavování „na znamení“ pro všechny zastávky včetně přepravních uzlů, na konečných se cestující nechávají venku mrznout apod. Ve Varšavě umožňují jejich nástup do vozidel i 15 minut před odjezdem. Zle jsou

řešeny některé křižovatky, nejhůř asi Vypich na Praze 6, kde bez stanice podjíždí metro a kde přestup z tramvají na autobusy do Motola a z Motola je dlouhý. U zastávek MHD v Praze často chybí přechod pro chodce. Problém je i vandalismus vůči zastávkám MHD. Pozitivní je pokračující zpřístupňování stanic metra osobám s omezenou pohyblivostí, byť si na plné řešení budeme muset ještě řadu let počkat.

- Nepostoupilo se ve velice potřebných opravách pražských mostů přes Vltavu. Analýza z roku 2017 říká, že silničně tramvajové mosty Prahy kromě nových Holešovického a Dvoreckého jsou v šestém, předhavarijním stupni technického stavu. Generální oprava Barrandovského mostu byla sice potřebná, ale nebyla prioritní. Napak koalice v rozporu se sliby prosazuje demolicí památkově chráněného Libeňského soumostí (24 let hrubě zanedbaná péče po velké povodni 2002, chtějí prosadit nákladnou výstavbu nového širšího mostu). Cenná kubistická (poslední v Evropě) je jen 1. a 5. část soumostí. Pátá část soumostí Libeňského mostu už byla zbouraná a první část (kubistická přes hlavní koryto Vltavy) ji má následovat. Ostatní části soumostí nejsou památkově cenné. Aktuálně se zastavila výstavba náhrady za zbouranou 5. část libeňského soumostí, takže se po mostě nebude jezdit mnohem dříve, než Praha tvrdila. Hřibovo i současné vedení Prahy své sliby zásadní a citlivé rekonstrukce Libeňského mostu neplní.
- Situaci zhoršuje chaos v opravách silnic v Praze. Otázkou je, kolik peněz je reálně vydávat na nové velké rozvojové investice. V každém případě je trestuhodné, když se přednostně realizují velké investice neprioritního charakteru.
- Podařilo se dokončit, nikoliv zprovoznit restauraci Šlechtovka ve Stromovce.
- Podařilo se připravit rekonstrukci původní (staré) vodní linky v čistírně odpadních vod v Troji.
- Zlý je dlouhodobý přístup k památkám. Státní i pražští památkáři nechávají památky ničit chátráním, tolerancí destruktivních přestaveb včetně fasádismu (areál Tatra Smíchov, kasárna na náměstí Republiky atd.), výstavby podzemních garáží i souhlasy s jejich demolicí. Nejde jen o památky z dob socialismu, jak se někteří domnívají, viz demolice hotelu Praha, kubistické perly Transgazu u Národního muzea či nejnověji budovy Telekomu na Žižkově. Svě hraje i neodpovědná privatizace některých památek (Tatra Smíchov, kasárna na nám. Republiky, hotel Praha, budova nádraží Vyšehrad ad.).

- Spor o památkově cennou funkcionalistickou budovu nákladového nádraží Žižkov doprovází otázka jejího jiného využití. Smutné je, že o větší roli nákladní železniční dopravy hlavní město i nadále nestojí, přestože přebujelá silniční doprava vážně zhoršuje životní prostředí ve městě a komplikuje dopravu v něm. Přednost mají zejména zájmy velkých soukromých investorů (Nákladová nádraží Žižkov, Smíchov, Bubny).
- Tristní je umístění Vltavské filharmonie mezi koridorovou železniční trať, Severojižní magistrálu, k trase C metra + tramvajová trať, o předpokládané ceně 11,67 mld. Kč nemluvě. Její projekt prodražuje i rekonstrukci nádraží Bubny (z 1,5 na 5,6 mld. Kč).
- Vážné problémy jsou i s údržbou staveb dopravní infrastruktury. Největší aférou je jistě pád Trojské lávky i se 4 pěšími do Vltavy 2. prosince 2017, přestože lávka měla být uzavřena, alespoň podle jednoho varovného posudku. Podle posudku ze září 2017 jsou v 6., předhavarijním stavu všechny tramvajově silniční mosty kromě nového Holešovického a nově Dvoreckého, ale rekonstrukce se neustále odkládají. Ponechání vozovny Hloubětín zchátrat tak, že se musela zbourat a nová stála dvě miliardy (asi 2x tolik proti řádné údržbě a postupné modernizaci), s péčí řádného hospodáře nesouvisí. Řádnou péčí popírají i vědra a hadry, rozmísťované v řadě stanic metra vždy, když víc prší. Vyhazováním peněz je i instalace zařízení pro napájení elektromobilů na sídlišti Velká Ohrada (takových sídlišť je v Praze asi víc), přestože se tam elektromobily nevyskytují a v dohledné době vyskytovat podle všeho nebudou. Ukrajování z rušných silnic pruhu pro cyklisty je v řadě případů nesmyslné, navíc navádí cyklisty do nebezpečných míst, nejen na Jeremiášově sběrné ulici na Praze 13. Chápu, že se motoristé kvůli tomu zlobí.

Nedostatečný rozvoj železniční dopravy v Praze

Po ignoraci železnice v Praze v letech 1990-2002 vedením Prahy (k rehabilitaci železnice pro vnitropražskou osobní dopravu přispěla paradoxně povodeň 2002 zatopením

centrální části metra a vyvoláním bezprecedentní dopravní kalamity) se přes četné překážky kladené hlavním městem v posledních 15 letech poměrně rychle rozvíjí osobní železniční doprava v Praze. Má ale řadu bolavých míst, počínaje havarijním stavem mostu pod Vyšehradem, polohavarijním stavem trati „*Radotín – Karlštejn*“, zjevné nedostatečnosti a zchátralosti trati „*Praha Bubny – Kladno hlavní*“ včetně absence odbočky na Letiště (důsledek velkých obstrukcí Béma), nedostatečná trať na Mladou Boleslav ad. Probíhající rekonstrukce železniční sítě v Praze značně zaostává za potřebami. V červenci 2025 byla dokončena rekonstrukce tratě Praha – Lysá nad Labem. Problém je, že se na stávajících tratích příliš nestaví chybějící vlakové zastávky, přičemž situace ve Středočeském kraji je ještě horší než v Praze. Prý se nejatraktivnější už postavili a kraj hledá spíše rušení lokálek než stavbu chybějících vlakových zastávek. Pokud výstavba chybějících železničních zastávek není vázána na velké modernizační investice na železnici, je to neodůvodnitelné. Občanský odpor napadá často potřebné šetrné stavby dopravní infrastruktury – TT do Bohnic a na Dědinu, nový Vyšehradský železniční most (na podzim 2025 byla připravovaná modernizace zablokována jeho prohlášením za technickou památku na základě občanské petice asi s 11 000 podpisů), libeňský přesmyk železnice (do Malešic) atd.

Podařilo se zrekonstruovat železniční tratě do Prahy (P.) od Českého Brodu, od Lysé n. Labem, od Kralup nad Vltavou, od Benešova u Prahy, od Rudné u Prahy a od Zličína. Byly postavené některé nové či posunuté železniční zastávky – P. Mořany, P. Komořany, P. Kačerov, P. Podbaba, P. Běchovice střed, P. Rajská zahrada, P. Zahradní Město, P. Eden, P. Bubny, P. Výstaviště ad. Blíže k cestujícím byly posunuty železniční zastávky P. Hlubočepy, P. Řeporyje, P. Jinonice, P. Velká Chuchle ad. Kvalitní přestup „metro – vlak“ vznikl na Kačerově (zpoždění 40 let), Velešlavíně, Rajské Zahradě a v Bubnech, nekvalitní ve Vysočanech. Vzniklo i několik zajímavých, byť ne vždy kvalitních přestupů „vlak – tramvaj“ (P. Podbaba, P. Zahradní Město, P. Eden, P. Výstaviště).

Dluhy v pražské železniční infrastruktuře zůstávají veliké a nebezpečné.

Byl zrekonstruován úsek „*nádraží P. Smíchov mimo – Radotín včetně*“, bohužel na žádost místní radnice se nepostavila železniční zastávka = žz. P. Uhříněves jih, P. Radotín jihozápad (sídliště). Navazující úsek do Černošic se má začít rekonstruovat v roce 2026. Zrekonstruován byl Bránický most včetně položení druhé koleje trati až k nádraží Krč + odbočka Spořilov do 31. října 2024. Zprovozněním velké čelákovické přeložky v červenci 2025 byla dokončena modernizace trati P. Vysočany – Lysá nad Labem. 2. 8. 2025 bylo

zprovozněno nové nádraží Praha Bubny u metra Vltavská, 4. 8. 2025 nová železniční zastávka (žz.) Praha Výstaviště. V roce 2024 byly zahájeny rekonstrukce nádraží Praha Smíchov a Praha Masarykovo nádraží. Rekonstrukce Smíchova umožní plnohodnotně zapojit do nádraží trať na Zličín.

Zatím je odložena modernizace trati „nádraží P. Smíchov mimo – Vinohradské tunely“ (plánována bez potřebné nové žz. Ostrčilovo nám. = posunutý někdejší Vyšehrad, ale s žz. Výtoň, požadovanou Prahou 2, přestože stavbu žz. na mostě zakazují drážní předpisy. Údajně zde byla vybojována výjimka. Prohlášení Vyšehradského železničního mostu za technickou památku komplikuje jeho rekonstrukci, ač je léta v havarijním stavu. Jezdí se po něm již jen rychlostí 20 km/hod. a jen po jedné koleji! Měl být přestěhován do Modřan a nahrazen novým tříkolejným mostem s mírně odlišnou siluetou, ale památkáři a občanské protesty toto řešení zablokovaly.

Velmi potřebná modernizace tratě č. 120 „Prahy Bubny mimo – Kladno Ostrovec“ + výstavba odbočky „P. Ruzyně – Letiště P. Ruzyně“ (+ žz. P. Hradčanská místo nádraží Dejvice, nová žz. P. Výstaviště, obnovená žz. P. Dolní Liboc a nové žz. P. Dlouhá Míle a P. Ruzyně Letiště) má více částí. Kladenský úsek je hotov, úsek „Ruzyně mimo – Kladno mimo“ se začal stavět a úsek „Nádraží Veleslavin – Ruzyně – Letiště“ se má začít stavět v roce 2026. Později se mají začít stavět poslední dva úseky „P. Výstaviště – P. Hradčanská – P. Veleslavin“, značka v tunelech. Celý soubor staveb má být hotov v roce 2032, kdy mají na něm začít jezdit elektrické vlaky na střídavý proud s výjimkou úseku Stromovka – Masarykovo nádraží. Prahou 6 prosazené zakopání pod zem úseku „Výstaviště – Nádraží Veleslavin“ stavbu zdražuje o 3,5 mld. Kč.

Výstavbu nových žz. Kromě výše jmenovaných žz. jde zejména o P. Malešice (poblíž metra A Depo Hostivař, nepůjde o těsný přestup), žz. P. Libeň U kříže (na holešovické přeložce u křižovatky s TT), P. Karlín, (trať 011), P. Konvářka (též Hlubočepy horní, obnova žz.), P. Děvín a P. Motol (všechny tři na trati č. 122), P. Uhřetěves jih = Benice (trať č. 220), P. Třeboradice (trať č. 070, kde se uvažuje ještě o jedné žz. v prostoru Kbely a žz. Čakovice Zámecký park na vlečce do někdejšího cukrovaru), žz. Jahodnice na spojnici „Malešice – Běchovice“ a žz. Braník, horní koleje, jež při nedávné rekonstrukci mostu postavena nebyla. Uvažuje se též o žz. Michle na trati Vršovice – Braník. Chybějící žz. P. Klukovice a P. Hlubočepy na trati č. 123 není prioritní, navíc jejich realizace bude provozně reálná až po

rekonstrukci „žst. P. Smíchov – Vinohradské tunely“. Případná výstavba žz. P. Stromovka bude nejspíš podmíněná zprovozněním VRT Praha – Roudnice n. l. (- Drážďany).

Podporovat přípravu (územně, projektově) budoucí výstavby vysokorychlostních tratí, zaústěných do Prahy. Po schválení Studií proveditelnosti bude zrušena územní ochrana alternativních tras. Praha zatím schválila jen jižní větev VRT přes Zahradní Město a nemá ji dosud zahrnutou do svého územního plánu.

Podporovat rozvoj železniční dopravy i mimo Prahu, zvláště ve Středočeském kraji, neboť může nepřímo pražské silniční dopravě a životnímu prostředí ulehčit. Nejatraktivnější je milovická, bezděčinská a libická spojka, ale i mnohé další.

Úvod materiálu formuluje šest priorit. Mezi další náleží:

Z konkrétních velkých dopravních problémů v současné době ční zejména:

- Dostavba vnějšího okruhu Prahy, městského okruhu Prahy, výstavba nové přistávací dráhy na Letišti Ruzyně (BIS) a výstavba trasy D metra. První tři jmenované stavby budou stimulovat prudký nárůst silniční a letecké dopravy v Praze, což má dopravní pozitiva a ekologická a zdravotní negativa. Nárůst dopravy v důsledku trasy D metra bude v ekologicky nejšetrnějším modu – v metru.
- Vnější okruh Prahy. Zatímco na jihovýchodě Prahy se s obrovským zpožděním začíná stavět (k letitým kontroverzím s Běchovicemi se nevyjadřují), na severu vedení Prahy již 35 let láme suchdolské a prosazuje značně kontroverzní trasu „pod Suchdolem“, původně přes Suchdol. Přesnou podobu aktuálního řešení neznám. Asi deset let se bojovalo za prosazení konstrukčně velmi nebezpečné křižovatky vysoko nad Vltavou na východním okraji Suchdola. Praha na ní trvá i přes neustálé kolapsy silniční dopravy na navazující silnici do Dejvic v dopravních špičkách. Aktuálně se údajně podařilo odpor suchdolských převálcovat.

- Dokončení tzv. městského okruhu Prahy, tj. stavba navazující na množstvím afér ověřenou a superdrahou (ze 7 mld. Kč v roce 1997 na výsledných 46,5 mld. Kč v roce 2015) Blanku od Pelc Tyrolky po Čestlice za minimálně 100 mld. Kč. Cena je to obří a nemusí být konečná. Paradoxem je, že ekologové žádají převážně povrchovou trasu a motoristé převážně podzemní tunelovou trasu. Na ní navazující slibovaná velká zóna s omezením aut ve vnitřní Praze ale nemusí následovat. Motoristé (nemyšleno stranicky, nýbrž lobbysticky) to prý nechtějí připustit.
- Nová přistávací dráha BIS na letišti Ruzyně ohrožuje nadměrným hlukem řadu obcí v okolí. Slib poté zrušit modřanský letecký přistávací koridor podle všeho upřímný není. Řízení letového provozu dlouhodobě kryje nekázeň části pilotů letadel v nedodržování leteckých koridorů, zatěžující ještě více obyvatele nadměrným leteckým hlukem.
- Trasa metra D. Kromě asi 20letého zpoždění (starosta Prahy 6 1998-2002 a primátor Prahy Bém 2002-10 účinně bránil její výstavbě, aby prosadil dopravně neodůvodněné a neprioritní úseky metra „Ládví – Letňany“ a „Dejvická – Nemocnice Motol“, další zpoždění způsobila následná nekompetentní vedení Prahy). Aktuálně je rozestavěn jen pidiúsek trasy D „Pankrác – Olbrachtova“, který není sám o sobě efektivně dopravně využitelný. Úsek „Olbrachtova – Nové Dvory“ se nestaví, protože byla vybrána firma, nesplňující kvalifikaci, a Úřad pro ochranu hospodářské soutěže výběrové řízení na základě stížností neúspěšných uchazečů následně zrušil. Tím ve vzduchu visí i realizace navazujícího úseku „Nové Dvory – Písnice“ včetně 4. depa metra pro trasu D. Podle zprávy hlavního města by měla být trasa D v úseku „Pankrác – Písnice“ zprovozněna nikoliv v roce 2030, ale v roce 2032, pokud nedojde k dalšímu zpoždění. Existuje jediný dostupný údaj o nákladech trasy D metra v úseku „Náměstí Míru – Písnice“ – 100 mld. Kč bez nákladů na pořízení autonomních vlaků, jež tam mají jezdit. Kolují zprávy, že realita bude ještě podstatně vyšší. Otázkou je, zda je správné další uvažované trasování metra D ze stanice Pankrác na náměstí Míru a Karlín, a ne z Pankráce na Želivského, popř. od Hlavního nádraží na Žižkov.
- Vracení tramvajů na horní půlku Václavského náměstí je hrubým a superdrahým přešlapem (550 m TT za 2,6 mld. Kč plus nově údajně 1 mld. Kč na rekonstrukci stropní desky stanice metra C Muzeum, aby přes ní mohly jezdit tramvaje).

Václavské náměstí je kvalitně dopravně obslouženo třemi trasami metra a dvěma TT. Chtějí ztížit konání protivládních demonstrací? I to se mezi sprostým lidem povídá.

- V letech 2023-27 se v Praze staví 6 nových úseků tramvajových tratí včetně Dvořeckého mostu a tratě na Václavské náměstí. Z TT na sídliště Malešice, ke kolejím Strahov, k budoucí stanici metra Libuš a přes nákladové nádraží Žižkov, patří k prioritám 1. třídy jen TT na sídliště Malešice. TT na nákladové nádraží Žižkov má charakter developerské tratě.
- Do Prahy se po 52 letech v roce 2024 vrátily trolejbusy. K chybné trati „*Nádraží Veleslavín – Letiště v Ruzyně*“ a přijatelné „*Palmovka – Miškovice*“ 1. 4. 2026 přibyla trolejbusová trať „*Na Knížecí – Waltrovka*“ a v červnu 2026 mají přibýt tratě „*Karlovo náměstí – Strahovské koleje*“ a „*Bořislavka – Matěj – Zelená – Hradčanská*“. Proti původním trolejbusům jde o trolejbusy parciální, které část trasy jezdí na elektřinu akumulovanou v bateriích. Při praxi výstavby trolejbusových tratí podle zásady „každý pes, jiná ves“ nejde postupovat jinak.

Bytová výstavba

I když se v Praze staví relativně v ČR nejvíc bytů, zůstává bytová situace zlá a dále se zhoršuje, mimo jiné masovým příchodem Ukrajinců. Dnes už ani střední třída nemá šanci si byt koupit nebo pronajmout pro své neostatečné příjmy. Kvetě šmelina s byty. Pořizování si bytu jako investice je běžné, takže významný počet bytů v Praze je neobývaný. Situaci zhoršuje i systém krátkodobého pronajímání bytů.

Sociální oblast

I bohatá Praha má mnoho chudých občanů včetně občanů nebydlících a 3 000 – 3 500 úplných bezdomovců. K tomu přistupuje ohrožení významných vrstev obyvatel hypotékami a exekucemi.

Školství

Veliké, ale s dlouhodobě klesající úrovní (zlé řízení státem) a ve struktuře studijních oborů ignorující poptávku na trhu pracovních sil (veliký nedostatek technických oborů, veliký nadbytek tzv. humanitních oborů bez šance na uplatnění většiny absolventů v praxi). Také pražské školství je v obrovské krizi včetně personální – chybí mladí učitelé, mnozí učí i bez kvalifikace, úroveň vzdělání se po roce 1989 systematicky snižuje. Přenesení placení nepedagogů ze států na obce k 1. 1. 2026 znamená, že buď to městským částem uhradí hlavní město (údajně přislíbeno), nebo bude ohrožena existence mnohých škol a školek. Neméně destruktivní jsou MŠMT připravované změny ve školních osnovách včetně zákazu vyučovat ruštinu. Idiotskou reformu školství dnes už exministra Mikuláše Beka jeho nástupce musel odložit, prý pro hrubou nepřipravenost. Měl by jí ale zrušit bez náhrady jako výchozí krok k záchraně trochu slušné úrovně našich škol.

Zdravotnictví

Je sice rozsáhlé, ale neslouží jen obyvatelům Prahy a je ohroženo personální krizí (přestárlost lékařů a sester). Velkou otázkou je záměr Babiše postavit jednu supernemocnici v oblasti Letňan a současně zrušit některé velké nemocnice, Bulovkou počínaje, prý pro vybydlení. Tomuto záměru nejsem nakloněn, podobně jako s obdobným starším záměrem Babiše soustředit úředníky centrální státní správy v jednom novém komplexu v Letňanech u metra. Otázkou by bylo, co s uvolněnými objekty, v případě řady ministerstev navíc charakteru památek. Všechny potřebné nemocnice by se měly řádně udržovat.

Kultura

Veliká, ale převážně nekvalitní. Praha by měla podporovat v umění krásu, ne ošklivost a už vůbec ne perversnost. Také pražská kultura trpí zlým řízením státem i hlavním městem. Platí jak pro živé umění, tak pro architekturu. Praha trpí chátrání mnohých památek, jejich tiché demolice, tzv. fasádismem, povoluje (v případě posledního kubistického mostu v Evropě Libeňského dokonce prosazuje) bourání řady nemovitých kulturních památek (hotel Praha, kubistická budova Transgaz, uváděná v četných učebnicích architektury jako skvost, nejnověji též čerstvě zbouraná kubistická budova Telekomu atd.). Praha trpí zamoření prostředí množstvím často ošklivých reklam včetně ničení krajinného rázu velkými billboardy na vysokých sloupech.

Životní prostředí

Drceno zejména intenzivní silniční dopravou, tolerancí praxe zahušťování výstavby a ignorací ochranných pásem. Vodovody a zejména kanalizace stále chybí v některých okrajových částech Prahy. Otázkou je jejich řádná údržba, resp. nad některými haváriemi zůstává rozum stát. Po výstavbě nové vodní linky trojské čistírny odpadních vod je nutná zásadní modernizace i té dosavadní – připravuje se (snad začne v září 2026) a přijatelně řešit čistírenské kaly. Cenné jsou městské parky a 12 přírodních parků. Problém je jejich málo účinná ochrana před vandalismem, sem tam i před investory. Pozitivní je revitalizace řady úseků malých vodních toků v Praze. Praha z krajů asi nejvíc bojuje s invazními druhy rostlin a živočichů (nepřekvapivě je jimi nejvíc zamořená), leč situace je neutěšená a žádá si jejich ještě intenzivnější potírání. Někde to jde či spíš by mohlo jít relativně snadno (kácení borovic vejmutovek a černých), v jiných případech je to boj na mnoho let.

Ohrožení Prahy velkými povodněmi narůstá

Ohrožení Prahy velkými povodněmi narůstá, protože v Praze pokračuje rozsáhlá výstavba v záplavových územích nejen Vltavy. Novou supermoderní čtvrť na Rohanském ostrově v nechránitelném záplavovém území na štěrkopiscích začínají počátkem srpna 2025 stavět soukromí investoři ve spolupráci s hlavním městem a s Prahou 8.

Otázkou je další rozvoj pražské energetiky

Tzv. Green Deal žádá stávající energetiku na bázi fosilních paliv zcela co nejrychleji nahradit včetně zdroje dálkového tepla pro Prahu – Elektrárnu Mělník 2. Vše nevyřeší nízkoenergetická výstavba, resp. výstavba s nulovou spotřebou tepla na vytápění. Zcela mimo realitu je požadované tempo zateplování prakticky všech budov (výjimky se předpokládají jen u historických památek) na standard s nulovou spotřebou energie do roku 2050. Problémem je jak cíl – reálný je jen nízkoenergetický standard, ne energeticky soběstačné budovy, tak tempo. Budovy se staví na plus minus sto let, jejich generální rekonstrukce nemůže dost dobře přesahovat tempo 2-3 % za rok, a i to je tempo hodně vysoké. Otázkou je i nákladnost takové přestavby, zvláště když přihlédneme k polokoloniálnímu postavení ČR, neomezené kvůli vedení EU a NATO a tragické situaci, přinesené předchozí vládou Petra Fialy. Prakticky jedinými stálicemi jsou v ČR jaderné a vodní elektrárny a značně kontroverzní tzv. obnovitelné zdroje energie, v Praze vodní elektrárny u Helmovského, Trojského a Modřanského jezu, závod na energetické využívání odpadu v Praze Malešicích, bioplyn z čistírny odpadních vod v Troji a využívání sluneční energie – solární sluneční kolektory k ohřevu teplé užitkové vody a fotovoltaické elektrárny. Solární energetika může být efektivní jen při instalaci na střechách budov. Pro Prahu to platí trojnásobně. Je třeba přitom vidět, že např. budovy škol všech stupňů mají z hlediska solární energetiky v zajímavých měsících červenci a srpnu prázdniny, na rozdíl např. od obchodních center. Upřímně řečeno, je to trochu málo.

Vybrané náměty pro volební program pro hlavní město Prahu

Výše, ani níže, uvedené náměty si nekladou ambice na úplnost.

Mám za to, že by ve volebním programu nemělo chybět:

- 1) Bojovat za kvalifikovanou a poctivou správu hlavního města Prahy.
- 2) Bojovat za návrat k tvorbě nového územního plánu Prahy metodikou zrušeného návrhu konceptu územního plánu Prahy s nutnými korekcemi a aktualizacemi, na místo tzv. metropolitního (developerského) územního plánu. 28. 5. 2026 se stalo neaktuální.
- 3) Důslednou ochranu životního prostředí v Praze. V této souvislosti považuji za důležité (nejde o plný výčet) zejména:
 - a) Významnou složkou nového územního plánu Prahy by měla být přísná ochrana veřejné zeleně a vodních ploch a jejich zvelebování a rozšiřování. Územní plán by měl vylučovat záměry zahušťovat beztak hustou výstavbu a zhoršovat tak beztak nic moc obyvatelnost sídlišť i vilových čtvrtí.
 - b) Řešit též rekonstrukci staré vodní linky a kalové hospodářství staré i nové vodní linky v ÚČOV v Praze Troji, nejen s ohledem na hrozící pokuty z EU.
 - c) S určitými korekcemi nadále podporovat sběr, třídění a využívání odpadů jako druhotných surovin. U plastů je aktuální třídít jen materiálově využitelné druhy plastů.
 - d) Nadále podporovat zateplování budov, přednostně těch vlastněných hlavním městem. U nové výstavby prosazovat tzv. nízkoenergetický standard.
 - e) Nadále podporovat výstavbu chybějících kanalizací a čistíren odpadních vod v okrajových částech Prahy mimo vliv trojské čistírny.
 - f) Přiměřeně podporovat rozvoj solární energetiky v Praze.
- 4) Prosazovat zlepšení protipovodňové ochrany. Kromě klíčového nepřipouštění (v praxi dosud běžně připouštěné) výstavby v záplavových územích jde zejména o změnu manipulačního řádu Vltavské kaskády (s odpouštěním vody se musí začít už

ve chvíli předpovědi velké povodně), o rekonstrukci levé půlky Helmovského jezu z pevného na klopný, o zavedení otvírání plavebních komor za povodní, o trvalé otevření vorových propustí na Šítkovském a Staroměstském jezu atd.

5) Veřejnou dopravu nadále rozvíjet jako integrovanou dopravu pražského PID a středočeského SID a rozvíjet ji v linii železnic a metra (1. řád), tramvají (2. řád), v liniích linkových a městských autobusů s možností uplatnění elektrobusů a trolejbusů a elektrobusů (3. řád). Konkrétně:

a. **U metra pokračovat ve výstavbě trasy D** v úseku „Pankrác – Depo Písnice“. Kontroverzní je prosazované trasování metra D z Pankráce na náměstí Míru, Hlavní nádraží či dokonce na Náměstí Republiky, neboť jde o dopravně neodůvodněný těsný souběh s trasou metra C a ignorace bachratosti Prahy na jihovýchodě a její hubenosti na severozápadě. Efektivnější by zřejmě bylo vedení trasy metra D ze stanice Pankrác na Želivského a Basilejské náměstí. Chybný je argument nutnosti se připravit na výpadek na trase C způsobený zásadní rekonstrukcí Nuselského mostu či dále ztraktivnit dopravu metrem na Hlavní nádraží. Chybný je závazek protáhnout metro D z Písnice do Jesenice u Prahy ve Středočeském kraji. Je nutné pokračovat ve zpřístupňování stanic metra vozíčkářům. Je třeba zvážit, zda nové soupravy metra kupovat v provedení s volně průchozími vagony. V řadě měst takové jezdí (Kodaň, Varšava). Měli by mít mírně nižší cenu a mírně vyšší kapacitu.

Chybný a zcela jistě i předčasný je záměr prodloužit trasu metra B ze Zličína do Zličína depa, kde by měl být postaven velký parkovací dům. Stávající terminál u stanice metra Zličín kapacitou a polohou, resp. snadným přestupem vyhovuje.

Byť se zde určitého pokroku dosáhlo, aktuální zůstává i vyšší zhodnocení stávajících tras metra a zejména dotovaných vlakových linek výstavbou chybějících železničních zastávek, zvláště u stanic metra – Hradčanská a Depo Hostivař (předpokládají se) a Zličín (nutný druhý vestibul, dnes považují předčasné) – a zastávek TT – Budějovická, Libuš, Olbrachtova, Opatov, Háje ad. Výstavba chybějících stanic metra (Trojská) za provozu je nemožná.

b. **Pokračovat v modernizaci tramvajových tratí (TT)**, mimo jiné na tišší provoz při pružném uložení kolejí. Prioritou výstavby nových TT ale musí být TT s potenciálem vysokého počtu cestujících, na prvním místě na sídliště Bohnice. Východiskem by měly být

předpokládané přepravní toky, dále investiční a provozní náklady. Optimální jsou až na výjimky otevřené železniční koleje bez velkoplošných panelů.

- Hlavní prioritou při výstavbě TT by měla být TT „Kobylisy – sídliště Bohnice“ – dopravně velice potřebná, nákladově přijatelná. Měla by být vedena sídlištěm Bohnice ve dvou větvích a s dvěma smyčkami. Nejvhodnější je její napojení na tramvajovou síť u stanice metra Kobylisy, resp. varianta u Vozovny Kobylisy je sice kratší a investičně levnější, ale má i problémy, počínaje prudkým klesáním trati „vozovna – metro Kobylisy“. Její uvažované prodloužení do Podbaby by mělo hlavní smysl ve vytvoření severní spojky TT,
- Uvažované nové TT k obsluze nových velkých developerských projektů (v oblasti nákladového nádraží Žižkov či nádraží Bubny jsou pro mě s velkým otazníkem. Nevidím důvod, proč by hl. m. Praha mělo přednostně financovat tyto TT na podporu soukromých projektů na úkor TT na sídliště, kde na ně čekají nejménou již desítky let?

c. Dále v Praze rozvíjet trolejbusovou dopravu.

d. Pokračovat v obměně a modernizaci autobusů. Posilovat podíl autobusů na stlačený zemní plyn CNG, popř. elektrobusů, a zachovat 100 % ní podíl nízkopodlažních vozidel. Požadavek nízkopodlažnosti se týká i tramvají a vlaků. Technicky je elektrobus zralá technologie, viz Varšava a jiná města. Je ale na pořízení podstatně dražší než autobus na fosilní paliva a aktuálně i dražší na provoz. Vyžaduje určitou infrastrukturu, která také něco stojí. Potichu se odstoupilo od záměru zavést tříčlankový autobus. Zřejmě by byl v provozu nebezpečný.

d. Rozvoj železniční dopravy prosazovat v těchto směrech:

- Podporovat přípravu (územně, projektově) budoucí výstavby vysokorychlostních tratí, zaústěných do Prahy. Po schválení Studií proveditelnosti bude zrušena územní ochrana alternativních tras. Praha zatím schválila jen jižní větev VRT přes Zahradní Město.
- Podporovat modernizaci železnic v Praze, zvláště tratě „P. Výstaviště – nádraží Veleslavín – Letiště Ruzyně / Hostivice – Kladno hlavní“, „P. Rajská zahrada – P. Čakovice – Všetaty – Mladá Boleslav“, „Milovice – Všeň – Bezčín – Mladá Boleslav“ výstavbu chybějících železničních zastávek ad. Urychleně řešit havarijný stav Vyšehradského železničního mostu. Současná dvojúvrať na trati P. Smíchov – P. Zličín by měla skončit v říjnu 2026.

- Podporovat rozvoj železniční dopravy i mimo Prahu, zvláště ve Středočeském kraji, neboť může nepřímo pražské silniční dopravě a životnímu prostředí ulehčit. Nejméně atraktivnější je milovická, bezděčínská a libická spojka, ale i mnohé další.

e. **Pokračovat ve výstavbě dopravních terminálů IDS** včetně záchytných parkovišť. Terminál u stanice metra Ládví byl ale odfláknut, terminál Dlouhá Míle bude zprovozněn snad v roce 2030 s vlakem na Letiště, drahá má být rekonstrukce terminálu Černý Most a neuvěřitelně drahý (10, resp. 12 mld. Kč včetně DPH) má stát nový terminál na nádraží Praha Smíchov ad. Zdá se, že se zde radní Prahy zcela urvaly ze řetězu.

f. Pokračovat v budování **cyklistických stezek a stezek pro pěší**. Snažit se vytvářet jejich ucelenou síť. I pro cyklostezky platí požadavek efektivnosti, který se ne vždy dodržuje. Z hlediska bezpečnosti cyklistů jsou určitým problémem i jízdní pruhy pro cyklisty na silně frekventovaných silnicích, nejen Jeremiášově ulici na Praze 13.

Vzhledem k úrovni vedení hlavního města a všelijakému fungování úřednického aparátu magistrátu v návrhu volebního programu by naopak měla chybět:

a) Výstavba dalších velkých silničních staveb městského okruhu. Zvážit, zda je to reálné vzhledem k síle motoristické veřejnosti,

Vzhledem k neúnosným dopadům na životní prostředí nelze též doporučit:

- b) Těžbu štěrkopísků v nivě Berounky a plán na tzv. Radotínská jezera, nově jen na jedno Radotínské jezero, která mají krýt drancování tamních ložisek štěrkopísků.
- c) Stavbu vnějšího okruhu v jižní trase pod Suchdolem, neboť je neúnosná svými dopady na životní prostředí. Po 35 letech bojů s občany a vedením Prahy Suchdola byla snad právně zprůchodněna. Nutné je prosazovat tzv. severní variantu s mostem u Řeže.
- d) Výstavbu dráhy BIS na letišti v Praze Ruzyni, vzhledem k neúnosným dopadům hluku na životní prostředí zejména obyvatel sídliště Dědina, Nebušic, Suchdola. Nedávno dráha BIS získala platné územní rozhodnutí.

Za hazard je nutné považovat pokračující výstavbu v záplavových územích Prahy.

MHD zdarma – ano. Změny – snížení předplatného od léta 2015 obsahují přitom 2 nesystémovosti. Zlevnění se mělo týkat i čtvrtletních a měsíčních předplatných jízdenek a nemělo se týkat psů. Dále je třeba vidět, že bez zásadního zlepšení hospodaření hlavního města půjde o úkol ekonomicky nereálný. Hrozí prolongace negativních rysů vývoje z dob Béma a dalších, včetně prosazování drahých pochybných investic do „rozvoje.“

Nízkoemisní zóna ano, ale je podmíněna dostavbou městského okruhu a nelze od ní čekat výrazné snížení emisí.

Omezení hazardu hlavním městem Prahou je nutné uvítat. Na místě je vyhodnotit novou situaci a poté zvážit další postup. Problémem je přesun části hazardu na internet, který je prakticky nekontrolovatelný.

Rozšiřování parkovacích zón může být jen tam, kde je to potřeba a kde o to občané mají zájem. Zmírňuje hlavně problémy parkování, nikoliv znečišťování ovzduší, jak si někteří představují. Negativem je stimulace přesunu části aut do čtvrtí, kde parkovací zóny nejsou, například ke stanicím metra na Praze 13.

Ekonomická základna socialismu¹⁵

Zdeněk Hába¹⁶

Úvod

„Kapitalistické soukromé vlastnictví je první negací individuálního vlastnictví, založeného na vlastní práci. Avšak kapitalistická výroba plodí s nutností přírodně historického procesu svou vlastní negaci... Ta znovu vytváří individuální vlastnictví, ale na základě vymožeností kapitalistické éry – kooperace svobodných pracovníků a jejich pospolné držby půdy a jimi vyrobených výrobních prostředků“ (Marx, K. (1954): Kapitál I. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, s. 804. ISBN nemá)

Základním kamenem každého společenského řádu je způsob, jímž lidé získávají životní prostředky, sdružují se k jejich výrobě a rozdělují si produkty své práce. Platí to i

¹⁵ Text je datován 8. 4. 2010. Byl diskutován např. v Centru strategických a teoretických studií KSČM.

¹⁶ Z. Hába (1929–2015) byl marxistický politický ekonom, připomenutý (včetně bibliografie) materiálem Samosprávná ekonomika – naděje či luze? in *Alternativy (teorie – strategie – politika)*, jaro-léto 2025, roč. 9, č. 17, s. 75-102. ISSN 3029-8121.

pro socialismus. Zda a jak splní očekávání, která provázejí jeho vznik a prokáže svou historickou oprávněnost, závisí na jeho ekonomickém uspořádání.

O tom, jaké má, resp. musí být, se vedou v levicových hnutích dlouholeté spory. K. Marx spolu s B. Engelsem sice postavili socialistické ekonomické myšlení na pevnou vědeckou základnu, avšak výslovně odmítli spekulovat o konkrétní otázkách budoucí socialistické ekonomiky; byli si příliš dobře vědomi složitosti podmínek, za nichž se bude formovat. Tyto otázky přišly prakticky na pořad dne až po vítězství socialistických revolucí v Evropě a jinde. Tehdy získané zkušenosti obohatily diskusi o ekonomice socialistické společnosti, avšak neukončily ji; neúspěch sovětského modelu socialismu minulých let v soutěži s kapitalismem navíc nastolil otázky nové. Ukázalo se, že v průběhu let se kolem fungování socialistické ekonomiky vedle racionálních úvah nahromadil i rozsáhlý myšlenkový balast, vznikla řada mýtů, předsudků a zjednodušení. V teoretické oblasti to vedlo (a dosud vede) jen k planým sporům, v praktické hospodářské činnosti však k závažným a zbytečným škodám. Zadání těchto řádků neobsahuje úkol podrobně je rozebírat; chceme-li se ovšem v budoucnu vyhnout jejich opakování, musíme se pokusit objasnit jejich příčiny. To si bohužel někdy vyžádá vrátit se až ke kořenům marxistické ekonomické teorie. Nebude to zbytečné, neboť – řečeno s Goethem – *„nezapneš-li si správně první knoflík, už si kabát správně nezapneš“*.

I. Principy socialistické ekonomiky

Nejhlubší základnou socialistické ekonomiky je existence společenského vlastnictví výrobních prostředků. Jeho vznik dovršuje vítězství socialistické revoluce, je jejím historickým smyslem.¹⁷ Bez úspěšného splnění tohoto úkolu se politické vítězství revolučních sil mine svým cílem a stane se jen dočasným. Je to také úkol z nejtěžších, který se

¹⁷ „V pohybu soukromého vlastnictví, právě v pohybu ekonomiky, nachází celé revoluční hnutí nutně svou empirickou i teoretickou základnu“... „Komunisté mohou shrnout svou teorii v jedinou větu: zrušení soukromého vlastnictví“. (Marx, K. (1961): *Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, s. 90. ISBN nemá a *Komunistický manifest* in Marx, K., Engels, B. (1976): *Vybrané spisy. Svazek 1*. Praha: Svoboda, s. 384. ISBN nemá).

zdaleka nevyčerpává podpisem zákonů o znárodnění kapitalistických továren. Jím teprve začíná.

V socialistické revoluci nejde (jen) o změnu vlastníků, nýbrž o změnu vlastnictví, tj. o změnu celkového dosud panujícího hospodářského systému s. Kdyby dělníci z továren (nebo stát diktatury proletariátu) pouze nastoupili na místa vyvlastněných kapitalistů, vyměnily by se jen figurky na stejné scéně, nic více. Změnit je nutno samu tuto scénu. To vyžaduje jednak čas, jednak jasnou představu o tom, jak má budoucí scéna vypadat.

V minulosti převládl názor, že společenské vlastnictví vzniká znárodněním a má podobu vlastnictví státního. Stát a jeho instituce zabezpečují vládu společnosti nad ekonomikou a usměrňují ji k cílům, které si společnost vytkla. Tato jednoduchá představa se zpočátku osvědčovala, v průběhu doby se však stále silněji projevovaly její slabiny a nakonec historicky zklamala. Nedokázala využít možností, které společenské vlastnictví v sobě skrývá a podstatně se podílela na tom, že evropské socialistické země v ekonomické soutěži s kapitalismem neobstály.

V čem byla tato představa chybná? Může mít společenské vlastnictví a socialistická ekonomika vůbec jinou formu než státní? Odpověď na tyto otázky musíme najít.

Ekonomika a vlastnictví

Po tisíciletí vládlo na zeměkouli soukromé vlastnictví. Za tuto dobu se hluboce vrylo do vědomí lidí a do způsobu jejich života, bylo posvěceno vládami i církvemi, filozofy bylo shledáno „přirozeným“ a tudíž i nejlepším a věčným. Jiné myšlenkové proudy však pokládají soukromé vlastnictví za hlavní příčinu běd a utrpení lidstva, hodnou zatracení. Za zázračnou panaceu, která odstraní všechny neduhy společnosti naopak pokládají společenské vlastnictví. V politickém jazyce se stala jedna i druhá forma vlastnictví ideologickými modlami, jichž není radno se kriticky dotýkat. V jejich stínu se krčí kacírské pochybnosti o tom, zda je vlastnictví opravdu tak důležité, za jaké se vydává: cožpak se v soudobé ekonomice neprosazuje spíše reálná moc manažerů a síla politické (vládní) moci než vlastnictví samo?

Marxismus nepovažuje soukromé vlastnictví za přirozené a věčné, tím méně za dané od Boha. Považuje je za souhrn ekonomických vztahů, jejichž prostřednictvím si lidé přivlastňují produkty práce – vstupují do výrobního procesu, rozdělují si a vzájemně směňují jeho produkty, aby je posléze spotřebovali. Vyjadřuje společenské podmínky, za nichž lidé nabývají a užívají produkty (své i cizí) práce. Vlastnické a ekonomické vztahy Marx fakticky ztotožňuje.¹⁸

Proces přivlastňování – životní proces člověka – končí finální spotřebou, kterou současně začíná nový výrobní (reprodukční) a tedy přivlastňovací cyklus. V tomto smyslu je vlastnictví skutečně věčné – bude existovat, dokud bude existovat společenská výroba (a s ní i lidstvo).

Co však není věčné, jsou jeho formy. Tak, jako se vyvíjí výrobní proces s rozvojem techniky, výrobní kooperace a dělby práce, se souběžně vyvíjejí i společenské vztahy, které jej doprovázejí. Soukromé vlastnictví je jednou z historických forem vlastnictví, samo prošlo složitou vývojovou cestou od individuální pracovní podoby až ke své dnešní finanční depersonifikaci, jejímž prostřednictvím globální superburžoazie vládne celé planetě. Kapitalistická forma soukromého vlastnictví má nesčíslně tváří, z nichž každá plní svou specifickou funkci. Ani společenské vlastnictví zřejmě nebude mít jen jednu (nebo dokonce jednu povinnou) podobu, bude nutně existovat ve více formách v různých vrstvách přivlastňovacího procesu společnosti.

Na povrchu se vlastnictví jeví jednoduše – jako vláda člověka nad nějakou věcí (státu nad výrobními prostředky), kterou člověk buď má, nebo nemá. Ale už staří Římané věděli, že vlastnické vztahy jsou příliš složité na to, aby je bylo možné vyjádřit prostým slůvkem „mám“ nebo „nemám“¹⁹. Tato slova se vztahují k majetku, tedy jen k objektům vlastnictví (vnějším „věcem“ materiální i nemateriální povahy), nikoliv k vlastnictví samému.

¹⁸ „Definovati buržoasní vlastnictví tedy znamená toliko popsati všechny společenské vztahy buržoasní výroby. Chce-li někdo definovati vlastnictví jako nezávislý poměr, zvláštní kategorii, abstraktní a věčnou ideu může to býti toliko metafysická nebo právníká iluze“ (Marx, K. (1948): *Bída filosofie*. Praha: Svoboda, s. 114. ISBN nemá). V soudobé terminologii se za „ekonomické“ vztahy považují i vztahy, souvisící s výrobně-silovou složkou přivlastňování (dělba práce, organizace pracovního procesu atd.). V tomto smyslu je přesnější odlišit jejich postavení v ekonomickém systému názvem „technicko-ekonomické“, případně „organizačně-ekonomické“ vztahy.

¹⁹ Římští právníci rozeznávali *ius utendi et abutendi*, *ius utendi fruendi*, *ius possidendi* i *ius disponendi*. Toto rozdělení vlastnických práv se zachovalo dodnes. V našem občanském zákoníku má podobu práva „předmět vlastnictví držet, užívat, požívat jeho plody a užítky a nakládat s ním“ (§ 123 Občanský zákoník).

Vlastnictví není vztah člověka k věci, nýbrž vztah mezi lidmi, týkající se věci – nakládání s nimi, jejich užívání, jejich spotřebovávání.

Obecná podstata vlastnických vztahů se na povrchu promítá do jejich konkrétní formy, do panujícího vlastnicko-ekonomického systému²⁰. Ten se může ve svých jednotlivých složkách vyvíjet i protikladně: například soukromé vlastnictví, založené na vlastní práci, se vyvinulo v kapitalistické vlastnictví, založené na přivlastňování cizí práce. Jeho soudobá forma je natolik složitá, že umožňuje nevlastníkům (např. vrstvě vrcholových manažerů) připravovat soukromé vlastníky legálně o plody jejich vlastnictví, „vykořisťovat vykořisťovatele“, a na druhé straně umožňuje i „vykořisťovat sama sebe“ (když si dělník koupí akcie podniku, v němž pracuje). Konec konců celá dnešní kapitalistická ekonomika je založena na tom, že její aktéři pracují s finančními prostředky, které nejsou jejich. V ekonomické realitě se tak vlastnictví rozkládá do množství konkrétních ekonomických vztahů, dílčích oprávnění vlastnický jednat.²¹

Svéráznost každé konkrétní historické formy vlastnictví je výsledkem dialektiky objektivního a subjektivního v těchto vztazích: vlastnické vztahy jsou vztahy objektivní, neboť do nich lidé vstupují nezávisle na své vůli, a současně se prosazují jen vědomou, subjektivní činností lidí. Ekonomické (vlastnické) vztahy fungují jen proto, že je lidé ve své činnosti respektují, uznávají jejich platnost a řídí se jimi. Na jedné straně lidé jednájí, podle svého svobodného rozhodnutí, na druhé straně jsou jejich svobodná rozhodnutí objektivně podmíněna. Člověk, chce-li fyzicky přežít, musí při získávání prostředků k životu jednat způsobem, který je dán materiálními a společenskými podmínkami doby, ve které žije. Chce to, co musí, a podle toho také jedná.²² V jednotlivých případech se může této

²⁰ V soudobé terminologii se za „ekonomické“ vztahy považují i vztahy, souvisící s výrobně-silovou složkou přivlastňování (dělba práce, organizace pracovního procesu atd.). V těchto souvislostech je přesnější nazývat je „technicko-ekonomickými“, případně „organizačně-ekonomickými“ vztahy.

²¹ Na tyto okolnosti reaguje svérázně i soudobá teorie tzv. vlastnických práv. Vystupuje z neoklasických pozic a nezastírá, alespoň u svých autorů, svou inspiraci Marxem. Chápe „vlastnická práva“ jako „...sankcionované vztahy chování mezi lidmi, které vznikají z existence statků a náleží k jejich užívání. Tyto vztahy specifikují normy chování ohledně statků, které každá jednotlivá osoba musí dodržovat ve svých každodenních stycích s jinými osobami, anebo nést náklady za jejich nedodržování“ (Furubotn, E. G., Pejovich, S. (1972): Property Rights and Economic Theory: A Survey of Recent Literature. *Journal of Economic Literature*, roč. 10, č. 4, s. 1137-1162 ISSN 0022-0515). Vlastnická práva v tomto kontextu znamenají konkrétní ekonomické vztahy kapitalistického systému; lze je definovat jako zcela určité, adresně přiřaditelné pravomoci při disponování hmotnými i nehmotnými statky, umožňující přesně vyjádřit stupeň zodpovědnosti ekonomických subjektů za své výnosy i ztráty. Tomuto popisu vlastnických vztahů kapitalistické tržní ekonomiky výstižnost nelze upřít.

²² Platí zde klasická Spinozova „libera necessitas“ (svobodná nutnost), v Hegelově a Marxově interpretaci „svoboda jako poznaná nutnost“. Prakticky znamená z vlastního zájmu volit z vějíře objektivně možných postupů ten, který nabízí optimální reálné řešení.

nutnosti dočasně vymknout, ale činí-li to soustavně, ztratí své ekonomické postavení, případně i život sám.

Jelikož konečným popudem k ekonomickému jednání je rozhodnutí subjektu, vzniká iluze, že vlastnické vztahy jsou dílem lidského rozumu, že jsou výsledkem vzájemné dohody lidí o tom, kdo a jak může užívat objekty vlastnictví a rozhodovat o nich. V konečné fázi tak tomu skutečně je; iluzí je pouze představa, že tato dohoda vzniká v lidské hlavě svobodně a nezávisle; ve skutečnosti hlavou jen prochází jako myšlenkový – přesný nebo skreslený – odraz reálných ekonomických vztahů. Dohoda o společenském uznávání těch či oněch forem vlastnictví (dobrovolná či vynucená, dodržovaná nebo porušovaná, ale vždy objektivně nutná) se postupně se ustaluje do závazných pravidel a posléze do právních zákonů, které vlastnické jednání lidí kodifikují a sankcionují. Vlastnictví v této jevové, konkrétní podobě – jako volní vztah, jako dohoda lidí o disponování věcmi a o způsobech jejich užívání – se stala předmětem práva a promítá se do zákonných ustanovení, upravujících současné formy přivlastňování.

Svou právní formu má dnes už prakticky každý ekonomický akt či vztah. Právní pohled na vlastnictví je proto často zaměňován nebo ztotožňován s pohledem ekonomickým. To nemusí v jednotlivých případech vadit, pokud se věcně shodují. Tomu tak však zdaleka není vždy. Záběr práva je omnoho širší, než jen ekonomický, odrážejí se v něm zájmy mocenské, politické, národní, náboženské, rasové a další. Ty v ekonomickém světě nehrají systémovou roli, ekonomická věda je považuje jen za vnější faktory („okolí systému“). V jednotlivých případech však mohou jejich motivační účinky – jak bylo již shora řečeno – převážít nad ekonomickými zájmy daného subjektu, individuálního nebo kolektivního. To může snadno vést k ekonomicky neracionálnímu jednání; právo je při tom může prosazovat zvláště účinnými mocenskými prostředky.

Obecným posláním práva je vytvářet a zaručovat normy chování lidí, nezbytné pro fungování každého společenského útvaru. Má zajišťovat jeho stabilitu, vytvářet prostředí právní jistoty a bezpečí. Dodržování, vymáhání a konec konců i tvorba práva představuje zvláštní oblast lidské činnosti, relativně samostatnou, která si vytváří pravidla, nezbytná pro své řádné fungování. Tato pravidla, jsou-li mechanicky přenášena do jiných oblastí lidské činnosti, se v nich mohou projevit jako neúčinná nebo nevhodná. Nadměrná snaha po právní stabilitě může svazovat ekonomiku krunýřem nehybnosti, naopak přílišná

volnost, nedostatek právní opory ekonomické činnosti může vést k ekonomické svévůli, hospodářské anarchii a ke společenským ztrátám, z nich plynoucím.²³

Relativní samostatnost právní formy vlastnictví umožňuje, aby stejná právní forma skrývala různý ekonomický obsah: např. státní podnik může sloužit kapitalistickým cílům stejně dobře, jako cílům socialistickým. Platí to i opačně; prvky, resp. zárodky socialistického vlastnictví mohou vzniknout v rámci právních forem, fungujících za kapitalismu (např. v družstvech, ale i v jiných podnikatelských subjektech). Právní forma vlastnictví nepředurčuje její použitelnost v jiném ekonomickém systému.

Všechny tyto okolnosti musíme mít na mysli, chceme-li zkoumat společenské vlastnictví a učinit si reálnou představu o jeho podobě a funkcích v budoucí socialistické ekonomice.

Socialistické společenské vlastnictví

Společenské vlastnictví je nový typ vlastnických vztahů, jehož historickým posláním je odstranit překážky, které dalšímu vývoji výrobních sil (a civilizačnímu pokroku vůbec) klade dnešní kapitalistická forma soukromého vlastnictví, osvobodit práci od vykořisťování a otevřít prostor pro všestranný rozvoj člověka. Znamená pozvednutí ekonomických vztahů na nový, vyšší stupeň, odpovídající novému stupni společenského charakteru práce. Bude samo procházet různými vývojovými stadii, lišícími se objektivními i subjektivními, ekonomickými i mimoekonomickými podmínkami své doby.

Společenské vlastnictví lze definovat jako soustavu ekonomických vztahů, při kterých jsou členové společnosti rovnými spoluvlastníky výrobních prostředků, podílejí se podle svých schopností na jejich správě a užívání, rozdělují si a spotřebovávají produkt společné práce podle pravidel, stejných pro všechny členy společnosti.

Každý člen společnosti je rovným spoluvlastníkem výrobních prostředků. To znamená, že na nich (ani na jiném majetku ve společenském vlastnictví) nemá vymezen svůj vlastní, kvantitativně určitý podíl (na rozdíl od vlastnictví společného, které tuto

²³ Klasickým příkladem je „zhasnutí světla“ při privatizaci národního majetku po roce 1991.

možnost připouští). Každý je vlastníkem výrobních prostředků jen jako člen „společenství sdružených vlastníků“ (Marx) – tj. proto a potud, pokud jsou stejnými vlastníky i ostatní členové společnosti. Svá vlastnická práva každý uplatňuje prostřednictvím živé práce, svou účastí na tvorbě, rozdělování a spotřebě společenského produktu. Soukromovlastnické vykořisťování mizí ne(jen) pro svou nemorálnost či nespravedlnost, ale proto, že nikdo nevlastní výrobní prostředky, k jejichž užívání by potřeboval kupovat cizí pracovní sílu, a nikdo není odkázán na to, aby svou pracovní sílu musel prodávat.

Prvním stupněm vývojové trajektorie společenského vlastnictví je vlastnictví socialistické. Protože navazuje bezprostředně na staletou tradici kapitalistického soukromého vlastnictví, nese na sobě zákonitě známky setrvačnosti jejího působení – jak v reálném hospodářském životě, tak i v myšlení lidí a jejich životních zvyklostech. Může plnit historické poslání společenského vlastnictví v té míře a takovým způsobem, které odpovídají podmínkám, v nichž bude existovat. Vzájemný vztah socialistického a společenského vlastnictví je tak s historického hlediska vztahem vývojové fáze k dovršenému celku, s filozofického hlediska vztahem obecného a zvláštního, resp. podstat různého řádu.

Existence socialistického vlastnictví znamená – podle současných představ – pro společnost především možnost:

- a) plánovitě zvyšovat úhrnnou výkonnost ekonomiky (jako materiální předpoklad růstu životní úrovně pracující většiny obyvatelstva)
- b) dosahovat soustavného růstu míry sociální spravedlnosti (likvidace kořenů vykořisťování a jiných sociálních nerovností)
- c) posilovat ochranu přírodních zdrojů a životního prostředí vůbec (zabezpečení trvale udržitelného hospodářského a sociálního rozvoje).

Pro jednotlivce znamená socialistické vlastnictví mít rovnou příležitost pracovat se společenskými výrobními prostředky, podílet se na jejich správě, být za svou práci odměňován podle pracovní zásluhy a podílet se na rozdělování společenských fondů úhrnné nadpráce.

Základními cestami k dosažení těchto cílů pak má být:

- a) zdokonalení společenské koordinace pracovních činností (společenská cílevědomost namísto individualistické anarchie) a

b) posun motivační struktury pracovní činnosti (od hromadění zisku k uspokojování reálných potřeb).

Do hospodářské praxe se tyto základní cesty promítají jako zásada plánovitosti hospodářské činnosti a zásada rozdělování podle práce.

Subjekty socialistické ekonomiky

Obecným subjektem společenského vlastnictví je společnost jako celek.²⁴ Společnost si může přivlastňovat jen prostřednictvím svých členů, tedy konec konců individuálně; individuální vlastnictví²⁵ tedy není v rozporu se společenským vlastnictvím, jedno je obsaženo v druhém. Jejich vztah však není bezprostřední, protože společnost není beztvarym souborem individuí, nýbrž vnitřně (sociálně, profesně, regionálně atd.) strukturovaným celkem, jehož jednotlivé složky se podílejí na ekonomickém životě společnosti rozdílným způsobem.

Tuto okolnost nedostatečně reflektuje všeobecně rozšířený názor, že základním konkrétním subjektem socialistické ekonomiky je stát. Stát není totéž, co společnost. Je institucionální formou její organizace. V této roli vydává z pověření společnosti zákony, jimiž se má její život řídit a vytváří si aparát, jehož pomocí garantuje jejich dodržování. Volí si k tomu metody, jeho úkolům odpovídající. Tyto metody nemusí vždy odpovídat potřebám ekonomické sféry. Prosazuje-li je mocensky do ekonomické sféry jakožto její vrcholový subjekt, mohou v ní působit obtíže – byrokratickou malicherností počínajíc a konzervatismem, nechutí k rizikům pokroku končíc.²⁶ Kromě toho, i v demokratické společnosti může stát prosazovat nejen zájmy celospolečenské, ale i dílčí zájmy těch složek či struktur společnosti, které v dané době nejsilněji ovlivňují výkonnou moc státu.

²⁴ Někdy se klade otázka po hranicích tohoto celku. Jak budeme vidět dále, problém rozsahu či hranic „společnosti“ ve skutečnosti je pro vlastnické vztahy irrellevantní.

²⁵ Individuální samozřejmě není totéž co soukromé.

²⁶ Např. rovnost občanů před zákonem vyžaduje, aby dávky na děti pobírali i milionáři, ačkoli se to míjí s jejich ekonomickým smyslem. Státní úředník státu musí vyúčtovat každý haléř, i kdyby hledání případné účetní chyby stálo mnohokrát více než sporná částka; podnikatel toleruje dokonce i drobné krádeže zaměstnanců, jestliže by náklady, nutné na zvýšení kontroly překračovaly ztráty, nepoctivostí zaměstnanců utrpěné. Úředník nesmí iniciativně měnit předpisy, i když je považuje za neuspokojivé, úspěch ekonomiky je naopak na inovacích založen. Podobných příkladů lze uvést bezpočet.

Mocenská povaha státu jej vede k preferenci centrálně-administrativních metod ekonomického řízení, tj. k zajišťování úkolů hospodářské politiky s vydáváním zákonů, vyhlášek a nařízení. Protože žádný zákon nemůže postihnout bohatost ekonomického života v celé jeho šíři, vzniká potřeba vydávat další a další doplňující a upřesňující nařízení. Vzniká postupně nepřehledná spleť ustanovení, v níž se málokdo vyzná. V jejich čele stojí psáno: „Co není povoleno, je zakázáno“. Vedlejším produktem snahy kontrolovat vše je zákonitě devalvace vážnosti vydávaných směrnic, snaha najít vedlejší cestičky k jejich obcházení a nebezpečí vzniku „šedé“ nebo „černé“ ekonomiky – tedy pravý opak toho, čeho chtěl stát dosáhnout.

Přesah státních metod řízení do ekonomického života je pro socialistickou ekonomiku nepřijatelný i ze zásadních důvodů: staví stát do role výlučného nositele společenského vlastnictví. Stát se tím odděluje od svých občanů, spoluvlastníků výrobních prostředků; staví se nad ně, omezuje jejich vlastnická práva nebo je i zcela vylučuje.²⁷ I z naší zkušenosti víme, že státní vlastnictví za socialismu občané zpravidla nevnímali jako „svoje“. Chápali je spíše jako erár, ze kterého krev neteče. Chodili do zaměstnání ve státním podniku stejně jako dříve do podniku soukromého, měli stejně nepatrnou možnost ovlivnit jeho chod nebo výši své mzdy, jako tomu bylo dříve.

Role státu v socialistické ekonomice je nezbytná a výrazná. Není však všeobsáhlá: stát může být reprezentantem společenského vlastnictví, nemůže však být nadřazeným držitelem a vykonavatelem všech jeho práv. Jejich podstatná část náleží dalšímu subjektu socialistické ekonomiky – podniku. Podnik je elementární hospodářskou buňkou společnosti²⁸. Je tím místem, kde vznikají základní pracovní a sociální vztahy, které udávají ráz celkovému způsobu jejího života. Postavení, jaké zaujmou bezprostřední výrobci, družení v podniku, v ekonomickém systému společnosti předurčuje ekonomickou a sociální tvářnost budoucího socialismu.

²⁷ Již před půldruha stoletím Marx ve své kritice tzv. hrubého komunismu psal: „Především je nutno se vyvarovat, aby tu „společnost“ nebyla zase vůči individuu fixována jako abstrakce.“... „Odstranění soukromého vlastnictví výrobních prostředků je ...ve své první podobě jen jeho zevšeobecněním a dovršením... Určení dělníka není zrušeno, nýbrž rozšířeno na všechny lidi. Společenství je jen společenství práce a rovnost mzdy, kterou vyplácí společný kapitál.“ (Marx, K. (1961): *Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, s. 90-95. ISBN nemá).

²⁸ V této části textu se „podnikem“ rozumí obecně spojení pracovních sil s výrobními prostředky za účelem výroby nebo poskytování služeb, bez ohledu na jeho právní formu, začlenění do organizační struktury národního hospodářství atd. Vždy zahrnuje pracovní kolektiv jako subjekt podnikové činnosti.

Aby mohl podnik vyrábět, musí disponovat určitými vlastnickými právy: držet a užívat výrobní prostředky, rozhodovat o technice výroby a její organizaci, získávat od jiných podniků suroviny a polotovary a naopak jim v rámci společenské dělby práce postupovat své výrobky atd. O jaká práva jde a jaký mají mít rozsah se vede spor – dříve pod hlavičkou diskuse o míře relativní ekonomické samostatnosti podniku, dnes v širších souvislostech hospodářské demokracie. Právně se řešil dříve institucí tzv. operativní správy (podnik byl pověřen správou státního majetku), vycházející z nadřazenosti státního vlastnictví. Hospodářská demokracie však předpokládá rovnost vlastnických forem. Státní a nestátní formy vlastnictví mají být rovnými prvky systému socialistického vlastnictví – ne nad sebou, ale vedle sebe, obě stejně podřízené principům společenského vlastnictví, hospodářským zákonům vlády a hospodářským mechanismům socialistické ekonomiky. Podnik nemá být ve státní správě, má být samosprávný.²⁹

Podniková samosprávnost znamená, že podniky vykonávají tu část vlastnických práv společnosti, která se týká jejich vlastní činnosti – měly by samostatně rozhodovat o svých výrobních a obchodních záležitostech a nést za svá rozhodnutí plnou ekonomickou odpovědnost. K dosažení co nejlepších hospodářských výsledků je má vést jejich vlastní ekonomický zájem, navazující na plnění celospolečenských priorit. Hmotná zodpovědnost každého pracovního kolektivu za pozitivní i negativní výsledky jeho práce vyjadřuje jeho postavení reálného spoluvlastníka, vykonávajícího svá vlastnická práva v té části společenských výrobních prostředků, s nimiž spojil svou pracovní sílu. Rozdíl mezi ekonomickou samosprávností a relativní ekonomickou samostatností podniku spočívá v to, že v prvním případě se samosprávný podnik *vzdává* některých vlastnických práv a přenáší je na státní (společenské) orgány, které je mohou vykonávat lépe než on sám, v druhém případě je to stát, který poskytuje podniku takovou část vlastnických práv, jakou uzná za vhodné.

V dnešní diskusi ještě doznívá obava z toho, že přiznání vlastnických práv socialistickým podnikům rozmělní celospolečenské vlastnictví, ohrozí jeho celistvost, a tím i jeho smysl. Samosprávné vlastnictví podle jeho kritiků povede podniky k tomu, aby preferovaly své vlastní zájmy před zájmy celospolečenskými, znemožní tím celospolečenské plánování a rozdělování podle práce. Tato obava je však jen spekulativní. Vyvrací ji už

²⁹ Tento požadavek není jen požadavkem hospodářské demokracie, ale i obecnou zásadou řízení, požadující maximální přiblížení rozhodovacího místa místu výkonu rozhodnutí.

zkušenost „reálného socialismu“, ve kterém družstva, typičtí představitelé samosprávného podnikání dřívější éry, socialistický vývoj u nás nikdy neohrozila. Samosprávnost podniků neznamena, že podnikovým kolektivům náleží všechna vlastnická práva, že se stanou jakýmsi „kolektivními soukromými vlastníky“.³⁰ Socialistický samosprávný podnik musí ve své činnosti respektovat platné regulační i stimulační zákony, všechna hospodářská omezení a povinnosti – od sociálních až po ekologická – která mu socialistické zákonodárství nařizuje. Jeho svoboda není svévoli; je svobodou samostatně volit cesty k cílům, které si společnost vytýčila. Socialistická podniková samospráva nevyžaduje, aby účastníci samosprávného kolektivu byli právními vlastníky podniku. Reálná vlastnická práva pracovníků jsou ekonomicky vyjádřena jejich právem samostatně hospodařit se společenskými výrobními prostředky a přivlastňovat si tu část vytvořeného produktu, která odpovídá reprodukčním principům výroby a principům odměňování podle práce.

To, co platí pro podniky jako součásti národního hospodářství, platí mutatis mutandis stejně i v měřítku vnitropodnikovém. Uvnitř podniku je samosprávnost jeho vnitřních útvarů (hospodářských středisek) podstatně determinována jednak technologickými a organizačními podmínkami konkrétní výroby, jednak výběrem a parametry produktů, které vyrábí a které jsou pro vnitropodnikové útvary vedením podniku přímo zadávány. Konkrétní systémy vnitropodnikového řízení, inspirované zejména zkušenostmi bývalého Baťova koncernu a slušovického Agrokombinátu, vytvářejí pro vnitropodnikovou samosprávu rozsáhlé teoretické i empirické zázemí.

Zbožně-peněžní vztahy za socialismu

Dříve, než podnik začne vyrábět, musí vyřešit otázku „co vyrábět“. Před vznikem společenského vlastnictví na tuto otázku živelně odpovídala poptávka, zprostředkovaná trhem; po jeho vzniku se očekává, že na ni odpoví hospodářský plán. Vznik společenského vlastnictví vyvolává mimoděk představu, že socialistická ekonomika bude jedinou velkou továrnou. Její řídicí orgány budou znát (případně i určovat) potřeby obyvatelstva, mezi

³⁰ Nekonrolovatelnost ekonomického egoismu skupinového vlastnictví je jen houževnatým mýtem, který neplatí dokonce ani pro ryze soukromé vlastnictví. Kapitalističtí soukromí vlastníci nepodnikají „svobodně“; musí dodržovat obchodní, finanční, daňové, pracovní, ekologické atd. zákonodárství, které jim zabírá v subjektivní svévoli; nemohou se řídit jen svým vlastním zájmem (přestože o to neustále usilují).

výrobní jednotky účelně rozloží úkoly, směřující k jejich uspokojení. Jejich pracovní kolektivy budou mzdou podle vykonané práce motivovat k plnění zadaných úkolů. Tato jednoduchá představa se vine socialistickým myšlením odedávna, mimo jiné i proto, že zboží, peníze, kupci, bankéři, tržní anarchie atd. bývají chápány ideologicky, jako symboly kapitalistického hospodářství – společenské zlo, s kterým je třeba radikálně skoncovat.³¹ Zbožní směna – trh – bude nahrazena naturální směnou nebo přímou centrální distribucí výrobků, při které cena, peníze a jiné atributy trhu mohou sice ještě z praktických důvodů přežívat, nebudou mít ale hodnotový, nýbrž jen účetně evidenční charakter.³²

Praxe socialistické ekonomiky v SSSR a později v dalších socialistických zemích ukázala, že tato představa není realistická. Zákon hodnoty nepřestal v jejich ekonomikách působit. Pokud jej hospodářská politika ignorovala, její opatření nedosáhla očekávaných cílů³³. Lze ale sloučit zbožní výrobu (trh), předpokládající existenci soukromých vlastníků se společenským vlastnictvím?

Začněme od Adama. V každé společnosti s rozvinutou dělbou práce je směna produktů specializovaných prací přirozeným důsledkem jejich specializace. Nikdo nemůže svou konkrétní práci uspokojit své různorodé potřeby. Směna produktů je nutná. Vyžaduje při tom ekvivalenci směňovaných produktů, stejnou výhodnost pro obě směňující strany. Tu je nutno měřit nějakou stejnorodou vlastností produktů. Jí nemůže být užitečnost výrobku: je pro každého jiná, dokonce je pokaždé jiná i pro téhož jedince v různou dobu. Nemůže jí být ani pracovní doba, protože v dané jednotce pracovní doby může být vykonáno různé množství práce.

Jediným společným jmenovatelem všech výrobků je přesto práce, vynaložená na jejich výrobu. Nemůže to být práce konkrétně vynakládaná pro svou různorodost a

³¹ I klasikové na více místech v souvislosti se zrušením soukromého vlastnictví mluví o zániku zbožní formy výroby. Nejrozsáhlejší zdůvodnění tohoto stanoviska je obsaženo v Engelsově „Antidürringu (Engels, B. (1977): *Pana Eugena Dürringa převrat vědy (Antidürring)*. Praha: Svoboda 1977, s. 372-374). Marx ovšem situoval zánik zbožní formy výroby až do vyšších fází vývoje socialismu. „ *Tou měrou, jak se rozvíjí velký průmysl, se vytváření skutečného bohatství, stává méně závislým na pracovní době a na množství vynaložené práce než na síle činitelů, které... závisejí spíše na všeobecném stavu vědy a na pokroku techniky, čili na aplikaci této vědy ve výrobě ... Jakmile práce ve své bezprostřední formě přestala být velkým zdrojem bohatství... i směnná hodnota přestává být mírou užité hodnoty...Tím se hroutí výroba, založená na směnné hodnotě“ (Marx, K. (1974): *Rukopisy „Grundrisse“*. Svazek II, Praha: Svoboda 1974, s.335 – 336).*

³²Tato představa dnes přežívá v podobě spekulativním konstrukcí nejrůznějších „kybersocialismů“.

³³ Jako jeden příklad za všechny může sloužit snížení ceny chleba hluboko pod jeho hodnotu, které jej mělo učinit více přístupným nejširším vrstvám obyvatelstva; ve skutečnosti přivedlo k jeho masovému skrmmování. Aktuální případ umělého zvýšení cen elektřiny ze solárních elektráren je dokladem, že podobných chyb se dopouští hospodářská politika i dnes.

rozdílnou produktivitu; musí to být práce jako taková, jako projev životní energie člověka, vtělené do jeho výrobku. Tato práce, Marxem nazývaná prací abstraktní, je tvůrčíní hodnoty jako výrazu společné podstaty produktů práce. Vstupem produktu práce do směny se jejich hodnota stává směnnou hodnotou. Její velikost závisí na uznání práce, vynaložených na výrobu daného zboží, za práci společensky nutnou. Toto měřítko je proměnlivé, závisí na mnoha dalších okolnostech. Směnná hodnota proto prochází řadou transformací, na jejichž konci se mění v tržní cenu, za kterou se zboží prodává (na daném místě a v dané době). Teprve cena je kvantitativně určitý výraz hodnoty, její jednotky lze sčítat či odčítat. Samu hodnotu v jejím abstraktním výrazu kvantitativně měřit nelze, podobně jako lze zjistit váhu a výšku člověka, avšak nikoli lidské podstaty, v něm skryté.

Tyto obecné znaky zbožní formy výroby a zákona hodnoty, který jí vládne, leží v jejím základě už více než 7 000 let. Zůstanou v platnosti do té doby, než zaniknou její příčiny: než přestane existovat dělba práce, než se náklady živé práce stanou pro výrobu irrelevantní a nebude nutné je měřit, a než pracovní zásluha jednotlivce přestane být kritériem míry jeho spotřeby – bude-li to kdy.

V socialistické společnosti tyto podmínky splněny nejsou, zbožní výroba a její zákonitosti v její ekonomice přetrvávají a musí být respektovány. Neznamená to, že v ní budou existovat ve stejné jevové formě jako za kapitalismu, kde je zboží výrobkem kapitálu; jejich dnešní kapitalistická forma však není důvodem k odmítání jejich obecné hodnotové podstaty. Ani současná (a kdykoliv budoucí) úroveň výpočetní techniky neumožní měřit náklady práce přímo³⁴. Není ani žádný rozumný důvod, proč bychom měli složitě a nákladně vypočítávat údaje, které nám pro praktické výrobní a odbytové účely pohotověji a přesněji – a dokonce s lokální diferenciací – dodá cenová analýza vztahů nabídky a poptávky na trhu.

Námítka o neslučitelnosti zbožní (tržní) výroby se společenským vlastnictvím plyne ze zjednodušeného pojetí vlastnictví jako „majetku“. Zboží může prodávat ten, kdo jím disponuje; dispoziční práva jsou však jen určitou výsečí z komplexu vlastnických práv; mohou být vlastníkem předávána dílčím subjektům, aniž by byla ohrožena jeho vlastnická suverenita. Obdobně bezdůvodná je obava, že zbožní výroba automaticky vede ke

³⁴ Bylo by to možné pouze tehdy, kdyby byla individuální spotřeba přísně normována centrem jak co do kvality, tak i co do množství výrobků. Takovou situaci si však lze představit jen jako krátkodobé řešení v extrémně nouzových případech.

kapitalismu. Kapitál vzniká z akumulace nadhodnoty, nikoliv ze zbožní směny. Zmíněná obava měla místo v zemi, jakou bylo Rusko počátku 20. let, s převažujícím malovýrobním soukromým sektorem a teprve vznikajícím sektorem socialistickým. V podmínkách vybudovaného socialismu zbožní výroba funguje už v jiných souvislostech.

Pro budoucí socialistickou ekonomiku nebudou zbožně-peněžní vztahy jen vnější slupkou, kterou hospodářská politika bude naplňovat subjektivně žádoucím obsahem, nýbrž objektivní ekonomickou formou, jejíž respektování je podmínkou úspěšného rozvoje socialistické ekonomiky.

II. Hospodářský mechanismus socialistické společnosti

Shora uváděné principy socialistické ekonomiky se vtělují do reálného fungování socialistické ekonomiky prostřednictvím hospodářské politiky státu, která do nich vnáší subjektivní cílevědomost, a prostřednictvím hospodářských mechanismů, tj. objektivních ekonomických souvislostí, ovlivňujících jednání lidí předvídatelným směrem³⁵. Hospodářská politika státu (pověřených orgánů společnosti) a působení ekonomických mechanismů spolu vytvářejí určitý funkční systém, jehož úspěšnost se obecně vyjadřuje mírou uspokojování potřeb obyvatelstva, růstem kvality jeho života.

Stát jako ekonomický faktor

³⁵ „Nástroji“ tohoto mechanismu, jejichž změny vyvolávají očekávané změny v ekonomickém chování subjektů, jsou např. cena, úrok, zisk, mzda atd.

Stát jako představitel celospolečenských zájmů hraje v ekonomice trojí úlohu: úlohu hospodářského subjektu, rovnoprávného s jinými subjekty a dodržujícího obecná pravidla hospodářského styku (jako majitel státních podniků), úlohu tvůrce hospodářské politiky, zákonů a pravidel, upravujících podmínky hospodaření v zemi a konečně úlohu správce společenského nadproduktu (jako adresný držitel práv společenského vlastníka výrobních prostředků).

První role státu je zřetelná a nevyvolává otázky. Státní podnik je podnik jako každý jiný, platí v něm stejná pravidla samosprávnosti, rozdíl je jen v tom, že kritériem jeho úspěšnosti není vždy zisk, nýbrž hospodárné plnění jemu zadaných specifických úkolů. S dalšími rolemi státu, které v sobě zahrnují jak ekonomické, tak i mocenské a organizační funkce státu, to už tak jednoduché není.

Stát má z dob kapitalismu zkušenosti ze svého působení v ekonomické oblasti: stanovuje a vybírá daně, cla, spravuje státní rozpočet, financuje výstavbu infrastruktury, v některých obdobích (krize, válka, živelní pohroma) ekonomiku zcela nebo částečně řídí, a za tímto účelem zřizuje odborná ministerstva a jiné specializované útvary. Za socialismu se tato role státu rozšiřuje. Kritika chybného vnášení mocenských metod státu do ekonomické sféry neznamená, že stát z ní má být vyloučen. Je jedním z jejích bezprostředních účastníků, vytváří právní prostředí podnikání, přijímá zákony o státním rozpočtu, o daních, o pracovních podmínkách, o formách podnikatelské činnosti atd.³⁶ Pro fungování socialistické ekonomiky je stát nezbytný. Jako tvůrce hospodářské politiky vnáší do ekonomiky společenskou cílevědomost, proměňuje ji z ekonomiky regulované – ve které státní zásahy jen korigují živelný průběh ekonomických procesů – na ekonomiku plánovanou, od počátku vědomě společensky řízenou.

Prvním krokem společenského řízení je státní plán.³⁷ Úkolem státu je v něm stanovit konkrétní cíle, které má ekonomika v daném období dosáhnout. Tento úkol překračuje rámec ekonomiky, zahrnuje i cíle mimoekonomické (sociální, kulturně vzdělávací, ekologické atd.), pro něž ekonomika připravuje materiální předpoklady. Stát, v němž se všechny tyto nitky sbíhají, je posoudí a stanoví celospolečenské cíle.

³⁶ Socialistický stát bezpochyby nebude stejný ani co do formy, ani co do okruhu působnosti jako stát dřívější, a to ani navenek (nadstátní útvary), ani dovnitř (regionální a lokální útvary). Pro zjednodušení však slovo „stát“ budeme používat i nadále, ve smyslu „reprezentant společnosti“.

³⁷ Plánování – volba cíle a postupů, vedoucích k jeho dosažení – je předehrou každé výrobní činnosti, postupuje jí v každé její fázi a na každém jejím stupni, za socialismu však poprvé i v rámci celé společnosti.

Překážkou jejich stanovení může být okolnost, že socialistická (ani jiná) společnost není jednotlivým zájmovým celkem. Její cíle jsou sice v zásadě i cíli jejích částí (jednotlivých ekonomických subjektů), ale ne každý subjekt je takto vnímá. Společenské cíle pro něj mohou být příliš vzdálené, dobře jim nerozumí či se s nimi neztotožňuje z jiných důvodů. Proto dá přednost svým bližším, bezprostředním zájmům, které mohou být v konfliktu s individuálními zájmy jiných ekonomických subjektů, případně i se zájmy celospolečenskými. Formulovat celospolečenské cíle a garantovat jejich plnění příslušnou hospodářskou politikou tedy nutně náleží centrálním orgánům společnosti, v konkrétním případě státu a jeho parlamentu (za předpokladu existence demokratického státu s jeho obvyklými institucemi).

Celospolečenské cíle se stanou informačním východiskem pro tvorbu cílů na nižších, konkrétnějších úrovních (po linii regionální i po linii oborové), které posoudí, jakými cestami mohou přispět ke splnění celospolečenských cílů a předloží v tomto směru své návrhy. Ty budou putovat v opačném směru, budou koordinovány, upravovány a korigovány cestou doporučení, až vyústí ve vládní ekonomický program, který nastíní základní linie hospodářského vývoje na příští období. Stane se základní informací pro konkrétní sestavování plánů na regionální, a místní úrovni, včetně podnikové. Státní plán nemá podobu právně závazného, výčtového souboru podrobných úkolů, ukazatelů a termínů jejich plnění, nýbrž spíše programu, jehož zdar závisí na celkovém rámci, v němž se bude ekonomika vyvíjet.

Vláda podloží svůj ekonomický program vypsáním státních zakázek. Jimi konkretizuje své obecné cíle a zajišťuje jejich plnění – závaznost plánu nahrazuje závazností obchodních smluv. Konkurence podniků při snaze získat státní zakázku (tj. zabezpečit si výhodný odbyť) při tom napomůže pro levnější a kvalitnější provedení státního úkolu. Prostředky na úhradu objednaných prací vláda čerpá z jednotlivých účelových fondů, naplňovaných přiděly ze státního rozpočtu, případně i z jiných zdrojů.

K vytvoření příjmové části státního rozpočtu slouží především výnosy podnikové sféry. Stát stanoví jejich výšku a v podobě daně ze zisku je odčerpá do státního a místních rozpočtů. Konkrétní výška této daně a daňový systém vůbec bude záviset na tom, jaký bude v dané době rozsah služeb, obyvatelstvu bezplatně nebo zvýhodněně poskytovaných státem, jaký bude objem sociálních jistot a dílčích sociálních opatření, mezinárodních vyrovnávacích závazků, nákladnosti státního aparátu atd. To platí i o rozpočtovém

určení daňového výnosu. V každém případě však platí, že výška odvodů (daně ze zisku) nesmí podvazovat hmotnou zainteresovanost podniků na výsledcích jejich práce.

Samosprávnost hospodářských buněk

Základními články socialistické ekonomiky jsou podniky. Mohou mít konkrétní formu národního podniku, která bude pravděpodobně nejrozšířenější, formu podniku státního, plnění zvláštní úkoly, vymykající se volnému podnikání, podniku municipálního, orientovaného na lokální zdroje a potřeby nižších územně-správních celků, dále mohou mít v socialistické ekonomice místo i družstevní podniky, které se již v minulosti jako forma společenského vlastnictví osvědčily. Své místo mohou mít i zvláštní účelové majetkové fondy státu nebo obyvatelstva, zřizované k pojistným, sociálním, zdravotním, vzdělávacím nebo jiným účelům, dále individuální formy vlastnictví fyzických osob, které se díky novým možnostem informační revoluce zřejmě oproti minulosti značně rozšíří. Další možné jiné formy vlastnictví (nadací, občanských sdružení, politických stran, církví apod.) doplňují obraz plurality forem společenského vlastnictví, vzdáleného dříve preferovanému povinnému vzorci, utlumujícímu pestrost hospodářského života a jeho tvořivost.

Za socialismu si lze představit i dílčí existenci soukromého vlastnictví (např. u rodinných firem, úzce specializovaných výrobců atd.). Majitelé těchto firem budou vázáni všeobecně platnými daňovými a pracovními podmínkami. Objektivně tím budou součástí vládnoucího ekonomického systému, „soukromost“ jejich vlastnictví výrobních prostředků nebude provázána vykořisťováním a bude spíše jen formálně-právní.

Všemi formami socialistického podnikání bude v té či oné míře prolínat samosprávnost. K vyhrazení přívlastku „samosprávný“ jen pro jednu z forem socialistického podnikání nebude důvod – samospráva leží v základě všech, je společným výrazem hospodářské demokracie. Samosprávnost je princip řízení (opak jeho direktivity), nikoliv jen dílčí forma podnikání. Na podnikové úrovni se konkrétně uplatňuje jak při tvorbě podnikového plánu, tak i ve vnitropodnikovém řízení výroby a v rozdělování vytvořeného produktu.

Pro ekonomické subjekty (podniky) bude mít celospolečenský plán, jak již bylo řečeno, povahu programu. Bude informací o hlavních celospolečenských (a hierarchicky nižších) ekonomických prioritách a investičních záměrech státu. Přímé zásahy státního centra do podnikové ekonomiky budou výjimkou, omezenou na zvláštní případy speciální výroby anebo na řešení nouzových či mimořádných situací. Na základě této informace, doplněné vlastními informacemi obchodního rázu a podrobnou znalostí svých výrobních možností sestaví podniky své plány. Budou představovat vlastní cesty podniků ke společenským cílům. Jejich cílem nebude „plnit plán“, nýbrž uspokojovat potřeby obyvatelstva, plánované i neplánované. Žádný centrální plán nemůže potřeby obyvatelstva v jejich komplexnosti a proměnlivém vývoji detailně zachytit (tím méně o nich rozhodovat za občany). Podniky k tomu budou vedeny vlastním ekonomickým zájmem v duchu hesla „Co je výhodné pro společnost, musí být výhodné i pro podniky“.

Samosprávné řízení se uplatňuje i uvnitř podniku, Vzhledem k tomu, že jeho činnost je přísněji vázána objektivními technicko-organizačními podmínkami výroby, je v něm prostor pro uplatňování hospodářské demokracie podstatně omezenější, nicméně existuje. „Parlament“, tj. představitelé společných zájmy pracovníků podniku nahrazuje podniková rada pracovníků, „vládu“ podnikový management, jemuž je svěřeno odborné vedení podniku. Prostřednictvím systému podnikových rad vstoupí do řízení podniku jeho pracovníci v roli spoluvlastníků, tedy v roli podnikatelského subjektu. Role obhájců zaměstnaneckých práv bude i nadále příslušet odborům.

Podniková rada plní úlohu dnešního představenstva, resp. dozorčí rady): řeší strategické problémy podniku, schvaluje členy jeho vrcholového odborného vedení, rozhoduje o rozdělení zisku atd. v duchu usnesení výročního shromáždění zaměstnanců (období členské schůze družstva či valné hromady akciové společnosti). Podniková rada tato usnesení proměňuje na úkoly, které zadává odbornému vedení podniku a kontroluje jejich plnění³⁸. Podnikové rady zaměstnanců na žádné úrovni nezasahují přímo do řízení podniku (podobně jako poslanci nemohou vstupovat do výkonných kompetencí vlády), v případě potřeby postupují cestami, uvedenými ve Statutu podniku.³⁹

³⁸ Tím se řeší i často diskutovaný problém rozporu mezi hospodářskou demokracií a nutnou pracovní disciplínou v podniku. Demokracie obsahuje závazek plnit schválená usnesení – jinak by nemělo smysl je přijímat. Usnesou-li se pracovníci na zavedení sebestřísnějšího pracovního režimu, bude jeho používání v souladu se zásadami demokracie.

³⁹ Podrobnější výklad praktických otázek vnitropodnikové samosprávy se vymyká možností této stati. Lze jej nalézt např. v knize Kolektiv autorů (2009): *Hospodářská demokracie v praxi: jak funguje*

Úspěšnost podniků se v tržních podmínkách zpravidla prokazuje prostřednictvím dosažené míry nebo objemu zisku⁴⁰. Pro stimulaci podniku k lepším výsledkům není ovšem tak důležité jen to, kolik zisku vytvoří, jako to, kolik z vytvořeného zisku v podniku zůstane. Teoreticky vzato, podnikem vytvořený produkt patří vlastníku výrobních prostředků, tedy společnosti jako celku. Kdyby však podniku odebrala celý objem produktu, zbavila by jej možnosti reprodukce a riskovala by i ztrátu zájmu podniku na jeho zvyšování: podniku by byla jeho výše lhostejná, protože jej stejně odvede společnost.

Rozdělování podnikového produktu proto probíhá podle obecného schématu: Stát určitou část hodnoty produktu (tržeb) ponechá přímo v podniku. Budou to, za prvé, náklady na obnovu spotřebovaných výrobních prostředků, které jsou nutné k pokračování jeho výroby v příštím období (c). Za druhé, v podniku zůstanou náklady na obnovu pracovních sil (v). Zde je otázka poněkud složitější, předběžně je však zřejmé, že ať chápeme „spravedlivou“ mzdu jakkoliv, přinejmenším objektivní náklady na obnovu pracovní síly uhradit musí. Zůstává zisk (m). Z něj musí podnik převést z provozních (reprodukčních) důvodů určitou částku do rezervních a pojistných fondů. Dále je nutno vyčlenit přiměřenou částku na rozvoj, na nové investice. Všechny tyto srážky ze zisku jsou „provozní“, objektivně nutné, nezávislé na vlastnické formě podnikání.

O zbývající část zisku se dělí pracovníci podniku, kteří jej vytvořili, a společnost, která jim k tomu poskytla výrobní prostředky. Podniku přenechávaná část zisku slouží k jeho stimulaci; umožňuje zvýšit odměny pracovníků podniku, zlepšit jejich pracovní podmínky, rozšířit objem sociálních výhod a benefitů nejrůznějšího druhu. Velkost této části určí společnost právem vlastníka výrobních prostředků. Druhá část, podstatně větší, přejde cestou daní a poplatků do státního a lokálních rozpočtů.

V souvislosti s podnikovou samosprávou je nutno se ještě zmínit o „manažerském problému“ (který se ovšem netýká jen samosprávných podniků). Jednotliví členové podnikové rady bezpochyby nebudou moci být dostatečně zasvěceni do všech technických či obchodních detailů podnikového provozu. Při svém strategickém rozhodování budou odkázáni na věrohodnost podkladů, které jim připraví management. Existuje nebezpečí, že

zaměstnanecká participace? Praha: KSLP - Česká společnost pro zaměstnaneckou participaci. ISBN 978-80-254-4233-3.

⁴⁰ Rozumí se, že budou existovat výjimky – měřítkem úspěšnosti neziskových organizací nebude jistě zisk, nýbrž míra naplnění jejich poslání, podobně tomu může být u podniků veřejných služeb apod.

někteří jeho členové podlehnou svodům svého postavení a skreslí předkládané podklady tak, aby ovlivnili rozhodnutí příslušného orgánu ve svůj prospěch.⁴¹

Manažeři jsou ovšem nezbytní. Už v novodobém vývoji kapitalismu manažeři – zvláštní sociální vrstva řídicích pracovníků, kterým původní vlastníci (akcionáři, podílníci různých finančních fondů, držitelé úsporných vkladů atd.) předali významnou část svých vlastnických (dispozičních) práv, protože je nemohou vykonávat osobně – získali významnou ekonomickou moc⁴². I za socialismu musí řídit podniky konkrétní osoby, které k tomu dostanou příslušné pravomoci a jejichž postavení jim dává příležitost, aby je využili i pro své osobní cíle na úkor cílů společenských.

Tomuto latentnímu nebezpečí může čelit samosprávný systém podnikových rad lépe než jiný systém řízení. Má totiž možnost kontrolovat činnost managementu zevnitř, na každém jeho kroku prostřednictvím prakticky všech pracovníků podniku. Vědomí této neustálé kontroly zdola vede řídicí aparát k větší zodpovědnosti při správě svěřeného majetku a už v zárodku maří nebo alespoň ztěžuje možnosti podnikových top-manažerů neoprávněně těžit z jejich vyšší míry informovanosti a vyšších dispozičních pravomocí.

Už sama tato přednost samosprávného podnikání by byla dostatečným důvodem pro jeho zavedení.

Funkce mzdy

Výkonnost podniku konec konců závisí na výkonnosti jeho pracovníků. Ta má své objektivní limity v podobě duševních a fyzických schopností konkrétních pracovníků, subjektivní limity pak v intenzitě jejich pracovní motivace. Za socialismu musíme předpokládat, že rozhodujícím pracovním stimulem zůstane ještě hmotná zainteresovanost

⁴¹ V kapitalistické společnosti jsou tyto jevy běžné, jak o tom svědčí bezpočetné finanční skandály v dnešním světě, stejně jako rozbujelá korupce v dnešní ČR. Ostatně i soudobá finanční krize byla bezprostředně vyvolána nekontrolovanou snahou bankovních manažerů zvýšit své příjmy prostřednictvím růstu zisků bankovního sektoru. Ani předlistopadová ekonomika nebyla ušetřena skreslených hlášení o plnění plánu.

⁴² Na její rozsah již v polovině 20. století poukázal americký ekonom J. Burnham (*The Managerial Revolution: What is Happening in the World*. New York: John Day Company 1941. ISBN nemá). Jiný Američan, A. A. Berle, nazval svou knihu přílehlavěji: „*Moc bez vlastnictví*“ (*Power Without Property: A New Development in American Political Economy*. New York: Harcourt 1959. ISBN nemá). I Marx tento problém naznačil v „*Kapitálu*“ při výkladu o kapitálu jako vlastnictví a kapitálu jako funkci

pracovníka na výsledcích jeho práce.⁴³ Tato skutečnost bývá vyjadřována heslem „Každý podle svých schopností, každému podle práce“.

Toto heslo má zásadní význam v tom, že ve zkratce vyjadřuje základní kritérium socialistického rozdělování – práci, na rozdíl od předchozích: společenských privilegií, akumulovaného kapitálu nebo jiných nepracovních důchodových zdrojů. Pracovní zásluha je rozhodující pro velikost mzdy (nebo jiného důchodu).

Lze předpokládat, že mzda jako forma odměny za práci se z praktických důvodů zachová i v socialistických podmínkách. Nebude již cenou pracovní síly (neboť pracovník svou pracovní sílu neprodává), nýbrž podílem na národním důchodu, zprostředkovaným podnikem, v němž je pracovník činný. Jednotlivec obvykle pracuje v rámci podnikového kolektivu a podílí se na jeho výkonu; ten se podílí na výkonu celospolečenském, na velikosti národního důchodu (nově vytvořené hodnoty). Národní důchod se rozděluje politickým (celospolečenským) rozhodnutím, které stanovuje způsoby jeho užití. Rozhodnutí nebude svévolné; za socialismu náklady na obnovu pracovní síly na jedné straně porostou, protože s růstem životní úrovně se zvyšují i nároky obyvatelstva na důstojný život, na druhé straně budou mít tendenci klesat jak v důsledku růstu produktivity práce, tak i proto, že jejich rostoucí podíl bude na sebe přebírat stát (společnost) jako výdaje na zdraví, výchovu a vzdělání, dopravu atd.

Podíl „v“ v národním důchodu bude pohyblivý a nejednoznačně určitelný. Přesto musí být na každé období pevně stanoven s tím, že jeho spodní hranicí je právě úhrada nákladů na obnovu pracovní síly, vyjádřená institucí minimální mzdy. Centrálně stanovená minimální mzda je současně zárukou sociální jistoty pro každého řádně pracujícího, i když se podniku, v němž pracuje, právě nedaří. Obecný růst mzdové úrovně je tak podmíněn růstem národního důchodu, růstem ekonomické výkonnosti země v jejím celku.

Druhá podmíněnost výše pracovního důchodu je dána hospodářskými výsledky podniku. Je obdobná, jako u společnosti v jejím celku, s určitými modifikacemi: jestliže rozdělování národního důchodu proběhne díky struktuře politické moci obvykle ve shodě se společenskými zájmy, u podniku tomu tak být nemusí. Podnikový kolektiv v rámci

⁴³ Rozumí se, že i stimuly nemateriální povahy hrají nemalou roli a mohou v jednotlivých případech převážit nad hmotným zájmem. I obecně ji platí, že s rostoucí měrou uspokojování hmotných potřeb klesá účinnost jejího přírůstku a zvyšují se účinky podnětů duchovní povahy (uspokojení z práce, potřeba tvořivosti, společenské uznání atp.).

daných pravidel rozhoduje sám o výši podílu mzdového fondu na celkových hospodářských výsledcích svého podnik. Jestliže přidělí do svých mzdových fondů jejich nepřiměřeně velkou část, případně i část, určenou na reprodukci, může ohrozit další úspěšný vývoj podniku, nebo – obrazně řečeno – „svůj“ podnik dokonce projít.⁴⁴

Na podnikové úrovni se rovněž již projeví kolektivní stimulační funkce mzdy: pokud bude podnik dosahovat lepších hospodářských výsledků, poroste s nimi i částka, určená na mzdy jeho pracovníků, na velikost benefitů jim poskytovaných, na zlepšení pracovních podmínek atd.

Teprve v posledním (což neznamená nejméně důležitém) ohledu závisí výše pracovního důchodu jednotlivce přímo na jeho pracovním výkonu. Otázkou je, jak jej měřit. Setkáváme se zde se stejnými problémy, jako při určování velikosti hodnoty. Pokusy zdokonalit formulaci této zásady jako „rozdělování podle množství, kvality a společenského významu práce“ pouze upozorňuje na existující problémy, ale nijak nepřispívá k jejich řešení; ani jeden z uvedených přívlastků není exaktně vzjistitelný. Přesnější znění, prakticky použitelné, musí vzít v úvahu, že podnik, stejně jako jednotlivec, není hodnocen podle množství práce skutečně vynaložené, ale podle práce společensky uznané, tedy ztělesněné v prodaném zboží. Jde tedy o rozdělování „podle výsledků práce“, nikoli podle práce samé. Odtud ovšem plyne, že i k zásadě „za stejnou práci stejnou mzdu“ musíme přistupovat se značnou rezervou, protože rovněž pomíjí podíl synergického efektu společné podnikové práce na výšku individuálních mezd.

V ekonomické realitě tento problém podniky netrápí. V každém z nich existují normy (spotřeby materiálu, výkonové, časové, technické, normy kvality atd.), které jsou pro kalkulaci výrobních nákladů nezbytné a které charakterizují různé stránky pracovní činnosti. Podnik si stanovuje míru „podnikového uznávání“ individuálně vynakládaných prací cestou plnění těchto vnitropodnikových norem. Podávané pracovní výkony (plnění norem) pak může hodnotit prostřednictvím vnitropodnikových cen.

Socialistická mzda bude tedy plnit svou sociální funkci obnovou nákladů na udržení a rozvoj pracovní síly jednotlivců, tj. pro podnik v podstatě objektivní veličinou, garantovanou státem. Svou stimulační funkci pak závislostí výše mzdy na kolektivním a

⁴⁴ Takové tendence se projeví např. svého času v Jugoslávii a byly jednou z příčin rozpadu jejího samosprávného experimentu. Lze jim čelit vhodnou centrální daňovou politikou nebo stanovením závazného přidělu do investičních fondů.

individuálním pracovním výkonu. Zpočátku může podnik převzít dosavadní mzdové relace, které očistí od případných extrémů a postupně je bude měnit tak, aby mzda trvale plnila svou sociální funkci a zvyšovala funkci stimulační, podnětovou. Bude v sobě obsahovat stimuly osobní i kolektivní, pracovní i podnikatelské.

Konkrétní mzdové systémy, obsahující v sobě tyto zásady, ponechme jednotlivým socialistickým podnikům budoucnosti. Dosavadní hospodářská praxe jim poskytuje jejich bohatý výběr.

III. Závěr – stručné shrnutí

Socialistická ekonomika nemůže být „vymyšlena“. Nevzniká na zelené louce – navazuje na dědictví pozitiv i negativ, které po sobě zanechal kapitalismus, je předurčena obecnými zákonitostmi, nezávislými na sebeoprávněnějších a sebenaléhavějších lidských přáních. Není vytvářena pro anděly, nýbrž pro lidské bytosti se všemi jejich hříchy a nedostatky. Rodí se z ekonomické reality, ze zdrojů, které má společnost v dané době k dispozici, na základě zkušeností, které lidstvo ve svém dosavadním vývoji nasbíralo. Není v ní místo pro apoštoly ani pro aroganci politické moci. Umělé konstrukce socialistické ekonomiky mohou být sice přitažlivé, nejsou však ničím jiným než únikem z reality, snem, probuzení z něhož může být kruté.

Střízlivý pohled na socialistickou ekonomiku se opírá o skutečnost, že kapitalismus historicky vyčerpал své možnosti a musí být pod hrozbou zániku civilizace nahrazen vyšším stupínkem ekonomického vývoje. Ten je predestinován vývojem společenských výrobních potenci: je nutno přizpůsobit ekonomické vztahy potřebám dalšího rozvoje výrobních sil, zabránit deformacím a plýtvání přírodními zdroji. K tomu je nutno především nahradit soukromokapitalistický vlastnický systém vlastnictvím společenským.

Společenským vlastnictvím rozumíme soustavu ekonomických vztahů, při kterých jsou členové společnosti rovnými spoluvlastníky výrobních prostředků, podílejí se podle svých schopností na jejich správě a užívání, rozdělují si a spotřebovávají produkty společné práce podle kritérií, stejných pro všechny členy společnosti. Každý je vlastníkem

výrobních prostředků jen jako člen společnosti, tj. jen proto a potud, pokud jsou stejnými vlastníky i ostatní, a svá vlastnická práva uplatňuje prostřednictvím živé práce, svou účastí na tvorbě, rozdělování a spotřebě společenského produktu.

Socialistické vlastnictví je prvním vývojovým stupněm společenského vlastnictví, který otvírá pro společnost možnost:

a) plánovitě zvyšovat úhrnnou výkonnost ekonomiky (jako materiální předpoklad růstu životní úrovně pracujících většiny obyvatelstva)

b) dosahovat soustavného růstu míry sociální spravedlnosti (likvidace kořenů vykořisťování a jiných sociálních nerovností)

c) posilovat ochranu přírodních zdrojů a životního prostředí vůbec (zabezpečení trvale udržitelného hospodářského a sociálního rozvoje).

Pro jednotlivce znamená socialistické vlastnictví mít rovnou příležitost pracovat se společenskými výrobními prostředky, podílet se na jejich správě, být za svou práci odměňován podle pracovní zásluhy a podílet se na rozdělování společenských fondů úhrnné nadpráce.

Základními cestami k dosažení těchto cílů pak má být:

a) zdokonalení společenské koordinace pracovních činností (společenská cílevědomost namísto individualistické anarchie) a

b) posun motivační struktury pracovní činnosti (od hromadění zisku k uspokojování reálných potřeb).

Do hospodářské praxe se tyto základní cesty promítají jako zásada plánovitosti hospodářské činnosti a zásada rozdělování podle práce.

V konkrétním fungování socialistické ekonomiky vystupují jako základní subjekty společenského vlastnictví stát, podniky a jednotliví pracovníci, členové socialistické společnosti.

Stát vystupuje v roli vlastníka státních podniků jako rovný mezi rovnými. V roli subjektu řízení socialistické ekonomiky je nositelem hospodářské politiky země a správcem společenského nadproduktu formou správy státního rozpočtu. Jako subjekt řízení formuluje stát (jeho příslušné orgány) celospolečenské cíle, reprezentující celospolečenské zájmy, a demokratickými cestami vytváří vládní ekonomický program (plán). Jeho plnění zajišťuje prostřednictvím státních (veřejných) zakázek a vhodnou finanční

(zejména daňovou) politikou. V řízení ekonomiky používá metod hospodářské demokracie, a své administrativně- donucovací moci využívá jen ve výjimečných situacích. Jako nositel hospodářské politiky stát vydává zákony a nařízení, regulující ekonomický život společnosti. Jako správce státního rozpočtu disponuje daňovými a jinými výnosy, rozděluje je do příslušných ekonomických a mimoekonomických fondů a kontroluje jejich využívání.

Podnik je základní hospodářskou buňkou společnosti, v níž se odehrávají materiální ekonomické procesy a vytvářejí se elementární sociálně-ekonomické vztahy. Podniky se řídí zásadami samosprávnosti. Výrobně-technicky oddělené podniky jsou odděleny i ekonomicky, pracují samostatně, na svůj vlastní účet. Vztahy mezi nimi se řídí obecnými principy trhu, vztah mezi podniky a státem se řídí povinnostmi dodržovat platné zákony a nařízení, vymezující jejich činnost, odvádět předepsané daně a poplatky do státního a místních rozpočtů a právem podílet se na tvorbě těchto zákonů a nařízení. Vládní program (státní plán) rozvoje není pro podniky závazný. Je pro ně informací o záměrech vládní hospodářské politiky a o ekonomicky výhodných příležitostech podílet se na nich prostřednictvím státních (veřejných) zakázek. Svě vlastní plány budují podniky na těchto základech, u běžného sortimentu na objednávkách jiných, obchodních nebo finalizačních podniků obdobné úrovně. Závaznost plánu je nahrazována závazností obchodních smluv.

Jednotliví pracovníci podniku uplatňují svá spoluvlastnická práva jednak spoluúčastí na řízení a podnikání podniku, v němž pracují, jednak účastí na rozdělování produktu, jimi vytvořeného. První právo se realizuje prostřednictvím samosprávných podnikových rad a podnikových shromáždění. Účast pracovníka na rozdělování je vyjadřována cestou mezd. Výše mzdy závisí jak na individuálním pracovním výkonu, tak i na výkonnosti celého pracovního kolektivu. Státní záruka minimální mzdy je součástí sociálních jistot každého i v případě, že danému podniku se dočasně nedaří.

Všechny prvky hospodářského mechanismu, zde popisované, v hospodářské praxi již existují a jsou v provozní praxi používány, bohužel však s jinými než socialistickými cíli. Po získání důsledně levicové politické moci bude možné tyto prvky využít a postupně naplnit socialistickým obsahem. Budou-li spojeny do jednotného hospodářského systému, pak socialistická ekonomika nebude jen vzdálenou mlhavou perspektivou, ale ocitne se na dosah ruky.

Thorstein Veblen (1857 – 1929): Významný předsta- vitel nemarxistické kritické sociologie

Ján Mišovič

Úvod

Thorstein Veblen,⁴⁵ americký sociolog norského původu, patří u nás k méně známým autorům, zejména však v jeho domovské zemi byl zařazen, podle sociologů minulých i současných generací, mezi takové klasiky sociologie jako je Comte, Marx, Spencer, Weber, ale i vědce významně přispívající k porozumění naší vlastní doby, k nimž patří Durkheim, Simmel, Sorokin, Horkheimer a Baudrillard (Petrušek, 1999). Je považován za

⁴⁵ Celým jménem Thorstein Bunde Veblen (pozn. redakce).

sociálního vědce a kritika, jehož hlavním zájmem byl společenský řád, vláda a ekonomie (Tilman, 1994). Vydal řadu prací, v nichž se orientuje na průmyslovou revoluci, na roli vědy, význam míru, na ekonomické otázky. Zpracovaná témata lze řadit k stále podstatným pro dnešní sociologii, z hlediska porozumění role a důležitosti institucí a technologických změn v současnosti (Camic, Hodgson, 2011). Užíval si pověst renesančního humanisty a byl přirovnáván k encyklopedistům 18. století. Osvojil si řečtinu, latinu, holandsčinu, románské a skandinávské jazyky včetně irštiny (Tilman, 1992) a mezi studenty kolovala legenda, že ovládá 26 jazyků. Je autorem, který nikdy nezískal grant (Petrušek, 1999). Sociologické aspekty propojuje s ekonomickými, historickými a psychologickými kontexty.

Veblenova teorie je značně dualistická, rozdílně přistupuje k tomu, co je empiricky prokazatelné a co je magické, ne vždy uchopitelné. Jinak nahlíží na ty, kteří získávají peníze a ty, kteří vyrábějí užitečné zboží a poskytují služby (Tilman, 1994). Věnuje se moderní civilizaci a pokládá ji fakticky za peněžní (Tilman, 1994). Současná technologie i věda využívají stejné kategorie, myšlenkové postupy a stejné testy validity, přitom standardizované pojmy a používané validizační postupy jsou vzdálené lidské přirozenosti (Tilman, 1994). Spirituální a intelektuální život je v důsledku dominance mechanických a strojových procesů jimi ovlivňován. Jinými slovy je to věda a technologie, které udávají tón moderní kultuře, resp. materialistická interpretace věcí ovládá moderní kulturu (Tilman, 1994). V průběhu minulého století a více než dvou dekád nového tisíciletí se vliv technologií na kulturu a celou společnost ještě výrazněji prohloubil. Změna celkového náhledu na životní dění je oproti minulosti těsně propojena s dopady vědy na průmyslovou a ekonomickou organizaci společnosti, obecněji na instituce a životní zvyklosti. Veblen pokládá otázku, jestli moderní západní kultura s důrazem na fakta je lepší či horší než jiné nebo minulé kultury.

Veblen je vážným kritikem kapitalismu a jeho antidemokratických tendencí (Plotkin, Tilman, 2011).⁴⁶ Svým pohledem na americkou společnost se stal současně i odpůrcem dnešní konzumní, zejména západní společnosti. Přitom ve výsledném hodnocení

⁴⁶ Od jeho dob se kritika určitých protidemokratických kroků ze „stejného břehu“ opakovaně objevuje. V posledních letech je např. od politického teoretika a novináře Williama Galstona, který uvádí, že: „*Nejnáléhavějším ohrožením liberální demokracie není autokracie; je to neoliberální demokracie*“ (Galston, 2017). Nové perspektivy individuální touhy, ale současně i strachu, které se společností otevřely v neoliberální globální ekonomice, nejsou nijak příznivé ani pro demokracii, ani pro lidská práva.

mnoha dobových čtenářů Veblenových prací se objevovala představa, že uplatňuje zmatenou směs špatně pochopené biologie, utopie a politické nevyzrálosti (Plotkin, Tilman, 2011).

V následujícím příspěvku přibližuji, jak mohou být teoretické a metodologické přístupy, poznatky T. Veblena přínosné pro pochopení dnešní reality, konzumní společnosti a stále přetrvávajícího nerovného postavení žen ve společnosti. Vycházím z jeho nejznámější práce *Teorie zahálčivé třídy*, která je přeložená do řady jazyků. Od jejího vydání uplynulo 125 let v roce 2024, přesto většina poznatků z tohoto, ale i z jeho dalších děl neztratila nic na aktuálnosti. Autor se věnuje životnímu způsobu zahálčivé třídy, kterou označuje jako kořistnickou. Zabývá se jejím vznikem, vývojem a značným vlivem na společnost. Výstižný je jeho zákon okázalého plýtvání. Touto prací položil základy teorie konzumní společnosti. Vymezil pojem konzumní spotřeby, ve spojitosti se změnami v kultuře a dalšími souvisejícími kategoriemi. Věnoval se i zdánlivě odtažitě problematice rovnoprávného postavení žen ve společnosti. V rámci svých obecných i konkrétních témat si klade následující otázky: a) jak uchopit podstatné vlastnosti celé společnosti dané doby a epochy, b) jak určit charakteristiky typického člověka, který v ní žije, c) jak stanovit hlavní směr pohybu, to kam člověk a společnost směřují (Petrušek 1999: 308), d) proč jevy podléhají změnám, proč změny probíhají určitým nikoli jiným směrem, „*takže předmětem zkoumání se stává nikoliv jev, ale proces*“ (Górski, Sierpiński, 1987, s. 139).⁴⁷

K metodologickým a teoretickým úvahám Veblena

⁴⁷ Na uvedené otázky hledají odpovědi i dnešní vědci. Etomolog mladší střední generace Jiří Hulcr doporučuje: „Vnímat věci jako procesy spíš než jako izolované objekty by nám pomohlo v mnoha oblastech života“ (Hulcr, 2024, s. 13). Harry Collins, britský klasik sociologie vědy uvádí: „*Jestliže se svět mění v důsledku toho, jak o něm vědci přemýšlejí jistým způsobem, pak nejen to, co je ve vědě považováno za pravdu, ale i to, co skutečně pravda je, závisí na tom, kde a kdy tito vědci žijí*“ (Collins, 2024, s. 28).

K získání odpovědí na zásadní otázky využívá metodologické východisko založené na klasifikaci faktů, které respektují konkrétní podmínky v konkrétní době. „*Kritéria rozlišování a metody klasifikace faktů se tedy s kulturním vývojem postupně mění, protože se mění i cíle pro které se jevy klasifikují, což sebou nese i změnu hlediska*“ (Veblen 1999, s. 15). Znamená to, že význačné a rozhodující rysy jednoho kulturního stupně mohou ztratit svoji důležitost na kterémkoliv z následujících stupňů.

Veblenova charakteristika modernity není optimistická, spojuje jí s přijímáním primitivní víry, otřepaných mýtů, letitých iluzí, s mnoha druhy iracionálních sympatií ke starým vzorcům myšlení a atavistických institucí (Plotkin, Tilman. 2011). Je v ní zakódováno mnoho forem násilí, překonaných v historii, uplatňujících se v rámci moderního zneužívání a dravé prosperity (Veblen. 1997). Veblen nás konfrontuje s nepříjemnými pravdami. Postmoderní lidé informačního věku žijí v antropologicky temné minulosti. Doposud se slepě podvolují modelům využívání, které je výrazně směřují k použití podvodů a síly (Plotkin, Tilman. 2011). Pragmatismus, řekl Veblen, nevytváří nic jiného než obecné mravní zásady vhodného chování, věda nevytváří nic jiného než teorie (Plotkin, Tilman, 2011). Proměna nebo evoluce samotné historie reprezentuje pro Veblena vědeckou teorii. Ztotožňoval se s názorem, že sociální fakta reflektují předchozí společenské hodnoty, zvyklosti, zájmy a kompetence (Plotkin, Tilman. 2011).

Etolomog Hulcr jde ještě dál a uvádí: „*Lidská mysl je prostě zvířecí mozek s extra masou frontálního kortexu. Během života se umíme učit a myslet abstraktně, ale naše pocity jsou podobné pocitům našich zvířecích druhů. Je to kombinace ideálů vtisknutých nám evolucioní..., plus kulturních a estetických norem, v kterých konkrétní člověk vyrostl*“ (Hulcr, 2024, s. 13).

Veblen začal s multidisciplinárním vědeckým přístupem, jenž spojoval se studiem antropologie, psychologie a biologie, protože nabízejí rozumné východisko pro naplnění myšlenky, že základ morálního uvažování je obecný, standardní a vzájemný (Plotkin, Tilman, 2011). Napovídají tomu i současné poznatky evoluční biologie a neurologie, které se týkají i zkoumání původu lidské empatie, jež pramení ze specifických sítí, umístěných hluboko v původních oblastech mozku, vyvolávajících potřebu péče u všech savců. Je zdrojem touhy k někomu patřit a spojuje se s pocity, že naše vlastní blaho závisí na blahu ostatních. Pocity empatie jsou podpořeny i všelidskou vrozenou potřebou pozitivních vztahů (Panksepp. 2021). Potvrzuje se myšlenka, že základy morálky a humanismu

pocházejí z počátků lidské historie. Byla to civilizace, jež zformovala humanitu (Smail, 2007). Veblenova všeobecná teorie evoluce, jak uváděl William Dugger, je „*očividně neustále otevřená*“. Evolucí společnosti rozumí proces „*selektivní adaptace povah a způsobů myšlení pod tlakem okolností daných pospolitým životem. Adaptace způsobů myšlení je vlastně totéž co vývoj institucí*“ (Veblen, 1999, s. 165). Veblen nikdy nepoužíval argumenty tak, aby své závěry směřoval k předem určenému výsledku (Dugger, 1984), pokud se přibližoval k pravdě, současně uvažoval i s omylností poznatků (Ebyová, 1994). Na místo konzervativního souhlasu s atomizovaným individualismem zdůrazňoval fungující vztahy v rámci širšího sociálního organismu. Odmítal statickou představu společnosti, nahrazoval ji chápáním změn a adaptaci považoval za nekonečný proces. Nejenže se opíral o naturalistický a rovnostářský pohled na lidstvo a odmítal nadpřirozeno, ale měl i značnou averzi k sociální nespravedlnosti a ekonomickým nerovnostem své doby (Tilman, 1994).

Z Veblenova evolučního přístupu vyplynula existence transkulturálních hodnot. Představovaly řemeslnou zručnost, rodičovství a rozumovou zvědavost a ve správně rozvíjející se společnosti předpokládal jejich rozvoj. Veblen mínil, že řemeslné dovednosti, altruismus a kritická chápavost budou dominovat pokud se společenské procesy budou vyvíjet neindividuálním způsobem (Tilman, 2007). U lidí moderní civilizace však zaznamenal specifický stupeň vývoje, zdůrazňoval jejich schopnosti, neosobní přístup bez emocí, vloh byt nad věcí, chápání materiálních faktů, jimiž se zabývají (Tilman, 1994). Veblenův postoj vůči pokroku byl ambivalentní. Vědecké a technologické inovace považoval za progresivní, byl však skeptický vůči k souběžnému vývoji morálního a institucionálního pokroku (Tilman, 2007).

Důraz na peněžní zisk spojoval s rozvojem vlastnictví a zainteresovaní měli snahu chovat se tak, aby zvyšovali výnos. S tím související úsilí se stalo součástí soutěžení. Sociální podmínky podpořily vytváření vhodných genetických typů, které si osvojovaly pravidla spojená s rozšiřováním zisku. Výsledkem byla šířící se spotřeba, jež ze značné části není úmyslně napodobovaná, jde spíše o výsledek návyku vytvořeného společností, je to chování přizpůsobené prostředí, resp. chování lidí adaptujících se na existující sociální instituce. Život v pekuniární kultuře podmiňuje rozvoj a konzervaci určitého okruhu schopností a sklonů (Veblen, 1999).

V období, kdy Veblen formuloval své úvahy se podle něj instituce podílely na nežádoucích projevech lidí. Domníval se, že pokud by se instituce reformovaly, vedlo by to k

akceptovatelnějšímu lidskému chování (Tilman, 2007). Uvedl, že člověk si sice počíná pod vlivem vnějších okolností a tlaků, ale ty jej mění a jeho předpokládaná „přirozenost“ nezůstává neměnná. Také platí, že u člověka jako společenské bytosti není „přirozenost“ jevem individuálním ale sociálním, že tedy záleží na vlivu vnějších sociálních vztahů a vazeb, na působení skupin do nichž člověk patří. Ekonomický a sociální život je tvořen střídáním, střety, vznikáním a zanikáním, konflikty a vzájemným ovlivňováním ekonomických a sociálních institucí a jejich činností. Uvedené i další instituce jsou relativně stabilní, nikoliv věčné, jsou proměnlivé a jejich evoluce je podmíněna hlavně vývojem technologie a techniky (Petrušek, 1999).

Byl si vědom toho, že chování lidí se utváří vhodnou kombinací podmínek prostředí a genetických možností. Věřil, že důvody pro agresivní chování, projevující se v určitých kulturách, v jisté vývojové etapě, souvisí s „agresivními geny“ jednotlivců zděděnými po předcích. V každém období fungování společnosti se uplatňují jedinečné vlivy na genotyp, projevující se určitým typem chování, charakteristickým pro danou dobu. Jak uvádí Dorothy Rossová, Veblen neuvažuje jen jednoduše o zděděných vlastnostech, ale i o stálých sklonech utvářených a přijímaných na základě prožitků a zkušeností v rámci určité kultury (Rossová, 1991). Veblen byl sociologem se zřetelným smyslem pro reálnou životní zkušenost, „*pro životní svět každodenního přebývání ve společnosti, prostě pro praxi*“ (Petrušek, 1999, s. 312).

Ke vzniku a vývoji konzumního způsobu života

Sociální a ekonomický svět se v Teorii zahálčivé společnosti dělí na užitečný a produktivní a na okázalý, formálně zdvořilý – zahálčivý svět (Petrušek, 1999). Toto dělení je opřeno o charakteristiku každodenních projevů lidí jednotlivých historických období. Je

přiblížena prostřednictvím pojmu habitus.⁴⁸ Autor začíná u společnosti nacházející se na nízkém stupni vývoje. Postupné formování instituce zahálčivé třídy spojuje se změnami panujících zvyků a kulturních charakteristik. Přitom zaznamenává pohyb od pokojného způsobu života k výrazně válečnickým, kořistnickým projevům, jejichž podstatou je válka nebo lov velkých zvířat, kdy muži pomocí síly a lsti způsobovali rány a usmrcovali oběti. Kořistnická etapa společnosti nastala, když se kořistnický postoj stal všeobecně přijímaný, zvykový a běžně uznávaný všemi členy skupiny (Veblen, 1999). Lester Frank Ward, považovaný za zakladatele americké sociologie, zařadil první Veblenovou knihu „*k tomu nejlepšímu, co v této zemi vzniklo*“ (Camic, Hodgson, 2011, s. 179), vyslovil však obavy, jak jí Američané přijmou. Ve své recenzi (1900) napsal, že Teorie zahálčivé třídy „*obsahuje mnoho pravdy*“, ale pro většinu čtenářů bude těžké ji překousnout (Ebyová, 1994, s. 22).

Úctyhodnost zahálčivé třídy vedla k jejímu zařazení na vrchol společenské struktury, a to byl důvod, proč se její způsob života a hodnotová měřítko stávají „*kritériem cti a dobré pověsti pro celou společnost*“ (Veblen, 1999, s. 69). V industriální společnosti si lze vybudovat dobré jméno pomocí finanční síly a dobrou pověst prostřednictvím okázalé spotřeby (Veblen, 1999). Znaky, které vytvářejí nejlepší předpoklady pro fungování statusového uspořádání tvoří dravost, sobectví, náchylnost ke klamu a lstivosti, ochota uchýlovat se k síle a podvodu (Veblen 1999). Dravost a lstivost formují psychický základ, jehož příznakem je přísně sobecké založení. Tyto rysy rozvíjejí peněžní kulturu, „*z hlediska společného života ale není k ničemu ani jeden z nich*“ (Veblen, 1999, s. 211).

Celek společnosti je tvořen, podle Veblena, souhrnem institucí. Ekonomické instituce jsou představovány např. soukromým vlastnictvím, penězi, peněžním hospodářstvím, organizačními formami průmyslového chování, formami organizace kapitálového trhu atp. Z ekonomických institucí připisuje rozhodující roli penězům, peníze představují typický rys doby.⁴⁹ Peněžní zisk či motiv není přirozeným motivem lidského jednání, ale podnětem sociálně naučeným, získaným a historicky specifickým (Petrusek, 1999).

⁴⁸ Pojem zdomácněl v sociologii díky P. Bourdieu. „*Habitus je generativní a jednotící princip, který z charakteristických vztahových rysů, vlastních určitému postavení, vytváří jednotný životní styl, to jest celek, v němž se sjednocuje volba osob, statků i praktických činností*“ (Bourdieu, 1998, s. 16). Podle něj „*jde o „sociálně konstituovanou přirozenost“, tj. systém vzájemně propojených a provázaných psychologických a biologických postojů (dispozic) spolu s nevědomými kognitivními (poznávacími) schémata a schémata jednání*“ (Petrusek 1999, s. 324-325).

⁴⁹ V tom má blízko ke svému současníkovi G. Simmelovi, jehož slavná *Filosofie peněz* byla vydána v roce 1900 (Petrusek, 1999).

V průběhu historie třídních společností se stalo nepsanou normou, že všechny třídy zaujímající na společenském žebříčku nižší pozice se snažily do značné míry přiblížit hodnotám a normám vyšších tříd. Příslušníci každé z vrstev přijímají jako ideál slušných životních podmínek životní styl, který uplatňuje nejbližší vyšší vrstva (Veblen 1999).⁵⁰

Lidé se ve své poptávce neřídí pouze racionální kalkulací, zejména ne momentálním uspokojením, protože podstatou volby spotřebitele jsou zejména tradice, obyčeje, zvyky, a tak spotřebitelskou poptávku nelze spojovat s individuální, ale nutně se sociální sférou (Petrusek, 1999). „*Východiskem ekonomických zkoumání nemůže být zkoumání racionálně hospodařícího individua, ale studium obecně uznávaných pravidel a principů jednání, tedy institucí*“ (Górski, Sierpiński, 1987, s. 140).

Většina lidí v moderní společnosti se zapojuje do výraznější konzumace než je zapotřebí k uspokojování životních potřeb, protože chtějí vyhovět komerčním požadavkům slušné životní úrovně (Veblen, 1999), která se nejednou redukuje na nákup spotřebního zboží. Často se stává, že nějaká složka životní úrovně, která byla na počátku zbytná, začne být po čase v očích spotřebitele základní životní potřebou a stává se nepostradatelnou, jako jakákoliv jiná položka běžných výdajů (Veblen, 1999). Veblen charakterizuje zákon okázalého plýtvání, založený na souboru všeobecně přijímaných zásad a kritérií spotřeby, jehož naplňování orientuje spotřebitele na předměty spotřeby, způsoby spotřeby, využití volného času a na úsilí přizpůsobit se určité úrovni nákladovosti a marnotratnosti.⁵¹

V jeho důsledku se vytvářejí myšlenkové návyky určující, co si zasluhuje obdiv a úctu v rámci volného času nebo nákupu zboží. Tento mechanismus se promítá do norem chování, které nesouvisí jen s vytvářením pocitu majetkové cti, ale má i přímý či nepřímý ekonomický význam.⁵² Přitom o plýtvání se hovoří proto, že výdaje neslouží lidskému

⁵⁰ Fungování tohoto modelu je u nás zaznamenáno již od počátku 18. století. „*Co na hraběnce vidí oficírka (žena panského úředníka), to musí mít, co měšťka na oficírce, toho se jí zachce a selka shlíží se na měšťce a tak to jde až do baráku podruhova, až do kravína mezi děvečky. Bůh pomoz*“ (Placht, 1957, s. 133). Stejně tomu bylo i v 19. století. Vzhledem ke společenské prestiži se úředníci svým životním stylem stali vzorem pro další vrstvy obyvatel. Rodiny řemeslníků nebo i některých dělnických profesí se usilovaly přiblížit měšťanskému životnímu standardu reprezentovanému úředníky (Vošahlíková, 1996). Autoři, kteří se zabývali situací v bývalých východoevropských zemích, mohli s odstupem času konstatovat, že „*míra souhlasu s komunistickým režimem závisela na schopnosti těchto autorit zajistit očekávanou úroveň ekonomického a sociálního blahobytu*“ (Bernik et al, 1996, s. 23).

⁵¹ Veblen charakterizoval demonstrativní spotřebu a okázalou zahálku a filozof William James, Veblenův učitel a přítel, vyjádřil své opovržení systémem konzumních institucí a neomezeného individualismu, tím, co dnes nazýváme konzumní společností.

⁵² Osobní spotřeba obyvatel tvoří významnou část hrubého domácího produktu. I od její výše se odvíjí celkový stav ekonomiky země.

životu obecně ani všeobecnému blahu, nikoli proto že by to znamenalo plýtvání aktivitami nebo prostředky chybně zaměřeného úsilí a výdajů, z pohledu jednotlivého konzumenta, který se takto rozhodne. Pojem tedy nenaznačuje žádné odmítání cílů nebo motivů jednotlivce, o něž v duchu okázalého plýtvání usiluje. Pokud se má dostat nějaké ekonomické skutečnosti naprostého přijetí „*musí se osvědčit jako neosobně užitečná, tj. užitečná ze všeobecně lidského hlediska*“ (Veblen, 1999, s. 81). Veblen už koncem 19. století posuzoval podstatu životní úrovně komplexněji, než je mnohdy i dnes pojmána. „*Životní úroveň se samozřejmě nemusí vždy poměřovat pouze majetkem. Kritériem – a předmětem soutěže – mohou být projevy morální síly, fyzické zdatnosti, intelektuálních schopností nebo estetického cítění*“ (Veblen, 1999, s. 79).

Konzumní společnost, v níž si práce a spotřeba vyměnily místo, a v níž vzniká vrstva lidí, která nevykonává práci proto, že nemůže, ale nemusí, společenství, které pro chudé vytváří svět náhražek a iluzí a zakládá si na novém sociálním konsensu bez společných hodnot, ale společně sdílených předmětů, nadaných symbolickými funkcemi, byla klíčovým Veblenovým tématem a zůstává jim i pro postmoderní myšlení (Petrušek, 1999).⁵³ Snaha naplňovat jiné životní záměry, než ty, jež jsou dány závistivým srovnáváním a soupeřením, se projevuje v mnoha organizacích, které si dávají za cíl provozovat charitativní činnost nebo zlepšovat sociální podmínky.

Výskyt podobných aktivit je v moderní industriální společnosti výrazně častější než v předchozích typech společností (Veblen, 1999) a ukazuje na to „*že součástí moderního života je faktický skepticismus ohledně soupeřivého způsobu života*“ (Veblen, 1999, s. 259). Všeobecný pocit správnosti a skutečná přítomnost nesoupeřivého, nesobeckého zájmu, je neodmyslitelnou součástí myšlenkových návyků moderních společností. Do celé této soudobé sféry dobrovolnických a jiných podobných činností se aktivněji a důsledněji zapojují ženy (Veblen, 1999).

⁵³ J. Baudrillard nabízel, jako jeden z prvních, nový pohled na konzumní společnost, kdy poukazuje na atomizovanou spotřebu emancipovanou od produkce, jež se pevně spojuje s masovými médii (Baudrillard, 1970). Baumanova charakteristika identifikuje postmoderní společnost jako společnost, která nahradila dominantu práce dominantou spotřeby (Bauman, 2002).

K rovnoprávnému postavení žen ve společnosti

Veblen připisuje změnu původně rovnoprávného postavení žen společenským změnám, spojeným s dělbou práce na mužské a ženské činnosti a vznikem soukromého vlastnictví. Obecně ženám připadly práce, z nichž se vyvinula produktivní činnost. Nejranější formy vlastnictví vznikaly z majetnických nároků tělesně zdatných mužů na ženy. Od vlastnění žen se pojetí vlastnictví rozšířilo i na jejich produkty a majetek začal zahrnovat věci i osoby (Veblen, 1999). Veblenovy antropologické předpoklady rovněž vysvětlují, proč práce kolem domu získaly špatnou pověst. Vychází z faktu, že příchod barbarství způsobil snížení statusu žen jako pěstitelek. V průběhu epochy barbarství, hrdinské činy mužů, na nichž se podíleli někteří jednotlivci, vyžadovaly uznání, prestiž, zatímco ženská práce, přínosná pro celou skupinu, byla nově vymezena jako dřina, pachtění a vedla ke ztrátě prestiže. Kvýrazné diferenciaci mezi mužskou a ženskou prací došlo v barbarské společnosti. Mužští členové se nepovažovali za pracující a nemohli být tak svými aktivitami připodobňováni ženám. *„Činnost mužů se může zasloužit o zachování skupiny, ale děje se tak na základě ušlechtilých činů a neobvyklých výkonů, které je nedůstojné srovnávat s přízemním lopocením žen“* (Veblen, 1999, s. 12), které vytvářely stále dostupnější životní prostředky a to umožnilo uvolnit část zejména mužské populace ze stálé, každodenní rutinní práce. Barbarská kultura⁵⁴ je charakterizovaná relativní absencí pragmatismu. Z hlediska vyššího stupně generalizace jde o znalosti jak na úrovni poznatků, tak víry.

Veblen hodnotil koncem 19. století začínající nové ženské hnutí jako *„rehabilitaci postavení žen před dobou ledovou“* (Ebyová, 1994, s. 174). *„V hnutí „nových žen“ – jak byly pojmenovány nepřehledné a nesouvislé snahy o nápravu předpotopního postavení žen – lze rozlišit přinejmenším dva prvky, přičemž oba jsou ekonomické povahy. Tyto dva prvky či motivy se vyjadřují dvěma hesly „Emancipace“ a „Práce“.*⁵⁵ *Tato dvě slova se chápou jako*

⁵⁴ Veblen identifikuje barbarství i v rámci modernity. Na rozdíl od barbarského habitu uvažuje o civilizovaném habitu. K jeho projevům patří např. záliba v alkoholických nápojích, obliba zápasů, lovu, hry, rity spojené s násilím, despekt k nekvalifikované práci (Petrušek, 1999).

⁵⁵ O tom, že Veblenův postřeh neztratil nic na aktuálnosti ani v současnosti, svědčí např. skutečnost *„že celá řada povolání vnímaných jako „typicky ženská“ je podhodnocena právě z důvodů, že jsou ženská“*

charakterizace čehosi, co vede k pocitu ukřivdění“ (Veblen, 1999, s. 271). Pocit křivdy, který je třeba odčinit, souvisí s emancipací žen od všech statusových vztahů, z mužova poručnictví. Vnímal ženy jako více nezbytné pro život a v tomto kontextu přestavil moderní pohled na formování mužského genderu. Jak Veblen uvádí, značné rozdíly mezi zaměstnáními mužů a žen mají individuální povahu a vyvozuje, že vytvoření všech hierarchicky uspořádaných genderových rozdílů pramení z individuálního chování. Byl inspirován Lesterem Wardem, který napsal „*že život začíná jako žena*“ a „*muž byl z tohoto důvodu jen pro parádu*“ (Ebyová, 1994, s. 174-175).

Ženy odmítají napětí a bezúčelnost „*proto nebude jistě náhodou, že ženy v moderních industriálních společnostech živěji vnímají nesrovnalost mezi přijatým způsobem života a požadavky ekonomické situace*“ (Veblen, 1999, s. 268).

Pozice přidělované ženám v rámci dominujícího způsobu života jsou přitom v každé společnosti a každé kultuře do velké míry určovány tradicemi, jež se utvářely v podmínkách dřívějších fází vývoje a pokračovaly v nové ekonomické situaci. Vliv mají i aktuální projevy emocionálního naladění a myšlenkových návyků společnosti, jimiž jsou ženy žijící v této moderní ekonomické situaci ovládány (Veblen, 1999).

Mnohé autorky a autoři „... plným právem znovu a znovu prohlašují, že postavení žen ve společnosti je nejjasnějším ukazatelem kulturní úrovně společnosti, k čemuž bychom mohli dodat, že také kulturní úrovně každé společenské třídy“⁵⁶ (Veblen, 1999, s. 268).

Rozličné stupně, kterými prošla „ženská otázka“ jasně ukázaly, do jaké míry je život žen v moderní společnosti ovlivňován obecným míněním, jež se utvářelo v předchozích ekonomických podmínkách. Dokonce je možné si povšimnout, že v moderních průmyslových společnostech je „*podle průměrného, nezaujatého lidského pojetí ideálním charakterem ten, který přispívá k porozumění, přátelství a ekonomické produktivitě, spíše než povaha, jejímiž základními rysy jsou sebestřednost, síla, podvádění a panské manýry*“ (Veblen, 1999, s. 274).

Zajímavý je názor Veblena na roli mateřských škol, které se nejvíce vzdálily patriarchálním pedagogickým ideálům. „*Za mateřskou školou a za vším, v čem moderní*

(Homfrayová, Karásek Čejková, 2022, s. 247). Takové přístupy mají dopady na všechny věkové kategorie žen, ale zejména na 50leté a starší.

⁵⁶ Z hlediska genderové rovnosti je v Česku největší prostor pro zlepšení v oblasti moci. Zde je propad v nerovnosti nejvýraznější a Česko je v rámci EU v této kapitole na 25. místě. ČR je nejvíce pozadu v oblasti ekonomického rozhodování na 27. příčce (Homfrayová, Karásek Čejková, 2022).

vzdělávání poznamenal její duch, je tedy možno ... vidět odpor k jalovosti a závistivému srovnávání, k němuž dovedl způsob života novodobé zahálčivé třídy ženy, jež jsou nejvíce bezprostředně vystaveny jejímu zkázňujícímu vlivu“ (Veblen, 1999, s. 294).

Literatura⁵⁷

- Baudrillard, J. (1970): *The Consumer Society: Myths and Structures. Theory, Culture & Society*. New York: Nottingham University. ISBN nemá.
- Bauman, Z. (2002): *Tekutá modernost*. Praha: Mladá fronta. ISBN 9788020409669.
- Bernik, I., Malnar, B., Toš, N. (1996): Paradoxy instrumentálního přijetí demokracie. *Sociologický časopis*, roč. 32, č. 1, s. 21-38. ISSN 0038-0288.
- Bourdieu, P. (1998): *Teorie jednání*. Praha: Karolinum. ISBN 80-7184-518-3.
- Camic, Ch., Hodgson, G. M. (eds.) (2011): *The Essential Writings of Thorstein Veblen*. London, New York: Routledge. ISBN 9780203847572.
- Collins, H. (2024): *Jsmes dnes všichni vědečtí experti?* Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-5659-5.
- Dugger, W. M. (1984): *An Alternative to Economic Retrenchment*. New York: Petrocelli Books. ISBN 0894332317.
- Ebyová, C. V. (1998): *Drieser and Veblen, Saboteurs of Status Quo*. Columbia: University of Missouri Press. ISBN 0826260381.
- Galston, W. (2017): The Populist Challenge to Liberal Democracy. *Journal of Democracy*, roč. 29, č. 2, s. 5-19. ISSN 1086-3214.
- Górski, J., Sierpiński, W. (1987): *Historia powszechnej myśli ekonomicznej 1870-1950. 4. wydání*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. ISBN nemá.
- Homfrayová, Š., Karásek Čejková, M. (2022): *Proč jsme tak naštvané?* Praha: Nakladatelství wo-men. ISBN 978-80-907641-9-4.
- Hulcr, J. (2024): *Kůrovci: Příběh největšího vyvrhele říše hmyzu*. Brno: Kazda. ISBN 9788076701199.

⁵⁷ Veblen náleží nejenom mezi významné sociology, ale i ekonomy. Je klíčovým představitelem amerického institucionalismu. Veblena jako ekonomu představují v českém jazyce např. práce Pressman, S. (2005): *Encyklopedie nejvýznamnějších ekonomů*. Brno: Barrister & Principal. ISBN 80-86598-57-8 (pozn. redakce).

- Petrusek, M. (1999): *Veblenův příchod do Čech: Dílo muže, který nikdy nedostal grant*. In Veblen, T. (1999): *Teorie zahálčivé třídy*. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-85850-71-0.
- Placht, O. (1957): *Lidnatost a společenská skladba českého státu v XVI. - XVII. století*. Praha: Československá akademie věd. ISBN nemá.
- Plotkin, S., Tilman, R. (2011): *The Political Ideas of Thorstein Veblen*. New Haven: Yale University Press. ISBN 9780300159998.
- Rossová, D. (1991): *The Origins of American Social Science*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 9780521428361.
- Tilman, R. (1992): *Thorstein Veblen and His Critics 1891-1963: Conservative, Liberal, and Radical Perspectives*. Princeton, New York: Princeton University Press. ISBN 9780691633664.
- Tilman, R. (ed.) (1994): *A Veblen Treasury: From Leisure Class to War, Peace and Capitalism*. London, New York: Routledge. ISBN 9781563242625.
- Tilman, R. (2007): *Thorstein Veblen and the Enrichment of Evolutionary Naturalism*. Columbia: University of Missouri Press. ISBN 978-0826217141.
- Veblen, T. (1997): *Absentee Ownership: Business Enterprise in Recent Times: The Case of America*. New Brunswick, New York: Transaction Publishers (1923). ISBN
- Veblen, T. (1999): *Teorie zahálčivé třídy*. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-85850-71-0.
- Vošahlíková, P. (1996): *Jak se žilo za časů Františka Josefa I.* Praha: Svoboda. ISBN 9788020500885.

Ekonomické nobelistky

Pavel Sirůček

Tzv. Nobelova cenu za ekonomii (The Sveriges Riksbank Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel), která nemá oporu v testamentu A. B. Nobela, je udělována od roku 1969. Počet ekonomických nobelistů dosáhl v období 1969-2025 devadesáti devíti. Americká příslušnost je uváděna, resp. spoluuváděna u sedmdesáti šesti laureátů. Mezi oceněnými figurují tři ženy. Je to málo anebo naopak až moc? Dnešní ekonomické okénko nechává odpověď na čtenáři,⁵⁸ pouze stručně představuje život a dílo ekonomických nobelistek.

Překvapivá první oceněná žena – E. C. Ostromová⁵⁹

Elinor Claire Ostromová (1933-2012)⁶⁰

⁵⁸ K historii, současnosti i perspektivám Nobelových cen srov. (Sirůček, 2005, 2021). Ohledně diskuzí o počtu oceněných žen, resp. problematice ženách v ekonomické vědě srov. (Sirůček, 2011c, d, 2019, 2021 aj.).

⁵⁹ S využitím (Sirůček, 2011a, b, c, d, 2013, 2021).

⁶⁰ Pramen: https://cs.wikipedia.org/wiki/Elinor_Ostromov%C3%A1

Nobelovské ocenění za ekonomii pro rok 2009 obdrželi nepřekvapivě Američané. Přičemž velkým překvapením ani nebylo, že poctěn byl jeden z hlavních představitelů nové institucionální ekonomie O. E. Williamson.⁶¹ Značné překvapení, ale současně i nemalé rozpaky, ovšem vyvolalo jméno druhého z tehdejších laureátů. Oceněna totiž vůbec poprvé od počátku udělování ceny v roce 1969 byla žena. E. C. Ostromová – zaměřením hlavně politoložka – jejíž jméno do té doby obecně k nejznámějším nenáleželo.

Politoložka, politická ekonomka, ekoložka Elinor Claire Ostromová (v době udělení působící na Indiana University v Bloomingtonu a Arizona State University v Tempe) byla oceněna za výzkumy obecných zdrojů a společného majetku, které pomáhají změnit pohled na správu veřejných aj. statků. V oficiálním vyjádření se hovoří o „*přínosu k analýze ekonomické správy, zejména v oblasti obecných zdrojů*“. Má blízko k institucionálním a obdobným alternativním směrům, kdy např. za důležitý faktor efektivnosti správy životního prostředí považuje instituce. Její nobelovská přednáška 8. 12. 2009 nesla název *Beyond Markets and States: Polycentric Governance of Complex Economic Systems*.

Obdobně jako u druhého spoluoceněného O. E. Williamsona byly taktéž u E. C. Ostromové vyzdviženy analýzy způsobů uplatňování pravidel a autority v různých sférách, resp. vlivné příspěvky obou laureátů v oblasti organizace řízení a správy ekonomických zdrojů. Udělení ceny první ženě však překvapení a jisté emoce vyvolalo, a to nejenom proto, že E. C. Ostromová ekonomkou primárně vlastně vůbec ani není. Diskutováno z mnoha aspektů bylo (a stále je), proč se na první oceněnou ženu čekalo plných čtyřicet let. A to včetně možných tlaků na příslušné instituce v duchu liberální politické korektnosti. Někteří poukazují na daleko menší množství špičkových ekonomek, ve srovnání s ekonomy-muži, díky důrazu ekonomie na racionalitu. V neposlední řadě bývá poukazováno na to, že většina žen v životním období nejplodnějším z hlediska formulování nových přístupů jen velmi těžko dokáže skloubit vědeckou kariéru s mateřstvím atd.⁶²

Kriticky diskutován je přitom i teoretický vklad samotné vědkyně E. C. Ostromové. Její hlavní přínos bývá nezřídka spojován „pouze“ se shromažďováním případových studií o správě zdrojů z celého světa a vyvozování – pro někoho – nikterak překvapivých závěrů.

⁶¹ Za „*přínos k analýze ekonomické správy, zvláště vymezení hranic firmy*“ – srov. (Sirůček, 2010b, 2011b).

⁶² Srov. (Sirůček, 2011c, 2019 aj.).

Dosud taktéž není ani jasné, zda je možné závěry E. C. Ostromové, ke kterým došla v rámci studií lokálních systémů kolektivní správy, aplikovat i na problémy globálního rozsahu.

E. C. Ostromová je v řadě aspektů kritická k ekonomickému mainstreamu⁶³ a bývá řazena taktéž k institucionálně orientované ekologické ekonomii.⁶⁴ Tzv. institucionální ekologická ekonomie vzniká v 90. letech 20. století a opírá se – vedle prací různých institucionálních proudů – právě o empirické výzkumy E. C. Ostromové v oblasti tzv. kolektivních statků. Cílem je nahrazení neoklasických fundamentů hlavního proudu ekonomie životního prostředí. Dochází k přesunům od cost-benefit analýzy a oceňování k nalézání vhodných institucí, resp. režimů správy přírodních zdrojů. Takových uspořádání, která budou jednotlivce anebo skupiny motivovat k udržitelnému jednání. Přitom většina autorů odmítá jeden univerzální typ institucionálního rámce, který by bylo možné aplikovat na všechny environmentální problémy. Nezbytné má vždy být pečlivé zmapování konkrétní situace a zapojení uživatelů zdroje do tvorby příslušných pravidel.⁶⁵

E. C. Ostromová volí empiricko-induktivní metody analýzy. Využívá laboratorních experimentů a aparátu teorie her.⁶⁶ Coby hráči při experimentech jsou zapojováni reální aktéři jako vlastníci lesů, zavlažovacích systémů atd. Do problematiky teorie her proniká v 80. letech 20. století a tyto nástroje později aplikuje při studiu správy obecných zdrojů. Postupně však vyvíjí vlastní institucionální analýzu pro zachycení základních vazeb.

V souvislosti s konceptem polycentrické správy E. C. Ostromová – společně s kolegy – vyvinula institucionální analýzu IAD (Institutional Analysis and Development), s hlavním nástrojem označeným jako IAD Framework.⁶⁷ S jeho pomocí má být snadnější postihnout vazby mezi jednotlivými činiteli působícími v rámci dané situace. V práci (Ostromová et al., 1994) je popsán základní princip, ze kterého v analýze autorka vychází. Zásadním krokem je definování analyzované oblasti, v jejímž rámci dochází k interakcím

⁶³ Např. upozorňuje na omezenost přístupů standardní ekonomické vědy plynoucí z jejího přílišného zaměření na sobectví lidí. Připomíná např., že existují též další zájmy než maximalizace osobního prospěchu. Standardní ekonomické koncepce Ostromová přesahuje a překonává v mnohém, důraz klade na interdisciplinární přístupy, nepodléhá svodům „imperiality“ ekonomii. Srov. (Johanisová, 2008).

⁶⁴ Sama o sobě hovoří jako o „new institutionalist“ – srov. (Ostromová, 2009, s. 29).

⁶⁵ Srov. (Ostromová et al., 2006 aj.).

⁶⁶ Navazovala např. na výzkumy R. J. Aumanna ohledně opakovaných nekooperativních her. R. J. Aumann je spolunositelem nobelovského ekonomického ocenění pro rok 2005 za práce o konfliktu a kooperaci v analýze teorie her – srov. (Sirůček, 2010a).

⁶⁷ Srov. (Ostromová et al., 1994, 2006).

jedinců, např. při výměně zboží. E. C. Ostromová však upozorňuje, že přesné stanovení hranic jednotlivých oblastí, resp. situací, bývá značně obtížné.

E. C. Ostromová řeší, proč někdy společná správa majetku dlouhodobě funguje, zatímco jindy selhává. Integruje poznatky politologie, ekonomie, práva a dalších disciplín a její studie mají i důležité ekologické souvislosti. Překonává standardní pojetí hranic ekonomie založené pouze na osobním prospěchu. Do analýz E. C. Ostromová zahrnuje smysl pro spravedlnost, vzájemnou náklonnost lidí či pocity příslušnosti k určité intelektuální komunitě. Prokazuje, jak a kdy lze společný majetek výhodně spravovat komunitou uživatelů. Zpochybňuje tak převládající názory (např. teorie veřejné volby), že obecné zdroje je nutno vždy zprivatizovat či je podřídit centrálním autoritám. Nejenom ve zmíněném kontextu bývá E. C. Ostromová označována za „*mluvčí tzv. třetí cesty*“.⁶⁸

Na podkladě empiricky ověřených poznatků, vycházejících z detailního studia lokálních kolektivních správních systémů, E. C. Ostromová potvrzuje, že skupina jedinců, která společně využívá smíšený statek, je schopna dohodnout se na pravidlech zabezpečujících dlouhodobou udržitelnost zdroje. Kolektivní správní systém tak má představovat alternativu ke standardním přístupům, které prosazují státní správu či převedení zdroje do soukromého vlastnictví.

Značnou část aktivit zasvěcuje výzkumu obecných zdrojů (nejenom přírodní jako lesy, obecní pastviny, vodní plochy, zavlažovací soustavy, části pobřeží, zásoby ryb apod.). Zde bývá používán i termín tzv. kolektivní statky.⁶⁹ Jejich spotřeba je rivalitní, toky užitků dělitelné, ale je nákladné někoho ze spotřeby vyloučit. E. C. Ostromová na základě studia mnoha konkrétních případů vymezuje principy dobře fungujících institucí pro tzv. kolektivní statky, včetně požadavku na zajištění udržitelnosti čerpání přírodních zdrojů či dlouhodobé stability.⁷⁰ Volný režim správy (neregulované čerpání) považuje za nejméně vhodný a vedoucí k degradaci zdroje. Jedná se o stav, kdy sice existují formálně ustanovená pravidla a vlastnictví, ale přístup ke zdroji není fakticky omezen. Jako fungující se – podle závěrů E. C. Ostromové – mnohde jeví režim správy založený na komunitním

⁶⁸ Srov. (Johanisová, 2008).

⁶⁹ V oblastech zájmu E. C. Ostromové panuje značná terminologická nejednotnost, která se týká též českých překladů klíčových pojmů a termínů (obecné, kolektivní, společně vlastněné aj. zdroje, veřejné, kolektivní aj. statky, kolektivní správa, komunitní řízení apod.). Srov. (Belinová, 2011), (Vejchodská, 2009), resp. (Ostromová, 2009 aj.).

⁷⁰ Srov. (Ostromová et al., 2006).

vlastnictví. Vlastnická práva drží skupina uživatelů, která má schopnost vyloučit ostatní. Skupina si vytváří vlastní pravidla užívání i mechanismy sankcí.

Komunitní režimy správy ale nepovažuje za všeřešitelné a vždy apeluje na nutnost zkoumání lokální situace. V novějších studiích – jako (Ostromová, 2008 aj.) se místo na zavádění plně centralizovaných anebo decentralizovaných systémů E. C. Ostromová přiklání ve správě přírodních zdrojů k víceúrovňovému modelu rozhodování. Jde o distribuce pravomocí mezi různé úrovně (lokální, národní, nadnárodní).

Při studiích historické správy zdrojů přímými uživateli E. C. Ostromová zjišťuje, že mnohdy bývají výsledky lepší, než postuluje standardní teorie. Vlastnická práva přitom nemusí být ani přesně vymezena a zásadní vazbu ke zdroji představují jasná a předem daná pravidla. Uživatelé často vyvinou důmyslné mechanismy rozhodování a vynucování pravidel pro efektivní a taktéž dlouhodobě udržitelné nakládání se zdroji. Obdobná uspořádání objevuje po celém světě, ve všech kulturních a geografických oblastech. Většina studií ovšem odráží realie zemí méně vyspělých. Místní komunity uživatelů však nemusí být úspěšné vždy (jako příklad selhání, kdy se lidé nedohodli, uvádí ničení pralesů nebo nadměrný rybolov). Schopnost komunit uživatelů obecný zdroj efektivně spravovat klesá s růstem velikosti skupiny a růstem migrace na daném místě, kdy vzrůstá tendence tuto správu opouštět ve prospěch soukromých řešení. Konkurenční řešení společné správě zdrojů svými uživateli představuje trh a existence firem, kdy právě velké firmy často obhospodařují majetky dříve spravované a vlastněné uživateli.

E. C. Ostromová formuluje komunitní pravidla, vedoucí k příznivým výsledkům při nakládání s obecnými zdroji. Odhaluje, jak taková pravidla vznikají a komparuje pravidla stanovovaná samotnými komunitami s pravidly vytvářenými úředníky mimo komunitu, uměle a shora. Po celém světě nalézá množství názorných příkladů o tom, že komunitní pravidla mají při správě společného majetku fungovat obvykle lépe. Vládní zásahy do původních správních systémů mnohdy přinášejí více škody nežli užitku. Poznatek E. C. Ostromová dokumentovala např. na zavlažovacích systémech v Nepálu. Vesnické nádrže spravované místními neformálními farmářskými komunitami vykazují mnohem lepší výsledky nežli obdobné systémy vybudované ze zahraniční pomoci.

Jako další typický příklad slouží pastvina zemědělské komunity ve společné správě, která dokáže uživit pouze omezené množství zvířat. Každý sedlák přitom čelí pokušení posílat tam další zvířata a pastvinu nadměrně exploatovat. Jedná se o klasický

případ tzv. tragédie společné pastviny. Studie (Ostromová et al., 1990, 1994 aj.) kriticky posuzují teorii „*tragédie obecní pastviny*“ v pojetí G. J. Hardina.⁷¹ E. C. Ostromová odmítá dichotomická pojetí správy smíšených statků, která z jeho modelu vycházejí a usiluje o navržení alternativního správního systému, který by byl schopen tragédii v podobě zničení statku zabránit – kolektivní správu.

Ke zpochybňování a kritice Hardinova modelu, např. ze strany teoretiků her, se přidala též E. C. Ostromová.⁷² Namítala, že uživatelé obecných zdrojů mají obvykle dlouhodobý zájem na jejich udržení. Mají proto být schopni dohodnout se na příslušných pravidlech a strategiích vedoucích k maximalizaci užitku celé skupiny a současně zajišťujících dlouhodobou udržitelnost zdroje. Coby příklad uvádí obyvatelstvo rozvojových zemí, jehož existence z velké části závisí na zdroji po celé generace. E. C. Ostromová připomíná, že vazby mezi obyvateli vesnic bývají obvykle velmi úzké, a proto pravděpodobnost, že by jedinci realizovali strategii černého pasažéra, bývá malá.⁷³

Z učebnicového modelu tzv. tragédie společné pastviny přitom mnozí tradičně vyzouvají nezbytnost odstranění komunitní správy majetku. Cestou privatizace směrem k vlastnictví soukromému, anebo naopak předáním správě úředníkům do vlastnictví státního. E. C. Ostromová ovšem prokazuje, že funguje další institucionální možnost.⁷⁴ E. C. Ostromová vysvětluje skutečnost, že komunitní správa pastvin i dalšího společného vlastnictví může při dodržování pravidel a dohod úspěšně fungovat. Pokud se účastníci na pravidlech dohodnou a dodržují je, má se zlepšit situace všech zúčastněných. Za pomoci statistik i satelitních snímků E. C. Ostromová dokladuje, že vznikají a udržují se např. užívací

⁷¹ G. J. Hardin vycházel z toho, že lidé jsou motivováni jedinec sobeckým zájmem o vlastní blaho, a proto považoval samotné snahy apelovat na svědomí za zbytečné. Odmítá i možnost, že by pravidla vytvořená na lokální úrovni byla efektivní a mohla zabránit zničení zdroje. Je zastáncem vládních regulací s cílem limitovat spotřebu. Jako příklad uvádí parkovací hodiny v centru města. Parkování je drahé a řidiči jsou takto motivováni, aby omezili dobu, po kterou zabírají místo. Nejtýpčtější nástrojem vlády, díky kterému je možné vyhnout se „*tragédii*“ jsou daně. Srov. (Hardin, 1968).

⁷² E. C. Ostromová též argumentuje proti aplikaci věžňova dilematu na situace, kdy skupina jedinců spotřebovává smíšený statek. Na problematiku „*tragédie*“ považuje za vhodnější aplikovat např. „*game of chicken*“, kde existuje více než jeden rovnovážný stav. Hráči neupřednostňují žádnou dominantní strategii a jsou ochotni spolupracovat – srov. (Ostromová et al., 2002). A argumentuje i proti logice kolektivních akcí podle M. L. Olsona. Tato tvrdí, že jedinci jsou ochotni přispívat jedinec za předpokladu, že přispívající skupina má malý počet členů a za předpokladu existence regulačního systému. E. C. Ostromová připomíná příklady z každodenní praxe, kdy lidé platí daně nebo se dobrovolně angažují v charitativních organizacích. Sdružují se, aby spolu obchodovali či se vzájemně chránili proti riziku – srov. (Ostromová et al., 2000).

⁷³ Srov. (Ostromová et al., 2002).

⁷⁴ Srov. (Ostromová, 1990 aj.).

práva omezující přístup na pastvinu nebo práva regulující využívání společného lesa, která zdroje v plné síle zachovávají po mnoho generací.

V kontextu problematiky využívání přírodních zdrojů, vedle snah o drancování, dokumentuje E. C. Ostromová případy, kdy uživatelé obecného zdroje jsou schopni dohody a vytvoření pravidel pro správu. Klasifikuje a rozebírá problémy, kterým spotřebitelé smíšených statků čelí. Případným konfliktům mezi uživateli zdroje mohou zabránit transparentní pravidla.⁷⁵ Navrhuje i řešení příspěvků, které uživatelé zdroje odvádí na jeho údržbu a ochranu. Popisuje typy koordinovaných strategií a své hypotézy podrobuje experimentálnímu ověřování.

E. C. Ostromová podrobně zkoumá fungující lokální systémy kolektivní správy. Popisuje instituce a pravidla správy, které jsou někdy starší tisíce let. Zabývá se např. ekonomikou založenou na pěstitelství a chovatelství švýcarské obce Törbel, kde sýr produkuje farmáři vlastníci dobytek, který se v létě pase na alpských loukách a pastvinách. Mapuje vývoj vlastnického práva a systém kontroly a sankcí v ekonomice japonských vesnic Hirano, Nagaike a Yamanoka, ve které se též prolínají prvky soukromého a kolektivního vlastnictví. Pozornost věnuje formám správy španělských huertas (zemědělských pozemků určených k pěstování zeleniny a ovoce) v úrodých oblastech u měst Valencia, Murcia, Orihuela a Alicante či zkušenostem z fungování filipínských institucí spravujících zavlažovací kanály. V obecnější poloze formuluje principy charakteristické pro instituce úspěšně spravující smíšené statky.

In (Ostromová, 1990) jsou na základě výsledků bádání v oblasti úspěšných i neúspěšných systému správy společného určitými komunitami formulována pravidla úspěšné správy:⁷⁶ 1. Hranice (členové komunity) jsou jasně definované, což umožňuje efektivní vyloučení nezúčastněných osob (tj. přesná specifikace uživatele a vymezení hranic zdroje). 2. Pravidla týkající se přidělování společných zdrojů (podílu členů komunity na společných zdrojích) jsou přizpůsobeny lokálním podmínkám (tj. pravidla vytvořená na lokální úrovni jsou všeobecně považována za efektivnější). 3. Kolektivní rozhodování je přístupné pro většinu uživatelů zdroje, kteří tak mají možnost participovat na rozhodovacím procesu (tj. účast uživatelů při formulování pravidel s sebou nese i vyšší

⁷⁵ Např. pravidla upravující dobu čerpání vody pro farmáře, kteří čerpají ze zavlažovacího kanálu v blízkosti zdroje a pro farmáře hospodařící ve větší vzdálenosti od zdroje – srov. (Ostromová, 1990), (Ostromová et al., 2000 aj.).

⁷⁶ In (Valenčík, 2011) jsou pravidla modifikována na problematiku tvůrčích mezigeneračních týmů.

míru ztotožnění se s pravidly). 4. Efektivní dohlázení zajišťují pozorovatelé, kteří jsou sami uživateli zdroje, nebo jsou uživateli pro tuto funkci zmocnění (tj. dozorcí, kteří kontrolují dodržování pravidel pocházejí z řad uživatelů statku nebo se jim zodpovídají). 5. Rozsah sankcí pro uživatele za porušení komunitních pravidel je odstupňovaný (tj. tresty za porušení pravidel se odvíjí od závažnosti přestupku a obvykle mají vzestupnou tendenci). 6. Mechanismy řešení konfliktů jsou levné a snadno dostupné (tj. uživatelé zdroje jsou schopni si sami navrhnout systém, s jehož pomocí budou řešit konflikty uvnitř komunity). 7. Sebeorganizace komunity je uznávána vyšší autoritou (Tj. uživatelé zdroje jsou oprávněni vytvořit si vlastní pravidla správy, do kterých nezasahuje vnější autorita. V opačném případě je, podle E. C. Ostromové, značně problematické dlouhodobě zdroj udržet. Uživatel, který nesouhlasí s místními pravidly se totiž může snažit skrze třetí stranu zvrátit situaci ve svůj prospěch). A pro velké systémy: 8. Větší zdroje jsou organizované v podobě několika vrstev vnořených podniků s malými společnými zdroji na základní úrovni (tj. tam, kde počet členů komunity narůstá, je nutné přejít k hierarchizaci, kdy vnořené komunity musejí splňovat předchozích sedm podmínek).⁷⁷

I ve výše naznačených oblastech práce E. C. Ostromové přináší inspirativní poznatky, které mohou být využity interdisciplinárně, leč samospasitelné nejsou a všechny problémy automaticky neřeší.⁷⁸ Na základě dat E. C. Ostromová vyvozuje principy spojující úspěšné správní systémy, tj. takové, které jsou schopny prosadit systém pravidel a zajistit dlouhodobou udržitelnost zdroje. Výsledky bádání, které shrnuje především kniha *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action* (Ostromová, 1990), přesahují do různých společensko-vědních disciplín. K nejvlivnějším náleží články (Ostromová, 1998, 1999, 2009, 2010b) či (Crawfordová, Ostromová, 1995).

E. C. Ostromová se narodila 7. 8. 1933 v Los Angeles (jako E. C. Awanová), umírá v Bloomingtonu 12. 6. 2012. Cestu ke studiu politologie ovlivnil její budoucí partner – americký politický ekonom Vincenc Alfred Ostrom (1919-2012)⁷⁹ – s nímž se seznámila na University of California v Los Angeles. V. A. Ostrom byl E. C. Ostromové rovnocenným

⁷⁷ S využitím (Valenčík, 2021, s. 6).

⁷⁸ „Ostromové se sice nepodařilo dokonale objasnit, proč v některých podmínkách fungují určité formy správy, zatímco v jiných ne, ani jak lze implementovat poznatky získané na základě dosavadního výzkumu lokálních systémů kolektivní správy na problémy globálního rozsahu; zato se však zasadila o položení základů pro navazující výzkum a také významně přispěla k rozšíření stávajících poznatků. Stále tedy existuje řada nezodpovězených otázek. Jak podotkla Ostromová, jisté ale je, že nám již není dopřán takový luxus, abychom s životním prostředím nadále experimentovali...“ (Belinová, 2011, s. 38).

⁷⁹ Srov. pasáž Z díla a o díle E. Ostromové a V. Ostroma in (Valenčík, 2021, s. 10-15 aj.).

partnerem a celoživotním spolupracovníkem. Manželé společný život strávili vytvářením školy institucionální analýzy zaměřené na sílu lidské kreativity při řešení kolektivních lidských dilemat. Ostromovovi používali abstraktní metody a jazyk teorie veřejné volby, docenění lidských schopností a samosprávy jim umožnilo spojit bádání s reálným světem. Kombinovali teoretickou analýzu, laboratorní experimenty a empirickou práci v terénu.⁸⁰

V oboru politických věd na University of California v Los Angeles E. C. Ostromová získala tituly B.A. (1954), M.A. (1962) a Ph.D. (1965). Na stejné univerzitě se odehrál start její vědecké dráhy, spojené se správou obecných zdrojů. V disertační práci *Public Entrepreneurship: A Case Study in Ground Water Basin Management* zkoumala aktivity při rozvoji institucionálního uspořádání v souvislosti s pokusy zastavit pronikání slané vody do sladkovodních podzemních rezervoárů v části aglomerace Los Angeles.

Další oblastí zájmu E. C. Ostromové se stává fungování policie. Studiu této instituce se věnuje řadu let. Zabývá se např. rozdílem mezi centrálně řízenými policejními jednotkami ve městě Indianapolis a policejními oddíly, které jsou koordinovány na lokální úrovni. E. C. Ostromová identifikuje odlišnou míru efektivnosti v plnění daných povinností (zejména ochraně občanů), přičemž oddíly s decentralizovanou správou vyhodnocuje jako úspěšnější.⁸¹ Nejen v kontextu poskytování veřejných statků a služeb státními organizacemi zdůrazňuje význam znalostí chování lidí i politických a ekonomických jevů.

V 60. letech dále zkoumala sféru veřejné správy a zajímala se o různé problémy politických věd. Náležela k zastáncům polycentrické správy, kdy kritizovala univerzální řešení, která jsou přijímána na centrální úrovni. Propagovala diversifikaci a komplexní přístup kombinovaný s víceúrovňovým modelem rozhodování. Rozhodovací model by měl podle E. C. Ostromové zahrnovat lokální, národní a nadnárodní úroveň správy.⁸²

Od roku 1965 E. C. Ostromová vyučovala na Indiana University v Bloomingtonu ve státě Indiana, kde zastávala např. pozici profesorky na katedře politických věd (1974-91). V období 1973-2009 na Indiana University pracovala ve vedení Workshop in Political Theory and Policy Analysis a v letech 1996-2006 ve vedení Center for the Study of Institutions, Population, and Environmental Change. Následně na Indiana University E.C.

⁸⁰ Srov. (Herzbergová, 2015).

⁸¹ Srov. (Ostromová, et al., 1973), (Ostromová, Whitaker, 1978).

⁸² Řešení typu „jedna velikost sluší všem“ nepovažuje za efektivní – srov. (Ostromová, 2009 aj.).

Ostromová působila jako profesorka politických věd (Arthur F. Bentley Professor of Political Science), taktéž spolupracovala s Arizona State University atd.

Sbírala údaje z vlastních případových studií v mnoha zemích (Nigerie, Keňa, Indie, Nepál, Austrálie, Polsko, Německo či zkoumala např. obecní pastviny v Mongolsku, Rusku, Číně). Je držitelkou řady ocenění a několika čestných doktorátů. Je členkou American Political Science Association, American Philosophical Society, National Academy of Sciences, American Academy of Arts and Sciences aj. Publikovala desítky odborných textů.

Do historie ekonomického myšlení se E. C. Ostromová, ač vlastně neekonomka, zapala nejvíce nečekaným prvenstvím ohledně ženské laureátky Nobelovy ceny za ekonomii. Přehlédnut by přitom však neměl být její přínos především v oblasti případových studií o správě zdrojů z celého světa – a to v kontextu kritických interdisciplinárních pohledů na některé stránky ekonomického mainstreamu.

Hlavní knižní publikace E. C. Ostromové

- Cole, D. H., Ostromová, E. C. (2011): *Property in Land and Other Resources*. Cambridge: Lincoln Institute of Land Policy. ISBN 9781558442283.
- Gibson, C. C., Anderssonová, K., Ostromová, E. C., Shivakumar, S. (2005): *The Samaritan's Dilemma: The Political Economy of Development Aid*. Oxford: Oxford Scholarship Online. ISBN 978-0-19-927885-5.
- Guha-Khasnobis, B., Kanbur, R., Ostromová, E. C. (eds.) (2006): *Linking the Formal and Informal Economy: Concepts and Policies*. Oxford: Oxford University Press. ISBN 9780191525483.
- Ostromová, E. C., Parks, R. B., Whitaker, G. P. (1978): *Patterns of Metropolitan Policing*. Pensacola: Ballinger. ISBN 9780884107835.
- Ostromová, E. C. (1990): *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. New York: Cambridge University Press. ISBN 9781933771779.
- Ostromová, E. C. (1992): *Crafting Institutions for Self-Governing Irrigation Systems*. Washington: ICS Press. ISBN 1558151680.
- Ostromová, E. C. (2005): *Understanding Institutional Diversity*. Princeton: Princeton University Press. ISBN 9780691122380.

- Ostromová, E. C., Ahn, T. K. (eds.) (2003): *Foundations of Social Capital*. Northampton: Edward Elgar. ISBN 9781840648270.
- Ostromová, E. C., Dietz, T., Dolšák, N., Stern, P. C., Stonichová, S., Weberová, E. U. (eds.) (2002): *The Drama of the Commons*. Washington: National Academies Press. ISBN 9780309082501.
- Ostromová, E. C., Gardner, R., Walker, J. (eds.) (1994): *Rules, Games, and Common Pool Resources*. Ann Arbor: University of Michigan Press. ISBN 9780472065462.
- Ostromová, E. C., Gibson, C. C., McKeanová, M. A. (eds.) (2000): *People and Forests: Communities, Institutions, and Governance*. Cambridge: MIT Press. ISBN 9780262072014.
- Ostromová, E. C., Hessová, Ch. (eds.) (2007): *Understanding Knowledge as a Commons: From Theory to Practice*. Cambridge: MIT Press. ISBN 9780262516037.
- Ostromová, E. C., Changová, Ch., Pennington, M., Tarko, V. (2012): *The Future of the Commons Beyond Market Failure and Government Regulation*. London: The Institute of Economic Affairs. ISBN 978-0-255-36653-3.
- Ostromová, E. C., Keohane, R. O. (eds.) (1995): *Local Commons and Global Interdependence: Heterogeneity and Cooperation in Two Domains*. New York: Sage. ISBN 9780803979628,
- Ostromová, E. C., Poteeteová, A. R., Janssen, M. A. (2010): *Working Together: Collective Action, the Commons, and Multiple Methods in Practice*. Princeton: Princeton University Press. ISBN 9780691146041.
- Ostromová, E. C., Schroeder, L., Wynneová, S. (1993): *Institutional Incentives and Sustainable Development: Infrastructure Policies in Perspective*. Boulder: Westview Press. ISBN 9780813316192.

Klíčové stati a časopisecké příspěvky

E. C. Ostromové

- Anderssonová, K., Ostromová, E. C. (2008): Analyzing Decentralized Resource Regimes from a Polycentric Perspective. *Policy Sciences*, roč. 41, č. 1, s. 71-93. ISSN 0032-2687.
- Crawfordová, S. E. S., Ostromová, E. C. (1995): A Grammar of Institutions. *American Political Science Review*, roč. 89, č. 3, s. 582-600. ISSN 0003-0554.

- Damová, M., Cole, D. H., Ostromová, E., Sterner, T. (2019): Grandfathering: Environmental Uses and Impacts. *Review of Environmental Economics and Policy*, roč. 13, č. 1, 23-42. ISSN 1750-6824.
- Gardner, R., Ostromová, E. C. (1991): Rules and Games. *Public Choice*, roč. 70, č. 2, s. 121-149. ISSN 1573-7101.
- Ostrom, V. A., Ostromová, E. C. (1972): Legal and Political Conditions of Water Resource Development. *Land Economics*, roč. 48, č. 1, s. 1-14. ISSN 0023-7639.
- Ostromová, E. C. (1968): Some Postulated Effects of Learning on Constitutional Behavior. *Public Choice*, roč. 5, č. 1, s. 87-104. ISSN 1573-7101.
- Ostromová, E. C. (1975): On Righteousness, Evidence and Reform: The Police Story. *Urban Affairs Quarterly*, roč. 10, č. 4, s. 464-486. ISSN 0042-0816.
- Ostromová, E. C. (1985): An Alternative Perspective on Democratic Dilemmas. *Review of Policy Research*, roč. 4, č. 3, s. 412-416. ISSN 1541-1338.
- Ostromová, E. C. (1986): An Agenda for the Study of Institutions. *Public Choice*, roč. 48, č. 1, s. 3-25. ISSN 1573-7101.
- Ostromová, E. C. (1989): Microconstitutional Change in Multiconstitutional Political Systems. *Rationality and Society*, roč. 1, č. 1, s. 11-50. ISSN 1043-4631.
- Ostromová, E. C. (1998): A Behavioral Approach to the Rational Choice Theory of Collective Action: Presidential Address. *American Political Science Review*, roč. 92, č. 1, s. 1-22. ISSN 0003-0554.
- Ostromová, E. C. (1999): Coping with Tragedies of the Commons. *Annual Review of Political Science*, roč. 2, s. 493-535. ISSN 1545-1577.
- Ostromová, E. C. (2000): Collective Action and the Evolution of Social Norms. *Journal of Economic Perspectives*, roč. 14, č. 3, s. 137-158. ISSN 0895-3309.
- Ostromová, E. C. (2003): How Types of Goods and Property Rights Jointly Affect Collective Action. *Journal of Theoretical Politics*, roč. 15, č. 3, s. 239-270. ISSN 0951-6298.
- Ostromová, E. C. (2007): Challenges and Growth: The Development of the Interdisciplinary Field of Institutional Analysis. *Journal of Institutional Economics*, roč. 3, č. 3, s. 239-264. ISSN 1744-1374.
- Ostromová, E. C. (2008): Institutions and the Environment. *Economic Affairs*, roč. 28, č. 3, s. 24-31. ISSN 1468-0270.
- Ostromová, E. C. (2009): A General Framework for Analyzing Sustainability of Social-Ecological Systems. *Science*, č. 325 (5939), s. 419-422. ISSN 0036-8075.
- Ostromová, E. C. (2010a): Analyzing Collective Action. *Agricultural Economics*, roč. 41, č. 1, s. 155-166. ISSN 0169-5150.

- Ostromová, E. C. (2010b): Beyond Markets and States: Polycentric Governance of Complex Economic Systems. *American Economic Review*, roč. 100, č. 3, s. 641–672. ISSN 0002-8282.
- Ostromová, E. C. (2011): Reflections on „Some Unsettled Problems of Irrigation“, *American Economic Review*, roč. 101, č. 1, s. 49-63. ISSN 0002-8282.
- Ostromová, E. C., Basurto, X. (2011): Crafting Analytical Tools to Study Institutional Change. *Journal of Institutional Economics*, roč. 7, č. 3, s. 317-343. ISSN 1744-1374.
- Ostromová, E. C., Gardner, R. (1993): Coping with Asymmetries in the Commons: Self-Governing Irrigation Systems Can Work. *Journal of Economic Perspectives*, roč. 7, č. 4, s. 93-112. ISSN 0895-3309.
- Ostromová, E. C., Ostrom, V. A. (2004): The Quest for Meaning in Public Choice. *American Journal of Economics and Sociology*, roč. 63, č. 1, s. 105-147. ISSN 0002-9246.
- Ostromová, E. C., Walker, J., Gardner, R. (1992): Covenants With and Without a Sword: Self-Governance is Possible. *American Political Science Review*, roč. 86, č. 2, s. 404-417. ISSN 0003-0554.
- Ostromová, E. C., Whitaker, G. P. (1973): Does Local Community Control of Police Make a Difference? Some Preliminary Findings. *American Journal of Political Science*, roč. 17, č. 1, s. 48-76. ISSN 1540-5907.

Doplňující informace (nejen) o

E. C. Ostromové

- Belinová, G. (2011): *Přínos E. Ostromové se zaměřením na správu veřejných statků*. Bachelářská práce. Praha: Fakulta podnikohospodářská VŠE v Praze. ISBN nemá.
- Hardin, G. J. (1968): Tragedy of the Commons. *Science*, roč. 162, č. 3859, s. 1243-1248. ISSN 0036-8075.
- Herzbergová, R. Q. (2015): Governing their Commons: Elinor and Vincent Ostrom and the Bloomington School. *Public Choice*, roč. 163, č. 1-2, s. 95-109. ISSN 1573-7101.
- Jurečka, V. (ed.) (2004): *Ženy v ekonomii*. Ostrava: EkF VŠB – TU Ostrava. ISBN 80-248-0620-7.
- Mlčoch, L. (2005): *Institucionální ekonomie*. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-1029-9.

- Johanisová, N. (2008): *Kde peníze jsou služebním, nikoliv pánem*. Volary: Stehlík 2008. ISBN 9788086913056.⁸³
- Johanisová, N. (2014): *Ekonomičtí disidenti: Kapitoly z historie alternativního ekonomického myšlení*. Volary: Stehlík. ISBN 978-80-86913-12-4.⁸⁴
- Sirůček, P. (2005): Kontroverzní Nobelova cena za ekonomii. *Acta Oeconomica Pragensia*, roč. 13, č. 7, s. 274-288. ISSN 0572-3043.
- Sirůček, P. (2006-dosud): Seriál o nositelích tzv. Nobelovy ceny za ekonomii in *Acta Oeconomica Pragensia*, 2006, č. 4 – 2011, č. 4. ISSN 0572-3043 & každoroční představení laureátů in *Politická ekonomie*, 2006 – 2017, 2019 – dosud. ISSN 0032-3233.
- Sirůček, P. (2010a): Nositelé Nobelovy ceny za ekonomii 2005. *Acta Oeconomica Pragensia*, 2010, roč. 18, č. 5, s. 89-96. ISSN 0572-3043.
- Sirůček, P. (2010b): Nositelé Nobelovy ceny za ekonomii pro rok 2009. *Politická ekonomie*, 2010, č. 1, s. 130-136. ISSN 0032-3233.
- Sirůček, P. (2011a): Elinor Ostromová – jediná ženská laureátka Nobelovy ceny za ekonomii. *Marathon*, 2011, roč. 15, zvláštní číslo, s. 30-33. 1. ISSN 1211-8591.
- Sirůček, P. (2011b): Nositelé Nobelovy ceny za ekonomii 2009. *Acta Oeconomica Pragensia*, 2011, č. 3, s. 79-87. ISSN 0572-3043.
- Sirůček, P. (2011c): Ženy a ekonomické teorie. *Acta Oeconomica Pragensia*, roč. 19, č. 5, s. 87-100. ISSN 0572-3043.
- Sirůček, P. (2011d): Ženy v ekonomických teoriích. *Marathon*, roč. 15, zvláštní číslo, s. 3-29. ISSN 1211-8591.
- Sirůček, P. (2013): Ženy v ekonomii – laureátky ekonomických ocenění: E. Ostromová. *Acta Oeconomica Pragensia*, roč. 21, č. 6, s. 91-98. ISSN 0572-3043.
- Sirůček, P. (2019): *J. V. Robinsonová a R. Luxemburgová – největší ženské osobnosti teoretické ekonomie. S předmluvou I. Švihlíkové. 2. doplněné vydání*. Praha: Fórum společenských věd Klubu společenských věd, roč. 7, s. 1-387. ISSN 2336-7679.
- Sirůček, P. (2021): Quo vadis, „nobelovské“ ocenění za ekonomické vědy? *Politická ekonomie*, roč. 69, č. 4, s. 479-504. ISSN 0032-3233.
- Slavíková, L., Jílková, J., Kluvánková-Oravská, T. (2010): Elinor Ostrom – nositelka Nobelovy ceny za ekonomii a její přínos pro ekonomii životního prostředí. *Politická ekonomie*, roč. 58, č. 3, s. 419-413. ISSN 0032-3233.

⁸³ Srov. recenzi Ekonomický dogmatismus a ekonomické disidentství (aneb obecnější úvahy nad kacířským hledáním Nadi Johanisové). *Marathon*, 2015, roč. 19, č. 1, s. 9-22. ISSN 1211-8591.

⁸⁴ Srov. recenzi Ekonomický dogmatismus a ekonomické disidentství (aneb obecnější úvahy nad kacířským hledáním Nadi Johanisové). *Marathon*, 2015, roč. 19, č. 1, s. 9-22. ISSN 1211-8591.

Schacterová, H. L., Toonen, T. (2010): Resilience in Public Administration: The Work of Elinor and Vincent Ostrom from a Public Administration Perspective. *Public Administration Review*, roč. 70, č. 2, s. 193-202. ISSN 0033-3352.

Valenčík, R. (2021): K evolučně stabilní strategii lidských komunit a společnosti. *Marathon*, roč. 25, č. 3, s. 2-27. ISSN 1211-8591.

Vejchodská, E. (2009): *Ekonomie a politika městského životního prostředí*. Praha: Oeconomica – VŠE v Praze. ISBN 9788024512419.

Polní experimentátorka E. Duflová⁸⁵

Esther Duflová (*1972)⁸⁶

Pro rok 2019 byla tzv. Nobelova cena za ekonomii udělena třem vědcům za „*experimentální přístup ke zmírňování globální chudoby*“. Jejich výzkumy měly „*zlepšit boj s chudobou v praxi*“. Laureáty se stali Američan s indickými kořeny A. V. Banerjee a jeho manželka Francouzka & Američanka E. Duflová, oba z Massachusetts Institute of Technology. Třetí ekonom – Američan M. R. Kremer akademicky působí na Harvard University. Největší pozornost vyvolalo ocenění druhé ženy, která je i vůbec nejmladším ekonomickým „*nobelistou*“. Poprvé byl touto cenou poctěn manželský pár (v historii všech nobelovských cen je to šestý pár⁸⁷) a jde také o první ocenění za rozvojovou ekonomii.

⁸⁵ S využitím (Sirůček, 2014, 2020, 2021).

⁸⁶ Pramen: <https://economics.mit.edu/people/faculty/esther-duflo>.

⁸⁷ V roce 1974 byl tzv. Nobelovou cenou za ekonomii (spolu)poctěn K. G. Myrdal a v roce 1982 se (spolu)nositelkou Nobelovy ceny míru stala jeho manželka socioložka a politička A. Myrdalová. Další manželské páry v historii Nobelových cen jsou laureáty ocenění mimo ekonomickou vědu.

Chudoba stále patří k nejpálčivějším problémům. Cílem badatelů, kteří vzájemně spolupracují, se stal boj s chudobou na základě vědeckých poznatků, získaných především pomocí cílených výzkumů skupin ohrožených chudobou. Ocenění komplexní problém chudoby rozčleňují na menší, snáze řešitelné otázky (např. jak efektivně zlepšit výsledky vzdělávání či zdraví dětí) s praktickými dopady na životy lidí. Přičemž prokazují, že dílčí, a lépe formulovatelné, srozumitelné i zvladatelné, problémy lze řešit pomocí řízených experimentů prováděných přímo na lidech, kterých se problém nejvíce týká. V jejich přirozeném prostředí. Od laboratorních pokusů (často na vzorcích studentů v umělých podmínkách) ekonomové přešli k experimentům terénním. Orientují se na rozvojové země, ve kterých je koncentrace chudoby patrnější a často tam experimenty získávají i větší politickou podporu, zajišťující zapojení velkého počtu účastníků. Pokusy bývají v těchto lokalitách relativně levné, leč vyžadují – často obtížné – získání důvěry místních.

Experimentální techniky byly použity M. R. Kremerem v 90. letech v Keni, při testování opatření ohledně zlepšení výsledků místních školáků. Se závěry, že pouhé úsilí přimět děti navštěvovat školu (např. pomocí většího množství učebnic nebo obědů zdarma) nestačí a musí být doplněno adekvátními reformami zlepšujícími kvalitu výuky. A. V. Banerjee s E. Duflovou aj. nové postupy aplikovali v celé řadě zemí na různé problémy ve sféře zdravotnictví, školství, zemědělství nebo hospodaření domácností. Demonstrována např. byla větší úspěšnost v boji s parazitárními nemocemi v případě, kdy jsou léky pro chudé zdarma. Metody zmíněných ekonomických výzkumů jsou inspirovány postupy v medicíně, kdy při klinickém testování léků anebo léčebných postupů jsou porovnávány výsledky skupiny, která léčbu absolvuje a placebo skupiny. Účastníci kontrolovaných experimentů jsou do skupin s různým zacházením přitom vybíráni náhodně a toto pokusné zacházení je nesmí nikterak poškozovat.

Ve zdůvodnění udělení tzv. ekonomické Nobelovy ceny zaznělo, že experimentální metody rozpracované trojicí zmiňovaných laureátů mají dnes dominovat rozvojové ekonomii. Hledají a nalézají způsoby, jak prostředky (např. ze západní pomoci) konkrétně využít, aby opravdu fungovaly a pomáhaly. A nevytvářely pouze pasivní závislost na pomoci ani nezvětšovaly prostor pro korupci. Postupy kvantifikují dopady různých opatření i proměny příslušných intervencí v různých zemích. Poznatky měly významně zlepšit boj s chudobou a pomoci objasnit, která rozvojová pomoc, a proč, selhává. K přímým

praktickým dopadům studií náleží efektivní programy doučování dětí v Indii, vakcinace v třetím světě nebo posílení investic do preventivní zdravotní péče v řadě zemí.

U empirických výzkumů experimentálních rozvojových ekonomů je vyzdvihováno, že nejenom názorně ukazují na příčiny chudoby a dalších problémů, nýbrž současně i naznačují cesty, kterak situace efektivně řešit. Včetně nových způsobů boje s chudobou a nerovnostmi, kdy často velmi jednoduché a levné postupy, resp. podněty pomáhají více nežli např. budování dálnic či honosných škol placené ze zahraničí. Připomínán bývá experiment iniciovaný M. R. Kremerem v Keni, spojený s plošným odčervením dětí pomocí rozdávaných léků. Děti začali více navštěvovat školu, neboť nebyly tak nemocné a vzdělanosti vrostla. Pokusy E. Duflové vedly k doporučení, aby se v indických školách každý den vyfotografovali učitelé s dětmi, aby byly sníženy absence učitelů. Anebo prokázané navýšení počtu očkovaných dětí v mobilních centrech, kdy počet ještě více zvýšil drobný dárek v podobě pytlíku luštěnin. E. Duflová dokazuje i platnost hypotézy ohledně účinnosti hmotné zainteresovanosti samotných lidí na základní lékařské péči, a to i v chudších zemích jako je Ghana anebo Keňa. Experimenty přitom potvrzují, že populární mikropůjčky na rozjezd podnikání nemusí být vhodné pro každého.

Ocenění za rok 2019 bývají někdy oslavováni coby autoři revoluční a průlomové s poukazy na obecný trend v podobě inkluze, tedy začleňování a zrovnoprávnování těch, kteří mají čelit znevýhodněnému postavení. Zdůrazňována bývá téma konkrétní pomoci chudým, ale též – v neposlední řadě – nezápadní původ jednoho z laureátů i to, že dalším z laureátů je žena. S čímž je spojeno volání po reformách tzv. Nobelovy ceny za ekonomii a celé ekonomie jako vědy. Která se má nacházet v krizi, kdy její prestiž měla být otřesena nejen Velkou recesí. Připomínáno bývá, že akademické teoretizování plné vzorců a křivek je příliš vzdálené problémům reálného světa. Ekonomie by v tomto pojetí neměla jen rozvíjet abstraktní teorie, nýbrž hlavně konkrétně pomáhat zlepšovat životy lidí. K čemuž mají přispívat právě terénní experimenty, přinášející i posuny v rozvojové ekonomii.

Objevují se ale i kritické hlasy poukazující na četné metodologické a etické problémy experimentů, resp. zpochybňující „*revolučnost*“ pokusů na chudých. Včetně poukazů na banálnost řady zjištění. I na to, že skutečné (např. vlastnické) důvody chudoby se nijak neřeší a ekonomická věda se rozměňuje v dílčích aplikovaných problémech.

Esther Duflová se narodila v Paříži 25. 10. 1972. Původně zamýšlela být historičkou. Po studiích na Lyceé Henri IV's se vzdělávala v ekonomii a historii na pařížské L'Ecole

Normale Supérieure (1994), V roce 1993 pobývala a pracovala, i výzkumně, v Moskvě. Magisterský titul v ekonomii získala na škole DELTA – Paris School of Economics (1995). Doktorský titul v ekonomii (Ph.D) obdržela na Massachusetts Institute of Technology (1999) s disertací *Three Essays in Empirical Development Economics*.

Na Massachusetts Institute of Technology E. Duflová pracovala jako asistentka (1999-2001), docentka (2001-04) a profesorka ekonomie (2004-05). Od roku 2005 zde zastává pozici Abdul Latif Jameel Professor of Poverty Alleviation and Development Economics. Spoluřídí Abdul Latif Jameel Poverty Action Lab – výzkumnou síť hodnocení sociálních programů a rozvojové spolupráce. V období 2001-02 působila na Princeton University, v roce 2007 na Paris School of Economics. Spolupracuje s National Bureau of Economic Research, Bureau for Research and Economic Analysis of Development; vede Development Program at the Center for Economic Policy Research. Je členkou American Academy of Arts and Sciences či Econometric Society; redaktorsky E. Duflová působí v ekonomických tiskovinách a publikuje i v deníku *Libération*.

E. Duflová opakovaně figurovala v anketách mezi nejlepšími mladými ekonomy i nejvlivnějšími intelektuály, resp. mezi globálními veřejnými osobnostmi. Je laureátkou řady ocenění, včetně Elaine Bennet Research Price (2003) či John Bates Clark Medal. J. B. Clarkova medaile Americké ekonomické asociace bývá označována jako „Nobelova cena pro ekonomy do čtyřiceti let“. Ze 46 laureátů za období 1947-2025 jich následně nobelovské ekonomické ocenění získalo 13. V roce 2007 Medaili obdržela jako první žena S. C. Atheyová. V roce 2010 byla oceněna E. Duflová, pak A. N. Finkelsteinová (2012), E. Nakamurová (2019), M. Dellová (2020) a S. Stantcheva (20215). Nobelovská přednáška E. Duflové byla 8. 12. 2019 pronesena na téma *Field Experiments and the Practice of Policy*.

E. Duflová se zaměřuje na problematiku rozvojové a aplikované ekonomie, včetně souvislostí vzdělání, zdravotního stavu obyvatelstva a chudoby. Aktivitu orientuje na mikroekonomické problémy rozvojových zemí, včetně mikrofinancí a finanční inkluze, chování domácností, lidského kapitálu, sfér vzdělání, zdraví, genderu (např. podílu žen v lokálních vládách a vedení místních komunit) či životního prostředí. Zabývá se např. školstvím v Indonésii (Duflová, 2001), přehradami v Indii (Duflová, Pandeová, 2007) anebo mapuje roli žen v hospodářském a sociálním rozvoji Indie. Zkoumá i otázky spojené s hospodářským rozvojem, a především projektováním a vyhodnocováním veřejných politik – např. ohledně jejich dopadů na zaměstnanost nebo příjmovou aj. situaci v Keni (Duflová

et al., 2011a, b) aj. S cílem pochopení příčin chudoby a návrhů cest na její zmírnění. Navazuje na dílo Inda A. K. Sena,⁸⁸ propagátora např. konceptu mikroúvěru.⁸⁹

Oceňována bývá role E. Duflové při zavádění nových metodologických postupů. S kolegy (jako A. V. Banerjee, D. Karlan, M. R. Kremer, J. A. List, S. Mullainathan aj.) stojí v čele prosazování terénních experimentů v ekonomickém zkoumání. Tyto neomezují na rozvojový svět, nýbrž používá i k výzkumům např. americké důchodové politiky. Při vyhodnocování politik a konstrukci projektů využívá taktéž neexperimentální metody.

Titul *Poor Economics: A Radical Rethinking of the Way to Fight Global Poverty* (Banerjee, Duflová, 2011) pojednává o možnostech řešení globální chudoby, s využitím experimentálních metod. Autoři se pomocí kontrolovaných experimentů (prováděných na pěti kontinentech) snaží pochopit, jak chudí skutečně myslí a rozhodují se v záležitostech, jako je vzdělávání, zdravotní péče, úspory, podnikání a dalších. Jsou přesvědčeni, že z empirického přístupu lze vyvodit nejlepší strategie pro vymýcení chudoby. Odmítají vyvozovat široké závěry. Místo toho formulují jednoduchá, ale údajně účinná opatření a věří, že malé změny mohou mít velké dopady. Práce nabízí kompromis mezi čistě tržními řešeními globální chudoby a velkolepými rozvojovými plány.

Druhá kniha autorské dvojice *Good Economics for Hard Times: Better Answers to Our Biggest Problems* (Banerjee, Duflová, 2019) čerpá z aktuálního vývoje ekonomického výzkumu a naznačuje možná řešení problémů, kterým čelí moderní ekonomiky a společnosti po celém světě, včetně zpomalujícího hospodářského růstu, imigrace, nerovnosti příjmů, změny klimatu, globalizace či technologické nezaměstnanosti.

K nejcitovanějším příspěvkům náleží *stat' Women Empowerment and Economic Development* (Duflová, 2012). Agumentuje ohledně úzkých souvislostí ekonomického rozvoje a posílení postavení žen. Samotný rozvoj může hrát hlavní roli ve snižování nerovnosti mezi muži a ženami a naopak posílení postavení žen může prospět rozvoji. Podle E. Duflové však zmíněné vztahy nejsou samoudržitelné, a tudíž má být k dosažení rovnosti mezi muži a ženami nutný trvalý politický závazek k rovnosti jako takové.

⁸⁸ Laureáta Nobelovy ceny 1998 za přínos k rozvoji ekonomie blahobytu – srov. (Sirůček, 2009). Srov. (Sen, 2002).

⁸⁹ Srov. (Johanisová, 2008, 2014).

Hlavní knižní publikace E. Duflové

- Banerjee, A. V., Duflová, E. (2011): *Poor Economics: A Radical Rethinking of the Way to Fight Global Poverty*. New York: Public Affairs. ISBN 9781610390934.
- Banerjee, A. V., Duflová, E. (eds.) (2017): *Handbook of Field Experiments. Vol. 1, 2*. Amsterdam: North Holland. ISBN 9780444633248, resp. 978-0444640116.
- Banerjee, A. V., Duflová, E. (2019): *Good Economics for Hard Times: Better Answers to Our Biggest Problems*. New York: Public Affairs. ISBN 9781610399500.
- Duflová, E. (2009): *Expérience, Science et Lutte Contre la Pauvreté*. Paris: Fayard. ISBN 9782213644127.
- Duflová, E. (2010a): *Le Développement Humain: Lutter Contre la Pauvrete, Vol. 1*. Paris: Le seuil. ISBN 9782021014747.
- Duflová, E. (2010b): *La Politique de L'autonomie: Lutter Contre la Pauvrete, Vol. 2*. Paris: Le seuil. ISBN 9782021011876.

Klíčové stati a časopisecké příspěvky

E. Duflové

- Banerjee, A. V., Duflová, E. (2003): Inequality and Growth: What Can the Data Say? *Journal of Economic Growth*, roč. 8, č. 3, s. 267-299. ISSN 1573-7020.
- Banerjee, A. V., Duflová, E. (2006): Addressing Absence. *Journal of Economic Perspectives*, roč. 20, č. 1, s. 117-132. ISSN 0895-3309.
- Banerjee, A. V., Duflová, E. (2007): The Economic Lives of the Poor. *Journal of Economic Perspectives*, roč. 21, č. 1, s. 141-168. ISSN 0895-3309.
- Banerjee, A. V., Duflová, E. (2009): The Experimental Approach to Development Economics. *Annual Review of Economics*, roč. 1, č. 1, s. 151-178. ISSN 1941-1383.
- Banerjee, A. V., Duflová, E. (2010): Giving Credit Where It Is Due. *Journal of Economic Perspectives*, roč. 24, č. 3, s. 61-80. ISSN 0895-3309.
- Banerjee, A. V., Duflová, E. (2014): Under the Thumb of History? Political Institutions and Scope for Action. *Annual Review of Economics*, roč. 6, č. 1, s. 951-971. ISSN 1941-1383.

- Banerjee, A. V., Duflová, E., Hornbeck, R. (2014): Bundling Health Insurance and Microfinance in India: There Cannot Be Adverse Selection If There Is No Demand. *American Economic Review*, roč. 104, č. 5, s. 291-297. ISSN 0002-8282.
- Duflová, E. (2000): Child Health and Household Resources in South Africa: Evidence from the Old Age Pension Program. *American Economic Review*, roč. 90, č. 2, s. 393-398. ISSN 0002-8282.
- Duflová, E. (2001): Schooling and Labor Market Consequences of School Construction in Indonesia: Evidence from an Unusual Policy Experiment. *American Economic Review*, roč. 91, č. 4, s. 795-813. ISSN 0002-8282.
- Duflová, E. (2012): Women Empowerment and Economic Development. *Journal of Economic Literature*, roč. 50, č. 4, s. 1051-1079. ISSN 0022-0515.
- Duflová, E., Dupasová, P., Kremer, M. R. (2011a): Peer Effects and the Impacts of Tracking: Evidence from a Randomized Evaluation in Kenya. *American Economic Review*, roč. 101, č. 5, s. 1739-1774. ISSN 0002-8282.
- Duflová, E., Kremer, M. R., Robinson, J. (2011b): Nudging Farmers to Use Fertilizer: Theory and Experimental Evidence from Kenya. *American Economic Review*, roč. 101, č. 6, s. 2350-2390. ISSN 0002-8282.
- Duflová, E., Pandeová, R. (2007): Dams. *Quarterly Journal of Economics*, roč. 122, č. 2, s. 601-646. ISSN 1531-4650.
- Duflová, E., Seniková-Leygonieová, C. (1997): Early Reaction of Russian Firms to the Shocks of Liberalization. *Economics of Transition*, roč. 5, č. 1, s. 45-62. ISSN 0967-0750.
- Chattopadhyay, R., Duflová, E. (2004): Women as Policy Makers: Evidence from a Randomized Policy Experiment in India. *Econometrica*, roč. 72, č. 5, s. 1409-1443. ISSN 0012-9682.

Doplňující informace (nejen) o

E. Duflové

- Banerjee, A. V., Brezaová, E. L., Duflová, E., Kinnanová, C. (2019): *Can Microfinance Unlock a Poverty Trap for Some Entrepreneurs?* NBER Working Paper 26346. ISBN nemá.
- Duflová, E., Banerjee, A. V., Glennersterová, R. (2011): Is Decentralized Iron Fortification a Feasible Option to Fight Anemia Among the Poorest? In Wise, D. A. (ed.) (2011):

- Explorations in the Economics of Aging*. Chicago: University of Chicago Press. ISBN 9780226903378.
- Kremer, M. R., Duflová, E., Dupasová, P., Sinei, S. (2006): *Education and HIV/AIDS Prevention: Evidence from a Randomized Evaluation in Western Kenya*. World Bank Policy Research Working Paper Series 4024. ISBN nemá.
- Johanisová, N. (2008): *Kde peníze jsou služebníkem, nikoliv pánem*. Volary: Stehlík 2008. ISBN 9788086913056.⁹⁰
- Johanisová, N. (2014): *Ekonomičtí disidenti: Kapitoly z historie alternativního ekonomického myšlení*. Volary: Stehlík. ISBN 978-80-86913-12-4.⁹¹
- Sen, A. K. (2002): *Etika a ekonomie*. Praha: Vyšehrad. ISBN 9788070215494.
- Sirůček, P. (2005): Kontroverzní Nobelova cena za ekonomii. *Acta Oeconomica Pragensia*, roč. 13, č. 7, s. 274-288. ISSN 0572-3043.
- Sirůček, P. (2006-dosud): Seriál o nositelích tzv. Nobelovy ceny za ekonomii in *Acta Oeconomica Pragensia*, 2006, č. 4 – 2011, č. 4. ISSN 0572-3043 & každoroční představení laureátů in *Politická ekonomie*, 2006 – 2017, 2019 – dosud. ISSN 0032-3233.
- Sirůček, P. (2009): Nositel Nobelovy ceny za ekonomii 1998. *Acta Oeconomica Pragensia*, roč. 17, č. 4, s. 84-90. ISSN 0572-3043.
- Sirůček, P. (2011a): Ženy a ekonomické teorie. *Acta Oeconomica Pragensia*, roč. 19, č. 5, s. 87-100. ISSN 0572-3043.
- Sirůček, P. (2011b): Ženy v ekonomických teoriích. *Marathon*, roč. 15, zvláštní číslo, s. 3-29. ISSN 1211-8591.
- Sirůček, P. (2014): Ženy v ekonomii – laureátky ekonomických ocenění: S. C. Atheyová, E. Duflová a A. N. Finkelsteinová. *Acta Oeconomica Pragensia*, roč. 22, č. 1, s. 94-100. ISSN 0572-3043.
- Sirůček, P. (2019): *J. V. Robinsonová a R. Luxemburgová – největší ženské osobnosti teoretické ekonomie. S předmluvou I. Švihlíkové. 2. doplněné vydání*. Praha: Fórum společenských věd Klubu společenských věd, roč. 7, s. 1-387. ISSN 2336-7679.
- Sirůček, P. (2020): Nositelé Nobelovy ceny za ekonomii pro rok 2019. *Politická ekonomie*, roč. 68, č. 3, s. 367-377. ISSN 0032-3233.
- Sirůček, P. (2021): Quo vadis, „nobelovské“ ocenění za ekonomické vědy? *Politická ekonomie*, roč. 69, č. 4, s. 479-504. ISSN 0032-3233.

⁹⁰ Srov. recenzi Ekonomický dogmatismus a ekonomické disidentství (aneb obecnější úvahy nad kacířským hledáním Nadi Johanisové). *Marathon*, 2015, roč. 19, č. 1, s. 9-22. ISSN 1211-8591.

⁹¹ Srov. recenzi Ekonomický dogmatismus a ekonomické disidentství (aneb obecnější úvahy nad kacířským hledáním Nadi Johanisové). *Marathon*, 2015, roč. 19, č. 1, s. 9-22. ISSN 1211-8591.

Výzkumnice trhů práce C. D. Goldinová⁹²

Claudia Dale Goldinová (*1946)⁹³

Tzv. Nobelovu cenu za ekonomii pro rok 2023 získala po šesti letech opět neděleně jediná osoba. Třetí žena v historii této ceny – americká ekonomka a historička C. D. Goldinová, s mateřským působištěm na Harvard University v Cambridge. Pro Harvard University se dosud jedná o sedmé ekonomické nobelovské ocenění.

Oficiální zdůvodnění ocenění C. D. Goldinové zní – „za prohloubení znalostí o uplatnění žen na trhu práce“. Poukazováno je na průkopnické počiny při analýze role žen v pracovním procesu a progresivisticky vyzdvihována důležitost problematiky pro celou společnost. C. D. Goldinové je připisováno odhalení klíčových faktorů genderových rozdílů na trzích práce a bariér, které mají být překonávány. Výzkumy měly poskytnout první ucelený popis výdělků žen a jejich participace na trzích práce za více nežli století. C. D. Goldinová měla identifikovat příčiny změn, jakožto i hlavní zdroje přetrvávajících rozdílů mezi muži a ženami na trzích práce. S vyústěním v podobě závěrů o přetrvávajících genderových rozdílech, údajně výrazně nedostatečném zastoupení žen na celosvětovém trhu práce anebo o tom, že pokud ženy pracují, mají vydělávat méně nežli muži.

V souvislosti s laureátkou ceny pro rok 2023 se (opětovně) vynořuje otázka, zda oceněná problematika opravdu „otřásá“ ekonomickou vědou? A zda opravdu globálně i lokálně rezonuje celými společnostmi v chaotickém 21. století plném narůstajících rozporů, prohlubujících se krizí i hrozeb válečných apod. konfrontací? Kritické hlasy

⁹² S využitím (Sirůček, 2021, 2023), (Sirůček, Džbáňková, 2024).

⁹³ Pramen: https://en.wikipedia.org/wiki/Claudia_Goldin.

z různých pozic poukazují na nepříliš utěšený stav ekonomické vědy, která nezřídka sklouzává k bádání nad pseudoproblémy nebo „slavně“ objevuje dávno a dobře známé banality. Zaznívají taktéž varování ohledně ideologické předpojatosti feminismu a genderismu, resp. nebezpečnosti konstruování údajně mužského či ženského světa, včetně např. údajně maskulinních a ženských výzkumných témat. Vklad C. D. Goldinové do ekonomického výzkumu zřetelný je, ovšem je až tak originální, aby odůvodnil udělení nejvyššího ekonomického ocenění samostatně první ženě?

Claudia Daleová Goldinová se narodila 14. 5. 1946 v New Yorku. Vyrůstala v Bronxu, v dětství obdivovala archeologii, na střední škole se nadchla pro bakteriologii. Nastoupila na univerzitu s úmysly studovat mikrobiologii. Postupně však objevuje kouzlo ekonomického a historického bádání např. ve sférách průmyslové organizace a regulace. Na Cornell University se C. D. Goldinová vzdělávala v období 1963-67 (B.A. ekonomie – 1967) a v letech 1967-72 studovala na University of Chicago (M.A. ekonomie – 1969, Ph.D. ekonomie – 1972). Zaměřovala se na průmyslovou organizaci a ekonomii práce, nakonec se přiklonila k ekonomické historii. Téma její disertační práce pod vedením ekonomického nobelisty z roku 1993 R. W. Fogela⁹⁴ bylo zaměřeno na otroctví.

C. D. Goldinová vyučovala ekonomii jako asistent na University of Wisconsin (1971-73) a Princeton University (1973-79), lektorsky hostovala na Harvard University (1975-76). Následně působila na University of Pennsylvania jako docentka (1979-85) a profesorka ekonomie (1985-90), resp. ředitelka Graduate Studies (1983-84). Pedagogicky a výzkumně spolupracovala s Princeton University (Institute for Advanced Study (1983-83) a Industrial Relations Section (1987-88)), Brookings Institution (1993-94), Russell Sage Foundation (1997-98) anebo Radcliffe Institute for Advanced Study na Harvard University (2005-06). V National Bureau of Economic Research byla ředitelkou Development of the American Economy Program (1989-2017).

Partnerem a spolupracovníkem C. D. Goldinové je americký ekonom Lawrence Francis Katz (*1959). Působí na postu Elisabeth Allison Professor of Economics na Harvard University a coby výzkumný pracovník National Bureau of Economic Research. Pracoval též jako hlavní ekonom amerického ministerstva práce atp. Katzovo bádání se zaměřuje na problematiku ekonomie práce a ekonomie sociálních problémů. Studoval a

⁹⁴ Srov. (Goldinová, Rockoff, 1992). Srov. též (Sirůček, 2008).

srovnával trendy mzdových nerovností v USA, dopady globalizace a technologických změn na trhy práce, ekonomiku přistěhovalců, otázky nezaměstnanosti či regionálních trhů práce, dále hodnocení programů trhů práce, problémy nízkopříjmových čtvrtí, sociální a ekonomické důsledky antikoncepční pilulky anebo dopady sousedské chudoby na nízkopříjmové rodiny v kontextu experimentů ohledně mobility bydlení. Společně s C. D. Goldinovou se dlouhodobě zabývají např. historickým vývojem kariérních a rodinných rozhodnutí a výsledků týkajících se vysokoškolsky vzdělaných mužů a žen v USA.

V roce 1990 se C. D. Goldinová stala první profesorkou na katedře ekonomie Harvard University. Dosud působí na Harvard University v pozici Henry Lee Professor of Economics a zastává post Lee and Ezpeleta Professorship of Arts and Sciences (pro období 2023-28). Současně pracuje i pro National Bureau of Economic Research jako spolupředsedkyně Gender in the Economy Group a vědecky působí na IZA – Institute of Labor Economics. Je členkou American Academy of Arts and Sciences, American Academy of Political and Social Science, American Economic Association, American Philosophical Society, Cliometric Society, Economic History Association, Econometric Society anebo Society of Labor Economists. Redakčně pracovala v časopisech jako *American Economic Review*, *Journal of Economic History*, *Journal of Economic Perspectives*, *Journal of Interdisciplinary History*, *Quarterly Journal of Economics*, *Review of Economics and Statistics* apod.

C. D. Goldinová obdržela četné doktoráty na Lund University, European University Institute, University of Zurich, University of Rochester aj. Stala se laureátkou vědeckých a pedagogických cen, včetně např. IZA Prize in Labor Economics (2016) či BBVA Frontiers in Knowledge Award (2019). Oceněny opakovaně byly její publikace. Téma přednášky při udělení Nobelovy ceny, uskutečněné 8. 12. 2023, znělo *An Evolving Economic Force*.

C. D. Goldinová se specializuje na sfé ekonomie práce a na ekonomickou historii. Publikovala desítky textů, je autorkou, resp. spoluautorkou a editorkou celé řady knih. Její zaměření pokrývá škálu témat, včetně ženské práce, role žen v hospodářském rozvoji, genderových rozdílů v příjmech, nerovností výdělků, technologických změn, vzdělání či imigrace. Většina výzkumů C. D. Goldinové interpretuje současné dění optikou minulosti a zkoumá původ a genezi aktuálních problémů.

C. D. Goldinová se zpočátku zabývala historií ekonomiky amerického Jihu. Její první knihu *Urban Slavery in the American South, 1820 to 1860: A Quantitative History* (Goldinová, 1976) představuje doktorská disertace. K hojně citovaným náleží článek *The*

Economic Cost of the American Civil War: Estimates and Implications (Goldinová, Lewis, 1975). Později pracovala na výzkumech rané industrializace v USA a úlohy dělnic, dětské práce a rodin přistěhovalců a dělnické třídy. Článek *Women, Children, and Industrialization in the Early Republic: Evidence from the Manufacturing Censuses* (Goldinová, Sokoloff, 1982) staví na datech výrobních firem v období 1820-50, která jsou využita ke zkoumání role žen a dětí v industrializaci amerického severovýchodu. Dokladuje velmi významný pracovní podíl žen a dětí. C. D. Goldinová dospívá k názoru, že zaměstnankyně byly v ekonomické historii do značné míry přehlíženy a začíná podrobněji studovat, jak se proměňovala ženská pracovní síla a její roli v hospodářském růstu.

Mezi klíčové z tohoto výzkumného úsilí náleží statě *Monitoring Costs and Professional Segregation by Sex: A Historical Analysis* (Goldinová, 1987), *Life Cycle Labor Force Participation of Married Women: Historical Evidence and Implications* (Goldinová, 1989) či *The Role of World War II in the Rise of Women's Employment* (Goldinová, 1991). Kniha *Understanding the Gender Gap: An Economic History of American Women* (Goldinová, 1990) rekapituluje proměny zaměstnanosti žen v USA od 18. století do konce 20. století, roli žen v ekonomickém růstu a důvody existence genderových rozdílů ve výdělcích a zaměstnání i jejich přetrvávání. Se závěry, že rostoucí účast žen v pracovním procesu má být pomalý a historický proces, který nezávisí na pokroku jedné generace.

Známou se C. D. Goldinová stává právě hlavně historickými studii o ženách v ekonomice USA. Zkoumala historii ženského hledání a rozhodování o kariéře, rodině i manželství, včetně dopadů antikoncepce či otázek příjmení žen po svatbě jako sociálního ukazatele, dále důvody dnešního vysokého podílu žen na vysokoškolském vzdělání či nový životní cyklus zaměstnávání žen. Vyzdvihována bývá oblast genderových rozdílů v odměňování mužů a žen a rozdílností ve výdělcích a postavení poté, co žena porodí dítě.

C. D. Goldinová shromáždila a systematizovala data především z USA o zastoupení žen na trzích práce za více jak dvě stě let. Z čehož vyvozovala, jak a proč se rozdíly v odměňování a zaměstnanosti žen a mužů měnily. Účast žen na trzích práce neměla v čase vždy vzestupnou tendenci, nýbrž tvoří křivku ve tvaru písmene U. Což shrnuje např. materiál *The U-Shaped Female Labor Force Function in Economic Development and Economic History* (Goldinová, 1995). Míra participace na pracovní síle u vdaných žen – podle výzkumů C. D. Goldinové – nejprve klesá a poté roste s rozvojem zemí. Tento průběh potvrzují procesy ekonomického rozvoje různých zemí i historie vyspělých zemí. Zaměstnanost

vdaných žen se od počátku 19. století zmenšovala s přechodem od společnosti agrární k průmyslové. Dochází k přesunům výroby z domácností, rodinných farem a malých podniků na širší trh. C. D. Goldinová dokladuje, že kolem roku 1800 bylo zapojení žen na trzích práce mnohem vyšší nežli na přelomu 19. a 20. století. Od počátku 20. století opět zaměstnanost vdaných žen počíná růst s nárůstem sektoru služeb. Úrovně zaměstnanosti žen z roku 1790 bylo však dosaženo až na sklonku století. Naznačený vývoj vysvětluje C. D. Goldinová coby důsledek strukturálních změn a vývoje společenských norem týkajících se odpovědnosti, resp. povinností žen v domácnosti a rodině.

C. D. Goldinová rovněž upozorňuje, že ve 20. století se úroveň vzdělání žen neustále zvyšovala a ve většině zemí s vysokými příjmy je v současnosti již vyšší ve srovnání s muži. C. D. Goldinová ukazuje, že velmi významnou roli sehrál přístup k antikoncepční pilulce, který nabídl ženám nové možnosti plánování kariéry. Všeobecná dostupnost hormonální antikoncepce měla poskytnout ženám možnost posunout věk, kdy vstupují do manželství i kdy se následně stávají matkami, což mělo revolučně ovlivnit jejich život nejen profesní. Ženy získaly čas, který mohou věnovat nabývání profesních zkušeností a dalšímu růstu. Zmíněnou problematikou se zabývá např. společná studie *The Power of the Pill: Oral Contraceptives and Women's Career and Marriage Decisions* (Goldinová, Katz, 2002).

C. D. Goldinová konstatovala, že navzdory modernizaci, hospodářskému růstu a rostoucímu podílu zaměstnaných žen ve 20. století se dlouho rozdíl ve výdělcích mužů a žen neměly téměř snižovat. V moderní historii se příjmová nerovnost tudíž nemusí pouze zmenšovat. Rozdíly ve výdělcích mužů a žen v hospodářsky rozvinutých zemích měly klesnout v době průmyslové revoluce 1820-50. Následně poté v období 1890-1930, kdy vlivem technologického pokroku v zemědělství i průmyslu rostla poptávka po pracovních pozicích úřednického typu. V období 1930-80 se však rozdíl ve výdělcích mužů a žen neměly příliš měnit. Příčina této stagnace v rozdílech je spojována s proměnami v odměňování. Po II. světové válce začalo převládat odměňování v podobě měsíční mzdy a nikoli vyplácení od např. ušitých kusů oděvu. Podle C. D. Goldinové přechodem na systém měsíčních výplat klesl vliv produktivity konkrétního pracovníka (např. šičky) na vlastní výdělek. Stoupl vliv jiných faktorů, přičemž zaměstnavatelé začali výdělkově upřednostňovat pracovníky s dlouhou a nepřerušovanou kariérou. Což nemá ženám nahrávat vzhledem k přerušování kariéry díky mateřství a rodičovským povinnostem.

Hospodářský růst sám o sobě tudíž nemusí automaticky vždy vést ke srovnávání výdělků mužů a žen. Zmíněné potvrzuje U tvar křivky ženské participace na trzích práce, kdy ekonomický růst vždy nemusí vést k většímu množství pracovních příležitostí pro ženy. Součástí vysvětlení má být, že rozhodnutí o vzdělání, která ovlivňují celoživotní kariéru příležitosti, jsou přijímána v relativně mladém věku. Zásadní mají být představy samotných žen o vyhlídkách na pracovišti a roli v domácnosti, včetně ochoty investovat do své kariéry. Jsou formovány již v mládí a proměňují se pomalu. Mladé ženy jsou do značné míry formovány zkušenostmi a praxí předchozích generací žen-matek, které se do práce vrátily až ve chvíli, kdy potomci vyrostli. Pokud tento trend bude přetrvávat, mají se mzdové rozdíly mezi pohlaví – podle C. D. Goldinové – snižovat pouze velmi pomalu. Historicky lze značnou část genderových rozdílů v příjmech vysvětlit rozdíly ve vzdělání a volbě konkrétního povolání. C. D. Goldinová však argumentuje, že většina těchto rozdílů ve výdělčích přetrvává nyní mezi muži a ženami i ve stejném povolání a z podstatné části vzniká v době narození prvního dítěte. Dokladuje, že rozdíly v odměňování mají narůstat s odstupem roku až dvou po narození prvního dítěte. Rozdíly ve výdělčích mužů a žen v hospodářsky vyspělých zemích jsou tak z podstatné části vysvětlovány přerušáním kariéry z důvodu péče o potomky. O děti pečující matky mají být znevýhodněny oproti mužům ve světle nároků zaměstnavatelů na neustálou dostupnost a časovou flexibilitu.

Po zmapování ekonomické historie ženské práce se zaměřila na výzkumy historie amerického školství. C. D. Goldinová sepsala sérii článků o středoškolském hnutí a utváření vysokoškolského vzdělávání v USA, které vyvrcholily materiálem *The Human Capital Century and American Leadership: Virtues of the Past* (Goldinová, 2001). Zdůrazňován je vliv lidského kapitálu na bohatství moderních národů. S oceněním amerického vzdělávacího systému a charakteristikou jeho „ctnosti“, které se ovšem vlivem nových politických a vzdělávacích zájmů někdy mohou měnit na „necnosti“.

Spolu s L. F. Katzem analyzovali historii ekonomických nerovností v USA a jejich souvislosti s pokrokem ve vzdělávání. Společně publikovali řadu prací (Goldinová, Katz, 2002, 2022 aj.), včetně knihy *The Race between Education and Technology* (Goldinová, Katz, 2008) poukazující taktéž na roli technologických změn a tempa pokroku ve vzdělávání při ovlivňování struktury mezd. Manžerlé spolupracovali taktéž na určování hodnoty vysokoškolského vzdělání na trhu práce pomocí terénního experimentu (Deming et al., 2016). C. D. Goldinová se dále věnuje např. otázkám imigrace (Goldinová et al., 1994),

amerického pojištění pro případ nezaměstnanosti, role tisku při snižování korupce (Glaeser, Goldinová, 2006) anebo problematice politik New Dealu (Bordo et al., 1997).

V neposlední řadě C. D. Goldinová přispívá k genderové ideologii, přičemž některé práce bývají označovány za průkopnické. K nejznámějším náleží příspěvek *Orchestrating Impartiality: The Impact of „Blind“ Auditions on Female Musicians* (Goldinová, 2000). Zabývá se konkurzními procedurami symfonických orchestrů. Se závěrem, že „slepé“ konkurzy (kdy muzikanti své party odehrají za zástěnou) mají zvyšovat podíly žen v orchestrech. Citovány bývají i zmíněné texty (Goldinová, 1995), (Goldinová, Katz, 2002).

V materiálu *A Grand Gender Convergence: Its Last Chapter* (Goldinová, 2014a) C. D. Goldinová řadí sblížení rolí mužů a žen k největším výdobytkům pokroku v ekonomice i společnosti 20. století. K definitivnímu nastolení rovnosti mužů a žen na trzích práce nemusí – podle C. D. Goldinové – být nutně nezbytné státní intervence ani přinucování mužů k větší odpovědnosti za chod domácnosti. Konečné řešení však musí zahrnovat proměny trhů práce, především ve smyslu změn strukturování a odměňování pracovních míst ve směru prohloubení časové flexibility. Rozdíl v odměňování žen a mužů by se mnohly výrazně snížil i zcela zmizet, pokud by firmy neměly motivace neúměrně odměňovat jednotlivce, kteří pracovali dlouhé hodiny či pracovali určité hodiny. Obdobné změny se již měly prosadit v sektorech, jako high-tech, věda a zdraví, leč méně patrně mají zatím být ve světě korporátním, finančním a právním. Kniha *Career & Family: Women's Century-Long Journey toward Equity* (Goldinová, 2021a) rekapituluje ekonomické dějiny žen, včetně dopadů pandemie COVID-19 na kariéru žen a genderovou rovnost.

Za nízké považuje C. D. Goldinová také zastoupení žen v oboru ekonomie⁹⁵ a navrhuje opatření, jak jejich podíly zvýšit. Přitom nejenom na otázku zastoupení žen v ekonomické vědě však existují různé pohledy, což se týká též interpretace rovnováhy mezi rodinou a kariérou o níž mnohé ženy usilují. Přitom zdaleka nikoli všechny ženy považují tradiční rodinu za přítěž a chtějí se „hrdinsky“ vymanit z okovů područí mužů, kterak jim diktuje liberální progresivistické náboženství. Minimálně značně diskutabilní přitom zůstává i úsilí o dosažení parity v úplně všech oblastech a za každou cenu.

Ve zmíněných souvislostech bývá připomínáno, že menší výdělků žen ve srovnání s muži, i při vyšším vzdělání žen, ještě nemusí znamenat, že by ženy byly diskriminovány.

⁹⁵ Srov. (Sirůček, 2005, 2011a, b, 2014, 2019, 2021 aj.).

Samotná C. D. Goldinová uznává existenci rozdílů mezi pohlavími a zjištěné rozdíly např. v odměňování vztahuje spíše k odlišným rozhodnutím mužů a žen nežli k diskriminaci a útlaku žen ze strany mužů. I její výzkumy naznačují, že k mnoha významným změnám v postavení žen na trzích práce došlo přirozeným vývojem, pod tlakem technologických změn, strukturálních proměn, včetně tlaků tržních, bez agresivního vynucování tzv. rovnosti, byrokratických regulací i přílišného pokrokařského „tlačení na pilu“.

Což platí i pro prostá srovnávání počtů mužů-ekonomů a žen-ekonek oceněných různými cenami, včetně právě Nobelových.⁹⁶ Fakt, že držitelé prestižnějších ocenění je v ekonomii daleko méně nežli mužů, lze vysvětlovat a interpretovat řadou způsobů. Přitom to nemusí ještě nikterak vypovídat o údajné diskriminaci žen v údajně „mužské“ vědě – ekonomii, která konstruuje feministická, resp. genderová ideologie.⁹⁷

Hlavní knižní publikace C. D. Goldinové

Bordo, M. D., Goldinová, C. D., White, E. N. (eds.) (1997): *The Defining Moment: The Great Depression and the American Economy in the Twentieth Century*. Chicago: University of Chicago Press. ISBN 9780226065892.

Glaeser, E. L., Goldinová, C. D. (eds.) (2006): *Corruption and Reform: Lessons from America's History*. Chicago: University of Chicago Press. ISBN 9780226299570.

Goldinová, C. D. (1976): *Urban Slavery in the American South, 1820 to 1860: A Quantitative History*. Chicago: University of Chicago Press. ISBN 9780226301044.

⁹⁶ Ohledně úvah o dalších adeptkách (J. V. Robinsonová, J. L. Yellenová aj.) – srov. (Sirůček, 2014, 2019, 2021 aj.). V případě neoceněné J. V. Robinsonové – nezřídka označované za největší ekonomku všech dob – roli sehrály její kritické postoje k základním pilířům akademické ekonomické teorie a často nekonformní názory a politické přesvědčení. J. V. Robinsonová neskrývala sympatie k některým socialistickým hodnotám a inspirace nacházela i v díle K. H. Marxe. V neposlední řadě se méně kriticky stavěla k vývoji v Číně nebo Severní Koreji. I pochvalně se vyjadřovala o kulturní revoluci a velkém čínském skoku, hovořila o znovu sjednocení obou Korejí atd. Sama sebe „cejchovala“ nálepkou levého keynesiánce a její mnohé úvahy byly již daleko nad rámcem Keynesových doporučení. A po II. světové válce sílí její fundamentální kritika vůči standardní ekonomii – neoklasické i velké neoklasické syntézy neokeynesovců. Ironicky se vysmívá standardním dogmatům a přístupům i vykonstruovaným modelům, kde samoučelnost matematického aparátu kráčí ruku v ruce s absurdností předpokladů, naprosto odtržených od reality. Anebo byly důvody neudělení ještě jiné a možná ještě prozaičtější? Zmiňováno bývá, že mohlo jít i o cílenou pomstu švédských akademiků. J. V. Robinsonová totiž příliš neuznávala úlohu švédské školy coby předchůdců koncepcí J. M. Keynesa. Za připomenutí stojí vyjádření samotné J. V. Robinsonové, zda byla v ekonomii diskriminována někdy jako žena. Odpověděla, že kvůli tomu, že je ženou nikoli, problémy měly jen kvůli svým názorům...

⁹⁷ Srov. (Sirůček, 2012, 2019, 2021 aj.), (Džbánková, Sirůček, 2012, 2013), (Sirůček, Džbánková, 2020).

- Goldinová, C. D. (1990): *Understanding the Gender Gap: An Economic History of American Women*. New York: Oxford University Press. ISBN 0195050770.
- Goldinová, C. D. (2021a): *Career & Family: Women's Century-Long Journey Toward Equity*. Princeton: Princeton University Press. ISBN 978-0691201788.
- Goldinová, C. D., Katz, E. L. (2008): *The Race Between Education and Technology*. New York: Belknap Press of Harvard University Press. ISBN 9780674035300.
- Goldinová, C. D., Katz, E. L. (eds.) (2018): *Women Working Longer: Increased Employment at Older Ages*. Chicago: University of Chicago Press. ISBN 9780226532509.
- Goldinová, C. D., Libecap, G. D. (eds.) (1994): *The Regulated Economy: A Historical Approach to Political Economy*. Chicago: University of Chicago Press. ISBN 9780226301105.
- Goldinová, C. D., Rockoff, H. (eds.) (1992): *Strategic Factors in Nineteenth Century American Economic History: A Volume to Honor Robert W. Fogel*. Chicago: University of Chicago Press. ISBN 9780226301129.

Klíčové stati a časopisecké příspěvky

C. D. Goldinové

- Alsanová, M., Goldinová, C. D. (2019): Watersheds in Child Mortality: The Role of Effective Water and Sewerage Infrastructure, 1880 to 1920. *Journal of Political Economy*, roč. 127, č. 2, s. 586-638. ISSN 0022-380.
- Autor, D., Goldinová, C. D., Katz, L. F. (2020): Extending the Race between Education and Technology. *AEA Papers and Proceedings*, roč. 110, s. 347-351. ISSN 2574-0768.
- Deming, D. J., Yuchtman, N., Abulafiová, A., Goldinová, C. D., Katz, L. F. (2016): The Value of Postsecondary Credentials in the Labor Market: An Experimental Study. *American Economic Review*, roč. 106, č. 3, s. 778-806. ISSN 0002-8282.
- Goldinová, C. D. (1973): The Economics of Emancipation. *Journal of Economic History*, roč. 33, č. 1, s. 66-85. ISSN 0022-0507.
- Goldinová, C. D. (1977): Female Labor Force Participation: The Origin of Black and White Differences, 1870 to 1880. *Journal of Economic History*, roč. 37, č. 1, s. 109-112. ISSN 0022-0507.
- Goldinová, C. D. (1980): The Work and Wages of Single Women: 1870 to 1920. *Journal of Economic History*, roč. 40, č. 1, s. 81-88. ISSN 0022-0507.

- Goldinová, C. D. (1987): Monitoring Costs and Professional Segregation by Sex: A Historical Analysis. *Journal of Labor Economics*, roč. 4, č. 1, s. 1-27. ISSN 0734-306X.
- Goldinová, C. D. (1989): Life-Cycle Labor Force Participation of Married Women: Historical Evidence and Implications. *Journal of Labor Economics*, roč. 7, č. 1, s. 20-47. ISSN 0734-306X.
- Goldinová, C. D. (1991): The Role of World War II in the Rise of Women's Employment. *American Economic Review*, roč. 81, č. 4, s. 741-756. ISSN 0002-8282.
- Goldinová, C. D. (1995): The U-Shaped Female Labor Force Function in Economic Development and Economic History. In Schultz, T. P. (ed.) (1995): *Investment in Women's Human Capital and Economic Development*. Chicago: University of Chicago Press. ISBN 9780226740874.
- Goldinová, C. D. (1999): Egalitarianism and the Returns to Education during the Great Transformation of American Education. *Journal of Political Economy*, 1999, roč. 107, č. S6, s. S65-S94. ISSN 0022-3808.
- Goldinová, C. D. (2001): The Human Capital Century and American Leadership: Virtues of the Past. *Journal of Economic History*, roč. 61, č. 2, s. 262-292. ISSN 0022-0507.
- Goldinová, C. D. (2006): The „Quiet Revolution“ That Transformed Women's Employment, Education, and Family. *American Economic Review*, roč. 96, č. 2, s. 1-21. ISSN 0002-8282.
- Goldinová, C. D. (2014a): A Grand Gender Convergence: Its Last Chapter. *American Economic Review*, roč. 104, č. 4, s. 1091-1119. ISSN 0002-8282.
- Goldinová, C. D. (2014b): A Pollution Theory of Discrimination: Male and Female Differences in Occupations and Earnings. In Boustan, L. P., Frydmanová, C., Margo, R. A. (eds.) (2014): *Human Capital and History: The American Record*. Chicago: University of Chicago Press. ISBN 9780226163895.
- Goldinová, C. D. (2021b): Journey Across a Century of Women. *Milken Institute Review*, roč. 23, č. 2, s. 36-45. ISSN 1523-4282.
- Goldinová, C. D. (2025): Babies and the Macroeconomy. *Economica*, roč. 92, č. 367, s. 675-700. ISSN 1468-0335.
- Goldinová, C. D., Katz, L. F. (2002): The Power of the Pill: Oral Contraceptives and Women's Career and Marriage Decisions. *Journal of Political Economy*, roč. 110, č. 4, s. 730-770. ISSN 0022-3808.
- Goldinová, C. D., Lewis, F. D. (1975): The Economic Cost of the American Civil War: Estimates and Implications. *Journal of Economic History*, roč. 35, č. 2, s. 299-326. ISSN 0022-0507.
- Goldinová, C. D., Mitchell, J. (2017): The New Lifecycle of Women's Employment: Disappearing Humps, Sagging Middles, Expanding Tops. *Journal of Economic Perspectives*, roč. 31, č. 1, s. 161-182. ISSN 0895-3309.

Goldinová, C. D., Rouseová, C. (2000): Orchestrating Impartiality: The Impact of „Blind“ Auditions on Female Musicians. *American Economic Review*, roč. 90, č. 4, s. 715-741. ISSN 0002-8282.

Goldinová, C. D., Sokoloff, K. (1982): Women, Children, and Industrialization in the Early Republic: Evidence from the Manufacturing Censuses. *Journal of Economic History*, roč. 42, č. 4, s. 741-774. ISSN 0022-0507.

Doplňující informace (nejen) o

C. D. Goldinové

Alexanderová, S. M. (2007): Goldin Demystifies Gender Economics: Professor's Research Analyzes Causes of the Gender Gap. *Harvard Crimson*, 26. 4. 2007. ISSN 1932-4219.

Brožová, D. (2019): *Kapitoly z moderní ekonomie trhů práce*. Praha: C. H. Beck. ISBN 9788074007194.

Džbánková, Z., Sirůček, P. (2012): Women as a Factor of Development in the 21st Century. In Pavelka, T., Löster, T. (eds.) (2012): *International Days of Statistics and Economics. CD – sborník příspěvků z 6. Mezinárodních statisticko-ekonomických dnů na VŠE v Praze konaných 13. - 15. 9. 2012*. Slaný: Melandrium. ISBN 978-80-86175-79-9.

Džbánková, Z., Sirůček, P. (2013): Rationality in Economics – Male and Female Perspectives. In: Löster, T.; Pavelka, T. (eds.) (2013): *The 7th International Days of Statistics and Economics. Conference Proceedings. September 19-21, 2013 Prague, Czech Republic*. Slaný, Melandrium, s. 375-387. ISBN 978-80-86175-87-4.

Goldinová, C. D. (1979): American Slavery: De Jure and De Facto. *Journal of Interdisciplinary History*, roč. 10, č. 1, s. 129-135. ISSN 0022-195.

Goldinová, C. (2022): Understanding the Economic Impact of COVID-19 on Women. *Brookings Papers on Economic Activity*, roč. 53, č. 1, s. 65-139. ISSN 0007-2303.

Goldinová, C. D., Katz, L. F. (2022): *The Decline of „Non-Competing Groups“: Changes in the Premium to Education*. NBER Working Paper 5202. ISBN nemá.

Křečková Kroupová, Z., Řezanková, H. (2016): Vztah genderové mezery, konkurenceschopnosti a udržitelnosti ekonomiky – postavení České republiky v mezinárodním srovnání. *Politická ekonomie*, roč. 64, č. 4, s. 468-491. ISSN 0032-3233.

- Sirůček, P. (2005): Kontroverzní Nobelova cena za ekonomii. *Acta Oeconomica Pragensia*, roč. 13, č. 7, s. 274-288. ISSN 0572-3043.
- Sirůček, P. (2006-dosud): Seriál o nositelích tzv. Nobelovy ceny za ekonomii in *Acta Oeconomica Pragensia*, 2006, č. 4 – 2011, č. 4. ISSN 0572-3043 & každoroční představení laureátů in *Politická ekonomie*, 2006 – 2017, 2019 – dosud. ISSN 0032-3233.
- Sirůček, P. (2008): Nositelé Nobelovy ceny za ekonomii 1993. *Acta Oeconomica Pragensia*, roč. 16, č. 4, s. 118-124. ISSN 0572-3043.
- Sirůček, P. (2011a): Ženy a ekonomické teorie. *Acta Oeconomica Pragensia*, roč. 19, č. 5, s. 87-100. ISSN 0572-3043.
- Sirůček, P. (2011b): Ženy v ekonomických teoriích. *Marathon*, roč. 15, zvláštní číslo, s. 3-29. ISSN 1211-8591.
- Sirůček, P. (2012): Feministická ekonomie. *Acta Oeconomica Pragensia*, roč. 20, č. 3, s. 3-18. ISSN 0572-3043.
- Sirůček, P. (2014): Ženy v ekonomii – další významné ekonomky. Závěr seriálu. *Acta Oeconomica Pragensia*, roč. 22, č. 3, s. 94-100. ISSN 0572-3043.
- Sirůček, P. (2019): *J. V. Robinsonová a R. Luxemburgová – největší ženské osobnosti teoretické ekonomie. S předmluvou I. Švihlíkové. 2. doplněné vydání.* Praha: Fórum společenských věd Klubu společenských věd, roč. 7, s. 1-387. ISSN 2336-7679.
- Sirůček, P. (2021): Quo vadis, „nobelovské“ ocenění za ekonomické vědy? *Politická ekonomie*, roč. 69, č. 4, s. 479-504. ISSN 0032-3233.
- Sirůček, P. (2023): Třetí ekonomická nobelistka Claudia Goldinová. *Naše Pravda*, 30. 11. - 6. 12. 2023, roč. 2, č. 48, s. 14. ISSN 2788-0982.
- Sirůček, P., Džbánková, Z. (2020): Feminist Behavioural Economics. In Pavelka, T., Löster, T. (eds.) (2020): *The 14th International Days of Statistics and Economics. Conference Proceedings. September 10-12, 2020 Prague, Czech Republic.* Slaný: Melandrium, s. 1069-1078. ISBN 978-80-87990-22-3.
- Sirůček, P., Džbánková, Z. (2024): Winner of the 2023 Nobel Prize for Economics. *Politická ekonomie*, roč. 72, č. 1, s. 142-150. ISSN 0032-3233.

Abstrakt

Tzv. Nobelova cenu za ekonomii (The Sveriges Riksbank Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel), která nemá oporu v testamentu A. B. Nobela, je udělována od roku 1969. Počet laureátů dosáhl v období 1969-2025 devadesáti devíti, z toho jsou tři ženy. Američanka E. C. Ostromová (1933-2012) byla poctěna v roce 2009 jako první žena vůbec. Především politoložka E. C. Ostromová byla oceněna za přínos k analýze ekonomické správy, zejména v oblasti obecných zdrojů. Pro rok 2019 byla cena udělena třem vědcům za

*experimentální přístup ke zmírňování globální chudoby, kdy jejich výzkumy měly zlepšit boj s chudobou v praxi. Mezi nimi figuruje E. Duflová (*1972) s francouzským a americkým občanstvím. Dosud je nejmladším laureátem tohoto ekonomického ocenění. První ženou, která ekonomické ocenění obdržela neděleně, se stala pro rok 2023 americká ekonomka a historička C. D. Goldinová (*1946) – za prohloubení znalostí o uplatnění žen na trhu práce.*

Abstract

*The so-called Nobel Prize in Economics (The Sveriges Riksbank Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel), which is not based on A. B. Nobel's will, has been awarded since 1969. The number of laureates reached ninety-nine in the period 1969-2025, of which three are women. The American E. C. Ostrom (1933-2012) was honored in 2009 as the first woman ever. Political scientist E. C. Ostrom was honored primarily for her analysis of economic governance, especially the commons. For 2019, the prize was awarded to three scientists for their experimental approach to alleviating global poverty, where their research was intended to improve the fight against poverty in practice. Among them is E. Duflo (*1972) with French and American citizenship. She is the youngest laureate of this economic award to date. The first woman to receive the economics award undividedly in 2023 was American economist and historian C. D. Goldin (*1946) – for having advanced our understanding of women's labour market outcomes.*

Klíčová slova

tzv. Nobelova cena za ekonomii – E. C. Ostromová – E. Duflová – C. D. Goldinová – ženy v ekonomické vědě

Keywords

so-called Nobel Prize in Economics – E. C. Ostrom – E. Duflo – C. D. Goldin – women in economic science

JEL classifications

B30, B52, C93, J01, J70

Další tzv. nová civilizace

Pavel Sirůček

Šichtařová, M., Zítko, T.: *Na prahu nové civilizace: Souhrnná zpráva o stavu světa*. Praha: Next Finance 2025. 500 s. ISBN 978-80-908559-4-6.

Ekonomka a politička M. Šichtařové o nové knize prohlásila: „*Vše, co jsem dosud napsala, bylo jen jakési entrée*“.⁹⁸ Téma titulu – sepsaného s T. Zítkem – je sebevědomě ambiciózní a velmi široké,⁹⁹ o čemž ostatně svědčí již podtitul práce *Souhrnná zpráva o stavu světa*. Text je mnohovrstevnatý, který se – místy i politicky nekorektně – pouští do palčivých témat dneška: klimatické, energetické a migrační krize, krize demokracie a svobody, krize identity, válek, vlivových operací, dezinformací, pandemie a dalších. Má jít o témata, otřásající současným Západem a bezohledně zasahující životy nás všech.

⁹⁸ „Každopádně se... tato kniha vymyká a svým způsobem bych ji označila za první, protože vše, co jsem dosud napsala, bylo (jen) jakési entrée. Dlouhé roky jsem měla v hlavě touhu napsat něco komplexního, v čem předám svoje základní know-how týkající se ekonomie, ekonomiky, a všeho toho, co s tím souvisí, protože ekonomie je vlastně multidisciplinární věda. Má v sobě součást psychologie, politologie, práva. Cítila jsem, že všechno to, co jsem dosud psala, ani zdaleka nevystihuje tu podstatu toho, jak já přistupuji k ekonomii. A proto je tohle pro mě něco mimořádného. Myslím, že se nám to podařilo udělat komplexně“ (<https://svobodni.cz/novinky/vse-co-jsem-dosud-napsala-bylo-jen-jakesi-entree-s-sichtarovou-a-zitkem-o-jejich-nove-knize/>).

⁹⁹ Autoři hovoří o titulu komplexním a multioborovým, na kterém měly spolupracovat desátky odborníků. „My tam uvádíme výslovně jenom asi 15–20, protože velká část z nich si přála zůstat v anonymitě, v obavách o svoji kariéru, že by byli vyhozeni z univerzity nebo zaměstnání“ (<https://svobodni.cz/novinky/vse-co-jsem-dosud-napsala-bylo-jen-jakesi-entree-s-sichtarovou-a-zitkem-o-jejich-nove-knize/>).

Obsah lze telegraficky vyjádřit následovně: „*Nic se neděje pouze náhodou. Proč se svět zbláznil a jak se z toho dostat. Drahota, ekonomický úpadek, omezování osobních svobod, cenzura, boj s klimatem, zakazování spalovacích motorů, genderismus, ilegální migrace, vyvolávání strachu a agrese, štěpení společnosti – to vše je propojeno stejnými aktéry a jejich motivacemi. Nic z toho se neobjevilo náhodou. Vše je záměrně vyvoláváno a má jednu společnou příčinu: tou je nová ideologie ESG – projekt utopistické společnosti podobný těm, které brutálně otrásl svět ve 20. století. Z mainstreamových médií se o tom nedozvíte*¹⁰⁰“ (<https://www.databazeknih.cz/prehled-knihy/na-prahu-nove-civilizace-souhrna-zprava-o-stavu-sveta-573731>).

Poselství publikace autoři samotní formulují slovy: „... *leitmotiv knihy je, že svobody v našem civilizovaném světě ubývá, a ubývá jí velmi razantně a velmi rychle, skoro bych řekla parabolicky. A my se domníváme, že hrozí – ještě tady není – ale potenciálně hrozí nějaká nová totalita, která bude hodně podobná tomu, co teď pozorujeme v Číně. Že bude hodně založená na digitálních technologiích, ale jinak bude velmi podobná v těch základních kolektivistických rysech s tím, co jsme mohli zažívat před rokem 1989 u nás, případně co bylo v Itálii ve třicátých letech, fašismus, nebo německý národní socialismus. Všechny měly něco společného – neúctu k individuálním právům, a že dav znamenal víc než jednotlivec, a jednatel neměl hodnotu*“ (<https://svobodni.cz/novinky/vse-co-jsem-dosud-napsala-bylo-jen-jakesi-entree-s-sichtarovou-a-zitkem-o-jejich-nove-knize/>).¹⁰¹

Začněme od konce. Představovaná kniha za přečtení stojí, četné inspirace a náměty ke kritickému zamýšlení bezesporu přináší. I když útlejší by býti mohla, neboť řada věcí se neustále opakuje. Text je místy monotónní a nepřilíh čtivý. Není to ani odborná publikace (i když se tak tváří), ale současně ani svěží a čtivé popularizační dílko. Poněkud chybí odstup, přičemž autoři se berou smrtelně vážně. Až nábožensky, sektářsky.

S mnohým prezentovaným lze – posuzováno optikou konzervativního socialismu – souhlasit. Částečně i včetně teze, že levicové ideologie 20. století byly ideologiemi expanzivními, zatímco dnešní ESG je ideologie dekadentní. Nesnaží se dobývat okolní svět,

¹⁰⁰ Srov. Morris, M.: *Co nesmíte vědět: Celý západní svět patří jen několika rodinám a nyní chtějí zbytek*. Bayerisch Gmain: Anch-books 2012. 338 s. ISBN 978-3-9814301-4-1 (pozn. PS).

¹⁰¹ „*Každá totalita, která tímto způsobem přicházela, přicházela nenápadně ... A stejně tak je nám teď slibována sociálně spravedlivá a zelená společnost. A my se domníváme, že to může skončit naprosto dramaticky – hladem a absolutní nesvobodou. A upozorňujeme, že pokud se teď nepostavíme velmi razantně na zadní jako společnost a neuděláme hráz proti této nesvobodě, tak to skončí moc špatně*“ (<https://svobodni.cz/novinky/vse-co-jsem-dosud-napsala-bylo-jen-jakesi-entree-s-sichtarovou-a-zitkem-o-jejich-nove-knize/>).

nýbrž rozkládá blahobytem zdegenerovanou společnost zevnitř a tím ji oslabuje ještě rychleji nežli její předchůdkyně. Nicméně recenzent se s autory principiálně rozchází v tom, že ideologii ESG nepovažuje za výhonek či (post)moderní podobu kolektivistických levicových ideologií v čele se socialismem, nýbrž za produkt hypertrofovaného individualistického liberalismu v epoše globálního kapitalismu.

Autoři knihy – kteří jsou liberálové minimálně ekonomičtí – z pozic klasického liberalismu a konkurenčního kapitalismu volného trhu¹⁰² odsuzují současný hybrid, který v opačném gardu naplnil predikce teoretiků konvergence z 60.-80. let minulého věku. Ti optimisticky propagovali, že údajně vzniká systém, který si ze světového kapitalismu a světového socialismu vezme to nejlepší. Pomiňme, že šlo o apologety kapitalismu v duchu konceptů transformace kapitalismu¹⁰³ a o protiváhu světového socialismu a jeho ideologie. Se sebedestrukcí světového socialismu z teoretiků konvergence aj. nikdo nepočítal. V 21. století se však jejich predikce naplňují „naruby“. Na liberálním Západě převládá bastard, který si z obou systémů nevzal to nejlepší, nýbrž spíše to nejhorší. Jde o důsledek hypertrofie liberální ideologie, kterou lze alespoň částečně ztotožnit s kapitalismem. Včetně sebevražedně sebedestrukčních tendencí, patrných hlavně v EU.

Obálka knihy záměrně připomíná (zkarikovaný) komunistický design. K čemuž T. Zítka prohlašuje: „*Ano, směřování do zeleno-rudé kompozice, respektive motiv rudých hvězd na zeleném poli jsem měl v hlavě už od začátku. Chtěl jsem podtrhnout, že není důležitá barva hvězd, ale ta ideologie, co za nimi stojí ... Teď to ještě zdůraznili politici, když zakázali komunistické symboly, a přitom sami podporují obdobnou bruselskou neomarxistickou ideologii.*¹⁰⁴ *Takže motiv designu jsme měli, jen vzhledem k tomu, že umělci jsou většinou levicově orientovaní, tak jsme si říkali, že bude těžké někoho na to najít...*“ (Zítka, T.: Jsme na prahu nové civilizace? *Parlamentní listy*, 20. 11. 2025. ISSN 1214-3154. <https://www.parlamentnilisty.cz/arena/monitor/Jsme-na-prahu-nove-civilizace-783099>).

Co dodat? Obrázky – v čele s podobiznami autorů – opravdu působí odpudivě. Nemalé pochybnosti lze vyslovit ohledně teze, že umělci jsou prý většinou levicově orientovaní. Tuzemští tzv. umělci jsou především prorežimní, a to za režimu jakéhokoli.

¹⁰² V pasáží *O autorech* u M. Šichtařové i T. Zítka stojí: „*Hlásí se k libetariánství a rakouské ekonomické škole...*“ (s, 556, resp. 557 anot. publ.).

¹⁰³ Srov. materiál (Staro) nové transformace kapitalismu aneb civilizace opět na rozcestí. In Exner, V., Dolejš, J. (eds.): Sborník textů k tématu socialismus v 21. století. *Alternativy (časopis CSTS)*, 2025, roč. 9, mimořádné číslo, s. 110-166. ISSN nemá.

¹⁰⁴ Obdobně jako rudé hvězdy, autoři kritizují zlaté hvězdy EU (pozn. PS).

Zopakovat a zdůraznit je nutné, že liberálové ani tzv. liberální demokracie nejsou levicoví. Liberální tzv. nová levice žádnou skutečnou levicí není. Naopak jí destruuje.

Práce má nejenom identifikovat hlavního nepřítele v podobě ideologie ESG,¹⁰⁵ ale i popisovat střediska odporu a možnosti, jak se proti tomu vymezit. A to poznáním nepřítele, pokud čtenář navnímá knihu jako celek. Práce má poskytovat informace a poznání, včetně reálií, historických příkladů a paralel či obsáhlého poznámkového aparátu.¹⁰⁶

Úvod konstatuje nebezpečnou eskalaci „*blbě nálady*“ ve společnosti. Což má souviset s pastí EU, „*kteřá dnes už není o integraci a liberalizaci, ale je o nebezpečné ideologii, kteřá zachvátila euroatlantickou civilizaci. Tato ideologie se nazývá ESG*“ (s. 13 anot. publ.). Zhoršující se situace (hospodářská, sociální atp., včetně polarizace společnosti a růstu nenávisti mezi různými skupinami lidí) má mít jen politické řešení. V demokratické zemi by změnu měly přinášet parlamentní volby. Pokud by však volby měly něco opravdu podstatného změnit, muselo by současně dojít k několika jevům. Za prvé by volič musel správně identifikovat příčiny neprosperity, ztráty konkurenceschopnosti i oné „*blbě nálady*“ ve společnosti. Tj. musel by pochopit nebezpečí skrývající se za písmenky ESG. Za druhé by v současné nárokové společnosti „*muselo dojít k znatelnému společenskému posunu v uvažování spočívajícím v obnovení důvěry v jednotlivce ... Za třetí by lidé museli správně identifikovat lídra, či alespoň politickou stranu, kteřá by byla schopna tuto poptávku naplnit ...*“ (s. 13 anot. publ.). Dodejme, že dnes u nás není splněno ani prvé, ani druhé a ani třetí. Spíše právě naopak.

Co je ESG? Má se jednat o ideologii vzniklou na kapitalistickém Západě, o novou podobu komunismu. „*Zkratka ESG znamená Environment – Social – Governance. Přesně přeložit tato slova není snadné, aby překlad adekvátně vystihoval podstatu. Použijme tedy pro překlad více slov: životní prostředí – vztahy ve společnosti – metoda řízení a ovlivňování společnosti korporacemi. Tato trojkombinace by údajně měla představovat dokonalý*

¹⁰⁵ Podle autorů „... nic z toho, co se v posledních letech odehrává, není náhoda. Mimořádné události mají společný původ, společný cíl i společnou logiku. Jsou to různé nástroje jedné ideologie: ESG – posledního projektu levicového kolektivismu. Jde o další pokus o levicovou utopii, až nebezpečně podobný těm, které ve 20. století rozvrátily svět...“ (Zítko, T.: Jsme na prahu nové civilizace? *Parlamentní listy*, 20. 11. 2025. ISSN 1214-3154. <https://www.parlamentnilisty.cz/arena/monitor/Jsme-na-prahu-nove-civilizace-783099>).

¹⁰⁶ „... knížka je návod, jak najít dveře z té zamčené místnosti“ (<https://svobodni.cz/novinky/vse-co-jsem-dosud-napsala-bylo-jen-jakesi-entree-s-sichtarovou-a-zitkem-o-jejich-nove-knize/>). Přičemž řešením může být i útěk. Ovšem kam? A za co? Některé rady jsou „hraběcí“ – normální lidé práce nemají možnost investovat např. do zlata a v případě potřeby s adekvátním kapitálem uprchnout do exotických destinací ...

vzájemně provázaný mechanismus, jak společnost převést k budoucí skvělé utopii (ale v realitě tento pokus končí spíš dystopií, pokud bude probíhat dostatečně dlouho). Jedná se o tři základní pilíře, na nichž stojí ideologie ESG“ (s. 18 anot. publ.).

Vedle Úvodu kniha sestává ze tří částí. Část I: *Obecné principy ideologie ESG* přináší – coby obecný přehled – osm dále členěných kapitol.¹⁰⁷ Nejrozsáhlejší Část II: *Environment – Social – Governance* se zabývá složkami ideologie ESG. Činí tak ve třech kapitolách.¹⁰⁸ Část III: *Obrana* ve dvou kapitolách¹⁰⁹ sleduje současný vývoj v Evropě a Americe a porovnává jej z hlediska civilizačního vývoje se starověkým Egyptem a Římem. Titul završují pasáže *Doslov, Kam dál?, Poděkování, Reference* a *O autorech*.

Kořeny ideologie ESG autoři zasazují do poloviny 20. století. Přičemž mají odhalovat její skutečnou podstatu v podobě korporátního socialismu. Úvodní kapitoly se věnují charakteristickým rysům kolektivistických ideologií na příkladech totalit 20. století – německého národního socialismu, sovětského komunismu, Maova socialismu v Číně a Pol Potova režimu v Kambodži. Konstatován je vznik marxismu nikoli na Východě, nýbrž na Západě. Hledány jsou podobné základy a metody platné pro komunismus, fašismus, nacismus i současnou ideologii ESG. Zdůrazňováno je, že stejné chyby se vracejí v novém kabátě a dnešní liberální pokrokáři mají přicházet se staronovou utopií, resp. přesněji dystopií,¹¹⁰ jako by si i tuto zkušenost potřebovali prožít na vlastní kůži.

Publikace neopomíjí vztahy a motivace tří hlavních aktérů ideologie ESG: gigantických nadnárodních korporací, národních států a politických neziskovek. „ESG se prezentuje jako nástroj Agendy 2030, která slibuje prakticky všechno: světový mír, čistou přírodu, klimatickou stabilitu, konec hladu, chudoby i diskriminace, zázračné inovace i nekontrolovaný růst. Na pozadí těchto slibů však stojí největší světové korporace v čele s BlackRockem, Vanguardem a State Street. Jejich motivace je jediná – přesun bohatství od malých k velkým. ESG pomocí dotací a bankovní diskriminace deformuje trh a dusí rodinné firmy i středně velké podniky pod lavinou administrativy. Tím nejen získává obří zisky, ale zároveň likviduje

¹⁰⁷ 1 *Hydra ESG*, 2 *Historické srovnání*, 3 *Jak ESG vzniklo*, 4 *Hlavní aktéři ESG*, 5 *Jakými penězi ideologie ESG disponuje*, 6 *Metody nastolení ESG*, 7 *Šíření nákazy*, 8 *Směry vedení útoku ze strany ESG*.

¹⁰⁸ 9 *Písmenko E: Environment*, 10 *Písmenko S: Social*, 11 *Písmenko G: Governance*.

¹⁰⁹ 12 *Shrnutí důsledků ESG*, 13 *Odpor*.

¹¹⁰ Srov. monografii *Utopický vizionář Bernard Bolzano. S předmlouvou L. Perného*. 1. elektronické vydání (pdf), resp. 2. rozšířené a doplněné vydání. Praha: Institut české levice 2022. 444 s. ISBN 978-80-11-02303-4 (pdf) či recenzi *Poučení z dějin utopií jako obrana před liberální dystopií. Alternativy (časopis CSTS)*, 2020, roč. 4, č. 8, s. 163-186. ISSN nemá.

konkurenci a vytváří trvalé monopoly“ (Zítko, T.: Jsme na prahu nové civilizace? *Parlamentní listy*, 20. 11. 2025. ISSN 1214-3154. <https://www.parlamentnilisty.cz/arena/monitor/Jsme-na-prahu-nove-civilizace-783099>).¹¹¹

V ideologii ESG má mít své nezastupitelné místo každá ze složek, odpovídajících písmenkům v názvu. E jako Environment je představováno coby největší ekologická iluze Západu. Záměrně šířený a zneužívaný strach z globálního oteplování „slouží jako záminka pro gigantické přesuny majetku od malých k velkým a zároveň legitimizuje bezprecedentní zadlužování států i drastické omezování občanských svobod. Důsledkem této pseudoekologické hry je postupná devastace průmyslu i zemědělství. To však není chyba, ale záměr: oslabit ekonomickou soběstačnost obyvatel, učinit je závislými na státu a v konečném důsledku je tím i podřídit jeho vůli“ (Zítko, T.: Jsme na prahu nové civilizace? *Parlamentní listy*, 20. 11. 2025. ISSN 1214-3154. <https://www.parlamentnilisty.cz/arena/monitor/Jsme-na-prahu-nove-civilizace-783099>).

Práce předkládá fakta a dochází k jednoznačnému závěru, že bude-li současná tzv. zelená politika pokračovat, povede nejen k rozvratu prosperity, ale i k ekologické devastaci. Tato i další tvrzení jsou podložena desítkami citací z odborných publikací, stovkami argumentů a tvrdými daty. Kniha obsahuje téměř tisícovku referenčních odkazů.

S jako Social je prezentováno coby výroba nového evropského „soudruha“.¹¹² „... nový evropský „soudruh“ nemá být samostatně myslící, ale především poslušný. K poslušnosti se tlačí mnoha způsoby. Jedním z nich je ekonomická závislost na státu, která dnes vzniká zejména kvůli klimatické politice a s ní spojeným vysokým cenám energií, potravin i daním... Dalším nástrojem je rozbití přirozených sociálních vazeb. K tomu slouží zejména multikulturalismus – řízená masová migrace oslabující národní identitu. Slábne-li národní identita, slábne i soudržnost společnosti. Výsledkem je sociální dezorientace, častější konflikty, zvýšená kriminalita a následná poptávka po silnějším státu a větší kontrole... Pod heslem „kdo nic neprovádí, nemá se čeho bát“ sahá stát lidem čím dál víc do soukromí.“¹¹³ K vykořenění

¹¹¹ Podle autorů monopoly nejsou produktem kapitalismu. V čistě tržním prostředí by monopolní postavení mělo být jen dočasné. Trvalé monopoly mají vznikají až tehdy, když stát vytvoří nerovné podmínky skrze dotace, regulace a zásahy. Které následně deformují soutěž a konkurenci likvidují.

¹¹² „Písmenko S představuje část ideologie zaměřenou na samotného občana, na jeho přetvoření, převýchovu, socializaci a postupnou ztrátu individuality. V případě EU jde dokonce o formování nového evropského občana, oddaného ideálům evropské integrace, tedy unijního kolektivismu“ (<https://www.parlamentnilisty.cz/arena/monitor/Jsme-na-prahu-nove-civilizace-783099>).

¹¹³ „... se již budují základy systému hodnocení jednotlivců podobného čínským sociálním kreditům. Politická trajektorie je zřejmá: přechod na euro → zrušení hotovosti → zavedení digitální měny ECB → Evropská digitální

člověka z rodinných vazeb slouží genderismus ... cílem je oslabit rodinu jako základní stavební kámen společnosti a nahradit ji kolektivem, komunitou, systémem podřízených rolí. Celý ... přerod se uskutečňuje pomocí propracované státní propagandy. Tu zajišťují politické neziskovky ve školách, vědci existenčně závislí na grantech, indoktrinační univerzitní prostředí i angažovaná kultura. Děti, studenti i široká veřejnost jsou systematicky vystaveni ideologickému tlaku“ (Zítko, T.: Jsme na prahu nové civilizace? *Parlamentní listy*, 20. 11. 2025. ISSN 1214-3154. <https://www.parlamentnilisty.cz/arena/monitor/Jsme-na-prahu-nove-civilizace-783099>).

Text líčí kovidovou krizi jako laboratoř krize budoucí. „Nejviditelnějším příkladem uměle vyvolaného strachu byla covidová pandemie. Kniha této kapitole věnuje pozornost jako modelovému případu psyops – psychologické operace. Shromažďuje informace, které jsou dnes veřejné, ale mnoho lidí je nezná, protože mainstreamová média o nich mlčí a sociální sítě i vyhledávače je shadowbanují“ (Zítko, T.: Jsme na prahu nové civilizace? *Parlamentní listy*, 20. 11. 2025. ISSN 1214-3154. <https://www.parlamentnilisty.cz/arena/monitor/Jsme-na-prahu-nove-civilizace-783099>).¹¹⁴

Ve smyslu nové architektury moci je představováno písmenko G jako Governance. Podle autorů: „Přestože hlavními iniciátory ideologie ESG jsou nadnárodní korporace, klíčovou roli má stát a právě ten představuje písmenko G“ (Zítko, T.: Jsme na prahu nové civilizace? *Parlamentní listy*, 20. 11. 2025. ISSN 1214-3154. <https://www.parlamentnilisty.cz/arena/monitor/Jsme-na-prahu-nove-civilizace-783099>). K čemuž je však nutno podotknout, že velké korporace již v řadě aspektů národní stát dnes nepotřebují, na což také reaguje politika Trump 2.0.

Opomenut není státní dozor a cenzura – především digitální, která se odehrává skrytě na sociálních sítích. Kniha rozebírá konkrétní případy cenzurních zásahů i jejich metody a upozorňuje na nebezpečnou legislativu přicházející z EU. „Stát však nemůže cenzuru provádět otevřeně, a tak ji deleguje na vlastníky platforem a na politické neziskovky.

peněženka nahrazující doklady totožnosti. Pak už se před státem nikdo neschová. Bude přesně vědět, kdo je „vzorný občan“ a kdo „dezolát““ (<https://www.parlamentnilisty.cz/arena/monitor/Jsme-na-prahu-nove-civilizace-783099>).

¹¹⁴ „Cíl byl prostý: vyvolat davovou psychózu a na jejích vlnách uskutečnit miliony zbytečných testů a prodat co nejvíce státem nakoupených vakcín – experimentálních přípravků bez znalosti dlouhodobých účinků. Zdraví občanů se ocitlo v roli ruské rulety, jejíž následky dnes vidíme. To vše pod dohledem zkorumpovaných politiků, lékařů a servilních médií“ (Zítko, T.: Jsme na prahu nové civilizace? *Parlamentní listy*, 20. 11. 2025. ISSN 1214-3154. <https://www.parlamentnilisty.cz/arena/monitor/Jsme-na-prahu-nove-civilizace-783099>).

Pro politické neziskovky je typický aktivismus. Zatímco běžné neziskovky, například klub modelářů nebo lukostřelců, směřují své aktivity směrem dovnitř ke svým členům – modelářům, lukostřelcům; politické neziskovky upínají svoji pozornost směrem ven, tzn. mimo svou členskou základnu. Jejich snahou je přetvářet kolektiv a vychovávat celou společnost. Čím větší je jim dán prostor, tím agresivnější a bezohlednější jejich počínání je. Ideologie ESG jim dává možnosti v demokratickém světě nevídané“ (Zítko, T.: Jsme na prahu nové civilizace? Parlamentní listy, 20. 11. 2025. ISSN 1214-3154. <https://www.parlamentnilisty.cz/arena/monitor/Jsme-na-prahu-nove-civilizace-783099>).

„Politické neziskovky jsou štědře financovány z veřejných peněz, velkých korporací i superbohatých davoských technokratů. Získávají tak vliv srovnatelný s politickými stranami, ačkoli k tomu nemají demokratický mandát. A je to výhodný byznys: lze s nimi zablokovat dálnici, prolobovat těžbu lithia nebo vychovat novou generaci ideologických pionýrů ... Dalším dílkem skládačky je věda, která má dodat propagandě legitimitu. Stejně jako nacisté zneužívali vědu jménem eugenika k prosazení rasových zákonů, dnešní ideologové zneužívají vědu jménem klimatologie k prosazení investic do rádobry zelených technologií. Dotované numerické modely pomáhají vytvářet strach nutný k omezování práv jednotlivců, zvyšování daní a utrácení miliard. Podobně byly modely použity i v době covidu – kreslily smrtící scénáře, pokud se nezavedou drastická opatření. Propagandě poskytly „vědeckou“ oporu a otevřely cestu k obrovským investicím do farmaceutického průmyslu“ (Zítko, T.: Jsme na prahu nové civilizace? Parlamentní listy, 20. 11. 2025. ISSN 1214-3154. <https://www.parlamentnilisty.cz/arena/monitor/Jsme-na-prahu-nove-civilizace-783099>).

Ve třetí části knihy je ESG demaskována jako dekadentní ideologie v dekadentní civilizaci. Text sleduje dvě paralelní linie – současný vývoj v Německu a nástup DJT v USA a hlubší historické souvislosti, se vztahem k současnosti. Popisovány jsou starověké civilizace – jejich vznik, vrchol, úpadek i zánik, resp. jednotlivé životní fáze v komparaci s dnešním vývojem moderní společnosti. S konstatováním, že obdobně jako starověké říše i moderní Západ vstoupil do období dekadence. V samotném závěru práce jsou naznačeny i konkrétní návrhy, kterak se současnému marasmu postaví. Nejsou však jednoduché ani pohodlné – již jen proto, že začínají u každého z nás. Každá úspěšná léčba přitom má začít přesnou diagnózou. Představovaná kniha si nečiní ambice být posledním slovem, ale

prvním střízlivým pohledem. Má vnímavému čtenáři ukazovat, kde se nacházíme, jak jsme se sem dostali a co nás čeká, pokud nic nezměníme.

P.S. V roce 2026 uplyne 10 let od odchodu vlivného futurologa a autora bestsellerů, který sice ekonomem nebyl, nicméně jehož dílo se i ekonomie a ekonomů v mnohém dotýká, Alvin Tofflera (1928-2016). Také uvažoval a psal o nové civilizaci. Proslul jako americký spisovatel, novinář, spekulativní a futurologický sociolog, titulovaný coby „guru“ futurologie. Globální věhlas a popularitu si získal čtivými texty na téma dopadů moderních technologií, informační či digitální apod. revoluce, velkých civilizačních vln anebo šoku z rychle přicházející budoucnosti. Otevřenou otázkou zůstává naplnění Tofflerových předpovědí a vizí, včetně toho, nakolik úvahy ještě patří do sféry „sci,“¹¹⁵ resp. zda jeho věštění nenáleží spíše přípona „fi“.¹¹⁶ Spolupracovnicí a spoluautorkou řady prací byla Tofflerova manželka – americká futuroložka a publicistka Heidi Tofflerová (1929-2019). Spíše popularizační a širší veřejnosti určené úvahy manželů Tofflerových lze kriticky zasadit do širšího rámce teorií transformace kapitalismu.¹¹⁷

¹¹⁵ Míňena věda, z anglického science.

¹¹⁶ Fikce, z anglického fiction.

¹¹⁷ Což činí medailonek Futurologie manželů Tofflerových. *Alternativy (časopis CSTS)*, 2020, roč. 4, č. 8, s. 103-162. ISSN nemá.

Náměty k práci SČA¹¹⁸

Evžen Smrkovský

Od převratu se stále zhoršuje pozice komunistů ve společnosti. A nyní k tomu přibyl nový zákon, který hrozí vězením až 5 let za propagaci symbolů komunismu. Jaké jsou příčiny této skutečnosti a jaké jsou možnosti k nápravě tohoto stavu? Samozřejmě je otázkou, jak bude tento zákon využíván, nicméně je to zastrašování veřejnosti.

Máme zkušenost, že členství v KSČ může být smrtelným hříchem (Babiš – to spojují s STB a „živí“ se už přes 10 let uměle soudní řízení), u někoho problém v zaměstnání (Kolec, Semelová, Exner), jsou známé i případy trestního stíhání i postihů (Skála a kol.) a koenečně bych uvedl dva příběhy, kdy díky jakési podivné, asi speciální „katarzi“ nevadí „hříchy“ minulé, tedy členství v KSČ (dá se dokonce předpokládat i členství aktivní) a jsou benefitem při usilování o nejvyšší společenský post v republice. Jednou šlo o neúspěšný pokus (Jan Fišer), v druhém případě pokus úspěšný – Petr Pavel. V tomto případě dokonce posléze se zlepšením, převodem 100 000 Kč měsíčně z balíku prezidenta na plat pro jeho ženu. Zdálo by se, že ve společnosti o nic nejde, nepředpokládám, že ji manžel nějak omezoval, to nemám prověřené, ale paní Eva je tak tedy patrně zaměstnaná a mohla by se otevřít diskuze na téma, zda této rodině nakonec nejde o zvýšení jejího starobního důchodu – když tento plat či podnikání jako OSVČ po skončení prezidentování manžela bude trvat nepřetržitě déle než dva roky (To byla, a možná ještě i je, podmínka pro započtení činnosti při výměře důchodu).

¹¹⁸ Text byl koncipován v lednu 2026 a prezentuje osobní názory autora. E. Smrkovský dlouhá léta působí v odborném zázemí strany a redakce proto s úcty k jeho osobě i práci do samotného obsahu nezasahovala. Materiál začíná slovy: „Vážení kolegové, v mailu ze dne 11. 1. 2026 jsem vyzval k zvážení některých návrhů a změn souvisejících s funkcí a prací našeho předchozího kolektivu (CSTS) i následného ustavení současné Skupiny časopisu Alternativy), potažmo i s vedením strany. Tímto reaguji na briskní mail vedoucího Skupiny časopisu Alternativy Václava Exnera z téhož dopoledne a své představy tedy předkládám k diskuzi“.

Neusiluji o trvání (či znovu zavedení) pojmu smrtelný hřích do současnosti, ale po převratové státní správě to na některé jedince či skupiny aplikují. Myslím si ale, že by mělo být zdůvodnění vykoupení z udávaných hříchů transparentní, tedy ne formou sdělení jakýchsi medií – on si svojí minulost kdesi čímsi, nevím, snad i zradou, odpracoval. Petr Pavel vstoupil do dle zákona zločinecké organizace v době, kdy tato sama (sice nedokonale) usilovala o nápravu, probíhaly rehabilitace a odhalila zločiny v minulosti. To bylo v šedesátých letech. Dnes se vůbec nemluví o zrodu, iniciaci excesů v období tzv. diktatury proletariátu – že to byl důsledek řady faktorů (zbrkllost, logická euforie z přežití apokalypsy, kterou lidstvu připravil mezinárodní kapitalismus, na v té době zavedený mccarthismus, diverze, politický tlak z obou stran...), vůbec se nemluví se o katarzi – přiznání chyb samotnou stranou, úsilí o nápravu apod., v rozvažování o nabídce dvou společenských systémů se zcela vytrácí, či spíše potlačuje srovnání kvalit, skutečných i reálných možností potenciálního vývoje, o výsledku hospodaření obou systémů a jejich dopadu na občana. Proto se nabízí, či přímo vnucuje jejich srovnání i otázka, zda ti komunisté si tu minulost už neodpracovali. A navíc, při vědomí chyb provázejících život, zda jen socialismus neprokazuje životní perspektivu pro lidstvo, přírodu, existenci planety.

Nedokládá to snad dostatečně jasně současná tragédie Ukrajiny, hrozby Grónsku, zdokonalená kapitalistická „bratrská pomoc“ ve Venezuele a další aktivity Trumpa, současného mluvčího mezinárodního kapitálu. Není to dostatečný podnět k přemýšlení? A není to, při nejmenším, důvod k obavám a otázkám, k jaké tragédii kapitalismus svět vede? Co vytvořil pro řadového občana Ukrajiny ten kapitalismus? Na současnou tragédii nemají komunisté žádný podíl, jsou na Ukrajině zakázáni. Tedy současná bilance je výsledkem činnosti kapitálu – národnostně rozhádaný stát, díky společenskému potenciálu vytvoření vrstvy zbohatlíků, přes 6,5 miliónu emigrantů hledajících obživu, někdy v neúnosných podmínkách v zahraničí, pokusem o narušení vojenské rovnováhy (touha po členství v NATO) a, do jisté míry, bohužel racionální, při srovnání s tzv. Kubánskou krizí v roce 1962, rozhodnutí Ruské federace, rozbíjená infrastruktura země a ohromná tragédie v obou zemích – statisíce padlých, vdov, sirotků, medií zblblá veřejnost. Úspěch může slavit mezinárodní kapitál představovaný Trumpem a USA, mají přístup k rozhodování o využití přírodního bohatství Ukrajiny, příspěvek k udržení zaměstnanosti v určitých resortech a platí to Evropa a po skončení bojů i Ukrajina formou splátek za dluh.

Dalo by se pokračovat v popisu zoufalostí, srovnáním začátku války s tzv. Kubánskou krizí, výroky i činy (poslední Venezuela, připravuje se Grónsko, Aljaška...?) a možná by bylo vhodné porovnat to s chováním Číny, která o objekty, o které má zájem, neválčí, ale vykupuje je.

V přehledu činů našich představitelů je snad užitečné zmínit odkaz na internetu od Marty Kociánové *Kdo půjde brucet?* (Je u něho varování).¹¹⁹ Údajně má jít o stanovisko Nejvyššího soudu – to nemám prověřené a hledám to. Tím by naši vládcí překonali i úroveň konání středověké inkvizice. I komentování tohoto sdělení M. Kociánové, ať už je to pravda či dezinformace, bychom měli, podle mého názoru, sledovat.

Uvědomme si, že komunisté ztratili důvěru a nové generace jsou v nenávisti proti komunistům školení. Není komické i napadnutelné doporučení prezidenta, aby do voleb mohli zasahovat šestnáctiletí, když on sám přiznává, že ještě ve 24 letech nebyl vyzrálý a vstoupil do KSČ – a tento zločin si dle médií odpracoval? A jak posuzovat podhoubí, z něhož vzešel?

Obnova důvěry představuje z řecké mytologie známé osudy hrdinů Sisyfa či Tantalů. Obhajoba naší minulosti, byť v jistých obdobích tristní, by měla být založena na seriózních základech a ty jsou doložitelné. Prokazatelná je i perspektiva, tragédií a chyb se lze vyvarovat, konečně byl na nich naznačen i podíl kapitalistů.

Představa řešení a postupu

Nestačí vnitřní katarze komunistů, přiznávání tragédií, chyb, sypání si popela na hlavu, ani omluvy – navíc těch (KSČM), kteří se na nich ani nepodíleli. Současným neštěstím pak je paušální obhajoba systému od nostalgiků (nejde o masovost, ale lze se s ní setkat). A konečně za chybný přístup považuji i konstatování, vždyť tu kritiku minulosti už udělal ten, či onen, těch stanovisek je přece celá řada.

¹¹⁹ Dostupné na <https://www.radiouniversum.cz/proc-martiny-kocianove-kdo-pujde-brucet/> (pozn. redakce).

Za chybu považuji, že strana – nyní KSČM – neprovedla svou analýzu minulosti, nepřijala ji Ústředním výborem a posléze sjezdem a podobně jako KSČ se omezila na omluvy a připomínky jedinců, že se nedistancovala od evidentních, prokazatelných excesů a dnes i stranou, bohužel s nízkou intenzitou (publicitou) uznaných chyb.

Před cca 25 roky jsem navrhoval (možná si někteří vzpomenou i úpravu názvu strany, tehdy jsem navrhoval název Komunistická demokratická strana jako vyjádření příznání i distance od chyb a tragédií (tehdy byl velmi frekventovaný výraz totalitní). Naopak, veřejnou kritikou se mohlo dosáhnout zvýraznění úspěchu realizace těch pozitivních trendů a opatření komunistů, kdy přes chyby byl stát bez dluhů, s ohromným vlastním silným nezadluženým výrobním potenciálem, funkční technickou inteligencí, stát schopný fungovat s rozpočtem bez schodků, schopný udržet i početnou armádu a nutno přiznat i s financováním značného počtu zbytečných placených míst, na místě by bylo i zmínit řešení (už uvedené Leninovy či Trockého obavy z časové degenerace vedení atd.). S odstupem desítek let se lze o takový přístup pokusit, je to však obtížnější (pokles členské základny, úmrtí řady kvalitních odborníků, věková únava, nemoci, masivní působení na nové generace atd.).

Na druhé straně ve prospěch obhajoby komunistických představ jsou činy a výsledky popřevratových vlád všech barevných odstínů, avšak vytvořených na stejné bázi ale bez účasti komunistů. Vedle bankrotového hospodaření, odbourávání benefitů občanů, jejich život na dluh a beznaděje na život ve stáří, inflace... je to i zatahování do mezinárodních konfliktů (účast, byť symbolická, ale určitě vyjadřující vazalství v Iráku a podpora mezinárodního kapitálu včetně trapné podpory Trumpa, žadonícího o Nobelovu cenu míru, přijímáním zákonů potlačujících svobodný názor i Všeobecnou deklaraci lidských práv atd.

Společnost je rozbitá, nevolám po nějakém svorníku, po němž volal M. Zeman nebo i P. Pavel, naopak já jsem zastáncem svobodné diskuze ve všech oblastech, pokud jde o společenské problémy, pak při respektování, garance obsažené ve Všeobecné listině... To, co umožňují popřevratové vlády, je jen atrapa svobody, se kterou jsem se někdy setkával i před převratem. Vnímám jsem tehdy rozdíl v jednání komunisty a tzv. ukomunisty.

Závěr

Jsem toho názoru, že by se mělo přejít od přešlapování, krčení k otevřené transparentní politice, obhajování, co je obhajitelné, kritice i detailů v naší minulosti i současnosti a takové kritické obraně minulosti, která umožní i (zákony zaručenou) ofenzivu. Proto stále volám po oficiální analýze KSČM.

Odrazovým můstkem by měla být seriózní analýza minulosti přijatá nejlépe sjezdem. Je to patrně úkol, který přejde na další generace, a protože kapitál nepředá vládu jako komunisté v podstatě bez násilí, bohužel asi budou i oběti na životech (nebude to jen živý mrtvý student), „lidská“ práva a svobodu obhajuje kapitalismus zpravidla silou.

P.S. E. Smrkovský poskytl redakci další – a to rozsáhlejší – materiál nazvaný *Poznámky k naší práci* datovaný 13. 5. 2026. Autor se úvodem vyjadřuje k práci a zrušení CSTS (Centra strategických a teoretických studií). Následně k obavám ze zákazu strany. Odmítá přitom poráženecké nálady. Jako červená niť se jeho úvahami vine teze: „*Mnohokrát jsem upozornil na náš deficit – odpověď na otázku, proč socialismus zkolaboval?*“. Podle E. Smrkovského „... stále chybí vlastní tvrdá, ale seriózní analýza minulosti, kterou nemůže nahradit argumentace typu *vždyt' existují analýzy M. Formánka, Z. Háby¹²⁰ i dalších komunistů. Jejich statě nelze považovat za relevantní argumentaci, za stanovisko strany...*“. Osobně se – neúspěšně – opakovaně pokoušel na nejrůznějších platformách vyvolávat na zmíněné téma veřejné diskuze. Ohledně námětů pro další činnost SČA navrhuje zaměření pozornosti na alternativní možnosti vývoje (např. teorie a praxe F. Čuby, který měl v jistém smyslu aplikovat myšlenky T. Bati o kapitalismu a V. I. Lenina o nové ekonomické politice). E. Smrkovský se dále zamýšlí nad vývojem země po II. světové válce. Odlišuje komunisty skutečné a „*ukomunisty*“ (tedy ty, kteří byli „*u komunistů*“ anebo je z nejrůznějších důvodů aktivně či pasivně podporovali). Se závěrem, že nejpočetnější skupinou měli být právě „*ukomunisté*“. Přidává osobní kritické glosy o taktice a strategii strany v minulosti i současnosti. Redakce za náměty děkuje a bude se jimi nadále zabývat. Ovšem s přihlédnutím k neopominutelné realitě strany coby subjektu opakovaně již neparlamentního.

¹²⁰ Přičemž E. Smrkovský tyto neodsmítá, naopak některé oceňuje neboť: „*Jejich myšlenky torpédují stanoviska nostalgiků*“.

Diskuze SČA

jaro-léto 2026¹²¹

*V období jaro-léto 2026 proběhlo na zasedáních Redakčního kruhu SČA šest kritických diskuzí. 19. ledna 2026 na téma **Geopolitické proměny v roce 2026**, 16. února 2026 diskuze nazvaná **Socialismus a války**, 25. března **Předsjezdové programové práce** věnovaná návrhům akčního, resp. dlouhodobého programu KSČM, 20. dubna bylo rozebíráno **Plnění programového prohlášení vlády**, 18. května téma **Hlavní problémy rozvoje Prahy** a 22. června byly na programu **Výsledky XII. sjezdu KSČM a úkoly plynoucí pro SČA**.*

Geopolitické proměny v roce 2026

Politolog doc. PhDr. Vladimír Prorok, CSc. ve vstupním vystoupení za klíčový problém dneška označil nutnost pochopení specifik epochy, včetně identifikace klíčových geopolitických hráčů pro ujasnění strategie i taktiky levice. Podle V. Proroka nastala nová epocha, kdy imperialismus se proměnil na globální kapitalismus. V rámci identifikace klíčových geopolitických hráčů V. Prorok zdůraznil, že Deep State (hlubinný stát reprezentující finanční oligarchii) již nepotřebuje využívat národní stát. Z čehož je aktuálně

¹²¹ Za Redakční kruh SČA zpracoval Pavel Sirůček.

odvozována vzpoura proti globálnímu kapitálu v podobě politiky Trump 2.0. Neoliberální model globalizace končí a sílí trendy deglobalizace, včetně formování makrozón.¹²²

Strategickou otázkou levice je, kam se postavit? Na stranu globalistů, na stranu trumpistů anebo mít vlastní socialistický projekt pro 21. věk? V kontextu formování makrozón Trump – coby americký pragmatik a byznysman, hledající vždy užitek – vymezuje sféru vlivu USA., s klíčovým protivníkem v podobě Číny. O vlastní sféry zájmů USA a Číny usilují Indie, Rusko a možná i Japonsko (s pomocí USA coby protiváha Číny). EU je mimo hru.¹²³ Makrozóna potřebuje energie, suroviny, technologie, což EU nemá, resp. sama se tohoto sebevražedně zbavuje. Projekt Velký reset ztroskotál. Trump již Západní Evropu nepotřebuje jako spojence. EU má kupovat drahé suroviny, které kontrolují USA.

Při formování makrozón je důležitá pozice a perspektivy ČR, s vizí spadnutí do něčí sféry vlivu. Nové čáry vlivu mocností se již začínají rýsovat. V kontextu strategie levice byly za klíčového protivníka označeny globalistická finanční oligarchie a transnacionální korporace, s nutností boje za udržení národního státu, a to ve spolupráci s konzervativní pravici. Otázkou přežití levice je postupná formulace projektu nového socialismu.

Ing. Jan Zeman, CSc. v koreferátu naznačil čtyři roviny spojení konzervativní levice a konzervativní pravici: boj proti genderismu a Green Dealu, boj proti agendě EU na likvidaci rodiny, boj proti multikulturalismu a plánu zničení národů migrací, boj proti rusofobii. RNDr. Václav Exner, CSc. se vyslovil proti poraženeckým náladám ohledně definitivní historické prohry socialismu s odkazy na vývoj v Číně anebo Indii. Většina diskutujících se shodla na závěru, že reálný socialismus nenašel alternativní systém, který by konkuroval západní tržní ekonomice (v neposlední řadě včetně zvládnutí technologického pokroku a historických výzev i v oblasti životního prostředí aj.).

¹²² Srov. Prorok, V.: Nestabilní svět a jaderná válka v Evropě. Politolog Prorok o makrozónách. *Parlamentní listy*, 12. 1. 2026. ISSN 2162-4887. <https://www.parlamentnilisty.cz/arena/rozhovory/Nestabilni-svet-a-jaderna-valka-v-Evropo-Politolog-Prorok-o-makrozonach-785471>.

¹²³ Srov. vystoupení V. Klause na vídeňském kongresu, s analýzou konce americké hegemonie a přechodu ke světu soupeřících bloků. S varováním před zaslepenou ideologickou politikou EU: „*Jsem přesvědčen, že bude osud Evropy mnohem více ovlivňován naším vnitřním vývojem než jakýmkoli předvídatelnými geopolitickými posuny ... budeme-li nadále fungovat a vyvíjet se tak, jako tomu bylo v posledních letech a desetiletích, žádnou budoucnost mít nebudeme ... staneme se stále bezvýznamnější částí světa*“ (Klaus, V.: *Budoucnost Evropy v éře dnes probíhajících geopolitických posunů: Václav Klaus na Vídeňském kongresu*. 26. 1. 2026. <https://www.institutvk.cz/clanky/3326.html>, resp. in *Newsletter Institutu Václava Klause*, leden 2026, s. 1-2. ISSN nemá).

Socialismus a války

PhDr. Petr Buchta se ve vstupním slově odvolával na „*klasiky*“ (včetně i K. Kautského) a historii, s důrazem na války imperialistické. Vycházel z Leninova vymezení podstaty (5 znaků) a historického místa (3 znaky) imperialismu. Opomenut nezůstal nástup státně-monopolního kapitalismu a neustálý hospodářský boj. Imperialistická válka má tudíž být imanentní. Ing. Jan Zeman, CSc. připomněl války i před imperialismem. RNDr. Václav Exner, CSc., vedle ekonomických příčin zdůraznil význam ideologií, poukázal na různá ohniska napětí v dnešním světě a odsoudil fenomén války bez zábran. Prof. Ing. Pavel Sírůček, Ph.D. rekapituloval, že imperialismus je kapitalismem monopolním a státně-monopolním kapitalismem, obdobně jako kapitalismus globální mohou být pokládány za jeho etapy. Diskuze se dotkla taktéž koncepce ultraimperialismu, válek spravedlivých etc.

Doc. PhDr. Vladimír Prorok, CSc. zdůraznil nutnost pochopení charakteru současné epochy, tj. globálního kapitalismu. Včetně toho, že finanční oligarchie ani monopoly v podobě transnacionálních korporací již národní stát nepotřebují v takové míře, jako ve velké části 20. století. Současně i mezi nimi panují hluboké rozpory. Za základní chybu politické levice označil její podřízení se liberalismu, přičemž dnes má hrozit podřízení konzervatismu. Konstatoval, že třetí z velkých politických ideologií – socialismus je přehlížena. A to vinou i samotného socialismu, který nenalezl adekvátní podoby pro 21. století.

Předsjezdové programové práce

SČA v březnu zasedala mimořádně ve středu. Z důvodu pozvání místopředsedy KSČM, který v pondělí – již dekády tradiční den porad – plní stranické úkoly. Místopředseda Ludvík Šulda, BBA vstupním slovem otevřel diskuzi o programových pracích KSČM směrem ke sjezdu. Připomenul, že 11. sjezd uložil aktualizovat dlouhodobý program. Rekapituloval práci především ideologické komise, která se zabývala několika variantami

návrhů. Dlouhodobý programu však byl postupně odsunut a práce se soustředily na program akční. Mimořádný sjezd strany v prosinci 2025 ohledně programů nic neřešil.

25. 3. 2026 ideologická komise diskutovala návrhy změn a doplnění akčního programu strany. Název *Priority KSČM pro budoucnost* i po zapracování připomínek a aktualizací zůstává, obdobně jako výčet formulovaných priorit.¹²⁴ Na XII. sjezdu v máji 2026 bude diskutován pouze program akční. Práce na programu dlouhodobém jsou pragmatičticky pozastaveny, a to v neposlední řadě vzhledem i k nejistotě panující ohledně budoucnosti strany. Včetně čekání na výsledky právních kroků podnikaných proti straně jako takové i proti jejím některým představitelům. Úkoly týkající se dlouhodobého programu tudíž bude (snad) řešit až vedení nové. Místopředseda apeloval na to, že je nutné vše posuzovat realisticky. S ohledem na omezené možnosti (finanční, personální aj.), včetně přístupů do médií, po nečekaném volebním neúspěchu – opakovaném (v roce 2021 a 2025).

RNDr. Václav Exner, CSc. kriticky poukázal na situaci ve straně. Ohledně akčního programu konstatoval, že obsahuje pouze hesla, ovšem akce žádné. Zdůraznil, že strana potřebuje program (ideový i akční) pro svou činnost. Kritika zazněla i ohledně vznášených připomínek či doplnění k programovému zaměření, na které není mnohdy adekvátně reagováno. Což se přitom týká především odpovědných funkcionářů.

V odpovědi zaznělo, že v tuto chvíli strana nemá k dispozici žádný aparát složený z mnoha pracovníků. Tak, jako tomu bývalo v minulosti, kdy strana ještě zasedala v parlamentu. Všechny připomínky, které došly k návrhu akčního programu, obdrželi všichni členové jak ideologické komise, tak pracovní skupiny k programu. A všemi se i zabývali.

Ing. Jan Zeman, CSc. vyzdvihl nezbytnost boje za zastavení sebevražedného plánu Green Dealu. Prof. Ing. Pavel Sirůček, Ph.D. zdůraznil, že s pokrokářským Bruselem je třeba neúnavně bojovat, a to i ve spojení s konzervativní pravíci,¹²⁵ resp. všemi normálními lidmi. Dále varoval před fatální dlouhodobou absencí pozitivní levicové utopie a

¹²⁴ Na <https://www.kscm.cz/program/> v době konání diskuze figurovalo 11 priorit. Coby „11 cílů KSČM“, schálených usnesením XI. sjezdu KSČM v květnu 2022 v Brně.

¹²⁵ Srov. apel ohledně spolupráce namísto sporů z pravicové klávesnice L. Jakla: „S Bruselem je třeba bojovat na všech frontách. Švejkovat, obcházet, dělat drahoty, trucovat, blokovat, vetovat, rozebírat, analyzovat, burcovat, vysvětlovat, hecovat. Ty přístupy se nevzájem vůbec nevylučují, měly by se respektovat, třeba i někdy spolupracovat. Vážně! Ti druzí nesmrdí, mají jen jiné akcenty a třeba i svou vlastní roli v boji za suverenitu chápou odlišně, každý podle svého naturelu a podle svých zkušeností. Každá revoluce musí – chce-li být úspěšná – používat různé přístupy a také různé role svých účastníků. Potřebujeme své ideové teoretiky, analytiky, stratégy, taktiky na bojišti, koncepční vizionáře dalších kroků i hrdionné bojovníky na barikádách ...“ (Jakl, L.: Clash znamená střet, ne střed. *Měsíčník TO*, 04/2026, s. 46-47. ISSN 2788-3892. Zde cit. s. 47).

přitažlivé vize. Zopakoval, že klíč stále spočívá ve vlastnictví. I když je kategorie vlastnictví záměrně marginalizována z různých příčin i stran. Strana by měla do veřejného prostoru a diskuzí alespoň vnášet téma zespolečnění, přičemž společenské vlastnictví nemusí být jen státní, družstevní či komunální. Adekvátně oprášen by měly být i úvahy a závěry tuzemských „klasiků“ v oblasti vlastnictví (Z. Hába, J. Heller, M. Formánek aj.), a to nejen v oblasti samosprávy. Dr. Miroslav Grossmann připomněl, že problémem nejen pro akceschopnost levicového hnutí je fakt, že strana se přeměnila ve stranu volební.

Plnění programového prohlášení vlády

RNDr. Václav Exner, CSc. otevřel diskuzi o dosavadním působení vlády Andreje Babiše, která schválila dne 5. ledna 2026 své programové prohlášení.¹²⁶ Na základě mediálně dostupných informací konstatoval, že avizované plány vesměs zůstávají v poloze slibů anebo se o nich mluví, že se již začínají realizovat, ale v praxi ke změnám ještě nedošlo. Zmíněny např. byly otázky bezpečnosti, armády, policie, hasičského sboru etc., kdy všem uniformovaným složkám se mají vyrovnat pravidla. I zde však ekonomické aspekty úprav zůstávají slabší stránkou. Jako nejproblematictější byla hodnocena sféra zahraniční politiky. S tím, že vláda obvykle couvá a EU i NATO zůstávají naprosto nedotknutelnými. Pokračuje vlastně stále bezvýhradná podpora Ukrajiny a Izraeli, včetně přetrvávání české muniční iniciativy. Mírová politika zaměřená všemi směry se zatím příliš nerealizuje.

Ing. Jan Zeman, CSc. úvodem vystoupení zdůraznil, že vláda nastoupila 15. prosince 2026 za nelehké situace, přičemž již do dubna musela absolvovat šest mimořádných schůzí parlamentu. Po Fialově vládě převzala Augiášův chlév s mnoha kostlivci ve skříni. Příspěvek se zabýval oblastí ekologie, kdy kritizoval přetrvávání vlivu evropské i tuzemské větrníkové mafie, která prosazuje – v koloniálním duchu – zaplevelení větrníky i české krajiny. Přičemž se brání ekonomickým kalkulacím i diskuzím, co to udělá se sítí atp. Zrušeny nebyly ani Fialovou vládou přijaté tzv. akcelerační zóny. Emisní povolenky jsou

¹²⁶ Dostupné na <https://vlada.gov.cz/cz/vlada/programove-prohlaseni/programove-prohlaseni-vlady-224629/>.

obrovským podvodem a taktéž se proti nim mnoho nedělá. Zmíněny byly některé změny v průmyslu, zemědělství anebo kultuře, s tím, že je zatím předčasně tyto komplexněji hodnotit. Změny v dopravě však stále preferují dopravu silniční před železniční.

PhDr. Jiří Malínský glosoval, že jistým indikátorem úspěšnosti je míra hysterie opozice, která dříve vládla. Pozornosti by neměla ujít hospodářská koncepce K. Havlíčka.

Prof. Ing. Pavel Sirůček, Ph.D. hodnotil, že situace v řadě oblastí se sice nehorší, leč zatím ani příliš nezlepšuje. Za všechny jmenoval školství a digitalizaci. Např. u vysokých škol je životně důležité nalézt odvahu změnit penězovody, resp. financování a s ním spojené hodnocení. Zkrátka tvrdě sáhnout na peníze scientometrickým, citačním apod. máfiím, příživníkům, pijavicím a vyžírkám nestydatě parazitujícím na stávajícím systému, který sami zdokonalují. Včetně „článkománie“ s poblouzněm pochybnými žebříčky často značně pochybných agentur, podle kterých se hodnotí a přidělují finance. Velmi pozitivně lze naopak hodnotit snahu alespoň části vlády omezit rejdy politických neziskovek. Je přitom dobře, že v čele tažení stojí lidé, kteří se s tím „nepárou“ a mají i ostré lokty. Doufejme, že konečně snad skončí stávající podoba tzv. veřejnoprávní televize a rozhlasu. Nutno rozbít tyto molochy, kteří si neustále nárokují monopol na jedinou pravdu i na celou zemi.

Vzpomenuta byla i digitalizace.¹²⁷ Stávající vláda slovně sice nepovažuje digitalizaci za fetiš, nýbrž za nástroj ke zjednodušení života lidí... Praxe ovšem vesměs zůstává odlišná a normální lidé normální práce jsou stále většími a většími otroky digitálních technologií. Jistého „mírného pokroku v mezích zákona“ snad dosaženo bylo zbavením se řádění Pirátů – fanaticky zaťatých a současně zcela neprofesionálních i tragikomicky nekompetentních. Jak prokázali (zdaleka) nejenom v cause digitalizace stavebního řízení. Jako stále aktuálnější se jeví historická výzva nekompromisně tlačit na ústavní zakotvení práva na platby v hotovosti a na nedigitální existenci i komunikaci se státem. Což náleží k oblastem, kde by skutečná (tj. neliberální) levice měla spojit síly s normální pravicí. Hrozba např. CBDS (digitálních měn centrální banky) nad námi visí jako Damoklův meč. Uhajme národní měnu i naši hotovost a tím i zbytečky naší suverenity a naší svobody!

¹²⁷ „Naší vizí je moderní, bezpečné a digitálně vyspělé Česko. Digitalizace není cíl sám o sobě, ale nástroj, jak lidem a firmám zjednodušit život, zrychlit služby státu a odstranit zbytečnou byrokracii. Stát má být přívětivý, předvídatelný a „neviditelný“ – agendy se mají vyřizovat rychle, on-line a s minimem kroků, přičemž zůstane zachována dostupná alternativa pro ty, kdo digitální nástroje nevyužívají“ (<https://vlada.gov.cz/cz/vlada/programove-prohlaseni/programove-prohlaseni-vlady-224629/>).

Hlavní problémy rozvoje Prahy

Ing. Jan Zeman, CSc. otevřel diskuzi nad materiálem, který zájemce nalézá v rubrice *Konzultace, názory, polemika*. V obsáhlém vystoupení se dotkl celé řady aspektů života hlavního města. S uváděním mnoha a mnoha konkrétních příkladů, přičemž důraz kladl hlavně na Prahu 13, kde aktuálně žije a jejíž rozvoj pečlivě sleduje. A snaží se i korigovat.

V úvodu byl zpochybněn cíl, že se Praha musí neustále rozrůstat. S připomenutím, že ani není znám přesný počet obyvatel hlavního města (s ohledem na neevidování po- bytu, cizince, dojíždějí za prací, bydlící u někoho atp.). Konstatována byla zoufalá nekom- petentnost vedení Prahy od roku 1991, což platí pro vládnoucí garnitury všechny (z nichž nejvíce škod napáchali, a stále ještě páchají, „modří“ a „zelení“). Včetně sledováním vlast- ních zájmů, tunelování, nejrůznější naschvály či v řadě neposlední vycházení vstříc kořist- nickým developerům. Nejenom ve výstavbě absentuje plánovitost a převládá živelnost.

V oblasti dopravy veřejné J. Zeman obšírně informoval o tramvajových tratích, lin- kách autobusových i znovuzavedených trolejbusových, o pražském metru i síti železniční. Se závěrem, že pražská doprava je sice rozvinutá, leč současně má mnoho nevyřešených – a často ani neřešených či uměle způsobených – problémů (namátkou s novou dráhou na letišti, linkou D metra aj.). I v Praze je patrná hypertrofie silniční dopravy, především in- dividuální. Přitom dlouhodobě citelně absentuje adekvátní dopravní infrastruktura a skoro všude chybí parkovací místa. Pražská doprava pravidelně kolabuje již téměř každo- denně, což se týká taktéž satelitů na okrajích města, resp. spadajících do Středočeského kraje. Sílí nápor aut silnice prostě již nezvládají. Referující opakovaně připomínal, že ne- jenom z hlediska ekologie by mnohem více měla být podporována i preferována doprava kolejová. Dotkl se problémů s cyklisty, e-cyklisty, e-koloběžkami nebo výstavbou mnohdy nesmyslných a předražených cyklostezek. Podporována není doprava pěší, spíše právě naopak. Pěší jsou dnes stále více a více utiskováni nejen automobily, ale i cyklisty apod.

Zmíněna byla oblast sociální, např. s tím, že Praha má nízkou nezaměstnanost, ale současně tisíce absolutních bezdomovců, jejichž situace nikoho nezajímá. Bytů se staví málo a novými i starými se nestydatě spekuluje. Mladé přitom otázka svého bydlení neza- jímá a řeší pseudoproblémy. Praha má mnoho škol, ale kvalita výuky spíše klesá.

Diskutována byla i sféra zdravotnická, včetně např. zchátralosti pražských nemocnic anebo plánů na výstavbu velké nemocnice a dalších státních budov v Letňanech. Došlo i na životní prostředí a pražskou zeleň, faunu a flóru. Včetně invazivních druhů typu husice nilské či nutrií, jejichž počet ovšem v poslední době viditelně klesá (s domněnkou, že jsou s oblibou loveni bezdomovci pro své chutné maso). Opomenuty nebyly pražské rozvodné sítě či oblast energetiky. S varováním, že po zákazu fosilních paliv nebude mít Praha, čím topit. V otázce zásobování elektřinou je situace (zatím) o něco málo optimističtější. Nicméně konečným řešením by mohla být výstavba jaderné elektrárny např. u Mělníka.

Prof. Ing. Pavel Sirůček, Ph.D. vznesl několik dotazů týkajících se např. dopravních staveb u pražského Suchdola, k němuž má – obdobně jako Ing. J. Zeman, CSc. – silný osobní vztah. Dále byla nastolena problematika pražských památek a souvisejícího často již nadměrného turismu. Nejenom část pražského centra vlastně již nežije a vytlidňuje se. Negativním příkladem může být také kosmopolitně globalizovaný – kdysi staroslavný a ještě cca do kovidu značně svébytný i půvabný – Žižkov, na kterém téměř genocidně ubylo starousedlíků a naprosto se proměnil i způsob života. A to dramaticky k horšímu.

Výsledky XII. sjezdu KSČM a úkoly pro SČA

S průběhem a výsledky XII. sjezdu, který se uskutečnil v Praze 30.-31. 5. 2026, seznámili noví místopředsedové strany Petr Šimůnek a Milan Krajča. P. Šimůnek připomněl, že sjezd byl především volební a k hlubším diskuzím o stanovách ani programovém zaměření nedošlo. Ve světle reality již opakovaně mimoparlamentního subjektu, a z toho plynoucích omezených možností, zrekapituloval změny v organizačních strukturách a představil agendu obou místopředsedů. Zdůraznil úkol stabilizovat ekonomiku strany.

M. Krajča má nyní – ve svém širokém portfoliu – na starost odborné zázemí, tedy i Skupinu e-časopisu *Alternativy*. Poukázal na změny, resp. redukci personálního obsazení. Hlavním úkolem SČA zůstává vydávání teoretických *Alternativ* s půlroční periodicitou,

přičemž vycházejí též čísla mimořádná. SČA by mohla přispět k rozhýbání diskuzí nad dlouhodobým programem, včetně uchopení tématu socialismu, cesty k socialismu či lidových front. Zmíněna byla potřeba prací na komparacích programů levicových subjektů z celého světa. V této souvislosti nabídl k dispozici svůj archiv RNDr. Václav Exner, CSc.

Otázky především V. Exnera směřovaly ke konkrétním změnám po sjezdu, ke stanovení úkolů pro nadcházející volby anebo k tomu, jak podpořit aktivity strany, včetně sféry stranického vzdělávání i omlazení členské základny. P. Šimůnek konstatoval důležitost adekvátní prezentace strany s novým vedením, na které si veřejnost postupně zvyká. Oba místopředsedové si velmi dobře uvědomují deficity při získávání, udržení a využití potenciálu mladých, přičemž existují značné rozdíly v práci jednotlivých okresů a krajů.

PhDr. Petr Buchta zdůraznil nezbytnost pěstování a využití teorie, s uvedením historických příkladů. Prof. Ing. Pavel Sirůček, Ph.D. připomněl vždy klíčový charakter kategorie vlastnictví, která bývá cíleně – a to i levicí, resp. přesněji tzv. levicí – soustavně upozadována. Zhodnotil aktuální možnosti SČA, včetně rezerv např. ve spolupráci s Klubem společenských věd, Institutem české levice, Výborem národní kultury či *Naší Pravdou* aj.

Doc. PhDr. Vladimír Prorok, CSc. se zamýšlel nad perspektivami spolupráce se sociální demokracií. S poukazy na její dnešní roztržitěnost do několika proudů. V neposlední řadě též na to, že spojení s částí sociální demokracie těsně před volbami očekávané navýšení hlasů pro hnutí Stačilo! nepřineslo. Možná, dokonce spíše právě naopak.

Diskuze se dotkla také celkové společenské a politické situace, a s tím související přetrvávající pragmatické absence prací nad dlouhodobým programem a směřováním strany. Opakovaně zaznělo, že bez jasného cíle není ani žádná cesta... V. Exner apeloval na účelnost vypracování zásad tvorby programu a nabídl své bohaté celoživotní zkušenosti.

Tipy na publikace, stránky, podcasty¹²⁸

Součástí zasedání Redakčního kruhu SČA bývá bod telegraficky seznamující nejenom s novými publikacemi, které stojí za pozornost, ale připomínající taktéž texty staršího data. Inspirativní materiály, které byly polozapomenuty i takové, které předběhly svou dobu. Dnes nabízíme náměty ohledně knih nových i starých. Plus tipy na zajímavé podcasty a vystoupení.

250 let od vydání Bohatství národů

Smith, A.: *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Praha: Liberální institut 2001. 986 s. ISBN 80-86389-15-4, resp. ISBN 80-86389-16-2 (pamětní vydání).¹²⁹

Dne 9. března 1776, před 250 lety, vyšla kniha *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů* (*An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*). Což bývá pokládáno za datum vzniku moderní ekonomické vědy. Monumentální pojednání se objevilo v Londýně (změně kniha doznala ve třetím vydání z roku 1784) a je řazeno k vůbec nejdůležitějším ekonomickým dílům všech dob. Není to však práce pouze čistě ekonomická. Čítá téměř tisíc stran a je členěno na 2 svazky, 5 knih, resp. 32 kapitol.

¹²⁸ Za Redakční kruh SČA zpracoval Pavel Sirůček.

¹²⁹ Starší tuzemská vydání coby *Blahobyť národů*. Praha: Jan Leichter 1928. 345 s. ISBN nemá, dále *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury 1958, I. a II. svazek. 402 + 572 s. ISBN nemá, resp. edice novější jako *Bohatství národů*. Praha: Liberální institut 2023. 904 s. ISBN 978-80-86389-60-8.

Osvícenec a morální filozof¹³⁰ A. Smith popsal a odůvodnil principy, které formovaly liberální ekonomické myšlení na následující staletí. Zdůrazňoval roli svobody jednotlivce, význam dělby práce a fungování tržních procesů. Za základ efektivního hospodaření považuje volný trh a cenový mechanismus. Klíč k růstu produktivity spojuje s dělbou práce. „*neviditelná ruka trhu*“ má prostřednictvím sledování vlastního zájmu přinášet prospěch celé společnosti. Kritizuje monopoly a přílišné zasahování státu do ekonomiky. Osvětluje pojem kapitál a pojednává o potřebě spolupráce mezi městem a venkovem za účelem dosažení dlouhodobého ekonomického růstu. A. Smith kladně hodnotí existenci konkurence, neboť díky této mají být neúčinněji chráněny individuální zájmy lidí.

Převratné dílo a stále v mnohém aktuální odkaz „*otce kapitalismu i politické ekonomie*“ Adama Smitha dodnes poskytuje prostor pro řadu – mnohdy značně odlišných a konkurenčních – interpretací a výkladů. Je škoda, že mnozí fundamentalističtí vyznavači liberální ideologie, mezi jejíž stěžejní pilíře má náležet i otevřenost, pluralita a tolerance k různým názorům, značně nesmiřitelně bojují za „*jedinou správnou cestu a jediný správný názor*“.¹³¹ Liberalismus v klasickém smyslu slova byl spojen s hájením svobody a možnosti volby. Liberální pokrokaři si však agresivně nárokují monopol na pravdu.¹³² Termín liberalismus byl vykraden (a vykleštěn). Obdobně jako kategorie levice. Těmi samými...

Z čehož ale nelze příliš vinit osobu A. Smitha. V neposlední řadě je nutno přihlídnout k dobové podmíněnosti mnoha koncepcí i závěrů celého pojednání, vždyť A. Smith působil ještě před první průmyslovou revolucí, před vznikem strojové velkovýroby. Jeho „*Bohatství národů*“ však stále stojí za přečtení, přesněji za pečlivé prostudování.¹³³

¹³⁰ Srov. Smith, A.: *Teorie mravních citů*. Praha: Grada 2023. 432 s. ISBN 978-80-86389-73-8. Opomíjení kniha z roku 1759 poskytuje etické, filosofické a metodologické základy pro „*Bohatství národů*“. „*Jako jednotlivci máme přirozenou tendenci starat se sami o sebe. Jako společenské bytosti, vysvětluje v této knize Smith, jsme však také obdařeni empatií vůči ostatním. Když vidíme, že se druzí trápí nebo jsou šťastní, cítíme s nimi – i když ne tak silně. Postupně si díky zkušenostem vlastním ale i cizím, které pozorujeme z pohledu nezaujatého diváka, vytváříme systém pravidel chování – morálku. Morálka není něco, co bychom museli vypočítávat. Je přirozená, zabudovaná do nás jako do společenských bytostí. Svoboda a přirozenost, tvrdí Smith, jsou jistějším vodítkem k vytvoření harmonické, fungující společnosti než domnělý rozum filozofů*“ (<https://www.databazeknih.cz/prehled-knihy/teorie-mravnich-citu-516496>).

¹³¹ Srov. např. Šíma, J. (ed.): *Adam Smith Semper Vivus*. Praha: Liberální institut 2003. 30 s. ISBN 80-86389-19-7.

¹³² Progresivisté ... ve „*jmenu pokroku a vědy, kreá je zideologizovaná, útočí na samotnou podstatu přirozenost člověka ... Dějiny, pokud se dnes vůbec učí, jsou interpretovány víc a víc z hlediska momentálně převažujícího narativu, a nikoli jako sled dobových příčin a následků. Mizí tak poučení z dějin a hrozí, že se chyby budou opakovat ...*“ (Vondra, A.: Západ je nepochybně v krizi a může si za to sám. *Měsíčník TO*, 03/2026, s. 24-29. ISSN 2788-3892, Zde cit. s. 24).

¹³³ Srov. recenzi *Bohatství národů* Adama Smitha in *Acta Oeconomica Pragensia*, 2001, roč. 9, č. 8, s. 185-193. ISSN 0572-3043.

Slovenský Adam Smith

Lazniová, M.: *Gregor František Berzeviczy: Životný príbeh uhorského osvietenca zo Spiša*. Bez miesta vydání: Lazniová 2022. 345 s. ISBN 978-80-570-4063-7.¹³⁴

Téměř neznámý smithovec se jmenoval Gregor František Berzeviczy (1763 – 1822). Byl to uherský šlechtic, učenec, politický ekonom, náodopisec, sociální filozof, představitel hornouherského osvícení, politik, právník, geograf, historik či školní inspektor a státní zaměstnanec. Vyzdvihoval principy svobody průmyslu a obchodu s návazností na ideje A. Smitha. Jeho práce *De commercio et industria Hungariae* (Levoča 1797) je první svého druhu v Uhersku a má potvrzovat správnost závěrů A. Smitha. G. F. Berzeviczy žádal osvobození poddaného lidu, se zdůrazněním, že bez tohoto není možný další pokrok a neúspěšně podal několik návrhů na zlepšení hospodářské situace v Uhersku.

Reprezentativní publikace sestává z *Úvodu*, devíti nečíslovaných kapitol a *Prílohy*. Tato přináší autobiografický *Životopis Gregora Berzeviczyho*, pasáž *Významné osobnosti Uhorska na prelome 18. a 19. storočia z prostredia Gregora Berzeviczyho* a *Záver*. Nechybí *Zoznam použitých prameňov* a *Register*. Text je opatřen rozsáhlým poznámkovým aparátem pod čarou (v počtu 1050), ve kterém jsou uváděny i četné prameny a citace.

Úvod vyzdvihuje mnohostrannost zaměření a nadčasovost úvah mimořádně aktivního osvícence G. F. Berzevicze. Náležel k aristokracii, nicméně sám žil bez užívání vyšších titulů. Nelákala jej kariéra v armádě, jeho zájmy ho vedly spíše k dráze úřednické, resp. právnické. Vzhledem k tomu, že byl protestantem (luteránem) cesta nejjednodušší nebyla. Jeho význam přesahuje úroveň regionální a je možné vztáhnout tento k celé habsburské monarchii. Pokrokový G. F. Berzeviczy se návrhy pokoušel zemi začlenit do celoevropského obchodu a nabízel i konkrétní řešení na zlepšení hospodářství i celkové úrovně země. Jeho životem a dílem se zabývaly práce hlavně maďarské, ale i slovenské.

První kapitola *Pôvod a rodina Gregora Berzeviczyho* představuje několik generací přímých předků, následující – kapitola *Detstvo a mladost' Gregora Berzeviczyho* – přibližuje dětství a mládí na Spiši. Kapitola *Prax u Štefana Vaya* se zaměřuje na získávání

¹³⁴ Srov. recenzi Uherský osvícenec ze Spíše alias slovenský A. Smith in *Marathon*, roč. 29, č. 3, s. 5-7. ISSN 1211-8591.

praktických zkušeností vykonáváním právnické praxe u Š. Vaya. Čtvrtá kapitola *Študijné cesty s paragrafy Pobyt na rímsko-nemeckom území, Pobyty ve Francúzsku, v Rakúskom Nizozemsku a Anglicku, Nádeje vo Viedni* dokládá širokospektrální vědomosti představované osobnosti formované jeho zahraničními studii.

Právnické vzdělání získává na kežmarském lyceu. Jako alma mater G. F. Berzevicze figuruje Univerzita Georga Augusta v německém Göttingenu, kde již během studia se začaly formovat jeho názory politické a ekonomické. Již zde začal rozvíjet teorie na zlepšení, efektivnost a prosperitu uherského průmyslu a obchodu. Důraz je kladen na výpravu napříč Evropou z Německa do Francie, následně přes Rakouské Nizozemsko (dnešní Belgie) na britské ostrovy. Cestou G. F. Berzeviczy pozoroval různé stránky společenského života a studoval je. Za vzor považoval Anglii, kde se chtěl setkat s A. Smithem, k čemuž ale asi nedošlo. Nedostatek financí zapříčinil, že sešlo z plánovaných pobytů ve Švýcarsku a Itálii. Berzeviczy se vrací do Vídně, kde hodlá zúročit vzdělání a zkušenosti. Naděje na práci ve službách královského dvora se však rychle rozplývají a G. F. Berzeviczy se musí vrátit na rodnou Spiš, aby byl zaměstnán v nižších pozicích státní služby. Jako státní zaměstnanec hojně cestuje po Horních Uhrách. Na základě zjištění o hospodářské a sociální situaci¹³⁵ G. F. Berzeviczy předkládá Josefovi II. několik návrhů na reformy, které však nejsou přijaty.

Pátá kapitola shrnuje vlivy vlády a reformem na život a tvotbu Berzevicze pod názvem *Pod vplyvom reakcií na vládu a reformy Jozefa II., a s paragrafy Postoj Gregora Berzeviczyho k jazykovej a národnostem otázke, Nenaplnené ambície*. Uherský nacionalista Berzeviczy byl zastáncem konstituční monarchie a přesvědčeným josefinistou. Byl členem několika lóží svobodných zednářů, jak ukazuje kapitola *Slobodomurár Gregor Berzeviczy*.

Po neúspěšném povstání uherských jakobínů se roku 1795 stahuje do ústraní a věnuje se vědeckým a výzkumným pracím, resp. vedení hospodářství. G. F. Berzeviczy jako první v Uhersku psal, že panující feudální poměry představují brzdu pokroku. Ostře kritizoval šlechtu za neúnosné vykořisťování poddaných. Navrhoval rozvoj obchodu pomocí využití lodní dopravy po řekách propojených kanály. Navrhoval i reformy daňové ve směru zrušení či úprav nezdanitelnosti šlechty. Byl propagátorem turistiky ve Vysokých Tatrách etc.

¹³⁵ Jeho spis *De conditione et indole rusticorum in Hungaria* (Levoča 1806) jako první na území Uherska komparuje životní a ekonomické podmínky rolníků v různých zemích Evropy. Výzkumy nevolnictví se G. F. Berzeviczy stává průkopníkem národopisu.

Život na rodinném statku podhaluje sedmá kapitola *Život vo Veľkej Lomnici*, s paragrafy *Reformný návrh uhorskej ústavy, Posledné roky života*. Po letech bouřlivého mládí se Berzeviczy konečně žení a zakládá rodinu. Izolovaný ve vzdálené Spiši neztrácí všeobecný přehled a ani se nevzdává idejí rozvoje uherského obchodu. Berzeviczy – obdivovatel Napoleona I. jako zachránce lidských práv – předkládá reformní návrh uherské ústavy. Ve Velké Lomnici sepisuje řadu prací, které připomíná osmá kapitola *Činný vedec a jeho dielo*.

Poslední kapitola *Charakteristika a význam osobnosti Gregora Berzeviczyho* usiluje o souhrnnou charakteristiku a význam osobnosti G. F. Berzevicze v regionálních dějinách i v rámci dějin Rakouska-Uherska s odkazy na další vývoj. Porovnává G. F. Berzevicze s dalšími dobovými osobnostmi, především s jeho předchůdcem A. F. Kollárem, který se zasloužil o významné změny ve školství. V kontextu dějin evropských je G. F. Berzeviczy porovnáván s významnými evropskými filozofy a ekonomy, se kterými jej spojovaly především ideje A. Smitha. Autorka ve finále G. F. Berzevicze označuje za „sociálního ekonoma“, i přesto že samotný pojem „sociální ekonomie“ byl poprvé použit až po jeho smrti.

Dva díly ekonomického dějepisu

Šulc, J., Ungerman, J.: *Dějiny píší vítězové aneb jak to vlastně tenkrát všechno bylo a proč?* Praha: Jaksmanický 2025. 184 s. ISBN 978-80-900-734-2-5 & Šulc, J., Švihlíková, I., Ungerman, J., Fassmann, M.: *Inventura aneb kam jsme došli?* Praha: Jaksmanický 2026. 280 s. ISBN 978-80-900-734-3-2.¹³⁶

Obsah titulu *Dějiny píší vítězové*¹³⁷ tvoří *Předmluva* a dvě části. První *Jak to vlastně tenkrát všechno bylo a proč?* sestává z kapitol: 1. *Minulost lze známkovat různě, ale mluva*

¹³⁶ Srov. (dvoj)recenzi Dva díly ekonomického dějepisu z časů nedávných in *Marathon*, roč. 29, č. 3, s. 7-10. ISSN 1211-8591.

¹³⁷ „Dějiny píší vítězové je mimořádný příspěvek k historicko-ekonomické problematice našich moderních dějin. Kniha je doslova nabitá fakty psaná formou otázka-odpověď. Je dílem na slovo vzatých autorů, špičkových expertů na makroekonomiku a národohospodářství ... Tento takříkajíc netradiční dějepis ekonomiky má své mantinely, vyznačené léty 1948-1968 ... autorské interpretace jsou velmi vzdálené od těch současných,

statistických údajů je jasná, 2. Na čem se po skončení války dalo stavět?, 3. Měnová reforma a cenová problematika, 4. Východiska byla v zestátnění a řídicích kádrech, 5. Nesporné výhody plánovitého řízení, 6. Trvalá snaha zlepšovat systém plánovitého řízení, 7. Nejen prodlužovat plánovací horizont a modernizovat systém řízení, ale i zachytit integrační trendy.

Druhá část nese označení *Epilog k selhávání elit* a přináší nečíslované pasáže *Rok 1968 – rok opětovného selhání česko(slovenských) politických elit, Rok 1968, Situace po srpnu 1968, Mezinárodní souvislosti, Vnitropolitické souvislosti, Začátek rozpadu Československa, Co říct závěrem?* Celou knihu otevírá *Abstrakt* a zakončuje pasáž *O autorech*.

Část první formou dialogu (cca 400 otázek a odpovědí) předkládá vlastní interpretaci „*pokud jde o prezentaci klíčových etap poválečného sociálního a hospodářského vývoje Československa*“ (s. 3 anot. publ. 2025). Interpretaci značně vzdálenou od „*současné mainstreamové*“ (dtto). Těžiště dialogové části se opírá o oficiální data, publikovaná statistickými úřady. „*Je snahou autorů tato data interpretovat tak, jak popisovanou realitu prožívali ve své dlouhé praxi na národohospodářské úrovni*“ (dtto). Opírají se též o vzpomínky účastníků vývoje ekonomiky v 50. a 60. letech. Tehdy se vyčerpávaly zdroje extenzivního růstu a hospodářský mechanismus měl reagovat na měnící se podmínky vnitřní i vnější. „*Mnohá řešení tehdejší hospodářské praxe však narážela na omezení tehdy vládnoucí ideologie*“ (tamtéž). „*Systém centrálního plánování a jeho zdokonalování, která byla navrhována, nevyhnutelně narážela na limity a omezení vyplývající z tehdy vládnoucího dogmatického výkladu marxistické ekonomie a neschopnosti absorbovat změny globální ekonomiky*“ (dtto).

Druhá část – *Epilog* – netradičně a kriticky nahlíží na chování československých vládnoucích elit ve třech důležitých obdobích. Koncem 30. let (mnichovská dohoda), v období Pražského jara 1968 a v následných dvou normalizačních dekádách, končících rozporně diskutovanými událostmi listopadu 1989. Autoři rozebírají „*vnitropolitické a mezinárodní souvislosti všech tří megakrizí tohoto státu (1938, 1968 a 1989), jejichž „řešení“ vždy – a na celé generace – zásadně ovlivňovalo postoje a názory převážné části české populace, a to ať v pozitivním, či negativním slova smyslu*“ (s. 3 anot. publ. 2025).

Přístup autorů v podobě hodnocení událostí nikoli tak dávných, „*pokud možno nejen na základě statistických dat a ideologické předpojatosti, ale především na základě*

mainstreamových. Jejich síla je nejenom v uveřejněných číslech a faktech, ale i v tom, že autoři pracovali na základě osobních poznatků a zkušeností!“ (<https://eshop.futura.cz/produkt/dejiny-pisou-vitezove/>).

osobních poznatků a zkušeností – pak mohl vyústit nejen do notoricky známe zkušenosti, že *Dějiny píší vítězové, ale hlavně přijít s vysvětlením, jak to všechno vlastně tenkrát bylo a proč?*“ (s. 3 anot. publ. 2025). Zejména těm mladším, kteří převratné události – včetně osudových osmiček v naší historii – osobně nezažili, mohou tímto být otevřeny nové pohledy.

Kniha *Dějiny píší vítězové* je autorským pohledem na poválečný sociálně ekonomický vývoj do roku 1989.¹³⁸ Práce na pokračování se však měly ukázat obtížnější. V práci *Inventura* tak figurují již autoři čtyři. „*Kniha má 275 stran nabitých erudovanými analýzami polistopadového vývoje v Česku (a Československu) nezatíženými maistreamovými ideologickými bariérami ...*“ (https://www.slovanskakultura.cz/inventura-aneb-kam-jsme-dosli/?srsltid=AfmB0ooKnTuyMzmvZddONKMKbW3v8zMnHn8PF_1MoIzGTcEhGdk-seYuj).¹³⁹ Titul přináší *Předmluvu* a tři členěné kapitoly. Kapitola 1. *Mít vizi své budoucnosti dnes není dvakrát snadné* je složena ze sedmi paragrafů. Nejdlejší je kapitola 2. *Jak jsme k dnešnímu stavu dospěli*, obsahující paragrafů dvacet čtyři. Kapitola 3. *Úvahy jen na těmi nejdůležitějšími perspektivami* čítá pět paragrafů.¹⁴⁰ Dílo završuje *Seznam použité a citované literatury* a *Seznam grafů, tabulek a schéma*. Grafů je 33, tabulek 15 a 1 schéma.

Obsah díla *Inventura* grády má. Především kapitola 2. rekapituluje transformační procesy – od socialismu ke kapitalismu – v jejich nahotě. Peníze jsou až na prvním místě ... Leč divit se nelze, to je kapitalismus. Práce dokladuje rozkradení gigantických rozměrů po roce 1989. A to i bez žoldáckých aj. armád, přesněji kdy tyto na sebe berou podoby jiné.

Z pohledu politického ekonoma ocenit nutno, že autoři nepřehlížejí, že hlavním článkem a hybatelem restaurace kapitalismu (či eufemisticky tržní ekonomiky) byla „*změna vlastnictví (především transformace finančního sektoru) ...*“ (s. 9 anot. publ. 2026).

„... *Inventura ... představuje i zrcadlo ... představuje skutečné bludiště, ve kterém se mnozí, a ještě žijící účastníci příběhů na cestě z Východu na Západ zcela určitě nebudou rádi vidět ... Inventura ... představuje nástroj pro sebepoznání a duševní zdraví, i když její obsah nepodporuje optimismus a idealizaci vědění. Spíše ji lze přijmout jako průvodce pro nadané*

¹³⁸ Srov. Formánek, M.: *Cesta k socialismu v Československu 1945–1989 (historická analýza)*. Praha: Orego 2013. 247 s. ISBN 978-80-87528-14-3.

¹³⁹ Srov. Formánek, M.: *Restaurace kapitalismu v Česku aneb tažení kapitalismu českou kotlinou a moravskoslezským úvalem*. Praha: Futura 2015. 263 s. ISBN 80-86844-62-6.

¹⁴⁰ *Znepokojivé otázky nad směřováním Evropské unie, Nezbytnost zastavit demografickou havárii!, Nepodceňovat potravinovou soběstačnost!, Nutnost zvrátit deficitnost státních financí, Co dodat úplně na závěr?*

jedinice a budoucí elity k dosažení duševní rovnováhy pomocí vyloučení opakování chyb otců, dědů, matek a babiček. Inventura ... představuje vzácný zdroj informací a návodů ... Inventura ... umožňuje definovat pružný národní zájem domoviny a vizi v době, kdy pravda o 35letém konfliktu staro-nové vlády s občany již neleží ani v obrazu ztrát popsaných v knize, ani v obrazu odvety staro-nových politických slibotech ...“ (Campbell, J.: Inventura, aneb kam jsme došli? České novinky, 14. 3. 2026. <https://www.ceske-novinky.cz/2026/03/14/jan-campbell-inventura-aneb-kam-jsme-dosli/>).

Kniha se ve finále snaží naplnit ambice ohledně nejen vlastního náhledu na politopadový vývoj, ale i v podobě úvah „nad možným (ne)pokračováním v těchto trendech v nejbližší době“ (s. 9 anot. publ. 2026). Včetně zohlednění „velmi dynamicky se měnícího vnějšího okolí (a to nejen evropského)“ (dtto). Při úvahách nad nejdůležitějšími perspektivami autoři soudí, že by neměly zůstat opomenuty především tři sféry. 1. Racionalita a dlouhodobá udržitelnost našeho dosavadního zakotvení v EU, 2. Strategie ČR především v oblasti potravinové bezpečnosti, 3. Nezbytnost řešení stamiliardových schodků státního rozpočtu. K čemuž by, v rámci výzev národní bezpečnosti, šel doplnit důraz na energetiku.

Resumé: Je dobře, že takovéto knihy vyšly. Ani jedna z představovaných publikací přitom není učebnicí hospodářských (ani sociálních) dějin. Tudíž stále platí, že to nejkvalitnější z hospodářských dějin Československa zůstává spojeno se jménem V. Průchy.¹⁴¹

P.S. Představované publikace tvoří první dva díly zamýšlené ekonomicko-politické trilogie. Pokračování třetí, na kterém se již pracuje, se zabývá problémy, které bude muset ČR řešit v blízké budoucnosti. Chce-li zachovat svou státní suverenitu a dosáhnout prosperity. Autor-ský kolektiv formuluje následující radu: „Uchovejme si vliv nad všemi činnostmi, které mají pro tak malý stát, jakým je tato země, strategický charakter, důležitá pro její přežití v měnícím se světě“ (Černý, I. Inventura. Čtení neveselé, varovné. Naše Pravda, roč. 5, č. 16, 16. – 22. 4. 2026, s. 21. ISSN 2788-0982).

¹⁴¹ Srov. např. Průcha, V. a kol.: *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992. 2. díl. Období 1945–1992.* Brno: Doplněk 2009. 1004 s. ISBN 978-80-7239-228-5. Profesionální zpracování bez ideologické předpojatosti a zkršlování dává mnohem plastičtější obraz naší nedávné minulosti nežli jaký šíří média...

Tuzemský bublifuk 4.0 podruhé

Mařík, V., Keil, R. a kol.: *Průmysl 4.0: Základ ekonomické transformace ČR*. Praha: Management Press 2024. 384 s. ISBN 978-80-7261-604-6.¹⁴²

Publikace je vizuálně téměř nerozeznatelná od knize Mařík, V. a kol.: *Průmysl 4.0: Výzva pro Českou republiku*. Praha: Management Press 2016. 271 s. ISBN 978-80-7261-440-0.¹⁴³ Nejen vizuálně. I obsahově. Převažují obecné, převážně inženýrské, technikálie. Jinak fráze, fráze a zase fráze. Velmi početný kolektiv autorů, budící zdání vědeckosti. U jednotlivých kapitol obvykle figuruje celá řada jmen. Čtenář přemýšlí, proč výpisky z nej-různějších dokumentů, směrnic atp. muselo sepisovat až tolik hlav. Přímou se vnucuje odpověď, že jsou uváděni proto, aby byli v textu uváděni... Se všemi příslušnými konsekvencemi, včetně tzv. vědeckého hodnocení a pěnězvodů (v neposlední řadě).

Autorský kolektiv je sice rozsáhlý, inženýrů tucty, leč ekonomů je tam opět méně nežli šafránu (možná snad dokonce žádný). Politický ekonom žádný určitě. I tato kniha je opět bublinou. Čtenář se zase dozvídá, že stojíme na jakési křižovatce. Zase před zásadní výzvou, musíme se tudíž transformovat a hlavně proměnit své myšlení. Pokolikáté už? Práce ekonomickou atp. studií o Průmyslu 4.0 (P4.0) není, jedná se o sborník frází a hesel. Povětšinou deklamovaných v obecné rovině, okořeněných únavně rozsáhlými technickými pasážemi, taktéž ovšem v drtivé většině obecnými. Jedná se o manuál, kterak koncept P4.0 inženýrsky (a mediálně) prezentovat. Resp. o rekapitulaci toho, co se o P4.0 oficiálně usneslo. Nikoli však vykonalo.¹⁴⁴ Taková „malá domů“ pro autory a jejich instituce.

¹⁴² Srov. recenzi Tuzemský bublifuk 4.0 podruhé in *Marathon*, 2026, roč. 29, č. 2, s. 6-11. ISSN 1211-8591.

¹⁴³ Srov. recenzi Další bublina nebo opravdu epochální změna? *Politická ekonomie*, 2018, roč. 66, č. 2, s. 278-283. ISSN 0032-3233, resp. materiály Bublifuk 4.0? *Marathon*, 2017, roč. 21, zvláštní číslo, s. 3-34 + příloha s. 56-64. ISSN 1211-8591 či Průvodce literaturou 4.0 (aneb kritické otázky nad frázemi a mýty 4.0). *Fórum společenských věd Klubu společenských věd*, roč. 2018 (VI.), s. 1-66. ISSN 2336-7679.

¹⁴⁴ „Nová monografie osvědčeného kolektivu autorů pod vedením prof. Vladimíra Maříka, navazující na úspěšnou publikaci *Průmysl 4.0 - Výzva pro Českou republiku*, analyzuje způsoby, jak při transformaci české ekonomiky co nejefektivněji využít pokročilé digitální technologie známé pod názvem *Průmysl 4.0*. Autoři vycházejí z teze, že zásadní transformace české ekonomiky je pro udržení a další zvýšení své konkurenceschopnosti nevyhnutelná a krok za krokem představují ucelenou, technologicky podloženou koncepci, jakým směrem se má průmysl i celá česká ekonomika ubírat. Docházejí k závěru, že předpokladem i podmínkou této transformace jsou nejen investice nastupující generace i všech pracovníků do vzdělání, investice do výzkumu a vývoje, dopravní i energetické infrastruktury, ale – prioritně – do technologických oblastí, tzn. umělé inteligence, robotiky, digitalizace, kybernetické bezpečnosti apod. Koncept *Průmysl 4.0* je univerzální, vhodný pro všechny obory našeho života. Jednotlivé oblasti konceptu *Průmysl 4.0* jsou doplněny o legislativní i další doporučení, která by měla přijmout nejen vláda České republiky a jednotlivá ministerstva, ale například také příslušné podniky,

Představme obsah. *Seznam autorů a spoluautorů, Předmluva. Kapitola 1 Úvod, Kapitola 2 Současný stav Průmyslu 4.0 v České republice, Kapitola 3 Technologické předpoklady, Kapitola 4 Nové obchodní modely, Kapitola 5 Dopady Průmyslu 4.0 na trh práce, Kapitola 6 Vzdělávání pro Průmysl 4.0, Kapitola 7 Standardizace, Kapitola 8 Bezpečnost systémů Průmyslu 4.0, Kapitola 9 Průmysl 4.0 a udržitelnost, Kapitola 10 Právní a regulatorní aspekty Průmyslu 4.0, Kapitola 11 Inovační ekosystém, Kapitola 12 Vize a doporučení do budoucna. Plus Seznam zkratk, Slovníček pojmů k tematice Průmyslu 4.0 a Rejstřík.*

Lidi, ještě máte rozum...

Valenčík, R.: *Lidi, ještě máte rozum...: Úvod do přirozené komunikativní filozofie*. Praha: Alternativy 1994. 80 s. ISBN 80-85907-04-6.¹⁴⁵

Kniha byla sepsána roku 1992, předmluva *Jak se z toho dostaneme* v roce 1994. Autor samotný vyzdvihuje popsanou metodu myšlení, díky které mohl odhadnout trendy současného dění. Díky čemuž je titul starý přes třicet let stále aktuální, a dnes možná i více, než tehdy... Jeho motta zní: „*Pevnou půdu pod nohama lze najít. Náš rozum dokáže divy. Na cestě k jiným světům*“. Zdůrazňována je opakovaně síla lidského rozumu. Pokud se opřeme o sílu lidského poznání, lze i zodpovědět otázku, jak se z toho dostaneme...

Obsažen je nástin alternativy vývoje lidstva stojící proti zcestným tendencím v podobě konceptu tzv. Noemovy archy (přežití pseudoelit po globální genocidě) a konceptu vyvolávání globální instability a střetu (s nasazením migračních apod. zbraní).

Text sestává ze třech oddílů s celkem dvaceti třemi nečíslovanými kapitolami. Hlavní roli hrají filozofické kategorie a navazující otázky. Část první nese pojmenování *I. Pevnou půdu pod nohama lze najít*, následují oddíly označení jako *II. Náš rozum dokáže*

popř. i vysoké a střední školství“ (anotace např. na https://www.cupress.cuni.cz/ink2_ext/index.jsp?include=podrobnosti&id=634923).

¹⁴⁵ Ke stažení na <https://radimvalencik.pise.cz/10017-darek-k-vanocum-jak-jsem-mohl-vedet-co-bude.html>.

divy, když víme, jak na to a III. Na cestě k jiným světům. V knížce je namátkou naznačena např. i perspektiva „polidštění počítačů“, aktuální dnes v souvislostech s vývojem AI.

Vážený presidente...¹⁴⁶

Vilímek, T.: *„Vážený soudruhu presidente“ – Dopisy československých občanů prezidentům republiky v letech 1968-1989*. Praha: Academia 2025. 360 s. ISBN 978-80-200-3663-6.

Autor s pomocí archivu prezidentské kanceláře a statistik třídí došlé podněty, požadavky a stížnosti, se kterými se občané Československa obrátili na prezidenty Ludvíka Svobodu a Gustáva Husáka.

Kromě úvodu, závěru, seznamu použitých zkratk a tabulek, pramenů a literatury, seznamu a popisu fotografií, anglické anotace a jmenného rejstříku obsahuje 8 kapitol:

- I. Kancelář prezidenta republiky jako „kouzelný proutek“ a „zpovědník naší epochy.
- II. Byty nejsou a nebudou – problematika bytové politiky ve světle dopisů prezidentovi a jeho kanceláři.
- III. Důchody a dávky – oblast sociální politiky.
- IV. Pracovníprávní a mzdové záležitosti.
- V. Problematika pasů a omezování cestování.
- VI. Problematika školství a zdělávání.
- VII. „Husáku, Husáku, mandelinko bramborová“ – dopisy s politickým obsahem a anonymy.
- VIII. Grafomani, podivíni a dobrodruzi.

Celkem se na prezidenty Ludvíka Svobodu a Gustáva Husáka v uvedeném období obrátili občané prostřednictvím kolem 40 000 dopisů a jiných podání. Názvy kapitol výstižně ukazují jejich členění podle problematiky.

¹⁴⁶ Anotaci připravil V. Exner.

Je uvedena řada konkrétních příkladů a popis způsobu vyřízení, někdy „vyřízení“, poměrně často také zdůvodněné odložení bez reakce. Celkově se v knize odráží skutečnost, jak obtížné jsou často situace, ve kterých se občané nacházejí, a jak obtížné je z pozice prezidenta a jeho kanceláře pomoci věci skutečně řešit.

Zajímavé jsou také podávající: zhruba o 1/3 víc žen než mužů, kolem 44 % důchodci a 28 % dělníci, také kolem 6 % Romů (trojnásobně větší podíl než mezi obyvateli).

Vyvodit lze poučení o vymezené době a problémech, se kterými se občané s různou úspěšností vyrovnávali, a vztahu veřejné moci na nejvyšší úrovni k řešení obtíží, které jim stály v cestě. Jistě by prospělo i vztahu veřejné moci s občany, kdyby se s obsahem knihy seznámili a vyvodili z toho poučení pro svou práci všichni, kteří mají s uvedenou problematikou co do činění i dnes. Nejde o prostou úředničinu, ale velmi odpovědnou práci, která nakonec výrazně přispívá k výslednému názoru na společnost v naší zemi a její vedení, ovlivňuje míru spokojenosti a pohody tak potřebnou pro vliv na další oblasti života. Autor proto zpřístupňuje vývoj a strukturu Odboru právního a stížnostního Kanceláře prezidenta republiky, postup práce – necelých 80 % podání vyžadovalo součinnost jiných úřadů veřejné správy, a dokonce i výběrově životopisy vedoucích a úředníků Kanceláře. Popisuje i roli prezidentů a míru jejich účasti na práci s podáními.

Popis odráží stav, kdy rozhodně nemůže panovat jen spokojenost se stavem v této oblasti, nejméně pro v knize postižené období. Především ovšem je charakteristikou toho, že bylo na co si stěžovat, upozorňovat nebo žádat o pomoc. A bylo by dobře, kdyby aktuální stav vedl k trvalému zlepšování.

Za přečtení či shlédnutí stojí

- Allen, R. C. (2009): Engels' Pause: Technical Change, Capital Accumulation, and Inequality in the British Industrial Revolution. *Explorations in Economic History*, roč. 46, č. 4, s. 418-435. ISSN 0014-4983.
- Engels, F. (1950): *Postavení dělnické třídy v Anglii*. Praha: Svoboda. ISBN nemá.
- Hučka, M. (2026): *Současný kapitalismus*. Plzeň: Aleš Čeněk. ISBN 9788073809843.

- Klaus, V. (2026): *Zápis z Rozmluv na Hanspaulce č. 19: Co se děje s českým školstvím a může s tím nová vláda něco dělat?* 1. 4. 2026. <https://www.institutvk.cz/clanky/3372.html>.
- Klíma, M. (2026): Migrace, multikulti a podvolení. *Mladá fronta Dnes*, 11. 4. 2026, s. 13. ISSN 1210-1168.
- Kopecký, P. P. (2026): Definice levicového šílence. *Mladá fronta Dnes*, 13. 5. 2026, s. 8. ISSN 1210-1168.
- Krejčí, O., Skála, J. (2026): *Konec mezinárodního práva? Oskar Krejčí na půdě Institutu české levice*. 26. 2. 2026. Praha: Institut české levice. <https://www.youtube.com/watch?v=QCvWd5J00IQ>.
- Krejčí, O., Skála, J., Prokop, V., Klimša, K. (2026): *Svět na rozcestí geopolitiky (aneb kudy z toho průšvih?)*. X. ročník brněnského odborného semináře, 21. 3. 2026. <https://www.youtube.com/watch?v=9fSvCZoaB9U>.
- Málek, J. (2026a): Kupředu levá! Ale kam a kudy? *!Argument*, 12. 1. 2026. ISSN 2570-6934. <https://casopisargument.cz/68164>.
- Málek, J. (2026b): Kupředu levá! Kdo ale bude kráčet? *!Argument*, 11. 2. 2026. ISSN 2570-6934. <https://casopisargument.cz/68755>.
- Prokop, V. (2026): Potřeba „státního kapitalismu“. *Levicový občasník Tribuna*, 16. 4. 2026. <https://casopistribuna.cz/potreba-statniho-kapitalismu/>.
- Prorok, V. (2026): Vladimír Prorok: Příčiny současného chaosu a perspektivy vývoje. Klub společenských věd, 13. 5. 2026. *RaptorTV.cz_Hej, Občané!* <https://www.youtube.com/watch?v=FTMQwA-i9Rc>.
- Robejšek, P. (2026): Změna k lepšímu nikdy shora nepřijde. *Měsíčník TO*, 04/2026, s. 14-23. ISSN 2788-3892.
- Sirůček, P., Šetek, J. (2025): Sociální učení katolické církve a neoliberální model globalizace. *Fórum sociální politiky*, roč. 19, č. 3, s. 54-70. ISSN 1803-7488.
- Strejček, I. (2026): *Laciný a podbízivý antikomunismus*. 5. 5. 2026. <https://www.institutvk.cz/clanky/3395.html>.
- Strejček, I. (2026): *Na cestě k nevzdělanosti. Dá se s tím ještě něco dělat?* Praha: Institut Václava Klause. ISBN 978-80-7542-125-8.
- Ševčík, M (2026): „Středoškoláci na úrovni osmáků, vymyté mozky“. Ševčík o českém školství. *Parlamentní listy*, 28. 4. 2026. ISSN 1804-7238.

<https://www.parlamentnilisty.cz/zpravy/skolstvi/-Stredoskolaci-na-urovni-osmaku-vymyte-mozky-Sevcik-o-ceskem-skolstvi-790540>.

- Todd, E. (2025): *Porážka Západu: Krize ekonomiky, kultury a náboženství*. Brno: Lukáš a syn. ISBN 978-80-7364-175-7.
- Valenšík, R. (2026): *Petr Hampl hostem Vize č. 104*. 26. 4. 2026. <https://www.youtube.com/watch?v=vauf7li9iLQ>.
- Zeman, J. (2025): *Ekonomické základy (trvale) udržitelného vývoje*. Praha: Institut české levice. ISBN nemá. http://library.institutcl.cz/ekonomicke_zaklady_udrzitelného_vyvoje.pdf.
- Zeman, J. (2026): Analýza: Jak se vylepšuje státní rozpočet podruhé. *iportal24.cz*, 22. 1. 2026. <https://iportal24.cz/featured/analyza-jak-se-vylepsuje-statni-rozpočet-podruhé/>.